

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ,
ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

«Η διαχείριση του Μακεδονικού Αγώνα στα σχολικά εγχειρίδια
του Δημοτικού Σχολείου»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΜΠΑΤΑΤΟΛΗ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ

ΦΛΩΡΙΝΑ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2020

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους συνέβαλλαν στην εκπόνησή της.

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κύρια Σοφία Ηλιάδου-Τάχου, που μου ανάθεσε μου το συγκεκριμένο θέμα, για την επιστημονική της καθοδήγηση, τη συμπαράστασή της και τη συνεχή της υποστήριξη από την αρχή μέχρι το τέλος.

Επίσης, ευχαριστώ ειλικρινά τον κο Παύλο Μπακογιάννη ιδρυτή του Μουσείου Ελληνικής Παιδείας στην Καλαμπάκα και τον κύριο Βαβάτση από το Μουσείο Παιδικών Αναμνήσεων στη Θεσσαλονίκη για την βοήθειά τους στην συγκέντρωση σημαντικά χρήσιμων πληροφοριών.

Τέλος, θα ήθελα εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον σύζυγό Νίκο και τα παιδιά μου, τη Φανή και τον Γιώργο για όλη τη στήριξη, τη συμπαράσταση και την κατανόησή τους, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ως Μακεδονικός Αγώνας χαρακτηρίζεται η ένοπλη σύγκρουση και η μάχη προπαγάνδας μεταξύ Ελλήνων και Βούλγαρων κατά τα έτη 1904 έως 1908 στην περιοχή της Μακεδονίας, που τότε αποτελούσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το τέλος της σύγκρουσης σήμανε η Επανάσταση των Νεότουρκων το 1908.

Σε αυτή την εργασία, εξετάζεται το πως η Ελληνική Πολιτεία διαχειρίστηκε την ιστορία του Μακεδονικού αγώνα μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια του μαθήματος της ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο, σε μια περίοδο που εκκινεί από το 1921 και φθάνει ως τις μέρες μας. Τα εγχειρίδια εξετάζονται τόσο μέσα στο πλαίσιο των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών της εποχής που συγγράφηκαν, όσο υπό το πρίσμα της παραδοχής ότι αποτελούν ομοειδή αντικείμενα μιας συνεχούς γραμμής που υπακούει στις εξελίξεις που με την πάροδο του χρόνου συντελούνται στην Ιστοριογραφία ως επιστήμη, αλλά και στην Παιδαγωγική. Ως βάση στην επιλογή του υλικού της έρευνας χρησιμοποιήθηκε αρχικά το βιβλίο «Τα Σχολικά Εγχειρίδια Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου (1917-2017)» (Σ. Μπουζάκης, Ε. Κανταρτζή, 2019), το δείγμα του οποίου όμως εμπλουτίστηκε, ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του θέματος της εργασίας.

Με την ποιοτική ανάλυση του αποδελτιωμένου υλικού εξετάζονται οι διαχρονικές θεάσεις της ελληνικής εκπαίδευσης, όσον αφορά τα γεγονότα της περιόδου, ενώ με την ποσοτική εντοπίζονται οι επαναλήψεις των δομικών στοιχείων του περιεχομένου και εξάγονται συμπεράσματα για τη σημασία τους. Τέλος, μέσα από μια ποσοτική έρευνα της ύλης διδασκαλίας των εγχειριδίων, αποτυπώνεται η διαχείριση της σημασίας που αποδίδει η Ελληνική εκπαίδευση στην καταγραφή των γεγονότων του Μακεδονικού Αγώνα, τόσο εντός του συνόλου της Νεώτερης Ιστορίας της χώρας, όσο και εντός του υποσυνόλου της Ιστορίας του Νέου Ελληνικού Κράτους που προέκυψε μετά την Επανάσταση του 1821.

Λέξεις κλειδιά: Μακεδονικός Αγώνας, Παύλος Μελάς, σχολικό εγχειρίδιο, Βουλγαρία, πολεμική ιστορία.

ABSTRACT

The Macedonian struggle can be defined as the armed conflict and propaganda battle between Greek and Bulgarian populations that took place in Macedonia -which was then part of the Ottoman Empire- between the years 1904 and 1908. The end of the conflict was marked by the Revolution of the Young Turks in 1908.

This paper examines the way in which the Greek State has handled the narration of the Macedonian Struggle through Elementary School History textbooks in a period that extends from 1921 to nowadays. The textbooks are examined in the light of the sociopolitical circumstances of the era in which they were written. Another fact that is being taken into consideration is that admittedly they are products of a line of derivative books that are being renewed as is being dictated by the developments in Historiography as a science and Pedagogy in general. The main source of information for this paper derives from the book 'History School Textbooks in Elementary School' (S. Bouzakis, E. Kadartzi, 2019), whose texts have been embellished in order to achieve the purposes of this paper.

After the substantial analysis of the acquired material, the established views of Greek education are being examined as far as the events of the era are concerned. The quantitative analysis -on the other hand- pinpoints the repetitions of structural elements in the scripts and makes deductions based on their importance. Finally, through an inquisitive approach of the study syllabus, an attempt is made to portray the importance given by the Greek educational system to the recording of the events of the Macedonian Struggle as part not only of Modern Greek History, but also of the history of The New Greek State that was established after the Revolution of 1821.

Key words: Macedonian Struggle, Pavlos Melas, School textbook, Bulgaria, War history

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	11
1. ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΣΤΗΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	12
1.1. Το σύστημα έκδοσης εγχειριδίων στην περίοδο 1917-2020	12
1.2. Η Ελληνική περίπτωση στη διδασκαλία της Ιστορίας – σχολικά εγχειρίδια	16
1.3. Η διαμάχη των ιστορικών για τα εγχειρίδια.....	26
B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	45
1. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	46
1.1. Ο Σκοπός της έρευνας	46
1.2. Στόχος της έρευνας.....	46
1.3. Τα ερευνητικά ερωτήματα.....	48
2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	50
2.1. Το δείγμα των εγχειριδίων που εξετάζουμε	50
2.2. Τα χαρακτηριστικά του ερευνητικού υλικού	55
3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	63
3.1. Επιλογή της μεθόδου ανάλυσης	63
3.2. Παράδειγμα ανάλυσης.....	66
3.3. Το σύστημα των κατηγοριών	67
4. ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ	68
4.1. Ποσοτική Ανάλυση περιεχομένων εγχειριδίων.....	68
4.2. Ποσοτική Ανάλυση Ύλης	78
5. ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ	91
5.1. Ελληνικός παράγοντας	91
5.1.1. Η Ελληνικότητα της Μακεδονίας.....	91
5.1.2. Αιτίες εμπλοκής της Ελλάδας στον Μακεδονικό Αγώνα.....	99
5.1.3. Συνεισφορά της Ελλάδας και του επισήμου Ελληνικού Κράτους στον αγώνα	104
5.1.4. Ελληνικά αντάρτικα σώματα - Μακεδονομάχοι	110
5.1.5. Παύλος Μελάς.....	120
5.1.6. Ίωνας Δραγούμης.....	131
5.2. Βουλγάρικος παράγοντας.....	135
5.2.1. Εξαρχία.....	135
5.2.2. Μακεδονικό Κομιτάτο-Κομιτατζήδες	138

5.2.3.	Προπαγάνδα - Δολοφονίες Ελλήνων.....	142
5.2.4.	Εκδικητικότητα των Βούλγαρων.....	147
5.3.	Παράγοντας Οθωμανική αυτοκρατορία	149
5.4.	Εμπλοκή Σερβίας και Ρουμανίας.....	152
5.5.	Ρωσία - Μεγάλες Δυνάμεις	153
6.	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	156
6.1.	Αξιολόγηση και συμπεράσματα ποσοτικής έρευνας ύλης	156
6.2.	Αξιολόγηση και συμπεράσματα ποιοτικής – ποσοτικής έρευνας	160
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	185
	ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	191
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	192

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τη διαχρονική διαχείριση μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου και κατ' επέκταση του τρόπου διδασκαλίας του θέματος του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908) στους Έλληνες μαθητές μέχρι σήμερα. Για τους Έλληνες, ο όρος Μακεδονικός Αγώνας ορίζει την περίοδο μεταξύ των ετών 1904 και 1908, και τις μάχες που είχαν πραγματοποιηθεί εκείνη την εποχή στην περιοχή της Μακεδονίας. Το όνομα Μακεδονία χρησιμοποιείται εδώ με τη σημασία της, όπως καθιερώθηκε από τη διπλωματία του 19ου αιώνα και αναφέρεται στη γεωγραφική περιοχή, η οποία εκείνη την εποχή περιελάμβανε τις τρεις διοικητικές περιοχές της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, των βιλαετιών της Θεσσαλονίκης, του Μοναστηρίου και του Κοσσυφοπεδίου/Σκοπίων. Η περιοχή αυτή περιελάμβανε και περιοχές, οι οποίες δεν είχαν ποτέ αποτελέσει μέρος της Μακεδονίας του 808-168 π.Χ.. Το αρχαίο ελληνικό βασίλειο εκτεινόταν μέχρι τις μεγάλες λίμνες Πρέσπα και Οχρίδα στην περιοχή, και όχι περισσότερο στη βόρεια ενδοχώρα. Αυτή η διπλωματικής επινόησης Μακεδονία ή η Ευρύτερη Μακεδονία, όπως συχνά ονομαζόταν, διαιρέθηκε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους μεταξύ της Ελλάδας, που πήρε τις νότιες περιοχές, δηλαδή το μεγαλύτερο μέρος του vilayet της Θεσσαλονίκης και μέρος του vilayet του Μοναστηρίου, και της Βουλγαρίας, της Σερβίας και της Αλβανίας από την άλλη, οι οποίες πήραν τα βόρεια τμήματα.

Κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα και τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} στην περιοχή συγκρούστηκαν ένοπλα αλλά και σε επίπεδο προπαγάνδας οι εθνοτικές ομάδες της περιοχής. *«Οι αντιπαραθέσεις εκδηλώθηκαν σε δύο επίπεδα : στα σχολεία και στον ένοπλο Μακεδονικό αγώνα. Τα ελληνορθόδοξα πατριαρχικά σχολεία οδηγούσαν τους σλαβόφωνους πληθυσμούς στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και στην αφομοίωση της ελληνικής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας»* (Ηλιάδου-Τάχου, 2006). Η ελληνική ένοπλη εμπλοκή στη Μακεδονία, που ονομάστηκε Μακεδονικός Αγώνας του 1904-1908, αποτελεί για τους Έλληνες μια από τις πιο ένδοξες περιόδους της σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας.

Στο πλαίσιο του Μακεδονικού Ζητήματος, εκατοντάδες Έλληνες μαθητές από τη δεκαετία του 1920 έχουν ανατραφεί με ιστορίες για τα πολεμικά κατορθώματα των Ελλήνων αρχηγών, όχι μόνο μέσω σχολικών εγχειριδίων, αλλά και μέσω ιστορικών μυθιστορημάτων, ντοκιμαντέρ, ταινιών κ.α. Αντίστοιχα εντοπίστηκε ότι το θέμα

απουσιάζει από τα βουλγαρικά σχολικά εγχειρίδια, που από την Εξέγερση του Τλιντεν το 1903 πηγάζουν στην Επανάσταση των Νεότουρκων το 1908.

Τέτοιοι υπερτονισμοί «πολεμικών κατορθωμάτων» και από την άλλη πολύ συγκεκριμένες «απουσίες», είναι εντοπισμένες στα βιβλία ιστορίας όλων των εποχών και όλων των χωρών. Κάθε μία από αυτές έχει τη δική της ερμηνεία και στόχευση, που κυρίως έχουν να κάνουν, όπως διαπιστώνεται, με τη διαμόρφωση και την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας των νέων. Καταλήγουμε λοιπόν ότι ο κατά βάση επικρατέστερος σκοπός της Σχολικής Ιστορίας και κάθε εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής, είναι να επιλέγει θέματα, που εκτιμά ότι είναι τα πιο επείγοντα για να διδαχθούν και που αποβλέπουν στην διαμόρφωση της «εθνικής ταυτότητας».

Οι εθνοτικές ταυτότητες περιλαμβάνουν οροθεσίες, σχέσεις (συνήθως αλληλεγγύης) στο εσωτερικό του «εμείς» και του «αυτοί» και συγκροτούνται πάντοτε ως εναντίωση προς άλλους. Η σύνδεση αυτή των ταυτοτήτων με τα όριά τους τις καθιστά κάτι παραπάνω από ένα (πολιτιστικό ή άλλο) γνώρισμα ατόμων ή ομάδων: τις κάνει σχεσιακές. Οι ταυτότητες «διαμορφώνονται σε σχέση με σημαντικούς “άλλους”, με αντιπάλους στην άλλη πλευρά των κατασκευασμένων ορίων και με τις πολιτικές ευκαιρίες και απειλές που ενέχουν τα καθεστώτα εντός των οποίων συγκροτούνται και αναπαράγονται» (Αλβανός, 2008). Επεμβαίνοντας, κατά συνέπεια, σε ένα σχεσιακό θέμα μέσα από τα φίλτρα συγκυρίας που ενέχει ο ρυθμιστικός καθεστωτικός παράγοντας, η διδασκαλία της Ιστορίας καθίσταται ένα εξαιρετικά κρίσιμο θέμα. Διότι το μέλλον μιας χώρας περνάει μέσα από το πώς τοποθετείται ο νέος πολίτης της, τόσο απέναντι στην κληρονομιά του, που τον καθορίζει, όσο και απέναντι στον γείτονα «άλλο» που αποτελεί την επέκτασή του και τον τοποθετεί εντός του παγκοσμίου γίγνεσθαι.

Αν ληφθεί δε υπόψη η δεδομένη ρευστότητα που παρουσιάζουν τα καθεστωτικά ζητήματα, δεν αρκεί μόνο να επιβεβαιώνεται ποια έκδοση της ιστορίας είναι η κυρίαρχη αφήγηση που πρέπει να διδάσκεται στα σχολεία. Περισσότερο, πρέπει να αποκαλύπτεται, η διασύνδεση της κυρίαρχης αφήγησης με τις κοινωνικές αλλαγές και τις μελλοντικές εξελίξεις του έθνους-κράτους και της θέσης του εντός ευρύτερων πολιτικών και κοινωνικών σχηματισμών. Αυτό όμως αποτελεί μια διαρκή άρνηση και επαναδιαπραγμάτευση των σταθερών ταυτοτήτων που έχουν δημιουργηθεί εντός των εθνικιστικών πλαισίων.

Έτσι η δόμηση σταθερών ταυτοτήτων μέσα από τους «υπερτονισμούς ηρωισμών» ή τις «δυνατές σιωπές» στη συλλογική μνήμη δεν καταφέρνει να βοηθήσει τους νέους

ανθρώπους να διαμορφώσουν την ιστορική τους συνείδηση και άρα να αποκτήσουν κριτική σκέψη. Χωρίς τη μελέτη γεγονότων, τα οποία ίσως δεν προκαλούν ευχάριστα συναισθήματα, και χωρίς προσπάθεια να κατανοηθεί η άποψη του «άλλου», πώς μπορεί να καλλιεργηθεί η ικανότητα της ενσυναίσθησης στους μαθητές; Πώς μπορεί να αναπτυχθεί ένα κριτικό μυαλό, χωρίς να εξετάσει όλα τα περιστατικά, τις προοπτικές και τις κρυφές σημασίες, που θα έπρεπε να περιλαμβάνει μια ολιστική ιστορική έρευνα; Όμως αυτό είναι -ή τουλάχιστον θα έπρεπε να είναι- το «άλλο καθήκον» της Σχολικής Ιστορίας.

Ας πάμε τώρα στο εργαλείο της διδασκαλίας της ιστορίας, τα εγχειρίδια. *«Παρά την επέκταση των δημόσιων χρήσεων της ιστορίας, την επακόλουθη πληθώρα νέων πεδίων στους οποίους αυτή συναντιέται και την ολοένα και αυξανόμενη δυσπιστία σχετικά με την ιστορία του σχολείου, αυτή εξακολουθεί να θεωρείται ο κύριος μηχανισμός για την κοινωνική παραγωγή εθνικών ταυτοτήτων. Επιπλέον, το βιβλίο, σε αντίθεση με όλες τις προβλέψεις, εξακολουθεί να παραμένει επίκαιρο. Παρά την περιθωριοποίησή του στην εποχή των μαζικών ηλεκτρονικών πολυμέσων, παραμένει η κυρίαρχη και συχνά αποκλειστική, εκπαιδευτική πρακτική»* (Nichol & Dean 2003, Montagnes 2000). Άρα τα σχολικά βιβλία εξακολουθούν ως τις μέρες μας να αποτελούν ένα δυναμικό κομμάτι της εκπαίδευσης της ιστορίας και μέσα από αυτά κατασκευάζονται οι κυρίαρχες αφηγήσεις που θα εμπεδωθούν στη συλλογική μνήμη και που εκπορεύονται από την βούληση της κυρίαρχης πολιτικής, εθνικής και φυλετικής κοινωνικής ομάδας, με αποτέλεσμα να καθίστανται κάτι νόμιμο, επίσημο, αληθινό και στο τέλος, απόλυτα φυσικό.

Βλέποντας το θέμα του Μακεδονικού Αγώνα 1904-1908 μέσα από τα εγχειρίδια των τελευταίων εκατό χρόνων προκύπτουν αβίαστα οι κυρίαρχες αφηγήσεις που αυτά κατασκεύασαν. Από το βάθος ενός αιώνα είμαστε πλέον σε θέση να γνωρίζουμε το τι έχει εμπεδωθεί στη συλλογική μνήμη για τα γεγονότα εκείνων των χρόνων. Ωστόσο η παραδοχή ότι τα σχολικά εγχειρίδια είναι ένα δυναμικό κομμάτι της εκπαίδευσης, καθιστά την έρευνά μας χρήσιμη στον εντοπισμό των παραγόντων που δόμησαν αυτήν την κυρίαρχη αφήγηση σε βάθος χρόνου. Στην εύρεση των υπερβολών, των υπερτονισμών, των αποσιωπήσεων, των μύθων και των σιωπών και στην σημασιολόγηση των σκοπίμων επαναλήψεων ή των σκοπίμων παραλήψεων. Από όλα αυτά ίσως μπορεί να προκύψει η ιστορία της σχολικής ιστορίας, ως προς το θέμα πάντα του Μακεδονικού Αγώνα και να εξαχθούν συμπεράσματα για το πως ήταν, το πως είναι και ίσως το πως θα μπορεί να είναι στο μέλλον.

Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΣΤΗΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1.1. Το σύστημα έκδοσης εγχειριδίων στην περίοδο 1917-2020

Το βιβλίο «Τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου (1917-2017)» (Μπουζάκης, Κανταρτζή, 2019) που αποτελεί βασικό εργαλείο στην δόμηση της παρούσας εργασίας, στις σελίδες 49-51 θέτει την χρονική έναρξη στην έρευνας και αυτό δεν γίνεται καθόλου τυχαία. Το 1917 η κυβέρνηση Βενιζέλου συνεργάζεται με τον Εκπαιδευτικό Όμιλο για να θέσει σε εφαρμογή την εκπαιδευτική της μεταρρύθμιση. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος είχε ιδρυθεί το 1910 από λογοτέχνες, εκπαιδευτικούς και γενικότερα ανθρώπους των γραμμάτων με στόχευση την αναμόρφωση της εκπαίδευσης. Ιδρυτικά του μέλη, μεταξύ άλλων, ήταν ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, ο Αλέξανδρος Δελμούζος και ο Δημήτρης Γληνός ένθερμοι δημοτικιστές που από το 1911 μέσω του ομίλου εξέδιδαν εκπαιδευτικά βιβλία. Ο Τριανταφυλλίδης ανέλαβε θέση Γενικού Γραμματέα στο αρμόδιο για την παιδεία υπουργείο ενώ ο Δελμούζος με τον Γληνό έγιναν επόπτες δημοτικής εκπαίδευσης.

Καθιερώνεται με Νομοθετικό Διάταγμα η χρήση της Δημοτικής στο Δημοτικό Σχολείο με την Καθαρεύουσα να υπάρχει παράλληλα μόνο στις τελευταίες δύο τάξεις. Το «γλωσσικό ζήτημα» έχει μόλις γεννηθεί. Τα σχολικά εγχειρίδια πλέον βάσει του Διατάγματος, εκδίδονται κατόπιν αδείας από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ακολουθώντας μόνο κάποιες γενικές οδηγίες του Υπουργείου και ο αριθμός τους είναι απεριόριστος. Το συμβούλιο κρίνει αν κάποιο εγχειρίδιο πληροί τις γενικές οδηγίες, αποφασίζει κατά πλειοψηφία την έγκρισή του ή όχι και κατόπιν το εντάσσει στον κατάλογο των εγκεκριμένων βιβλίων, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Από την ευρύτατη γκάμα εγχειριδίων πλέον ο σύλλογος διδασκόντων κάθε σχολείου επιλέγει το πιο θα διδάξει, δεσμευόμενος ότι θα το χρησιμοποιήσει για τουλάχιστον δύο χρόνια.

Η ήττα στις εκλογές του Βενιζέλου το 1920 τερματίζει την φιλελεύθερη πολιτική στο σύστημα έκδοσης των εγχειριδίων, αλλά λόγω της πολιτικής ρευστότητας μέχρι το 1926 οι παραπάνω συνθήκες παραμένουν σε λανθάνουσα ισχύ. Το 1926 η δικτατορία του Πάγκαλου αλλάζει το σύστημα έγκρισης και ορίζει ότι η ύλη των εγχειριδίων πρέπει να είναι σύμφωνη με τη θρησκεία, την πατρίδα, το πολίτευμα και τα χρηστά

ήθη. Ο νέος Νόμος, 3438/1927 περιορίζει στα τρία τα διδακτικά βιβλία που μπορούν να διατίθενται για κάθε μάθημα και τάξη και ότι η έγκριση τους ισχύει για τρία χρόνια. Τα βιβλία εξακολουθούν να επιλέγονται από τους συλλόγους των διδασκόντων εκάστου σχολείου.

Το 1929 έχουμε την δεύτερη μεταρρύθμιση του Βενιζέλου. Στα πλαίσια της οποίας με τον Ν. 5045/1931 «περί σχολικών βιβλίων» του τότε υπουργού παιδείας Γεωργίου Παπανδρέου - έργο του Μ. Κουντουρά, φιλελεύθερου δημοτικιστή και οπαδού του σχολείου εργασίας- τα σχολικά βιβλία διακρίνονται σε διδακτικά, βοηθήματα και ελεύθερα αναγνώσματα. Τα διδακτικά δε διακρίνονται σε αναγνωστικά και εγχειρίδια. Τα εγχειρίδια *«αποτελούντα συστηματικές και εύληπτους συνόψεις των συμπερασμάτων των οικείων επιστημών, χρησιμεύουν ως στήριγμα των μαθητών κατά την εισαγωγήν των εις την ύλην των διαφόρων μαθημάτων και ως βάσις δια την ευμέθοδον καθοδήγησίν των προς περαιτέρω μελέτην και ευρύτεραν έρευναν αυτής»* όπως περιγράφει ο Νόμος. Τα διδακτικά βιβλία και τα βοηθήματα εγκρίνονται με αποφάσεις του Υπουργείου ενώ τα ελεύθερα αναγνώσματα όχι.

Ο Νόμος ενθαρρύνει την παράλληλη χρήση και άλλων βιβλίων πέραν του καθημερινά διδασκόμενου στα σχολεία και προτρέπει δασκάλους και μαθητές σε σχετική έρευνα προκειμένου να σχηματίζουν δική τους γνώμη. Σε κάθε σχολείο δημιουργείται επίσης σχολική βιβλιοθήκη για την οποία αγοράζονται δύο τουλάχιστον αντίτυπα όλων των εγκεκριμένων βιβλίων και κάθε είδους βοηθήματα.

Το Λαϊκό κόμμα επαναφέρει το 1937 το προ του 1917 καθεστώς έκδοσης των βιβλίων μετά από προκήρυξη διαγωνισμού υπό τον έλεγχο του Υπουργείου. Ακολούθως την ίδια χρονιά η κυβέρνηση Μεταξά με τον αναγκαστικό Νόμο 952 *«Περί ιδρύσεως οργανισμού προς έκδοσιν σχολικών κλπ βιβλίων»*, ιδρύει τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ) υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας, στον οποίο περνούν όλες οι αρμοδιότητες για τα σχολικά βιβλία. Έτσι προφανώς και *«Για τα Βιβλία του ιστορικού η παραγωγή και η διανομή τέθηκαν υπό την αιγίδα του κρατικού εκδοτικού οργάνου ΟΕΔΒ το 1937, σε μια περίοδο αυταρχικής διακυβέρνησης (δικτατορία του Μεταξά), και παρέμειναν μέχρι σήμερα»* (Papagiannidou, 1993; Hamilakis, 2003; Repoussi, 2007). Το Ανώτατο Συμβούλιο Παιδείας προτείνει και το Υπουργείο συντάσσει προκήρυξη διαγωνισμού που καθορίζει ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των βιβλίων που πρόκειται να

εκδοθούν. Εκδίδεται τελικά το βιβλίο του αναδόχου του διαγωνισμού, ο οποίος λαμβάνει «βραβείο» και ακολούθως το βιβλίο περιέρχεται στην ιδιοκτησία του Ελληνικού Κράτους και αποτελεί το μοναδικό εγχειρίδιο διδασκαλίας κάθε μαθήματος. Η για είκοσι χρόνια δυνατότητα επιλογής εγχειριδίου από πληθώρα εγκεκριμένων παύει πλέον να υφίσταται και ο έλεγχος περνάει αποκλειστικά στο αρμόδιο Υπουργείο. Ο ΟΕΣΒ θα μετονομαστεί το 1954 σε Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και θα συνεχίσει να υπάρχει μέχρι το 2012.

Ας επιστρέψουμε όμως πίσω στο 1937 που η θεσμοθέτηση του ΟΕΣΒ κάνει φανερό πως η κυβέρνηση Μεταξά επιθυμεί τον αποκλειστικό έλεγχο της παιδείας. Στην εισηγητική έκθεση του Νόμου είναι ολοφάνερές οι προθέσεις του κράτους: *«εκ των σπουδαιότερων παραγόντων της αγωγής είναι και τα διδακτικά βιβλία διότι αποτελούν κύριον μέσον δι' ου επιδρά το σχολείον επί του μαθητού και διότι εκφράζουν τας αντιλήψεις του Κράτους περί του σκοπού της αγωγής»*. Εξάλλου η πολιτική του ελεύθερου ανταγωνισμού απορρίπτεται και για το λόγο ότι *«περικλείει τον κίνδυνον της εκφυγής του περιεχομένου των διδακτικών βιβλίων από τους τεθειμένους υπό του Κράτους σκοπούς της αγωγής»*. Έτσι υιοθετείται η πολιτική του κρατικού μονοπωλίου, η οποία, παρά τα μειονεκτήματά της, *«εξασφαλίζει την συγγραφήν βιβλίων συμφώνων προς τας κρατικές αντιλήψεις...»* (Κανταρτζή & Καψοκαβάδης, 2010).

Ίδιον του πολιτικού συστήματος του φασισμού του οποίου ήταν οπαδός ο Δικτάτορας ήταν ο ασφυκτικός κοινωνικός έλεγχος, η ομοιομορφοποίηση της κοινωνίας, η εξάλειψη της πολυφωνίας, της διαφορετικότητας και ο εθνικισμός ήταν συστατικό ιδεολογικό στοιχείο της. Ο έλεγχος της εκπαιδευτικής διαδικασίας, μεταξύ άλλων και με ελεγχόμενου περιεχομένου εγχειρίδια, ήταν σημαντικό εργαλείο στην ανάπτυξη του κοινωνικού μοντέλου και των προτύπων του ιδανικού πολίτη που ήθελε να δημιουργήσει και να επιβάλει. Θα ήταν βέβαια αφέλεια να θεωρούμε ότι για πρώτη φορά συνέβαινε κάτι τέτοιο. Σε όλες τις ιστορικές περιόδους η εξουσία γνώριζε την δύναμη του ελέγχου της εκπαίδευσης και ανέκαθεν ήταν επιθυμητό το περιεχόμενο των εγχειριδίων, ειδικά μαθημάτων σαν την ιστορία που έχουν ηθική διάσταση, να είναι ελεγχόμενα. Τώρα ήταν όμως η μορφή του καθεστώτος που έδινε τον δραματικό τόνο στα γεγονότα. Η χειρότερη μορφή ολοκληρωτισμού έβρισκε πεδίο εφαρμογής στην χώρα μας. Ήταν αυτή η ίδια ιδεολογία που σε λίγα χρόνια θα αιματοκυλούσε τον κόσμο προκαλώντας τον χειρότερο πόλεμο που γνώρισε η ανθρωπότητα.

Σημαντική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που δεν επέφερε όμως αλλαγές στο σύστημα έκδοσης των εγχειριδίων, αλλά προφανώς επέδρασε στο να δημιουργήσει ένα πνεύμα φιλελευθεροποίησης του κλίματος στην εκπαίδευση ήταν η νομική κατοχύρωση της δωρεάν παιδείας το 1964 από την κυβέρνηση της Ενώσεως Κέντρου υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου, ο οποίος μάλιστα κρατούσε και το χαρτοφυλάκιο του Υπουργού Παιδείας. Έχοντας Γενικό Γραμματέα του στο Υπουργείο τον Ε.Π. Παπανούτσο καθιέρωσε την Δημοτική, διαχώρισε την δεύτερη εκπαιδευτική βαθμίδα σε Γυμνάσιο και Λύκειο, καθιέρωσε την εννεαετή υποχρεωτική εκπαίδευση και γενικά έδωσε πρόσβαση στο σχολείο σε όλες τις κοινωνικές τάξεις.

Την φιλελευθεροποίηση αυτή κατεδάφισε η Χούντα με τον αναγκαστικό νόμο 129/1967, όταν απέσυρε όλα τα βιβλία της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964. Ανατυπώνονται και επανακυκλοφορούν τα προ του 1963 εγχειρίδια πριν τυπωθούν τα αυτό καθαυτό εγχειρίδια της επταετίας και το σύνολο της διδασκαλίας εμποτίζεται από τον εθνικισμό.

Στην μεταπολίτευση ενσωματώνονται πλέον στο Σύνταγμα η χρήση της δημοτικής, η εννεαετής υποχρεωτική εκπαίδευση, η ελευθερία της έρευνας και πολλά άλλα θετικά για την παιδεία μέτρα, το σύστημα όμως της έκδοσης των εγχειριδίων να παραμένει το ίδιο υπό τον ΟΕΔΒ. Άξια αναφοράς είναι και η καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος με το ΠΔ 297/1982 όταν και αναγκαστικά και επί της ευκαιρίας της αλλαγής εκδόθηκαν καινούργια εγχειρίδια.

Από το 1985 οι οδηγίες σχετικά με τα περιεχόμενα παρέχονται από άλλο κρατικό όργανο, γνωστό ως Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, το οποίο διορίζει τους συγγραφείς που απασχολούνται στη συγγραφή βιβλίων. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων που διατηρεί το δικαίωμα ελέγχου και, εάν κριθεί απαραίτητο, μπορεί να πραγματοποιήσει αλλαγές στα παραγόμενα βιβλία.

Από το 2012 τα περί των σχολικών εγχειριδίων συντονίζει το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», που λειτουργεί με καθεστώς ιδιωτικού δικαίου δεδομένου ότι η Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαγορεύει την ύπαρξη Οργανισμών σαν το ΟΕΔΒ.

Στις μέρες μας έχει εισαχθεί το διαδραστικό ηλεκτρονικό εγχειρίδιο που τουλάχιστον στο μάθημα της Ιστορίας περιλαμβάνει πλήθος πηγών, οπτικό, ακουστικό και οπτικοακουστικό υλικό καθώς και λογοτεχνικά αποσπάσματα σχετικά με την εποχή

και τα γεγονότα της ιστορίας. Καθιστώντας πλέον το σχολικό εγχειρίδιο κεντροβαρικό εργαλείο του μαθήματος αλλά όχι πλέον μοναδική πηγή καταγραφής των γεγονότων. Βέβαια μέσω αυτής της πρακτικής η επιλογή του υλικού των πηγών είναι κατευθυνόμενη, αφού αποτελείται από επιλογές των συγγραφικών ομάδων των βιβλίων, αλλά κατά κάποιον τρόπο αίρεται η μοναδικότητα του εγχειριδίου ως πηγή αφήγησης της Ιστορίας.

1.2. Η Ελληνική περίπτωση στη διδασκαλία της Ιστορίας – σχολικά εγχειρίδια

Μέσα από την προηγούμενη αναδρομή προκύπτει ξεκάθαρα ότι διαχρονικά το επίσημο κράτος επιθυμούσε να έχει τον απόλυτο έλεγχο στο υλικό της διδασκαλίας της Ιστορίας. Άλλοτε με διορισμένες επιτροπές και κάποια σχετική χαλαρότητα και άλλοτε με ασφυκτικό τρόπο και τον άμεσο έλεγχο του αρμοδίου Υπουργείου. Αυτή η σπουδή της επίσημης πολιτείας καθιστά ολοφάνερη τη σημασία του μαθήματος της Ιστορίας μέσα σε μια οργανωμένη κρατική οντότητα.

Τα έθνη-κράτη που προέκυψαν μετά το τέλος των μεγάλων αυτοκρατοριών, έπρεπε να αυτοκαθοριστούν και να εντοπίσουν και να θέσουν προς εμπέδωση στις κοινωνίες τους κοινούς παρονομαστές. Αμέσως αναζητήθηκαν τα πολιτικά εργαλεία για την επίτευξη αυτών των στόχων. Προέκυψε λοιπόν πως ένα από τα ισχυρότερα όπλα για ένα έθνος-κράτος είναι να έχει «εκπαιδευτική πολιτική» και μέσω αυτής να μπορεί να χρησιμοποιεί τη διδασκαλία της γλώσσας και της ιστορίας. Μέσα από την εκπαιδευτική πολιτική, το κράτος, θα προσπαθούσε να μεταδώσει τις παραδόσεις, τα έθιμα, τα ιδανικά, τις αξίες και τα ιστορικά του επιτεύγματα στους μαθητές του και στους μελλοντικούς πολίτες του. *«Με τον όρο πολιτική εννοούμε τους τρόπους διαχείρισης των κρατική υποθέσεων. Οι τρόποι αυτοί μορφοποιούνται μέσα από την άσκηση εξουσίας, τις δράσεις αλληλεπίδρασης και την εφαρμογή συγκροτημένων λύσεων σε συγκεκριμένα προβλήματα (Παπαδάκης, 2003: 78-79). Μεταφερμένη η πολιτική στο πεδίο της εκπαίδευσης νοείται είτε ως αποτέλεσμα (Heslep, 1987:424) είτε ως διαδικασία μεταφοράς κουλτούρας ή αξιών, ή ως παρέμβαση σε ζητήματα υποδομών, ή ως διασφάλιση των προϋποθέσεων για τη διαδικασία της διδασκαλίας» (Ηλιάδου-Τάχου, 2006).*

Η διδασκαλία της ιστορίας βασίζεται στο σχήμα: δάσκαλος- ο πομπός, εγχειρίδιο-το μέσο, μαθητής-ο δέκτης. Τουλάχιστον τα παλαιότερα χρόνια το παραπάνω σχήμα έδινε περιορισμένες επιλογές ως προς την ευρύτητα επιλογής του μέσου, μια που η πληροφορία διαχέονταν είτε δια στόματος ή αποκλειστικά σε έντυπη μορφή, καθιστώντας ιδιαίτερα σημαντικό τον ρόλο του εγχειριδίου. Τα δύο από τα τρία μέρη της παραπάνω διαδρομής της γνώσης, ο δάσκαλος και ο μαθητής, συνθέτουν τον ανθρώπινο παράγοντα του παραπάνω σχήματος και κατά συνέπεια εμπεριέχουν το απρόβλεπτο, έχουν ίδια βούληση και ενέργεια. Το αυστηρά συγκεκριμένο του σχήματος ήταν το μέσο, δηλαδή το εγχειρίδιο.

Έτσι λοιπόν οι προσπάθειες ελέγχου διάχυσης της γνώσης εστιάστηκαν, πέρα από τα προγράμματα σπουδών που προσπαθούσαν να τιθασεύσουν τον ανθρώπινο παράγοντα και στον έλεγχο του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων. *«Τα εγχειρίδια απεικονίζουν έντονα τους πολιτικούς περιορισμούς της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας. Το πρόγραμμα σπουδών περιγράφεται λεπτομερώς, μαζί με τη χρήση συμπληρωματικού διδακτικού υλικού και το βαθμό στον οποίο η διδασκαλία στην τάξη μπορεί να παρεκκλίνει από το εγχειρίδιο»* (Ανδρέου, 2008).

Βέβαια στην ιστορική πορεία των κρατών το ζητούμενο της συνοχής και το συνακόλουθο αίτημα για ισχυρές εθνικές ταυτότητες, χρήζουν συνεχούς ανατροφοδότησης για πολλούς λόγους. Ο προηγούμενος αιώνας ήταν ένα μεγάλο αν και οδυνηρό σχολείο. Παγκόσμιοι πόλεμοι, ολοκληρωτισμοί ποικίλων αποχρώσεων, θρησκευτικοί φανατισμοί, οικονομικοί πόλεμοι, παγκοσμιοποίηση, είναι κάποιοι από τους παράγοντες που αποσταθεροποιούν τα κράτη και επαναδιατυπώνουν το αίτημα της συνοχής τους ως αέναο ζητούμενο.

Συνεπώς οι κοινωνικές αναδιατυπώσεις διαμορφώνουν το κυμαινόμενο των στόχων στην εκπαίδευση. *«Οι στόχοι της εκπαίδευσης της ιστορίας, ανάλογα με το κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο, μπορεί να κυμαίνονται από την ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας έως την εξερεύνηση της ετερότητας»* (Papadakis, 2008). Έτσι όμως, αναδεικνύουν και τη σημασία της διδασκόμενης ιστορίας, όπως φαίνεται μέσα από ένα θετικό παράδειγμα. Έστω ότι δύο κυβερνήσεις από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου συμφωνούν, συνήθως μετά από σκληρές και αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ των κρατών τους, να κάνουν ειρήνη. Αμέσως θα πρέπει να διορίσουν μικτές επιτροπές εμπειρογνομόνων για να μελετήσουν τα βιβλία της ιστορίας και να υποβάλουν

προτάσεις για αλλαγές. *«Ο στόχος των κυβερνήσεων, οι οποίες προηγουμένως βρίσκονταν σε εχθρότητα και πόλεμο, ήταν να καταργήσουν τα στοιχεία που καλλιεργούν εθνικές προκαταλήψεις και καλλιεργούν παλιούς εχθρούς και πάθη»* (Persianis, 2010).

Ερευνώντας παρατηρούμε ότι η σχέση των βιβλίων ιστορίας με την πολιτική έχει πολύ βαθιές ρίζες που αντανakλούν παλιές ευθύνες, ευαισθησίες, διαφωνίες και συγκρούσεις. Επιπλέον, η σχέση είναι αμφίδρομη αφού τα βιβλία σχετίζονται με πολλά θέματα πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής, θρησκευτικής και εθνικής ασφάλειας. Άρα τουλάχιστον θεωρητικά, ο στόχος των κυβερνήσεων του Δυτικού κόσμου θα έπρεπε να ήταν και να είναι, να καταργηθούν ή έστω να αμβλυνθούν, οι αντανakλάσεις που θαμπώνουν αυτή τη σχέση. Θα δούμε όμως βάσει της έρευνας που κάναμε και μέσω του υλικού που συγκεντρώθηκε το κατά πόσο αυτό ισχύει.

Τα βιβλία ιστορίας, όπως είδαμε λοιπόν στην ευρύτητα της παγκόσμιας γενικότητας, εκτιμούν ζητήματα εθνικής ταυτότητας και επιβίωσης, φυσικά θέματα, προκαταλήψεις και θέματα εθνικών φιλοδοξιών. Όλοι αυτοί οι παράγοντες σαφέστατα ενυπάρχουν και στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας σε διάφορα ιστορικά και κοινωνικά περιβάλλοντα, και υπό την πίεση πολλών και διαφορετικών παραγόντων. Έτσι διαβάζουμε πως *«η ιστορία είναι το μάθημα που οδηγεί στην ηθική με συνέπεια να μπορεί να ομοιομορφοποιεί την ιδεολογία και την εξωτερική πολιτική ενός κράτους. Γι' αυτό η Ορθόδοξη Εκκλησία, τα πολιτικά κόμματα και οι κοινωνικές οργανώσεις επιδιώκουν να ελέγξουν τη συγγραφή της ιστορίας»* (Περσιάνης, 2002). Στη συνέχεια θα αναλύσουμε εκτενέστερα το ιστορικό υπόβαθρο των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας.

Ποιο λοιπόν είναι το υπόστρωμα αυτού του υποβάθρου; Ο ελληνισμός. Κάτι το συμπαγές, το αναλλοίωτο, το ένα. *«Ο ελληνισμός όπως ορίζεται επίσημα είναι μια αναλλοίωτη και ενοποιημένη οντότητα, ανεξάρτητη από το χρόνο και χώρο, που αντιστέκεται ασταμάτητα σε διάφορους εχθρούς του έθνους έξω από και πέρα από την ιστορική αλλαγή»* (Παπακώστα, 2009). Στα εγχειρίδια της ιστορίας με την κάθοδο των πρώτων φύλων στο άκρο της Βαλκανικής Χερσονήσου εμφανίζεται κι ο Ελληνισμός. Αχαιοί, Δωριείς, Ίωνες, Μακεδόνες, Θράκες ήταν κατά τα σχολικά εγχειρίδια όλοι τους ελληνικά φύλα. Κατόπιν περιγράφονται οι Ρωμαίοι κατακτητές

που εξελληνίστηκαν, το ελληνικό Βυζάντιο, η παρένθεση των 400 χρόνων σκλαβιάς την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τέλος το νέο Ελληνικό Κράτος.

Η υπόσταση της ιδέας του Ελληνισμού είναι το έθνος των Ελλήνων. Δια αυτού δρα ο Ελληνισμός. Έτσι γεωγραφείται και ανθρωπολογείται. Αποκτά χρόνο, χώρο, ζει, πράττει, δημιουργεί. Το έθνος περνάει προφανώς μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια και τους δίνει χαρακτήρα, τα κάνει εθνοκεντρικά. Τα παλαιότερα χρόνια απροκάλυπτα στη συνέχεια ηπιότερα. Πρώτα με άχαρο είναι αλήθεια τρόπο, στη συνέχεια με διάστρωμα επιστημονικότητας. Οι καιροί αλλάζουν, το υπόβαθρο όχι.

Η παρουσία του Ελληνισμού στα εγχειρίδια πρέπει να λαμβάνει και σχεδόν πάντα λαμβάνει, την μορφή του αμετάβλητου και του ομοιογενούς. Η συνέχειά του και η ομοιογένεια είναι άλλωστε προϋποθέσεις της ύπαρξής του. Στην γραφή τους χρησιμοποιείται συνεχώς το «εμείς» (οι Έλληνες). *«Αυτό που διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα είναι ένα συλλογικό πρότυπο ομοιογένειας, αδιαφοροποίητης στο χρόνο και το χώρο, όπως υποδεικνύεται από την επαναλαμβανόμενη χρήση του πληθυντικού πρώτου προσώπου στα εγχειρίδια»* (Μουστάκα, 2009). Ο χρόνος καταλήγει να είναι κάτι γραμμικό και να εξελίσσεται με έναν τρόπο ροής πέρα από κάθε λογική του ανθρώπινου βίου.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία όμως καταλύεται το δυναμικό. Που ενώ μεν περιγράφεται ιστορικά με την μορφή γεγονότων που έχουν δραματικά μεγάλο μέγεθος και ενεργοποιούν απίστευτες αλλαγές κατευθύνσεων της ιστορίας, μοιάζουν ταυτόχρονα να αφομοιώνονται με εξίσου απίστευτη ευκολία. *«Η οντότητα αυτή διαχρονικά, έχει ενέλικτα πολιτιστικά όρια, και διατηρεί ως αμετάβλητα χαρακτηριστικά του τα εθνικά χαρακτηριστικά του πατριωτισμού»* (Μαυροσκούφης, 1997). Ας πάρουμε για παράδειγμα του ρωμαϊκούς χρόνους. Εκεί ενώ η ρωμαϊκή αυτοκρατορία κατέκτησε την Ελλάδα, η ιστορική αφήγηση τονίζει ότι πολιτιστικά συνέβη το αντίστροφο με αποτέλεσμα η συνέχεια να μην διαταραχθεί και να συνεχίσουμε με το Ελληνικό Βυζάντιο.

Εκεί εισάγεται το δεύτερο στοιχείο του εθνικού υποβάθρου που συνυπάρχει και ταυτίζεται με τον Ελληνισμό: η Ορθοδοξία, το ομόθησκο. *«Ο ελληνισμός είναι η ανθρωπομορφική αναπαράσταση αυτού του εθνικού συλλογικού θέματος. Υπάρχει εκτός του χρόνου και πέρα από την ιστορία, που ορίζεται από το αρχαίο ελληνικό παρελθόν του και από την ακόμα ζωντανή διαχρονική παράδοση της Ορθοδοξίας. Ένας συνδυασμός ιστορίας, φύσης και πολιτισμού, ελληνισμού γίνεται το μέσο μέσω του*

οποίου διατηρείται μια «φυσική» και αρχέγονη σχέση με το έδαφος της Ελλάδας. Ο Ελληνισμός παίρνει έτσι τη μορφή ενός προγονικού πρωτοτύπου ανυψωμένο στο καθεστώς του υψηλότερου καλού. Το περιεχόμενο φαίνεται να είναι ευέλικτο και ασαφές, και μπορεί να συμπεριλαμβάνει από τον αλύτρωτο ελληνισμό έως και τις σύγχρονες ελληνικές κοινότητες της Αυστραλίας» (Κωνσταντινίδου, 2000, Κωνσταντινίδου, 2016).

Ελληνισμός και Ορθοδοξία ενοποιούνται και πλέον βαδίζουν μαζί σαν ένα, εισάγοντας μας στα πέτρινα χρόνια της Τουρκοκρατίας, εντός μιας σκοτεινής μεν χρονικής ενότητας, αλλά που βγάζει στο τέλος της το στοιχείο που πάντα χαρακτηρίζει το έθνος, τον ηρωισμό. Ένα στοιχείο που στα εγχειρίδια σφιχταγκαλιάζεται με τον πατριωτισμό και εγγυάται την διατήρηση της ομοιογένειας και της εθνικής συνέχειας. «Τα βιβλία ιστορίας τεκμηριώνουν την αντίσταση σε αυτές τις απειλές, τονίζοντας τις ηρωικές πράξεις και τον πατριωτισμό των προγόνων της χώρας, τονίζοντας την πολιτιστική συνέχεια και καθιστώντας την εθνική ομοιογένεια προϋπόθεση για τη διατήρηση του έθνους» (Καψάλης & Χαραλάμπους, 2007).

Όλα αυτά εργαλειοποιούνται μέσα από τον γραπτό λόγο των εγχειριδίων με βασικό στόχο την οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας. Πολλές φορές αδιαφορώντας μάλιστα τόσο για την ιστορική αλήθεια, όσο και για την απογύμνωση της ιστόρησης από τα στοιχεία που θα έπρεπε να έχει ως ιστορική καταγραφή και ως επιστημονικό έργο. «Στο λόγο αυτών των εγχειριδίων, οι κατηγορίες συνέχειας, απουσίας μεταβολής, ομοιογένειας, αντίστασης, και η ανωτερότητα αναδύονται ως κύρια χαρακτηριστικά της εθνικής ελληνικής αυτο-εικόνας και ως ακρογωνιαίοι λίθοι της εθνικής ταυτότητας. Ο εθνικός εαυτός ορίζεται ως ανώτερη λόγω της αδιάσπαστης συνέχειας του ελληνικού πολιτισμού από την αρχαιότητα στο παρόν και μέσα από την αδιαμφισβήτητη και αναγνωρισμένη επιρροή που είχε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός στο Δυτικό Πολιτισμό» (Μήλλας, 2001).

Μέσα από όλη αυτή την διαδικασία, διενεργείται μέσω των εγχειριδίων αυτό που πρωταρχικά έχει επισημανθεί, η οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας. Η εξουσία για αυτόν τον λόγο λάτρεψε τα σχολικά εγχειρίδια. Για αυτό τα τυπώνει, τα διανέμει δωρεάν, τα καλλωπίζει, τα εκσυγχρονίζει. Γι αυτό δεν διστάζει ακόμα και να τα αποστερήσει από την επιστημονική τους διάσταση και τα κάνει να λειτουργούν επιλεκτικά. «Η επιλεκτική μνήμη εξαλείφει τις αναφορές σε εθνοτικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές διαφορές που υπήρχαν εντός του «εθνικού φορέα» κατά τη διάρκεια διαφόρων ιστορικών περιόδων, καθώς και όλες τις κατασταλτικές ενέργειες που έχουν

αναληφθεί» (Θεοδοσίου, 1998). Μέσα από αυτήν την επιλεκτική μνήμη χτίζεται και το αφήγημα της εθνικής μας υπεροχής. Ένα αφήγημα που όμως απαιτεί και μια άλλη προϋπόθεση, τους εθνικούς «άλλους».

Δεν μπορεί ο ελληνισμός να στέκει μόνος, γιατί σπάνια κάτι αυτοκαθορίζεται. Χρειάζονται οι «άλλοι», οι εχθροί του Ελληνισμού και στα σχολικά εγχειρίδια βρίσκουμε πολλούς. Οι άλλοι είναι ένα κομβικό υλικό οικοδόμησης της εθνικής υπεροχής. «Δείξε μου τον εχθρό σου, να σου πω ποιος είσαι» λέει μια πολύ διαδεδομένη παροιμία μας. Έτσι εισάγονται και τα στερεότυπα ο ανώτερος πολιτισμένος Έλληνας, και ο βάρβαρος, απολίτιστος «άλλος». Γιατί λοιπόν λέμε ότι τα σχολικά βιβλία ιστορίας είναι εθνοκεντρικά; Προφανώς επειδή απεικονίζουν τους Βούλγαρους και τους Τούρκους ως εχθρικούς και κατώτερους, ενώ οι Έλληνες είναι «γεμάτοι αρετή και ταλέντο» και «ανώτεροι τόσο πνευματικά όσο και στρατιωτικά» (Αχλīs, 1983).

Μέσα από τους άλλους αναδεικνύεται η αξία μας ως έθνους, δυνάμει της οποίας αντισταθήκαμε στους όποιους κινδύνους και συνεχίζουμε να υπάρχουμε. «*Η αξία του εθνικού εαυτού έγκειται στην ικανότητά του να αντισταθεί σε εξωτερικό κίνδυνο με την πάροδο του χρόνου. Η αντίσταση στην εξωτερική απειλή αποτελεί τη βάση των σχέσεων του εθνικού "εαυτού" με "άλλους"*» (Ξωχέλλης et al., 2000). Επιτυγχάνεται η ευθυγράμμιση του χρόνου, αναδεικνύονται στοιχεία που μας κάνουν πολιτισμένους, ευγενείς, ανώτερους, Ευρωπαίους. Είτε ως νικητές, είτε ως ηττημένοι στεκόμαστε στην σωστή πλευρά της ιστορίας και αυτοδικαιωνόμαστε. Μέσα από αυτούς τους κατώτερους «άλλους» θεμελιώνεται η εθνική μας υπεροχή.

Όλη αυτή η διαδικασία δεν μας εμποδίζει ακόμα και να καταλύουμε τις εκπαιδευτικές αρχές που θα έπρεπε να διέπουν τα σχολεία μας. Δεν μας στεναχωρεί το γεγονός ότι οι δέκτες, οι μαθητές μας, δεν αναπτύσσουν κριτική σκέψη εξοικειωνόμενοι με επιστημονικές μεθόδους της ιστορίας, αλλά τους παρέχουμε ως εγχειρίδιο, ένα ιστορικο-λογοτεχνικό υβρίδιο, που πιο πολύ τους αποξενώνει, παρά τους εξοικειώνει από την παγκοσμιοποιημένη πλέον κοινότητα. «*Η έμφαση στην ανώτερη, συνεχή και αμετάβλητη φύση του Ελληνισμού μέσα στους αιώνες καθορίζει τον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο ο εθνικός «εαυτός» απεικονίζεται στα βιβλία ιστορίας, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο απεικονίζονται διάφοροι εθνικοί «άλλοι». Υπονομεύει επίσης τη δεδηλωμένη πρόθεση των εκπαιδευτικών αρχών ότι τα σχολεία θα πρέπει να εξοικειώνουν τους μαθητές τους με την επιστημονική μέθοδο, τους εξοικειώνουν με άλλους πολιτισμούς, καλλιεργούν διεθνή κατανόηση και συνεργασία, και αναπτύσσουν*

κριτική σκέψη, έτσι ώστε οι μαθητές να είναι σε θέση να συμμετέχουν ενεργά στην ανάπτυξη της χώρας τους» (Ανδρέου, 2002).

Η ιστορική αφήγηση στα εγχειρίδια παίρνει έναν ρομαντικό χαρακτήρα, όπως σε πολύ μεγάλο βαθμό θα διαπιστωθεί και πιο κάτω στην ιστορία του Μακεδονικού αγώνα. Έτσι το εγχειρίδιο γίνεται κάτι το χρηστικό, κάτι που στο τέλος σου μένει η αίσθηση ότι γράφει αυτά που έπρεπε να γραφτούν, σαν κάτι αυστηρά σκηνοθετημένο. «Θα πρέπει να είναι σαφές από τα όσα ειπώθηκαν ότι η ιστορική αφήγηση του ελληνικού έθνους που επαναλαμβάνεται μέχρι σήμερα στα ιστορικά εγχειρίδια είναι, σε μεγάλο βαθμό, μια αναπαραγωγή της ρομαντικής άποψης ότι η Ελλάδα που εξελίχθηκε ιστορικά γύρω από τα κεντρικά θέματα του ένδοξου παρελθόντος του ελληνικού έθνους και τη σύγχρονη αποστολή του εθνικού κράτους. Η ελληνική ιστοριογραφία έχει τεκμηριώσει πλήρως τον τρόπο που αυτή η εκδοχή της ιστορίας της χώρας πήρε μορφή στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα» (Δημαράς, 1985).

Η ιστορία μοιάζει να εξελίσσεται μέσα σε θερμοκήπιο, ο ανθρώπινος παράγοντας λες και δεν υπάρχει μέσα στην κοινωνία, δεν αλληλεπιδρά, πράττει δι αντιπροσώπων, κατευθύνεται πάντα στοιχιζόμενος πίσω από εξαιρετικές μορφές ηρώων. «Οι κοινωνικές διαφορές και οι συγκρούσεις είναι εξίσου απύσες· κατά συνέπεια, δεν γίνεται καμία αναφορά στα αντίθετα συμφέροντα των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων ή τις συγκρούσεις μεταξύ τους με την πάροδο του χρόνου. Στην περίπτωση της εθνικής ελληνικής ταυτότητας, τουλάχιστον στην «επίσημη» έκδοση που αναπαράγεται στα σχολεία, το έθνος θεωρείται ότι είναι ένα φυσικό, ενοποιημένη, αιώνια και αμετάβλητη οντότητα, όχι προϊόν της ιστορίας. Η ανάλυση των βιβλίων ιστορίας δείχνει ότι αυτός ο ιστορικός απολογισμός δημιουργείται μέσω της επιλεκτικής κοινωνικής μνήμης, η οποία αποκρύπτει και παραλείπει όλες εκείνα τα κρίσιμα στοιχεία που μπορεί να διαταράξουν την εικόνα της συνέχειας και της ομοιογένειας» (Διαμαντόπουλος et al., 1995).

Έτσι όμως δεν δημιουργείται το θετικό πρότυπο. Το πρότυπο του δημιουργικού, κριτικού πολίτη, που θα οδηγηθεί στην πρόοδο. Που θα φέρει την τόσο επιθυμητή ανάπτυξη, μετά από τόσα χρόνια κρίσης. Οικονομικής, κοινωνικής και ταυτοτικής. Το εγχειρίδιο γίνεται κομμάτι της εθνικής μας κρίσης, όχι εργαλείο που θα βοηθήσει να ξεπεραστεί. Κανείς δεν ισχυρίζεται πως δεν έχουμε εθνική ταυτότητα. Κανείς δεν λέει πως τα πάντα συμβαίνουν τυχαία. Όμως αν στέκεις απέναντι στην όποια αλλαγή που πάντα νομοτελειακά έρχεται, με αμυντικό μόνο χαρακτήρα θεωρώντας ως μόνο όπλο σου την ένδοξη κληρονομιά δεν προοδεύεις. Κάνεις την χώρα σου ένα

απέραντο μουσείο όχι εργαστήριο προόδου. Καταναλώνεις παρελθόν, δεν παράγεις μέλλον. «Σε αυτόν τον λόγο, κάθε φορά που η εθνική ταυτότητα αποδεικνύει την ικανότητά της να αποφεύγει την αλλαγή, αυτός ο αμυντικός χαρακτήρας επαινείται και τονίζεται. Η αλλαγή θεωρείται θετική μόνο όταν θεωρείται ως «πρόοδος» ή ως «διαδικασία πολιτικοποίησης», δηλαδή, ως τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη, η οποία με τη σειρά της ταυτίζεται με την υψηλότερη, «πιο πολιτισμένη» κουλτούρα της Δυτικής Ευρώπης» (Αβδελά, 1997).

Στην όλη διαδικασία της εθνοκεντρικής και προς οικοδόμηση εθνικής ταυτότητας ιστόρησης στρατεύονται και οι πηγές. Αντί να επιτελείται μέσω αυτών ο ρόλος της διεύρυνσης του κειμένου, αντί να ενθαρρύνεται η έρευνα, αντί μέσω αυτών να παρέχονται άλλες οπτικές που θα προβληματίσουν, γίνονται στοιχείο επιβεβαίωσης της κεντρικής γραμμής αφήγησης και πορεύονται στην ίδια κατεύθυνση. «Αυτές οι «πηγές» ενισχύουν την εντύπωση ότι η ιστορική αφήγηση που παρουσιάζεται στο κύριο κείμενο αποτελεί την «αντικειμενική αλήθεια», αποκρύπτοντας το γεγονός ότι πρόκειται για ανάγνωση των γεγονότων του παρελθόντος. Με τον τρόπο αυτό, τα συμπληρωματικά κείμενα υπονομεύουν τον ίδιο τον σκοπό που υποτίθεται ότι υπηρετούν» (Βρεττός, & Λαζαράκου, 2009).

Βέβαια η παράθεσή τους, ως πρόθεση, υποδηλώνει προσπάθεια αντικειμενικής καταγραφής. Ωστόσο, αν δεν αναφέρεται το κριτήριο επιλογής τους η έννοια της αντικειμενικότητας τίθεται υπό αμφισβήτηση. Στο τέλος, ακολουθούν πάντα μια συγκεκριμένη φόρμα που κατά βάση περιγράφει ηρωικές πράξεις κι επιτεύγματα, ως ενισχυτικά της αφήγησης του κυρίως κειμένου, που δυστυχώς έχει τον αυτό χαρακτήρα. «Η πρόθεση να είναι αντικειμενική υποδεικνύεται επίσης από την εκτεταμένη χρήση «πηγών» και «συμπληρωματικών κειμένων». Στην πραγματικότητα, ωστόσο, οι «πηγές» στα βιβλία ιστορίας αποτελούνται από μια επιλογή αποσπασμάτων που λαμβάνονται κυρίως από τη βιβλιογραφία της εν λόγω εποχής και συχνά από επίσημα έγγραφα ή κείμενα των οποίων η πατρότητα είναι άγνωστη. Πουθενά δεν αναφέρονται τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται σε αυτήν την επιλογή. Γιατί αυτοί οι συγκεκριμένοι φορείς άντλησης πρωτογενούς και δευτερογενούς υλικού θεωρούνται «πηγές» και όχι άλλοι; Η ανάλυση δείχνει ότι η επιλογή τους ακολουθεί ένα συγκεκριμένο μοτίβο. Οι «πηγές» αποτελούν συμπληρωματική ιστορική αφήγηση παράλληλα με το κύριο κείμενο που παγιώνει το «μήνυμα» του κειμένου σε συναισθηματικό επίπεδο. «Τα περισσότερα από τα αποσπάσματα περιέχουν συναισθηματικές περιγραφές του πολέμου, ηρωικές πράξεις, επιτεύγματα, αίμα και

δάκρυα, και αυτά έχουν σχεδιαστεί για να απευθύνονται στους μαθητές» (Μπονίδης, 1995, Μπονίδης, 1998). Τα κείμενα μετατρέπονται σε πηγές για να δώσουν επίφαση αντικειμενικότητας. Η φορά της διαδρομής της σχέσης τους με το κυρίως κείμενο είναι αντίστροφη από αυτή που θα έπρεπε. «Η μετατροπή αυτών των κειμένων σε «ιστορικές πηγές» προσδίδει αντικειμενικότητα και δίνει την εντύπωση ότι το περιεχόμενο τους είναι «τεκμηριωμένο», αποκρύπτοντας το γεγονός ότι η επιλογή αυτών των έγγραφων βασίζονταν σε ασαφή κριτήρια. Το πλαίσιο στο οποίο γράφτηκαν δεν παρουσιάζεται, τα αποσπάσματα αυτά δεν αποκαλύπτουν ότι ένα συγκεκριμένο γεγονός μπορεί να έχει προκαλέσει διαφορετικές ή ακόμη και αντίθετες αντιδράσεις και εκτιμήσεις στο παρελθόν» (Μπουζάκης, 2016).

Στο τέλος ο ρόλος τους αποτυγχάνει και ο μαθητής σπανίως τους δίνει την δέουσα σημασία, εκτός αν αυτό του ζητηθεί μέσω ασκήσεων. Δηλαδή με έναν αναγκαστικό τρόπο. Έτσι «δεν προσφέρουν μια εναλλακτική εκδοχή των γεγονότων στα οποία αναφέρονται, και δεν επιτρέπουν στους μαθητές να κατανοήσουν τις ιδιαίτερες δυσκολίες της ιστορικής έρευνας. Οι ασκήσεις είναι πιο άφθονες στα σχολικά βιβλία του δημοτικού σχολείου, και συμπληρώνουν αυτή τη μονόπλευρη ανάγνωση που παρουσιάζεται σαν αντικειμενική αλήθεια. Συνοψίζοντας το μάθημα, ζητείται από τα παιδιά να κάνουν μια σειρά απλοϊκών διακρίσεων που συμβάλλουν στη δημιουργία στερεοτύπων» (Βούρη & Γατσωτής, 2012).

Θα περίμενε κανείς μετά την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την πληθώρα των οδηγιών από αυτή, σε πλείστα όσα θέματα που αυτή κανονίζει πλέον στις κοινωνίες των κρατών-μελών, να υπήρχε μια εκθετική πρόοδος και στην διδασκαλία της ιστορίας και συνακόλουθα στα εγχειρίδια. Ωστόσο αυτό είναι αρκετά περιορισμένο. Η Ευρώπη έχει εμπεδωθεί βέβαια στην κοινωνία μας με την έννοια του «ανήκειν» αλλά στην σχολική ιστοριογραφία ακόμα αντιμετωπίζεται ως ένα στερεοτυπικό χαρακτηριστικό της ένδειξης υπεροχής του λαού μας, που για αρκετά χρόνια ήταν ο μόνος που την εκπροσωπούσε στα Βαλκάνια. Έτσι ακόμα και αυτό το γεγονός προσεγγίζεται υπό την οπτική της δημιουργίας υπεροχής έναντι των «άλλων» κάτω από το βάρος του ένδοξου αρχαίου παρελθόντος μας.

Βέβαια για να μην είμαστε μεμψίμοιροι η αλήθεια είναι ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια έχει γίνει αρκετή πρόοδος τόσο στην διδασκαλία της ιστορίας, όσο και στα ίδια τα σχολικά εγχειρίδια. Ο εθνοκεντρισμός μετριάζεται, οι διατυπώσεις για τους εθνικούς «άλλους» γίνονται πιο ήπιες. «Αν και ο εθνοκεντρισμός είναι εμφανής στα σχολικά βιβλία ιστορίας της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας, είναι επίσης αλήθεια

ότι οι ακραίες διατυπώσεις που βρέθηκαν σε παλαιότερα εγχειρίδια έχουν εξαλειφθεί. Όπως έχουμε δει με τους στόχους των μαθημάτων ιστορίας, υπάρχει σήμερα μια ρητή δέσμευση για αντικειμενικότητα που να συμφωνεί με τη σύγχρονη ιστορική προσέγγιση. Οι περιγραφές των άλλων λαών είναι πιο ήπιες και, σε μεγάλο βαθμό, απαλλαγμένες από τους κραυγαλέους αρνητικούς χαρακτηρισμούς των παλαιότερων σχολικών βιβλίων όπως θα δούμε και παρακάτω. Ωστόσο ο εθνοκεντρισμός διαπερνά όχι μόνο τα κείμενα, αλλά και τις συμπληρωματικές πτυχές των βιβλίων, όπως οι απεικονίσεις, οι ασκήσεις και η επιλογή των πηγών» (Αχλīs, 1983).

Τελειώνοντας, ως συνολική κριτική στα εγχειρίδια, καταγράφουμε την περιορισμένη επιστημονική ιστορική έρευνα που παραθέτουν, θυσιάζοντας την αξιοπιστία τους στο βωμό της παρουσίασης της κυρίαρχης, ανάλογα με την εποχή, ιστορικής αλήθειας και άρα την αποτυχία να δημιουργήσουν κριτική διάθεση στους μαθητές «Αναπαράγεται αδιαφιλονίκητα, και επιβάλλεται στους μαθητές στα σχολεία και η ιστορική «αλήθεια», σε αντίθεση με τις βασικές αρχές της επιστημονικής ιστορικής έρευνας. Η κατάσταση αυτή ενισχύεται από την πλήρη αποτυχία των ιστορικών βιβλίων για να παρέχουν στους μαθητές τις δεξιότητες που θα τους επέτρεπαν να κάνουν τη δική τους κριτική αξιολόγηση αυτής της ιστορικής αφήγησης (Καψάλης & Χαραλάμπους, 1995). Καθώς επίσης και την απουσία σύγχρονων στόχων στο πρόγραμμα εκμάθησης της ιστορίας, που διατηρεί τον παραδοσιακό εθνοκεντρικό του χαρακτήρα και οδηγεί όπως προαναφέραμε στην αποτροπή δημιουργίας κριτικής σκέψης. «Οι στόχοι του επίσημου προγράμματος εκμάθησης Ιστορίας με βάση τις σύγχρονες ερευνητικές μεθόδους οφείλει να εξασφαλίσει ότι η μελέτη της ιστορίας προσφέρει στους μαθητές την ευκαιρία να αναπτύξουν μια πιο κριτική στάση. Η εκδοχή που βρίσκει το δρόμο της στα εγχειρίδια είναι μια εξαιρετικά παραδοσιακή και γραμμική ιστορική αφήγηση που επικεντρώνεται στα γεγονότα, είναι εξαιρετικά εθνοκεντρική, και δεν κάνει τίποτα απολύτως για να ενθαρρύνει την κριτική σκέψη» (Κανταρτζή, 2003).

Ωστόσο, όταν μιλάμε για κρατική εκπαίδευση κάποια πράγματα είναι αναπόφευκτα. Δεν είναι δυνατόν από την θεσμική οντότητα, που την παρέχει, να της ζητάμε να αυτοκαταργηθεί. Αυτό θα ήταν μια ουτοπία. Έτσι θα στοιχηθούμε πίσω από τον εκπαιδευτικό σχολιαστή Κυριάκο Πλησή που όταν κατηγορήθηκε ως θιασώτης εκπαιδευτικού εθνοπατριωτισμού, διέκρινε την «εκπαίδευση μεταξύ εθνοκεντρικών και εθνικιστικών κύκλων», που ήταν κυρίαρχη μέχρι πρόσφατα, από την «εθνική εκπαίδευση» που έπρεπε να δοθεί από τότε και στο εξής και διευκρίνισε ότι έκανε λόγο για εθνικισμό που δεν αφορά τον φανατισμό και τη μισαλλοδοξία, αλλά για ένα

είδος αγάπης για την πατρίδα, το παρελθόν και τις παραδόσεις (Πλησής, 1992). Γιατί τελικά πάντα υπάρχουν αξίες αναλλοίωτες που προάγουν, και άρα θα πρέπει να είναι διατηρήσιμες, μέσα στις οργανωμένες ανθρώπινες κοινωνίες. Η σχολική ιστορία ήταν, είναι και θα πρέπει να είναι φορέας ηθικής.

1.3. Η διαμάχη των ιστορικών για τα εγχειρίδια

Ο Γιώργος Κόκκινος στην περίληψη του άρθρου του «Μεταξύ μελαγχολίας και εξέγερσης» που περιλαμβάνεται στο βιβλίο «Η διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια» (Ανδρέου, 2008), δραττόμενος της απόσυρσης του σχολικού εγχειριδίου που συνέγραψε η ομάδα της Μαρίας Ρεπούση το 2006, πραγματεύεται το ζήτημα της σοβούσας διαμάχης για το περιεχόμενο και τον προσανατολισμό της σχολικής ιστοριογραφίας στη χώρα μας, τοποθετώντας το, τόσο εντός των ιδεολογικό-πολιτικών μετώπων της ελληνικής κοινωνίας, όσο και αναφορικά με το φαινόμενο των συμβολικών πολέμων για την ιστορία και την κουλτούρα στη μετανεωτερικότητα, που μαίνεται λόγω των κοινωνικών ανακατατάξεων που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση και η ανισοτιμία των κοινωνικών ομάδων εντός των ευρωπαϊκών, και όχι μόνο, κρατών.

Η μάθηση φυσικά, δεν είναι μόνο θέμα σχολικών εγχειριδίων: οι δάσκαλοι, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα κηρύγματα, όλα παίζουν το ρόλο τους. Στην έρευνα μας όμως, επικεντρωθήκαμε στα εγχειρίδια ως εργαλεία που χρησιμοποιούνται για να διδάξουν την ιστορία μέσα στα Ελληνικά δημοτικά σχολεία. Έτσι θα ασχοληθούμε με τη διαμάχη των ιστορικών για τα εγχειρίδια, δηλαδή με την θέαση των αντιθέσεων μεταξύ των ειδικών επιστημόνων της ιστορίας. Αυτό γίνεται γιατί, όπως και θα εκθέσουμε στην συνέχεια, στην διαμάχη παρεισέφρησαν και μάλιστα διαδραματίζοντας πολύ συχνά κεντρικό ρόλο, πλήθος ανευθυνούπευθύνων παραγόντων του δημοσίου βίου της χώρας μας, θολώνοντας κάτι το οποίο θα μπορούσε να είχε εξελιχθεί σε μια υγιή ανταλλαγή απόψεων που μόνο κέρδος θα απέφερε στην διδασκαλία της ιστορίας στο ελληνικό σχολείο. Άλλωστε ο Γιώργος Κόκκινος, ο Ανδρέας Ανδρέου, Δημήτρης Μαυροσκούφης, ο Κώστας Κασβίκης, η Σοφία Ηλιάδου-Τάχου και όλοι οι υπόλοιποι ιστορικοί που κείμενά τους φιλοξενούνται στην παραπάνω έκδοση, φανερά επιζητούν αυτή την δημόσια διεργασία, θεωρώντας ότι η επιστήμη της ιστορίας διαδραματίζει έναν κορυφαίο

κοινωνικό ρόλο και ότι σε κάθε περίπτωση, ο όποιος διάλογος την αφορά θα πρέπει να δημιουργεί διαύλους ουσιαστικής επικοινωνίας με την κοινή γνώμη και την εκπαιδευτική κοινότητα.

Τα σχολικά εγχειρίδια έχουν πεδίο δόξης λαμπρό εντός αυτής της διαμάχης, διότι είναι το σύμβολο της Εκπαίδευσης της Ιστορίας, η οποία έχει γίνει, όλο και περισσότερο, παγκόσμιο πεδίο πρωτοφανώς έντονων ιδεολογικών συζητήσεων και πολιτιστικών πολέμων, σχετικά με τη χρήση του παρελθόντος στις σύγχρονες κοινωνίες. Έτσι από το γεγονός ότι τα βιβλία ιστορίας είναι το αγαπημένο πεδίο μάχης αυτών των πολέμων (Crawford, 2000), αποκαλύπτεται η σημασία που εξακολουθεί να δίνεται σε αυτό το παραδοσιακό μέσο διδασκαλίας. Τα σχολικά βιβλία ιστορίας, παρά την αυξανόμενη χρήση εναλλακτικών μέσων διδασκαλίας και μάθησης, συνεχίζουν να θεωρούνται βασικά εργαλεία για το μάθημα και την κοινωνικοποίηση των μαθητών. Επειδή, μάλιστα, αποτελούν την πιο ορατή πλευρά της σχολικής ιδεολογίας, βρίσκονται συχνά στο επίκεντρο ιδεολογικών συγκρούσεων, έτσι ώστε να γίνεται λόγος για «πολέμους σχολικών εγχειριδίων». Οι επιθέσεις των κύκλων που αντιδρούν στα αξιακά πρότυπα και στην ιστοριογραφική εκδοχή που υιοθετούν τα εγχειρίδια λειτουργούν αντικειμενικά με βάση το επικοινωνικό πρότυπο των «ηθικών πανικών», που έχει τα χαρακτηριστικά της «εκστρατείας» και της «σταυροφορίας» (Δ. Μαυροσκούφης, 2008).

Την μεταπολίτευση πριν σχεδόν πενήντα χρόνια, ακολούθησε η είσοδο μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα των αρχικά λίγων δυτικών αποκλειστικά, Κρατών. Κατόπιν με την πτώση των Κομμουνιστικών καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης πλέον προς Ανατολάς κατέστησε συμμάχους μας τους γείτονές μας, που στην πρότερη ιστοριογραφικά περίοδο καταγραφόταν ως αντίπαλοι «άλλοι». Ταυτόχρονα σχεδόν, προέκυψε μερικός εκσυγχρονισμός του Κράτους, ως προαπαιτούμενο για την ένταξή μας στην Νομισματική Ένωση της Ευρώπης, μια περίοδος οικονομικής ευμάρειας με κορύφωση τους χρόνους κοντά στο 2004, που διοργανώθηκαν οι Ολυμπιακοί αγώνες και η κατάληξη στην Οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2009, με τις επιπτώσεις της να ταλανίζουν ακόμα την ελληνική κοινωνία. Την ίδια περίοδο σε παγκόσμιο επίπεδο καταγράφονται μετά την κατάρρευση των καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης, ο τεμαχισμός της Σοβιετικής Ένωσης, της Γιουγκοσλαβίας και της Τσεχοσλοβακίας, η συνακόλουθη υποχώρηση της πρώτης από υπερδύναμη και αντίπαλο δέος των Η.Π.Α. και η οικονομική άνοδος της Κίνας με την μεταρρύθμιση του Ντεγκ Σιαοπίνγκ. Ο διπολισμός που συνιστούσε τη

συνθήκη του πρότερου παγκόσμιου χώρου προς στιγμήν καταλύεται και η παγκόσμια τάξη υφίσταται τη μονοκρατορία των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες επιβάλλουν μια παγκοσμιοποίηση του εμπορίου και της οικονομίας, με όπλα την ισχυρή τους οικονομία αλλά και την πολεμική τους ισχύ. Οι ανακατατάξεις οδηγούν μοιραία στην ανάδειξη νέων περιφερειακών αρχικά δυνάμεων που σπεύδουν να καλύψουν το κενό της υποχώρησης της ΕΣΣΔ και μια από αυτές, η Κίνα, καταφέρει εντέλει από περιφερειακή να αναβαθμιστεί σε παγκόσμια δύναμη και να καταστεί νέος κυριαρχικός παγκόσμιος πόλος. Ο μετασχηματισμός του Ιράν σε θρησκευτικό Κράτος και οι πόλεμοι στο Αφγανιστάν και το Ιράκ γεννούν τα κινήματα του ριζοσπαστικού Ισλάμ, που γεννούν με τη σειρά τους μια νέα γενιά τρομοκρατίας με παρονομαστή πλέον τα θρησκευτικά ιδεώδη. Η τρομοκρατία αυτή εξάγεται στη Δύση, με κορυφαίο γεγονός την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης το 2001 και επηρεάζει βαθιά τις δυτικές κοινωνίες. Μεσούσης της ισλαμικής τρομοφοβίας στην Δύση έρχεται η παγκόσμια οικονομική κρίση, που ξεκινάει με την κρίση στην αγορά των ακινήτων και την κατάρρευση των επενδυτικών τραπεζών στις ΗΠΑ στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας, επιτείνοντας τον προβληματισμό πάνω στο θέμα της παγκοσμιοποίησης και της κατάργησης των συνόρων προς χάριν των αγορών, εντός του δυτικού κόσμου.

Οι πόλεμοι, οι πολιτικές αλλαγές που φέρνουν κατακερματισμούς παλαιών χωρών, η κλιματική αλλαγή, σε συνδυασμό με την επιβολή καταναλωτικών προτύπων ζωής, που με την έκρηξη του διαδικτύου λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις στις ζωές όλων μας, δημιουργούν συνθήκες έντονης κοινωνικής κινητικότητας, τόσο εσωτερικά εντός της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των κρατών, όσο και δημιουργώντας συνθήκες εξωτερικής πίεσης προς αυτά, με τη μορφή της ραγδαίας μετανάστευσης που και στις μέρες μας βρίσκεται σε εξέλιξη. *«Νεοεθνικισμοί γεννιούνται, θεριεύουν και πλανούνται απειλητικά πάνω από το διεθνιστικό, κοσμοπολιτικό και μεταμοντέρνο Δυτικό κόσμο, διεκδικώντας τον ρόλο του ρυθμιστή της πολιτικής ζωής της Ευρωπαϊκής Ένωσης»* (Γ. Κόκκινος, 2008).

Μετά την πολιτική αλλαγή του 1981 στη χώρα μας και την επικράτηση μιας κυβέρνησης με σοσιαλιστικό προσανατολισμό, είχαν δημιουργηθεί, σε συνδυασμό με την είσοδο στην τότε ΕΟΚ, οι συνθήκες για διάλογο και για τον συνολικό εκσυγχρονισμό της κοινωνίας, άρα και της διδασκαλίας της ιστορίας στο Ελληνικό Σχολείο. Το γεγονός ότι, παρά την επέκταση των δημόσιων χρήσεων της ιστορίας, την επακόλουθη πληθώρα νέων πεδίων στους οποίους αυτή συναντιόταν και την

ολοένα και αυξανόμενη δυσπιστία σχετικά με την ιστορία του σχολείου, αυτή εξακολουθούσε να θεωρείται ο κύριος μηχανισμός για την κοινωνική παραγωγή εθνικών ταυτοτήτων, δεν θα μπορούσε εύκολα να αλλάξει. Το βιβλίο συνάμα, σε αντίθεση με όλες τις προβλέψεις, εξακολουθούσε να παραμένει επίκαιρο, *«διατηρώντας ως πρωταρχικό του ρόλο τη δόμηση της συλλογικής ταυτότητας και της ιδεολογικής εγχάραξης»* (Foucault, 2006, 12, Moniot, 20002, 305-318). Και *«παρά την περιθωριοποίησή του στην εποχή των μαζικών ηλεκτρονικών πολυμέσων, παρέμενε και παραμένει η κυρίαρχη και συχνά αποκλειστική, εκπαιδευτική πρακτική»* (Nichol & Dean 2003, Montagnes 2000) καθώς και *«εν τέλει ο κυρίαρχος παράγοντας ορισμού του προγράμματος σπουδών στα σχολεία»* (Bernstein, 1991).

Εντός του πεδίου των ιστορικών οι Αντρέας Π. Ανδρέου και Κώστας Κασβίκης το 2008 σε εργασία τους που περιλαμβάνεται στο βιβλίο που αναφέρθηκε στην πρώτη παράγραφο της ενότητας, καταγράφουν ότι, στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα η ιστορική εκπαίδευση αυτονομήθηκε ως επιστημονικό αντικείμενο, αποκήρυξε την εξάρτησή της από την εθνική ιδεολογία και τη λειτουργική της διαμεσολάβηση για την πολιτική και ιδεολογική χειραγωγή των μαθητών στο περιβάλλον του σχολείου, κινούμενη στην κατεύθυνση της άρθρωσης ενός ουσιαστικού επιστημονικού λόγου, που αναδεικνύει τον σύνθετο και πολυπρισματικό χαρακτήρα του ιστορικού παρελθόντος, θέτοντας ως στόχο την ενίσχυση της ιδέας του πολίτη (Ανδρέου, Κασβίκης, 2008, 87-88). *Με άλλα λόγια, η σχολική ιστορία διαμορφώνει στις μέρες μας ένα νέο θεσμικό ρόλο, όχι χωρίς συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις, όπως καθίσταται σαφές και από το ελληνικό παράδειγμα, ανταποκρινόμενη σε βαθύτατες επιστημολογικές ρήξεις των τελευταίων 40 χρόνων τόσο στον χώρο της παιδαγωγικής, όσο και στην ίδια την επιστήμη της ιστορίας* (Κόκκινος, 2003, Κόκκινος, Νάκου, 2003). Η προσπάθεια ώστε οι παραπάνω σύγχρονες διαπιστώσεις για το επιστημονικό αντικείμενο να εμπεδωθούν στη χώρα μας, οι εκζητήσεις απεξάρτησης από διαμεσολαβήσεις πολιτικού και ιδεολογικού χαρακτήρα και οι συγκρούσεις για την κατάκτηση του νέου ιστορικού ρόλου της ιστορίας, ήταν σε περίληψη ο πυρήνας της διαμάχης των ιστορικών για τη νέα ιστορία και κατά συνέπεια και για τα νέα σχολικά εγχειρίδια. Της διαμάχης όμως προ τα έξω, με την πάροχο δημόσιας παιδείας πολιτεία και με άλλους θεσμικούς ή μη φορείς, που επιθυμούσαν να έχουν λόγο επί του θέματος. Ωστόσο υπήρχε και το εσωτερικό μέτωπο. Ο Γιώργος Κόκκινος γράφει το 2008, *«...Διανύουμε, την εποχή του «ιστοριογραφικού εκλεκτικισμού» και της «ερμηνευτικής ανομίας», όντας στη δίνη μιας εξαιρετικά πλούσιας ιστοριογραφικής*

παραγωγής, που μοιάζει σχεδόν αναρχική, βιώνοντας όμως ταυτόχρονα και το άναρχο πολλαπλασιασμό των ερευνητικών αντικειμένων, την έλλειψη κοινά αποδεκτών επιστημολογικών αρχών και μεθοδολογικών κανόνων, τον ριζικό σχετικισμό και την αυθαιρεσία. Αυτές είναι οι δύο όψεις, η δημιουργική και η αρνητική, του Ιανού της σύγχρονης «κρίσης της επιστήμης της ιστορίας» και συνεχίζει «... για την εξέλιξη αυτή ευθύνονται τόσο ενδογενείς διεργασίες, που κλονίζουν το επιστημολογικό status της Ιστορίας πολλαπλασιάζοντας τα ανομικά φαινόμενα στο εσωτερικό του ιστοριογραφικού πεδίου, όσο και εξωγενείς παράγοντες, όπως η έκρηξη και ο αναπόφευκτος εκδημοκρατισμός της ιστορικής μνήμης, αλλά και η υπονόμηση του δεσπόζοντα ρόλου του κράτους στην αναπαραγωγή της συλλογικής μνήμης από πολιτικά κόμματα, κοινωνικούς θεσμούς, ομάδες πίεσης, κοινότητες επιζώντων, ψηφιακές κοινότητες, επιστημονικές ενώσεις και υπερεθνικά κέντρα λήψης αποφάσεων.» (Κόκκινος, 2008, 30-31)

Ιστορικοί, πολιτικοί επιστήμονες, κοινωνιολόγοι, κοινωνικοί ανθρωπολόγοι, ιστορικοί της τέχνης, αρχαιολόγοι, αρχιτέκτονες και άλλες επιστημονικές ειδικότητες συμμετέχουν πλέον στην έρευνα για το παρελθόν. Αναλύοντας πληθώρα θεμάτων ο καθένας από τη δική του επιστημονική σκοπιά . Ο ιστορικός χρόνος κατατέμεται διαρκώς σε περιόδους και υποπεριόδους, που σπάνια πλέον συμπίπτουν, δεδομένου ότι κάθε επιστημονική ειδικότητα εισάγει τους δικούς της μεθοδολογικούς κανόνες στην έρευνα. Η διαθεματικότητα της ανάλυσης του παρελθόντος, που κάποτε είχε θεωρηθεί, και ήταν, μια επανάσταση στην ιστορική έρευνα, με τον άναρχο και χωρίς κανόνες πολλαπλασιασμό των θεματικών έχει καταλήξει να δημιουργεί μια χαώδη κατάσταση και μια σχετικοποίηση των πάντων. Μοιάζει σαν η εποχή μας, με τον κερματισμένο χαρακτήρα και τον πολυθεματικό σύγχρονο τρόπο ζωής και σκέψης, να εισβάλλει στο παρελθόν και να προσπαθεί να το επανακαθορίσει.

Υπάρχει όμως και ένα άλλο πρόβλημα που επέφερε ο εκδημοκρατισμός της συλλογικής μνήμης. Ο ρόλος των κρατών πλέον δεν είναι ο κυρίαρχος στην αναπαραγωγή της. Η ολοένα και αυξανόμενη δύναμη και επιρροή που αποκτούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η ευκολία με την οποία η πληροφορία πλέον κυκλοφορεί στο διαδίκτυο, δίνουν ρόλο και δυνατότητα παρέμβασης, όχι απλά έκφρασης απόψεως –πράγμα απολύτως θεμιτό- σε μονοθεματικούς φορείς ή συλλογικότητες, που συχνά η ισχύ τους έχει δυσανάλογο μέγεθος σε σχέση με την κοινωνική τους αποδοχή. Παράλληλα ο κατακερματισμός των αντικειμένων της έρευνας, χωρίς κανόνες, επιτρέπει στους παραπάνω φορείς να αναδείξουν τους δικούς

τους «ιστορικούς», που συνήθως είναι αδαείς δημοσιολογούντες, που πρόθυμα θα επιχειρηματολογήσουν υπέρ της απόψεως που υπηρετούν, ενδύομενοι τον μανδύα του «ειδικού», του επιστήμονα δηλαδή ιστορικού. Αυτή είναι μία πολύ κρίσιμη πλευρά, που όπως θα δούμε παρακάτω έχει παίξει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην τελευταία διαμάχη για τα εγχειρίδια στην χώρα μας.

Αφήνοντας πίσω τον διάλογο και τον «οιονεί» πόλεμο της επιστήμης της ιστοριογραφίας και επιστρέφοντας στα εγχειρίδια καταλήγουμε, ότι αυτά συνιστούν ένα ισχυρό σύμβολο εντός του πεδίου της διδακτικής της ιστορίας και πως *οι συμβολικοί πόλεμοι για την ιστορία αφορούν, το διαζευκτικό σχήμα «νομιμοποίηση-απονομιμοποίηση» της εξουσίας στο παρόν ή στο παρελθόν* (Κόκκινος, 2008). Έτσι στις κοινωνικές σπουδές και ειδικά στην ιστορία, τα σχολικά βιβλία αντικατοπτρίζουν τις σχέσεις εξουσίας καθώς κατασκευάζουν τις κυρίαρχες αφηγήσεις που πρόκειται να εμπεδωθούν στη συλλογική μνήμη. Ορίζουν δηλαδή την κυρίαρχη κουλτούρα που εκπορεύεται από την κυρίαρχη πολιτική, εθνική και φυλετική κοινωνική ομάδα επιθυμώντας να καταστεί κάτι νόμιμο, επίσημο, αληθινό, και στο τέλος, απόλυτα φυσικό. Αυτό είναι ένα σημαντικό ερμηνευτικό σχήμα για να κατανοηθεί γιατί οι αντιπαραθέσεις επικεντρώνονται σε αυτό, που περιλαμβάνεται ή αποκλείεται στα εγχειρίδια κοινωνικών σπουδών. Είναι πρωτίστως ένα ζήτημα εξουσίας.

Το δεδομένο λοιπόν που παραδοσιακά ίσχυε και που μερικώς υποχώρησε με την επικράτηση της νέας ιστορίας ήταν, ότι για τα σχολικά εγχειρίδια *«...σε πολλές χώρες η πολιτική εξουσία παρεμβαίνει στην έκδοσή τους, αφού στόχος είναι συνήθως να διασφαλιστεί ισχυρός έλεγχος στο ιδεολογικό περιεχόμενο που μεταδίδουν»* (Choppin 2004, Αθανασιάδης 2015). *«Για αυτούς τους λόγους, τα σχολικά εγχειρίδια δεν αφήνουν αδιάφορη την κοινή γνώμη»* (Αθανασιάδης 2015). Άρα προκειμένου να γίνουν αποδεκτά από τους εκπαιδευτικούς και από τους γονείς και να βρουν μια κοινωνική νομιμοποίηση, τα εγχειρίδια Ιστορίας πρέπει να επιτελούν πολλαπλούς ρόλους, ικανοποιώντας τις εκζητήσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Η προσπάθεια όμως να επιτελεσθούν οι πολλαπλοί αυτοί κοινωνικοί ρόλοι, φέρνει προφανώς και αμφισβητήσεις, μια που η κοινωνία δεν είναι κάτι ομογενές αλλά κάτι πολυσυλλεκτικό, με τους ανταγωνισμούς να αποτελούν ενδογενές της στοιχείο. *«Οι αμφισβητήσεις των σχολικών βιβλίων αποτελούν ανταγωνιστικές συζητήσεις. Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν ένα συγκεκριμένο είδος που πολύ απέχει από το να είναι ουδέτερο από ιδεολογίες, συμφέροντα ομάδων, πολιτικά και πολιτιστικά, παιδαγωγικές*

επιρροές και επιστημολογικές τοποθετήσεις» (Korbin, 1996: 4). Στα όποια συμφέροντα ενυπάρχουν στην κοινωνία, είναι προφανές ότι, υπάρχουν και πρόθυμοι επιστήμονες να στρατευθούν στην υπεράσπισή τους, είτε για ιδεολογικούς λόγους, είτε για λόγους καριέρας και προσωπικής ανέλιξης. Έτσι δημιουργούνται τα αντίπαλα στρατόπεδα της διαμάχης των ιστορικών για τα σχολικά εγχειρίδια, τα οποία ως αποκρυσταλλωμένα σύμβολα άμα τη εκδώσει τους καθίστανται «*ισχυρές κοινωνικές κατασκευές, που παρουσιάζουν εκφάνσεις του ανθρώπου, τις γνώσεις που έχουν κυρωθεί και είναι επισήμως νόμιμες και σκοπεύουν να εισαγάγουν τους νέους ανθρώπους στην υπάρχουσα πολιτιστική τάξη, δομημένη από τις σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας*» (Apple & Christian-Smith, 1991, Fitzgerald, 1979: 47).

Άρα «*ως φορέας γνώσης, τα εγχειρίδια της ιστορίας μπορούν να θεωρηθούν ως λόγοι, δηλαδή ως συστήματα ιδεών, ως στάσεις, ενέργειες, πεποιθήσεις και πρακτικές* (Hall 1997), *που δημιουργούν τις κύριες αφηγήσεις σαν συστατικό των εθνικών ταυτοτήτων*». Αυτές οι κυρίαρχες αφηγήσεις μοιράζονται σε μια ευρύτερη κοινότητα που περιλαμβάνει, όχι μόνο την εκπαιδευτική κοινότητα, αλλά και το συνολικό περιβάλλον της εκπαίδευσης. Τα εγχειρίδια καθώς και τα προγράμματα σπουδών εξακολουθούν να είναι κανονιστικοί λόγοι της κυρίαρχης συλλογικής μνήμης, επιλέγοντας αφενός τι αφήνουν και τι αφετέρου τροφοδοτούν.

Στην Ελλάδα υπήρξε κριτική στην εθνικιστική προσέγγιση της ιστορίας και ιδίως της παρουσίας της στα εγχειρίδια. Πολλοί ιστορικοί, δάσκαλοι, ψυχολόγοι, φιλόσοφοι και άλλοι επιστήμονες έχουν συμμετάσχει κατά καιρούς σε αυτή την κριτική. Τα μεροληπτικά βιβλία είναι μόνο ένας από τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνεται η κοινή γνώμη, αλλά ένας από τους πιο κρίσιμους, γιατί τα εγχειρίδια είναι κεντροβαρικά σημεία για την «εκπαίδευση» ολόκληρου του έθνους. Προφανώς χρειάζεται κάποια στιγμή να τροποποιηθούν όχι μόνο για λόγους ιστορικής ειλικρίνειας, αλλά και για πρακτικούς λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, μια που ακόμα και οι κυβερνήσεις που επιτρέπουν τη χρήση αυτών των εγχειριδίων παραδέχονται την βλαπτικότητα τους. Έτσι και στην χώρα μας οι κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, οι μετασχηματισμοί του συστήματος σχεδιασμού της εκπαίδευσης, η συγγραφή και η παραγωγή εγχειριδίων ιστορίας, ιστοριογραφικών ή επιστημολογικών, δημιουργούν περιστασιακά ένα πλαίσιο ευνοϊκό για την αμφισβήτηση του σχολείου και την αποσταθεροποίησή του από τις κανονιστικές του λειτουργίες.

Αυτό το συγκρουσιακό πλαίσιο είχε ενταθεί στην Ελλάδα, από το 1980 και μετά, όταν και κυκλοφόρησαν τα νέα βιβλία της ιστορίας, τα οποία όπως παραπάνω αναφέραμε ως σύμβολα, ως ανταγωνιστικά πρότυπα και ως λόγοι της κυρίαρχης τάξης προσπάθησαν να επαναδιαπραγματευτούν τις κυριότερες εθνικές αφηγήσεις και τον τρόπο με τον οποίο οι αφηγήσεις αυτές θα ενσωματώνονταν στην εκπαίδευση. Συνιστούσαν δηλαδή ισχυρά συστήματα παραστάσεων που παρήγαγαν σημαντικές δηλώσεις, οι οποίες με τη σειρά τους επηρέαζαν πρακτικές ταυτότητας και πολιτικής. Τα «καταραμένα» βιβλία ιστορίας στην Ελλάδα ήταν τέσσερα. Αναλύθηκαν από την κοινότητα των ιστορικών σπουδών, και μπορούν να θεωρηθούν ως ρητές ή σιωπηρές προσπάθειες να τροποποιήσουν με κριτικό τρόπο, τον τρόπο σκέψης των εθνικών αφηγήσεων, προβληματίζοντας την κυρίαρχη συλλογική μνήμη. Επιχείρησαν να αμφισβητήσουν τη σχέση μεταξύ της ανάμνησης και της λήθης και τον επαναπροσδιορισμό αυτών των ορίων της γνώσης. Προσπάθησαν να διεκδικήσουν την ανατροπή των κύριων αφηγήσεων και την ρευστοποίηση των σταθερών ταυτοτήτων. Τα βιβλία του Κρεμμυδά και του Σταυριανού πολεμήθηκαν λόγω του ιστοριογραφικού παραδείγματος που υιοθετούσαν, της σχολής των Annales και της οικονομικής ιστορίας. Ενώ τα αντίστοιχα των συγγραφικών ομάδων Κόκκινου και Ρεπούση πολεμήθηκαν γιατί φιλοδόξησαν μεταξύ άλλων να εισάγουν τη φιλοσοφία και τις αρχές του Κονστρουκτιβισμού στη διδασκαλία, μετατρέποντάς την σε μια διαδικασία «μαθαίνοντας πώς να μαθαίνεις» που θα βοηθούσε τους μαθητές του «αποκτήσουν» τη γνώση που πραγματικά θα έδινε ιστορικό βάθος στην προσωπικότητά τους ως μέλη μιας εθνικής κοινότητας και συνάμα θα τους βοηθούσε στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης. Καταγράφουμε εν συντομία τις προσπάθειες καινοτομίας παρακάτω, διατυπώνοντας αρχικά τη δήλωση, ότι τις θεωρούμε το ίδιο σημαντικές όλες και σε καμία περίπτωση δεν προκύπτει η σημασιολόγησή τους από το εύρος των κειμένων που παραθέτουμε, γιατί εύλογα το προσπελάσιμο υλικό της έρευνάς μας συναρτάται με την παλαιότητα της κάθε προσπάθειας.

Η πρώτη προσπάθεια καινοτομίας στην γραφή των σχολικών εγχειριδίων ήταν όταν ένας παγκοσμίως αναγνωρισμένος ιστορικός ο Λευτέρης Σταυριανός (1913-2005) ανέλαβε την ευθύνη για τη σύνταξη εγχειριδίου παγκόσμιας ιστορίας για την Α΄ Λυκείου αντικαθιστώντας την αρχαία ιστορία. Το βιβλίο με τίτλο «Ιστορία του Ανθρώπινου Γένους», τυπώθηκε για πρώτη χρήση το σχολικό έτος 1984-1985 και αντιπροσωπεύει μια σημαντική καινοτομία, καθώς ήταν η πρώτη απόκλιση από την εθνοκεντρική λογική των βιβλίων της ελληνικής ιστορίας. Περιελάμβανε επίσης τη

«θεωρία της εξέλιξης των ειδών» του Κάρολου Δαρβίνου. Η πολεμική εναντίον του προήλθε από θρησκευτικούς κύκλους, δηλαδή από παρακρατικές εκκλησιαστικές οργανώσεις που υποστηρίζονταν από φιλικά προσκείμενους δημοσιογράφους και πολιτικούς. Έτσι ξεκίνησε το 1985 μια εκστρατεία με στόχο την απόσυρση του νέου βιβλίου. Το βιβλίο επιβίωσε με «διορθώσεις» μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80 και τελικά αποσύρθηκε το 1990.

Την ίδια σχολική χρονιά, 1984-1985, εκδηλώθηκε και η δεύτερη προσπάθεια, με την δημοσίευση και την έκδοση του νέου βιβλίου για τη σύγχρονη και νεώτερη ιστορία με τον σημαντικό υπότιτλο «Ελληνική, Ευρωπαϊκή, Παγκόσμια». Το βιβλίο γράφτηκε από τον ακαδημαϊκό ιστορικό, Βασίλη Κρεμμυδά, που σχετίζεται με την σχολή σκέψης των *Annales*. Η Γαλλική αυτή Ιστοριογραφική Σχολή που δημιουργήθηκε τον 20^ο αιώνα επιχειρούσε να ερμηνεύσει το ιστορικό παρόν βασιζόμενη στα γεγονότα-συμβάντα ικανού χρονικού βάθους του παρελθόντος και εισήγαγε την διεπιστημονικότητα στην αναζήτηση και τεκμηρίωση της έρευνάς της. Ως συνέπεια των παραπάνω, το βιβλίο που προέκυψε ήταν καινοτόμο σε πολλές πτυχές του περιεχομένου του. Καινοτομούσε, προσπαθώντας να εντάξει την ελληνική ιστορία σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, αυτό της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας ιστορίας, διευθετώντας τις αναγκαίες διασυνδέσεις καθώς και την αλληλεξάρτηση της ιστορικής διαδικασίας. Καινοτομούσε επίσης, προσεγγίζοντας το ελληνικό παρελθόν χωρίς εθνικούς μύθους και εθνικιστικά στερεότυπα. *«Το βιβλίο επικρίθηκε έντονα ως αντιεθνικό και αντι-κληρικό. Τελικά υποβλήθηκε σε «διορθώσεις» χωρίς την άδεια του συντάκτη του και τελικά αποσύρθηκε το 1991, μετά από την ανίχνευση της «ιδεολογικά μονόπλευρης σκέψης του», με μια συνοδευτική πρόταση για την αντικατάστασή του με ένα άλλο βιβλίο που θα έδινε μεγαλύτερη έμφαση στην ελληνική ιστορία και θα ήταν πιο κατάλληλο για διδακτική χρήση»* (Repoussi, 2009).

Κάνουμε μια παύση στην παράθεση των εγχειριδίων, γιατί τα δύο επόμενα έχουν μια χρονική απόσταση δεκαεπτά περίπου χρόνων. Στο μεσοδιάστημα αυτό, η σύγκρουση μέσα στον χώρο της σχολικής ιστοριογραφίας διεξαγόταν μεταξύ της προϋπάρχουσας ομάδας των συντηρητικών ιστοριογράφων, που υποστήριζαν την ουσιοκρατική θεώρηση του ελληνισμού, δηλαδή ότι η ουσία του ελληνισμού είναι μια και αναλλοίωτη στον χρόνο και βασίζεται σε ένα και προαιώνιο Είναι. Αυτοί θεωρούσαν ότι η σχολική ιστορία θα πρέπει να έχει εθνοπαιδευτικό χαρακτήρα και θα πρέπει να υποτάσσεται στην υπηρεσία της πολιτείας, προκειμένου να αναπαράγεται μια σταθερή εθνική ταυτότητα. Από την άλλη πλευρά στεκόταν οι ριζοσπάστες ιστορικοί,

θιασώτες της Νέας Ιστορίας που αρκετοί, αλλά όχι όλοι, δήλωναν μεταμοντερνιστές. Αυτοί δεν αποδέχονταν την γραμμική ιστόρηση στην σχολική ιστοριογραφία και στην ιστοριογραφία γενικότερα, θεωρούσαν ότι ο ελληνισμός δεν έχει μια αδιάσπαστη συνέχεια, με την ουσιοκρατική έννοια του όρου, παραθέτοντας επιχειρήματα όπως π.χ. αν μιλάμε για συνέχεια του ελληνισμού, ποιος ο λόγος να δεχόμαστε την έννοια της παλιγγενεσίας μετά την επανάσταση του 1821; Αμφισβητούσαν επίσης την ύπαρξη σταθερών διαχρονικά ταυτοτήτων, υποστηρίζοντας, ότι αυτές διαμορφώνονται μέσα στους ποικίλους χώρους και ομαδοποιήσεις που συνθέτουν τις κοινωνίες και επηρεάζονται από ρεύματα, τάσεις, ιδεολογίες και κοινωνικές διαπάλες που συχνά ξεπερνούν τα εθνικά όρια, με συνέπεια να είναι κάτι το ρευστό και συνεχώς εξελισσόμενο.

Εδώ θα πρέπει να γίνει προς αποφυγή παρεξηγήσεων μια παρατήρηση. Ο μεταμοντερνισμός θεωρεί τις ρήξεις και τις αρνήσεις ως συντηρητισμό και δεν διστάζει να επαναξιοποιεί στοιχεία του παρελθόντος. Διακρίνει τη γνώση σε αφηγηματική και επιστημονική, που η μεν αφηγηματική προέρχεται από το παρελθόν και μπορεί να είναι αφήγηση ιστοριών, ιεροτελεστίες, χοροί, μουσική κ.λπ. και νομιμοποιείται διαχρονικά μέσα από την ίδια την παράδοση, ενώ η επιστημονική περιλαμβάνει ενδεικτικές δηλώσεις και ασχολείται με την απόρριψη άλλων δηλώσεων. Καταγράφουμε τα παραπάνω αντιπαραβάλλοντάς τα με τους πάγιους ισχυρισμούς των εθναμυντόρων-εθνικολαϊκιστών, ότι οι θιασώτες της Νέας Ιστορίας είναι εθνομηδενιστές και εργαλεία ενός αντιελληνικού παγκοσμιοποιημένου πνεύματος. Η καταγραφή καταδεικνύει ότι ισχύει ακριβώς το αντίθετο, ότι δηλαδή απλά δεν είναι αποδεκτή η ουσιοκρατική έννοια του ελληνισμού και ότι αυτός προσεγγίζεται ταυτόχρονα και μέσα, από τις όποιες κοινωνικές ρήξεις, τις διαχρονικές συμβιώσεις του με άλλους λαούς, τις κουλτούρες και τους πολιτισμούς με τους οποίους συνυπήρξε και αλληλεπέδρασε και τέλος μέσα από παγκόσμια, πανευρωπαϊκά, μεσογειακά ή διαβαλκανικά γεγονότα ή ιδεολογίες και τις συνακόλουθες ανακατατάξεις που όλα αυτά επέφεραν.

Επανερχόμενοι στα θέματα των εγχειριδίων, εκεί κοντά στην αρχή της νέας χιλιετίας συνειδητοποιήθηκε το γεγονός ότι τα εγχειρίδια που ήταν σε χρήση συμπλήρωναν περίπου είκοσι χρόνια ζωής, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Η επιστημονική συζήτηση της εποχής όπως μας τη μεταφέρουν οι Ανδρέας Ανδρέου και Κώστας Κασβίκης το 2008 αφορούσε τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των εγχειριδίων που περιείχαν : εθνοκεντρική αφήγηση, αναπαραγωγή αρνητικών στερεοτύπων και

προκαταλήψεων, χάραξη αδιάσπαστης ιστορικής συνέχειας σε χώρο και χρόνο, άμβλυση κοινωνικών συγκρούσεων και ταξικών αντιθέσεων, αναπαραγωγή εθνικών «μύθων», ανδροκρατικές παραστάσεις, ανωτερότητα των Ελλήνων φορτισμένες αναπαραστάσεις και συστηματική αξιολόγηση των ιστορικών περιόδων (Ανδρέου, Κασβίκης, 2008, 82-83). Επίσης συζητιόνταν η απουσία της αξιοποίησης πηγών, οι αναπαραστατικές και διδακτικές αδυναμίες της εικονογράφησης και το ότι, οι όποιες αναθεωρήσεις των βιβλίων είχαν γίνει, δεν είχαν επιφέρει βελτιώσεις στο επιστημολογικό τους πλαίσιο και την διδακτική αποτελεσματικότητα. Έτσι αποφασίστηκε η ανανέωση των εγχειριδίων της ιστορίας.

Η τρίτη προσπάθεια λοιπόν ήταν το 2002, από το εγχειρίδιο «Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου» που αφορούσε τα έτη 1815-2000 και απευθυνόταν στην Γ' τάξη του Λυκείου. Είχε συγγραφεί από μια ομάδα δώδεκα νέων ιστορικών, εμπνευσμένων από νέες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις, με επικεφαλής τον καθηγητή Γιώργο Κόκκινο. Αποτελούσε κάτι καινούργιο στην προσπάθεια επαναδιαπραγμάτευσης της διδασκαλίας της ελληνικής ιστορίας (α) με την ενσωμάτωσή της σε μια ευρύτερη πτυχή του Ευρωπαϊκού και παγκόσμιου ιστορικού πλαισίου και (β) ιστοριοποιώντας το περιεχόμενό της.

Γράφει ο Απόστολος Λακασάς στην εφημερίδα «Καθημερινή» στις 25 Δεκεμβρίου του 2015, «Στις 27 Απριλίου 2002 ο Κύπριος υπουργός Παιδείας Ουράνιος Ιωαννίδης θα διαμηνύσει στον Έλληνα ομόλογό του Πέτρο Ευθυμίου την έντονη δυσαρέσκειά του για τον τρόπο με τον οποίο το νέο εγχειρίδιο της Ιστορίας της Γ' Λυκείου περιέγραφε και αποτιμούσε τον ένοπλο αγώνα της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) για την αποτίναξη του αγγλικού ζυγού και για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα». Η δεξιά οργάνωση είχε λειτουργήσει για την απελευθέρωση του νησιού από την αγγλική κατοχή, την ένωση με το ελληνικό κράτος και ανέπτυξε δράσεις και εναντίον του τουρκοκυπριακού πληθυσμού του νησιού. «Η κριτική παρουσίαση της ΕΟΚΑ θεωρήθηκε προσβολή του αγώνα των Ελληνοκυπρίων για απελευθέρωση και εθνική ανεξαρτησία, και εκτιμήθηκε ότι θα μπορούσε να δικαιολογήσει την τουρκική εισβολή και κατοχή τμήματος του νησιού που έγινε το 1974» (Cavoura, 2008). Το βιβλίο αποσύρθηκε πριν ακόμη ξεκινήσει το σχολικό έτος.

Παρατηρούμε πως το εγχειρίδιο δημιούργησε θέμα εξωτερικής πολιτικής, που το διαχειρίστηκαν όμως δύο Υπουργοί Παιδείας και αυτό καταδεικνύει πως μάλλον είχε πετύχει τον στόχο της ενσωμάτωσης της ελληνικής ιστορίας σε μια ευρύτερη πτυχή του Ευρωπαϊκού και παγκόσμιου ιστορικού πλαισίου, διότι η εμπέλειά του ξεπέρασε

τα του οίκου μας. Επί της ουσίας δεν ετίθετο ένα θέμα ιστορικής καταγραφής, αλλά ένα θέμα αποσιώπησης, μια ανάγκη εσκεμμένης σιωπής. Μιας σιωπής όμως που άλλοι ιστορικοί στην Κύπρο και στην Ελλάδα πρόθυμα υπέθαλπαν για αρκετά χρόνια προφασιζόμενοι «εθνικούς» λόγους και προτιμώντας να θυσιάσουν την ιστορική αλήθεια στον βωμό των από την επίσημη πολιτεία υπαγορευόμενων ιδεολογικο-πολιτικών σκοπιμοτήτων.

Η θεωρία του Δαρβίνου, η αποσιώπηση των εθνικών μύθων από της ιστορική καταγραφή και η δράση της ΕΟΚΑ, ενώ φαντάζουν ως διενέξεις των συγγραφικών ομάδων με την αναθέτουσα αρχή των εγχειριδίων, το Υπουργείο Παιδείας, δεν είναι απλά μόνο κάτι τέτοιο. Πίσω από το Υπουργείο υπάρχουν πάντα ομάδες ιστορικών που ενστερνίζονται τον εθνοπαιδευτικό και πατριωτικό χαρακτήρα της διδασκαλίας της ιστορίας στα σχολεία και που αντιτίθενται στους νεωτερισμούς της νέας ιστορίας. Αυτοί δομούν την επιχειρηματολογία των εθναμυντόρων και συνδέουν σε μια αδιάσπαστη ενότητα τους ποικίλους παραθεσμικούς ή ημιθεσμικούς φορείς που επεμβαίνουν στον δημόσιο λόγο. Έτσι αυτά που θα καταγραφούν αναλυτικότερα παρακάτω για τη διαμάχη των ιστορικών με αφορμή το εγχειρίδιο ιστορίας της ομάδας της Μαρίας Ρεπούση του 2006, σε προς τα πίσω προβολή ισχύουν (στις περισσότερες των περιπτώσεων) και για τα τρία προαναφερθέντα εγχειρίδια.

Η τέταρτη προσπάθεια, για την οποία προέκυψε θέμα διαμάχης ήταν κατά την περίοδο 2006-2007, εναντίον του εγχειριδίου ιστορίας της 6^{ης} τάξης Δημοτικού, «Σύγχρονης και νεότερης εποχής» που συνέγραψε ομάδα επιστημόνων με επικεφαλής την καθηγήτρια Μαρία Ρεπούση, που θα διδάσκονταν στα σχολεία κατά το σχολικό έτος 2006-2007. Η όλη συζήτηση τρέφεται από την εκλογική ατμόσφαιρα του 2007 και θεωρείται ότι έχει σημαντικές πολιτικές, κοινωνικές, εκπαιδευτικές πτυχές και συνέπειες. Παρήγαγε έντονες και άνευ προηγουμένου αντιδράσεις εναντίον ολόκληρης της ιστορικής αναπαράστασης της ελληνικότητας και της διαφορετικότητας ως ενός εγγενούς στοιχείου του βιβλίου. Οι αντιδράσεις έλαβαν τη μορφή υστερίας, που κορυφώθηκαν με την καύση του βιβλίου στο μέτωπο της Ελληνικής Βουλής κατά την Εθνική Επέτειο και την παρέλαση και την καταδίκη του στις εκκλησίες κατά τις μαζικές λειτουργίες της Κυριακής. Ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος και η Ιερά Σύνοδος το καταδίκασαν επίσης. Είναι επομένως το πιο αποκαλυπτικό περιστατικό ως προς τη σχέση μεταξύ πολιτικής, ιστορίας και ταυτότητας.

Το βιβλίο επικρίθηκε (α) ως αντικληρικό, υποβαθμίζοντας τον ρόλο της Εκκλησίας στην εθνική χειραφέτηση, (β) ως προσπάθεια παραχάραξης με την απόκρυψη των

ελληνικών δεινών κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατοχής και των τουρκικών φρικαλεοτήτων στη Μικρά Ασία το 1922 καθώς και υποτιμητικό ως προς τα στρατιωτικά και πολιτικά γεγονότα που αποδεικνύουν τον ηρωισμό και την αυτοθυσία του Ελληνικού έθνους, (γ) ως υποκριτικά πολιτικά ορθό, αφού υπερτόνιζε τον ρόλο των γυναικών και υποτιμούσε το ρόλο των εθνικών ηρώων, ενώ επίσης εστίαζε στα περιθωριακά ιστορικά θέματα αντί των σημαντικών. Σύμφωνα με αυτή την αντίθετη ρητορική, ήταν ένα από τα βιβλία που είχαν παραγγελλθεί είτε από τα κέντρα νέας τάξης και παγκοσμιοποίησης, είτε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ή από τους Τούρκους με σκοπό να επιβάλουν την αποελληνοποίηση και την απώλεια εθνικής ταυτότητας. Όπως αναφέρθηκε σε αυτή τη θεωρία συνωμοσίας, μια σχολή ελλήνων ιστορικών και μια ελίτ ιστορικών, στην υπηρεσία των ξένων κέντρων, έχοντας καταλάβει τα ελληνικά πανεπιστήμια, αποφάσισε να χειραγωγήσει την υποχρεωτική εκπαίδευση για την αποδόμηση της εθνικής ιστορίας. Ο αγώνας ενάντια στο βιβλίο ήταν κατά συνέπεια ένας αγώνας για την προστασία της εθνικής ταυτότητας. Λόγω της «εκτόξευσης» της όλης υπόθεσης, αφενός, και της ηλεκτρονικής εξάπλωσής της, αφετέρου, ο αγώνας πήρε τη μορφή ενός πραγματικού συμβολικού πολέμου μεταξύ δύο στρατοπέδων.

Το πρώτο ήταν αποτελούμενο κυρίως από ιστορικούς, καθηγητές ή εκείνους που υποστήριζαν μια επαναδιαπραγμάτευση, ή ιστοριοποίηση της κύριας εθνικής αφήγησης, ή ακόμη και εκείνων που πίστευαν στην ανεξαρτησία της Εκπαίδευσης από πολιτικές και εκκλησιαστικές παρεμβάσεις. Από την άλλη πλευρά ήταν η Εκκλησία, οι πολιτικοί, οι άνθρωποι των μέσων μαζικής ενημέρωσης, οι δημοσιογράφοι και οι δημόσιοι παράγοντες μνήμης που αυξήθηκαν καθώς το ισοζύγιο της κοινής γνώμης είχε στραφεί ολοένα και περισσότερο κατά του εγχειριδίου.

Το δεύτερο στρατόπεδο αποτελούνταν από ακαδημαϊκούς, ιστορικούς και άλλους επιστήμονες με προοδευτικό προσανατολισμό, που θεωρούσαν ότι η σχολική ιστορία πρέπει να απαλλαγθεί από την κρατική χειραγωγή που στόχευε στην δημιουργία εθνικής ταυτότητας και να αποκτήσει πιο επιστημονικό και σύγχρονο χαρακτήρα, απαρνούμενη την αναπαραγωγή εθνικών μύθων και τραυμάτων. Έδιναν έτσι έναν ευρύτερο διακύβευμα στο όλο θέμα και θεωρούσαν ότι ο πόλεμος στο εγχειρίδιο δημιουργούσε *«μια συντριπτικά αρνητική αντίδραση για τη Νέα Ιστορία και την καινοτόμο προοπτική της στο να παράγει και να διδάσκει ιστορία»* (Andreou & Kasvikis, 2015).

Τα δύο στρατόπεδα είχαν εντελώς διαφορετικές και ανταγωνιστικές φωνές. Όπως ισχυρίζεται ο Αντώνης Λιάκος, οι ιστορικοί μίλησαν από την άποψη της ιστορίας και της αλήθειας, ενώ οι αντίπαλοί τους το έκαναν από την άποψη της εθνικής ταυτότητας, της επιρροής και της υπερηφάνειας (Λιάκος, 2008), εκπέμποντας μηνύματα με μεγάλο ακροατήριο και δυνατούς δεσμούς. Τελικά, επιβεβαιώθηκε ότι πολλοί από τους ανθρώπους που φερόταν ότι συνδέονται με την ταυτότητα και τη μνήμη, δεν ενδιαφέρονταν για τη γενική αλήθεια. Απλά ήθελαν να προστατεύσουν την αλήθεια που είχαν μάθει οι πρόγονοί τους, ενάντια σε κάθε προσπάθεια επανατοποθέτησης ή διόρθωσης.

Το εγχειρίδιο τελικά αποσύρθηκε τον Σεπτέμβριο του 2007, αμέσως μετά τις εκλογές και την σημαντική αλλαγή στον επικεφαλής του Υπουργείου Παιδείας. Για πρώτη φορά επίσης, ο κύριος πολιτικός αντίπαλος του εγχειριδίου, η ακραία μορφή της δεξιάς, το κόμμα ΛΑΟΣ καθόταν στο ελληνικό κοινοβούλιο.

Έχοντας πρόσφατη την εμπειρία της απόσυρσης του δικού του εγχειριδίου και με το καθαρτικό βάθος του χρόνου που είχε μεσολαβήσει, αφού πρώτα έχει περιγράψει την συγκυρία του χρόνου, ο Γιώργος Κόκκινος το 2008 προσδιορίζει τα ποιοτικά γνωρίσματα της διαμάχης *«Τα νέα, αλλά καθοριστικά ποιοτικά γνωρίσματα της εξελισσόμενης αυτής διαμάχης είναι, κατά τη γνώμη μου, τα εξής: α) η πρόταξη του καθήκοντος μνήμης β) η παρουσίαση της ιστορίας του ελληνικού έθνους από τη διπλή ερμηνευτική προοπτική της ανωτερότητας και της θυματοποίησης γ) η διαδικτυακή διαμάχη ψηφιακών κοινοτήτων δ) η οργανωμένη συμμετοχή στη δημόσια αντιπαράθεση ομάδων συμφερόντων και πίεσης, οι οποίες «εκβιάζουν» την πολιτική εξουσία ε) η ιδεολογικά καθοδηγούμενη πολιτική ανυπακοή αρκετών εκπαιδευτικών και στ) η ποινικοποίηση της ελευθερίας της επιστημονικής άποψης»*. (Κόκκινος, 2008, 34-35)

Στο στρατόπεδο των πολεμίων του εγχειριδίου τοποθετεί τον Κώστα Γεωργουσόπουλο που υποστηρίζει τη διαχρονική ιστορική σκοπιμότητα των ιστορικών μύθων και της «συναισθηματικής εκπαιδευτικής παράδοσης», αν και παραδέχεται την ιστορική τους ανακρίβεια. Καταγράφει το παράδοξο ότι και ο Βασίλης Βασιλικός ενστερνίζεται την παραπάνω άποψη. Στη συνέχεια επί τη αφορμή και της ύπαρξης ενός ακόμα εμβληματικού ονόματος της Αριστεράς, του Μίκη Θεοδωράκη, μεταξύ του συνασπισθέντος πολυσυλλεκτικού και ετερογενούς εχθρού θεωρεί ότι τους συνέχει ο νεοφασίζον, νεοδεξιός και νεοαριστερός αντιπαγκοσμιοποιητικός εθνικιστικός λαϊκισμός. Θεωρεί όμως ότι πέραν του λαϊκισμού εντός των αντιμάχων υπάρχουν και αυτοί οι πολέμιοι της Νέας Ιστορίας

που δραττόμενοι της ευκαιρίας προσπαθούν να απονευρώσουν τα κριτικά και αναστοχαστικά αντανακλαστικά της νεωτεριστικής ιστοριογραφίας.

Απέναντι, σε αυτούς που υπηρετούν την επιστήμη, τον ορθολογισμό και το πνεύμα των καιρών διαπιστώνει μια σχάση του μετώπου της Νέας Ιστορίας, μια αδράνεια και μια καθυστέρηση στην ανάγνωση των προταγμάτων των καιρών, στο να αντιληφθούν εγκαίρως ότι το κτήνος του εθνικολαϊκισμού δεν ήταν σε αποδρομή, αλλά από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ζούσε την αναγέννησή του. Στηλιτεύει τις προσωπικές στρατηγικές κάποιων που χρησιμοποίησαν την διαμάχη για να οικοδομήσουν το προσωπικό τους προφίλ ως δημόσιοι ιστορικοί, με αποτέλεσμα, δίνοντας τοτεμικά χαρακτηριστικά στην εικόνα τους να απαξιώσουν το σύνολο, να υποβαθμίσουν την επιστημονικότητα και να αποπροσανατολίσουν την όλη δημόσια συζήτηση κάνοντας την ένα εύπεπτο θέαμα και δίνοντάς την βορά στον λαϊκισμό των ΜΜΕ, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα να επέλθει η τελική ήττα. Μια ήττα της καλύτερης ομάδας από την χειρότερη, που οδηγεί στην κατάδειξη ότι *«στην πρόσφατη διαμάχη για το σχολικό εγχειρίδιο φάνηκε η απόσταση που χωρίζει την ιστορική γνώση από τις τρέχουσες ιδέες για το παρελθόν, ενώ ο λόγος των ιστορικών συνθλίφτηκε στον τηλεοπτικό πολτό»* (Βόγλης, 2007)

Οι ιστορικοί που στάθηκαν απέναντι στο εγχειρίδιο, συνεχίζει ο Γιώργος Κόκκινος, και που θεσμικά εκφράστηκαν από τα μέλη της Επιτροπής της Ακαδημίας Αθηνών Μιχαήλ Σακελλαρίου και Κωνσταντίνο Σβολόπουλο που ορίστηκαν από το Υπουργείο Παιδείας για να το αξιολογήσουν, το ελέγχουν για πραγματολογικά σφάλματα, εννοιολογικά ολισθήματα, αντιφάσεις, ανακρίβειες, αδικαιολόγητα κενά, παραλήψεις, αστοχίες-«απροσεξίες», αυθαίρετες παρεκκλίσεις από το αναλυτικό πρόγραμμα και γενικότερα για συνθετικές και διαρθρωτικές αδυναμίες που θα μπορούσαν να προσυπογραφούν από μεγάλη μερίδα επιστημόνων και που όντως υπήρχαν στο βιβλίο. Επιλέγουν επίσης με σοφία η επιτροπή να μην αναφερθεί σε ιστορικούς μύθους που παραλείπονται από το βιβλίο, απογοητεύοντας κατά κάποιο τρόπο την εκκλησία και τους εθνικολαϊκιστές των ΜΜΕ μένοντας σε ήπιες και διπλωματικές διατυπώσεις. Όμως υποπίπτουν σε ιδεολογικές και επιστημονικές εμμονές, επικαλούμενοι άστοχα ως κανονιστικό πλαίσιο για την άσκηση επιστημονικού ελέγχου στους συγγραφείς του επίμαχου σχολικού εγχειριδίου, την αξιολογική ουδετερότητα και την αντικειμενικότητα, σε συνάρτηση με τη δήθεν συγκριτική θεώρηση του πεδίου της σχολικής ιστοριογραφίας, άρα τη διεθνή πρακτική, ενώ καταφανώς αγνοούν το σύγχρονο προβληματισμό και τις εξελίξεις

στο γνωστικό πεδίο της διδακτικής της ιστορίας. Υπερθεματίζουν για τον εθνοκεντρισμό ως οργανωτικό άξονα της ύλης και τον εθνικό φρονηματισμό ως πρωτεύοντα σκοπό του μαθήματος, νομιμοποιούν ιστοριογραφικά τον έρποντα ελληνικό αλυτρωτισμό, μένουν εγκλωβισμένοι στο ιδεολόγημα της αδιάσπαστης συνέχειας του ελληνισμού και διατυμπανίζουν σε όλους τους τόνους, το περίφημο ιδεολόγημα περί της αναπαλλοτρίωτης ιδιαιτερότητας και της κοσμοϊστορικής αποστολής του ουσιοκρατικά προσδιορισμένου ελληνικού έθνους. (Κόκκινος, 2008, 45-46)

Την αντιθεσμική παρέμβαση της παραπάνω επιτροπής αντιπαρήλθαν με ψήφισμα που προσυπέγραψαν εκατοντάδες πανεπιστημιακοί στο οποίο αναγραφόταν : *«Επειδή υπερασπιζόμαστε την ελευθερία της έρευνας και του επιστημονικού διαλόγου, στο πλαίσιο του οποίου είναι θεμιτή και εποικοδομητική η κριτική, ζητούμε το βιβλίο να παραμείνει στα σχολεία και να αξιολογηθεί μέσα από διαδικασίες διαφανείς, έγκυρες και δημοκρατικές. Διορθώσεις ή παρεμβάσεις στο κείμενο του σχολικού εγχειριδίου δεν νοείται να γίνονται με πολιτική εντολή, βάσει ατεκμηρίωτων διαμαρτυριών και κατά παράβαση κάθε επιστημονικής δεοντολογίας»* (Κόκκινος, 2008, 41). Η φωνή τους όμως, δεν εισακούστηκε και το βιβλίο τελικά αποσύρθηκε.

Αλλά και εντός του μετώπου των ιστορικών που στάθηκαν για ηθικούς και δεοντολογικούς λόγους αλληλέγγυοι στο διωκόμενο εγχειρίδιο διατυπώθηκαν κάποιες αντιθέσεις, κυρίως επί του πλαισίου των στρατηγικών επιλογών των συγγραφέων του στο ζήτημα της υπεράσπισης του γνωστικού και αξιακού περιεχομένου του. *«Έτσι η οργανωτική λογική του βιβλίου εξακολουθεί να είναι η ουσιοκρατική θεώρηση του ελληνισμού και η λειτουργία του έθνους ως οργανικής κοινότητας, αποσιωπά την ύπαρξη ταξικών, εθνοπολιτισμικών και γλωσσικών αποκρυσταλλώσεων και συνεπώς την ίδια την ιστορική διεργασία της ενστάλαξης εθνικού φρονήματος και της διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας και ιστορικής συνείδησης»* (Αθανασιάδης, 2007). Επίσης αυτοί διακρίνουν ότι σε κάποια σημεία το εγχειρίδιο διακατέχεται από πνεύμα πολιτικής ορθότητας, που επιτρέπει κάποιες ανεπαίσθητες, είναι αλήθεια, αποσιωπήσεις και πολιτικές σκοπιμότητες. Θεωρούν ότι υπάρχουν ασυγχώρητα, κυρίως εκφραστικά αλλά και ιστορικά, σφάλματα, προχειρότητες και παραλείψεις που έδωσαν το δικαίωμα στους πολέμιους της Νέας Ιστορίας και της Νέας Διδακτικής της Ιστορίας, να καταφερθούν εναντίον της. Καταγράφουν την ύπαρξη ιστοριογραφικών ιδεοληψιών και θετικών διακρίσεων σε ζητήματα όπως π.χ., της ιστορίας των γυναικών, αλλά και της πολιτικής του

εξοστρακισμού της βίας και της, με κάθε τίμημα εφαρμογής, παιδαγωγικής της ειρήνης. Τα παραπάνω γεγονότα επέτρεψαν ανεπίτρεπτους συμψηφισμούς και δημιούργησαν κατά τη γνώμη τους ιδεολογικές αντιμαχίες και προς την αριστερή πλευρά του πολιτικού φάσματος.

Αφού έχουν καταγραφεί οι απόψεις των φίλων και των πολεμίων των εγχειριδίων, θέλοντας να συμπυκνώσουμε τον πυρήνα της σκέψης των συγγραφέων των δύο τελευταίων εγχειριδίων, καταγράφουμε το παρακάτω: *«Η εξοικείωση των μαθησιακών υποκειμένων με τον πολυσήμαντο αλλά και εγγενώς αντιφατικό χαρακτήρα της ιστορικής γνώσης εξασφαλίζεται μέσα από τρεις μεγάλες γνωστικές κατηγορίες, συμβιωτικές και αλληλοσυμπληρούμενες, με δομικό χαρακτήρα για την ουσιαστική δόμηση της ιστορικής γνώσης: τη δηλωτική, τη μεθοδολογική ή διαδικαστική και την εννοιολογική ιστορική γνώση»* (Κόκκινος, 2003, 157-158, Ρεπούση, 2004, 291-355). Η δηλωτική γνώση επιτελείται από το περιεχόμενο της ιστορικής μάθησης. Η μεθοδολογική ή διαδικαστική γνώση επιτυγχάνεται με τη χρήση των πρωτογενών ή δευτερογενών πηγών και έγκειται στην αντίληψη ότι τα πάσης μορφής κατάλοιπα του παρελθόντος (οπτικά ή γραπτά) έχουν υποκειμενικά τεκμηριωτικό και διαμεσολαβητικό χαρακτήρα, ώστε να εμπλακούν ενεργά στην παραγωγή ιστορικών νοημάτων στο παρόν (Ανδρέου, Κασβίκης, 2008, 88). Τέλος η εννοιολογική ιστορική γνώση είναι η εξοικείωση των μαθητών με τις ιστορικές έννοιες, δηλαδή η *«κατανόηση του επεξεργασμένου και σύνθετου επιστημονικού κώδικα της ιστορίας»* (Κόκκινος, 2003, 263). Όλα τα παραπάνω διέτρεχαν τις συγγραφικές απόπειρες των δύο επιστημόνων και όπως διαπιστώνει κανείς δηλώνουν ένα αμιγώς διδακτικό και επιστημονικό υπόβαθρο, παρόλα αυτά δυστυχώς δεν κρίθηκαν ως τέτοιες, αλλά μέσα σε ιδεολογικό-πολιτικά πλαίσια.

Μια πιο μετριοπαθής και διαφορετική άποψη, που δέχεται ότι εντός του πλαισίου των ελευθεριών που απολαμβάνουμε στην Ευρώπη ο σεβασμός της διαφορετικότητας και των πατριδών των άλλων είναι κεκτημένο, με συνέπεια να θεωρεί, ότι η διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης δεν είναι ξένη προς το κοινωνικό και το ευρύτερο ουμανιστικό περιεχόμενό της, διατυπώνει ο καθηγητής Ιάκωβος Μιχαηλίδης στην εφημερίδα «Καθημερινή» τον Οκτώβριο του 2020. *«...θεωρώ παρωχημένη και αποπροσανατολιστική τόσο τη συζήτηση περί δήθεν προοδευτικών και αναχρονιστικών προγραμμάτων σπουδών στην Ιστορία όσο και τις δήθεν «μάχες», που υποστηρίζεται από μια ορισμένη πλευρά πως δίνονται για τον εκσυγχρονισμό της, με την επίκληση μάλιστα της νομιμότητας. Όχι πως δεν υπάρχουν φυσικά ιδεολογικές διαφορές και*

διαφορετικές προσεγγίσεις. Υπάρχουν και αποτελούν στοιχείο προόδου. Όμως η πρόοδος, όπως και η συντήρηση, δεν είναι αποκλειστική ιδιοκτησία κανενός, ούτε κομματικό μονοπώλιο. Είναι μια διαρκής αναμέτρηση με τις παθογένειες, την αναξιοκρατία και τη φαυλότητα. Το ίδιο και η συζήτηση για τον χαρακτήρα του μαθήματος της Ιστορίας. Λες και η διαμόρφωση εθνικής συνείδησης είναι ξένη προς το κοινωνικό και το ευρύτερο ουμανιστικό περιεχόμενό της. Σε μια ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών η αρμονία ανάμεσα στον πατριωτισμό, τον σεβασμό στις πατρίδες των άλλων και τη διαφορετικότητα είναι δημοκρατικό κεκτημένο, αδιαπραγμάτευτο.

Η κοινότητα των ιστορικών στην πατρίδα μας έχει άξια στελέχη από όλους τους ιδεολογικούς χώρους, που είναι σε θέση να προσφέρουν στη νέα γενιά παιδεία υψηλής ποιότητας και αισθητικής. Ας τους εμπιστευθούμε, δίχως αποκλεισμούς και αντιπαλότητες. Δεν έχουμε, πιστεύω, την πολυτέλεια να πράξουμε διαφορετικά. Έχουμε ήδη συμπληρώσει σχεδόν δύο δεκαετίες ατέρμονων συζητήσεων. Όμως, στην εποχή της Τετάρτης Βιομηχανικής Επανάστασης, ακόμη και η μία χαμένη μέρα έχει τη σημασία της. Την ίδια στιγμή, χώρες που υπολείπονταν αναπτυξιακά από την Ελλάδα τείνουν να την προσπεράσουν βαδίζοντας την οδό των μεταρρυθμίσεων».

Προς το τέλος καταθέτουμε τη διαπίστωση ότι «τα σχολικά εγχειρίδια, τα οποία για μεγάλο διάστημα παρέμειναν στο περιθώριο των ερευνητικών ενδιαφερόντων, τα τελευταία χρόνια αξιοποιούνται ως πηγή ιστορικής έρευνας και μάλιστα με ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτελούν κοινό κομμάτι της εμπειρίας του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού. Η ιδιαίτερη σημασία τους για την επιστημονική έρευνα έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούν παρακαταθήκη όλων εκείνων των γνώσεων και των αξιών που προκρίνονται κάθε φορά να γίνουν κτήμα της νέας γενιάς με στόχο την κοινωνικοποίησή της» (Κουλούρη, 1987). Έτσι οι όποιες παρεμβάσεις και ειδικότερα αυτές που σχετίζονται με τα αναγνωστικά και τα εγχειρίδια της Ιστορίας έχουν, όπως είδαμε κατά καιρούς, πυροδοτήσει διαμάχες και συγκρούσεις, οι οποίες αντανακλούν βαθύτερες αιτίες, που έχουν να κάνουν με θεμελιώδεις διαφορές στις ιδεολογικές παραδοχές των αντίμαχων ομάδων και χώρων. Οι διαμάχες αυτές έχουν κατεξοχήν συνδεθεί με τα εν λόγω βιβλία εξαιτίας του άμεσου και πιο ευδιάκριτου τρόπου προβολής των κοινωνικών και εθνικών αξιών που εμπεριέχουν και λόγω της σημασίας τους ως ισχυρού συμβόλου της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αυτός είναι και ο βασικότερος λόγος που τα βιβλία αυτά κατέχουν τη μερίδα του λέοντος στις ερευνητικές αναζητήσεις, όσων ασχολούνται με τη μελέτη των σχολικών εγχειριδίων.

Συμπερασματικά «Υπάρχει πύκνωση της μαζικής επικοινωνίας με επίκεντρο τις νοηματοδοτήσεις του παρελθόντος, πράγμα που οδηγεί στο να αποκτούν ρόλο στη δημόσια αντιπαράθεση αναδύμενες δογματικές ορθοδοξίες. Χρειάζεται «αιώνια επαγρύπνηση» δηλαδή ενεργοποίηση κριτικής συνείδησης» (Κόκκινος, 2008)

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1. Ο Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι να αναλυθεί η διαχείριση του Μακεδονικού Αγώνα μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου, διαχρονικά από την εποχή που πρωτοδιδάχθηκαν μέχρι τις μέρες μας, μέσα από δύο διακλαδώσεις. Πρώτα ως περιεχόμενο, ιδωμένο μέσα από το πρίσμα του τι πραγματικά συνέβη εκεί και πως τελικά μεταφέρεται, τι αναδεικνύεται, τι αποσιωπάται, αν συντηρείται κάποιος εθνικός μύθος και πως τελικά εντάσσεται εντός των σκοπιμοτήτων της διδακτικής της ιστορίας ως εργαλείου της πολιτείας, μέσα από τα ευρύτερα πλαίσια της κοινωνικοπολιτικής κατάστασης που ίσχυαν ή ισχύουν την χρονική στιγμή που εκδίδεται το κάθε εγχειρίδιο. Ύστερα ως ποσότητα, δηλαδή ως αριθμός σελίδων ανάπτυξης του θέματος, σε αντιπαραβολή: α) με το σύνολο των σελίδων που καταλαμβάνει η ιστόρηση της νεώτερης ιστορίας της Ελλάδας και β) με το σύνολο αυτών που καταλαμβάνει η ιστορία του Νέου Ελληνικού Κράτους όπως προέκυψε μετά την Επανάσταση του 1821, σε κάθε εγχειρίδιο. Θεωρώντας πως μια τέτοιου είδους στάθμιση, ειδομένη σε βάθος εκατονταετίας, μας δίνει σημαντικά στοιχεία για την σημασία που διαχρονικά αποδίδεται στα γεγονότα του Μακεδονικού Αγώνα 1904-1908 από την Ελληνική Εκπαίδευση.

Η περίοδος που θα εξετάσουμε αφορά το διάστημα 1917-2020, ξεκινά δηλαδή από την πρώτη καταγραφή των γεγονότων στα σχολικά εγχειρίδια και φθάνει ως τις μέρες μας. Η νεώτερη ιστορία της χώρας μας στο Δημοτικό Σχολείο διδάσκεται στην Στ' τάξη, έτσι με τα εγχειρίδια αυτής της τάξης θα ασχοληθούμε. Βάση της έρευνάς μας είναι το βιβλίο «Τα Σχολικά Εγχειρίδια της Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου (1917-2017)» των Σήφη Μπουζάκη και της Ευαγγελίας Κανταρτζή, που εκδόθηκε το 2019 στην Αθήνα από της Εκδόσεις Gutenberg.

1.2. Στόχος της έρευνας

Η διδασκαλία της Ιστορίας είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό θέμα, με κομβική θέση στο θεσμοθετημένο σύστημα εκπαίδευσης ενός έθνους-κράτους όπως έχει επισημανθεί. Αποτελεί εργαλείο στα χέρια της επίσημης πολιτείας, μέσω του οποίου μεταδίδονται παραδόσεις, αξίες, ιδανικά και ιστορικά επιτεύγματα στη νεολαία του.

Είναι ένα κοίταγμα προς τα πίσω με σκοπό να δοθεί μια, κατά τα μέτρα του δυνατού, ελεγχόμενη ώθηση προς τα εμπρός, ανάλογα με το τι επιλέγεται να θεωρείται καλό, αγαθό, σύγχρονο ή οπισθοδρομικό, ευρύτερο ή περιθωριακό και εν τέλει «αναπτυξιακό» κατά την τρέχουσα ορολογία. Έτσι η επιθυμία ελέγχου της τόσο από την πολιτική ηγεσία, όσο και από το σύνολο των υπόλοιπων θεσμών που στέκουν δίπλα της στην κορυφή της πυραμίδας της διακυβέρνησης και της λήψης αποφάσεων είναι δεδομένος, προκειμένου διασφαλιστεί ισχυρός έλεγχος στο ιδεολογικό περιεχόμενο που αυτή μεταδίδει.

Οι μεταβολές που συνέβησαν μέσα στον προηγούμενο αιώνα και στα πρώτα χρόνια αυτού που διανύουμε ήταν εκθετικές. Στην διάρκειά του συνέβησαν στα πεδία των μαχών δύο μεγάλοι πολέμοι και ένας τρίτος στα πεδία της ιδεολογίας, της πολιτικής, και της διπλωματίας, που χαρακτηρίστηκε ως «ψυχρός». Υπήρξε άνοδος, πτώση και εξοβελισμός στο περιθώριο, πολιτικών συστημάτων και τρόπων κοινωνικής οργάνωσης. Δημιουργήθηκαν συμμαχίες που αντιστοιχούσαν σε ομαδοποιήσεις με πολεμικά, οικονομικά ή άλλα συστημικά χαρακτηριστικά και που στην εξέλιξη διαλύθηκαν για να γίνουν άλλες. Όλη αυτή η ραγδαία διαδικασία μεταβολών, με την παράλληλη εξέλιξη της τεχνολογίας και την ολοένα και μεγαλύτερη δικτύωση και αλληλεξάρτηση των κοινωνιών, επέδρασε στις οπτικές γωνίες θέασης των γεγονότων.

Ο Μακεδονικός Αγώνας ήταν ένα θέμα που έπαιξε σημαντικό ρόλο στο να είναι η χώρα μας όπως την γνωρίζουμε σήμερα. Η περιοχή της Μακεδονίας την περίοδο 1904-1908 κατέστη πεδίο σημαντικών ένοπλων συγκρούσεων και πεδίο μάχης αλτρωτισμών, που έδωσαν την σκυτάλη στους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο να καθορίσουν γεωγραφικά τα βόρεια σύνορα της χώρας. Έτσι η τελική έκβαση του αγώνα θεωρείται ιστορικό επίτευγμα και μια νίκη της Ελλάδας με εθνική σημασία.

Τα σχολικά εγχειρίδια είναι ένα από τα εργαλεία της διδασκαλίας της Ιστορίας με ιδιαίτερη σημασία, αφού αποτελούν τον πομπό των γνώσεων και των αξιών που προκρίνονται από το εθνικό κράτος κάθε φορά να γίνουν κτήμα της νέας γενιάς. Αναλύουν ζητήματα εθνικής ταυτότητας και επιβίωσης, δημιουργούν ή αίρουν προκαταλήψεις, συνθέτουν εθνικές φιλοδοξίες και στην πιο προοδευτική τους εκδοχή μπορεί και να εξερευνούν ετερότητες και ετεροκαθορίζονται σε διαφορετικά ιστορικά και κοινωνικά περιβάλλοντα των οποίων δέχονται τις πιέσεις. Έτσι επιλέχθηκε να

εξετασθεί το θέμα της διαχείρισής του Μακεδονικού αγώνα μέσα από αυτά για την περίοδο από την αρχή της ιστορίας του το 1921 μέχρι τις μέρες μας, εκατό χρόνια μετά. Στόχος μας ήταν να ερευνηθεί η επίδραση που είχαν όλες οι αλλαγές που συνέβησαν στην χώρα μας στον τρόπο της ιστορίας του Μακεδονικού αγώνα, την σημασία που του αποδιδόταν σαν ιστορικό γεγονός έκαστη περίοδο και το εύρος που κρινόταν άξιο να καταλαμβάνει μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της καταγραφής της σύγχρονης ιστορίας της χώρας μας.

Η επιλογή του δείγματος περιορίστηκε στα όρια του Δημοτικού Σχολείου και στην ΣΤ' τάξη του που διδάσκεται ως θέμα, για να γίνει δυνατόν το θέμα να αναπτυχθεί σαν ενότητα. Αφού αν συμπεριλαμβανόταν στην έρευνα και δείγμα εγχειριδίων από την Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση θα έφθανε ο αριθμός των εγχειριδίων σε πάνω από σαράντα με αποτέλεσμα να γίνεται χαοτική η ανάλυσή του και η παράθεση αποσπασμάτων από αυτό. Επιπρόσθετα η εκπαίδευση στον πρώτο και στον δεύτερό της βαθμό έχει πέραν του ηλικιακού παράγοντα και άλλες ουσιαστικές ποιοτικές διαφορές με άμεση αντανάκλαση στην διδασκαλία ως μεθόδου και κυρίως ως προσέγγισης. Τέλος η από κοινού ανάλυση θα οδηγούσε σε αναπόφευκτες επαναλήψεις, αφού αυτή η πρακτική έχει επιλεχθεί στην διδασκαλία της Ιστορίας σε κάθε βαθμίδα. Η επανάληψη δηλαδή των ιδίων γεγονότων ως περιεχόμενο του μαθήματος.

Τέλος το υλικό της έρευνας έχει καθορισθεί και οργανωθεί ώστε η χρονική του έκταση να αποτυπώνει την στόχευση να ερευνηθεί το όλον και όχι τμήμα του θέματος της διαχείρισης του Μακεδονικού Αγώνα 1904-1908 στα εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου.

1.3. Τα ερευνητικά ερωτήματα

Τα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα διατυπώνονται ως εξής :

1. Πώς η Ελληνική Πολιτεία διαχειρίστηκε τον Μακεδονικό αγώνα μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου;
2. Συντηρείται κάποιος εθνικός μύθος, ή αποσιωπούνται γεγονότα της περιόδου που έλαβαν χώρα στη Μακεδονία;

3. Ποια είναι τα σημαντικότερα επί μέρους θέματα που εξετάζονται σε σχέση με το «μακεδονικό ζήτημα»;
4. Γίνονται στον 12χρονο μαθητή της Στ' Δημοτικού κατανοητοί οι όροι «εξαρχικός» και «πατριαρχικός»;
5. Υπάρχει αναφορά στα σχολικά εγχειρίδια για λεπτομέρειες και πρόσωπα όπως η IMRO, το Μακεδονικό Κομιτάτο, ο Ίωνας Δραγούμης, ο Καλαποθάκης, ο Κορομηλάς, η Ελληνική Μακεδονική Επιτροπή;
6. Οι Βούλγαροι προβάλλονται ως απειλητικοί αλυτρωτιστές, υποβοηθούμενοι από άλλους Σλάβους που επιβουλεύονται την επικράτεια του «εθνικού εαυτού», ενώ ταυτόχρονα αποσιωπάται ο ελληνικός αλυτρωτισμός. Πώς τεκμηριώνεται η θέση αυτή;
7. Πώς φαίνεται ότι υπάρχει ξεκάθαρη ιδεολογική λειτουργία που επηρεάζεται από τα εθνικά ζητήματα, άλλοτε αποσιωπώντας και άλλοτε υπερτονίζοντας συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα, καταλήγοντας στο να τονίζει τον εθνικό «εαυτό»;
8. Υπήρξε τελικά αντικειμενική καταγραφή των γεγονότων και του γενικού πλαισίου του 4ετούς Αγώνα;
9. Πώς ορίζεται και οριοθετείται χρονικά και ιδεολογικά ο Μακεδονικός Αγώνας στα Σχολικά Εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου (Στ' τάξη);
10. Υπάρχει διαφορά στο περιεχόμενο ή στην έκφραση των εγχειριδίων μεταξύ της πρώτης περιόδου (ως το 1967), της δεύτερης περιόδου (Χούντα) και της τρίτης περιόδου (Μεταπολίτευση); Διαφορές όσον αφορά την εξιστόρηση των ιστορικών γεγονότων;
11. Ποιες οι διαφορές στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της Μεταπολίτευσης σε σύγκριση με αυτά της περιόδου 1920-1967 και της χούντας;
12. Ποσοτικά, τι έκταση καταλαμβάνει στα εγχειρίδια η αναφορά στο θέμα μας;
13. Ποια είναι τα εγχειρίδια με την εκτενέστερη αναφορά στον Αγώνα;
14. Πού έγκειται η διαφοροποίηση στην παρουσίαση του Αγώνα από την Ρεπούση;
15. Ποιες οι βασικές διαφορές στο περιεχόμενο και στη φιλοσοφία των δύο πιο πρόσφατων εγχειριδίων, της ομάδας Ρεπούση και της ομάδας Κολιόπουλου;
16. Με ποιον τρόπο προβάλλονται οι πηγές στα εγχειρίδια;
17. Για ποιο λόγο χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου στην έρευνά μας, τόσο η ποιοτική αλλά και η ποσοτική;

2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

2.1. Το δείγμα των εγχειριδίων που εξετάζουμε

Η Ιστορία των νεότερων χρόνων διδάσκεται στα ελληνικά σχολεία στην ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού, στην Γ΄ Γυμνασίου και στην Γ΄ Λυκείου (βιβλίο Γενικής Παιδείας και βιβλίο Θεωρητικής Κατεύθυνσης). Η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε στην ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου. Κινηθήκαμε αρχικά βάσει των εγχειριδίων ιστορίας που εξετάζουν οι Μπουζάκης και Κανταρτζή, αφαιρώντας κάποια που δεν έχουν κειμενική αναφορά στον Μακεδονικό αγώνα, αλλάζοντας την εξεταζόμενη έκδοση κάποιων άλλων ανάλογα με την δυνατότητα προσπέλασης και προσθέτοντας κάποια ακόμα εγχειρίδια μετά από έρευνα. Τα στοιχεία για τα εγχειρίδια αλιεύθηκαν κατά βάση από την ιστορική συλλογή του ΙΕΠ (<http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/index.html?start=160>). Ειδικότερα εξετάστηκαν τα εξής εγχειρίδια :

1. Αντώνιος Ν. Χωραφάς (1921 και 1934), Ιστορία της νέας Ελλάδος διά την ΣΤ΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων, Αθήνα, Μιχαήλ Σ. Ζηκάκης (1921) και Ιωάννης Δ. Κολλάρος & ΣΙΑ, Βιβλιοπωλείο της Εστίας (1934)
2. Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης (1935), Ιστορία της Μακεδονίας. Δια την ΣΤ΄ τάξιν Δημοτικού Σχολείου, Αθήνα, Εκδοτικός οίκος Δημητράκου Α.Ε.
3. Χ. Χάρακας (1936), Ιστορία της Νέας Ελλάδας, προς χρήσιν των μαθητών ΣΤ΄ Δημοτικών Σχολείων, Αθήνα, Α.Ι. Ράλλης και ΣΙΑ
4. Ν.Δ. Γιαννιάς, Δ.Γ. Γιαννάκος (1950), Ελληνική Ιστορία των Νέων Χρόνων για την ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Ν. Αλικιώτη
5. Αντώνιος Γεραντώνης (1955), Ιστορία του Νεωτέρου Ελληνισμού, προς χρήσιν των μαθητών της ΣΤ΄ τάξεως των Δημοτικών Σχολείων, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Δ. Τζάκα και Στ. Δελαγραμμάτικα
6. Νικ. Αντιπάτης, Ελ. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας (1956), Ιστορία νεωτέρας Ελλάδος δια την ΣΤ΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων και το β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεως. Αθήνα, Π.Γ. Μαυρία & ΣΙΑ Ο.Ε.
7. Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Βασίλειος Δούκλιας (1960), Ιστορία νεωτέρας Ελλάδος δια του μαθητάς της ΣΤ΄ τάξεως των Δημοτικών Σχολείων, Αθήνα, Εκδοτικός οίκος Προμηθευτική Ε.Π.Ε.
8. Κ. Σακκαδάκης (1971), Ελληνική Ιστορία των Νεώτερων Χρόνων ΣΤ΄ Δημοτικού, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων

9. Γ. Καφεντζής (1973), Ιστορία των Νεώτερων Χρόνων για τη τάξη ΣΤ΄ Δημοτικού, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων
10. Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος (1979), Ελληνική ιστορία των νεωτέρων χρόνων για τη τάξη ΣΤ΄ Δημοτικού, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων
11. Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καΐλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαγρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ. (1997), Στα Νεότερα Χρόνια, Ιστορία Στ΄ Δημοτικού, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων
12. Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσιβάς (2006), Ιστορία ΣΤ' Δημοτικού Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων
13. Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου (2012), Ιστορία του νεότερου και του σύγχρονου κόσμου για τη τάξη ΣΤ' Δημοτικού, Αθήνα, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος»

Το εγχειρίδια δεν ερευνούνται στο σύνολό τους αλλά απομονώνεται ως περιεχόμενο ανάλυσης η θεματική ενότητα που αναφέρεται στον Μακεδονικού Αγώνα. Το αριθμητικό κομμάτι των σελίδων σταθμίζεται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο ως μέρος του συνόλου των γραφομένων σχετικά με τη Νεώτερη ιστορίας της χώρας, που έχει αφετηρία σχεδόν σε όλα τα εγχειρίδια την άλωση της Κωνσταντινούπολης και το δεύτερο ως μέρος του υποσυνόλου των νεώτερων που ακολούθησαν την ίδρυση του νέου Ελληνικού Κράτους μετά την επανάσταση του 1821 ξεκινώντας από την διακυβέρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια.

Στο σχολικό εγχειρίδιο του Αντώνιου Ν. Χωραφά του 1921 αναλύονται οι 3 από τις 118 σελίδες κειμένου που αναφέρονται στον Μακεδονικό αγώνα. Δηλαδή ολόκληρη η σελίδα 107 και μικρό τμήμα της προηγούμενης και της επόμενης της. Η ανάλυση εστιάζει στην 7^η υποενότητα με τίτλο «Ο ανταγωνισμός των Βαλκανικών κρατών εις την Μακεδονίαν και η επανάστασις των Νεοτούρκων του 1909» του Θ' Κεφαλαίου με τίτλο «Η Ελλάς επί της βασιλείας Γεωργίου του Α' μέχρι της επαναστάσεως του 1909» του βιβλίου. Η περίοδος που εξετάζεται στο εγχειρίδιο καταλήγει στη λήξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου. Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 καταλαμβάνει τρία κεφάλαια και 26 σελίδες.

Το 1935 στους δασκάλους και τους μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού των σχολείων της Μακεδονίας, διανεμήθηκε το εγχειρίδιο του Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη, διότι το αναλυτικό πρόγραμμα του Υπουργείου προέβλεπε ότι παράλληλα με την γενική Ιστορία θα διδάσκεται και η Ιστορία του τόπου του μαθητού. Αφιερωμένο από τον συγγραφέα «εις του πεσόντας δια την ελευθερίαν της Μακεδονίας», ξεκινά από του ρωμαϊκούς χρόνους και καταλήγει στον σύγχρονό του καιρό. Στον Μακεδονικό αγώνα 1904-1908 εντός δύο κεφαλαίων αναφέρονται 5 από τις 58 σελίδες κειμένου του βιβλίου (σελ. 45-49) οι οποίες και αναλύονται, αλλά υπάρχει διασπορά κυρίως φωτογραφιών σχετικών με το θέμα και σε άλλα σημεία.

Στο εγχειρίδιο του Χ. Χάρακα του 1936 τα γραφόμενα καταλαμβάνουν 2 από τις 155 σελίδες του κειμένου, (σελ. 147-148). Βρίσκονται στο Γ' Μέρος του βιβλίου, στο κεφάλαιο Β' με τον τίτλο «Η Ελλάς επί Βασιλείας Γεωργίου του Α'» και στην 7^η υποενότητα με τίτλο «Ο φυλετικός αγών Ελλήνων και Βουλγάρων εις την Μακεδονίαν». Η όλη θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 αναλύεται σε 21 σελίδες. Το βιβλίο καταλήγει στο 1922.

Το εγχειρίδιο των Ν.Δ. Γιαννιά, Δ.Γ. Γιαννάκου του 1950 πραγματεύεται το θέμα σε 2 από τις 135 σελίδες κειμένου, (σελ. 119-120). Στην Ενότητα του βιβλίου με τίτλο «Η περίοδος από το 1900 έως τον Ευρωπαϊκόν πόλεμον» και ειδικότερα στην υποενότητα με τον τίτλο «Το Μακεδονικό Ζήτημα». Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 και ως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, που το βιβλίο καταλήγει, καταλαμβάνει τρεις ενότητες και 32 σελίδες.

Ο Αντώνιος Γεραντώνης στο δικό του εγχειρίδιο που διανεμήθηκε στις σχολικές αίθουσες το 1955 αφιερώνει 2 από 157 σελίδες κειμένου, (σελ. 141-142). Η υπό ανάλυση αναφορά είναι στο 7^ο κεφάλαιο της ενότητας που αναφέρεται στην Ελλάδα μετά της επανάσταση του 1821 με τον τίτλο «Μακεδονικός Αγών». Η ενότητα καταλαμβάνει 32 σελίδες. Το πέρας της αφήγησης φθάνει μέχρι τις ημέρες του εμφυλίου μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το Μαθητικό Βοήθημα Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού των Νικ. Αντιπάτη, Ελ. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμα του 1956 καλύπτει την περίοδο από την επανάσταση του 1821 μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και αφιερώνει στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 143 σελίδες κειμένου, (σελ. 129-130), στο Κεφάλαιο ΣΤ' με τίτλο «Η Ελλάς ελεύθερον βασίλειον» που έχει εύρος 22 σελίδων και ειδικότερα στην υποενότητα για την Βασιλεία του Γεωργίου του Α' με τον τίτλο «Ο Μακεδονικός αγών».

Ένα ακόμα Μαθητικό Βοήθημα Ιστορίας ΣΤ΄ Δημοτικού με συγγραφείς τους Παναγιώτη Παπαδόπουλο και Βασίλειο Δούκλια εκδόθηκε το 1960. Καλύπτει το διάστημα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως τη βασιλεία του Γεωργίου Α΄ και αφιερώνει στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 142 σελίδες κειμένου, (128), στο Κεφάλαιο Θ΄ του βιβλίου με τίτλο «Η βασιλεία Γεωργίου του Α΄» που έχει εύρος 25 σελίδων και ειδικότερα στην υποενότητα με τον τίτλο «Ο Μακεδονικός αγών».

Στο εγχειρίδιο του Κ. Σακκαδάκη που εκδόθηκε εντός της Δικτατορίας το 1971 υπάρχουν 2 από τις 177 σελίδες κειμένου που αναφέρονται στον Μακεδονικό Αγώνα, (σελ. 142-143). Είναι στο 4^ο Μέρος του βιβλίου με τίτλο «Η Ελλάς ως ανεξάρτητο κράτος», στην 2^η Ενότητα «Η βασιλεία Γεωργίου του Α΄» και ειδικότερα στο 7^ο κεφάλαιο με τον τίτλο «Ο Μακεδονικός Αγών». Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 και έως την χούντα, την οποία όπως είναι αναμενόμενο εξυμνεί, καταλαμβάνει όλο το 4^ο Μέρος του εγχειριδίου και 50 σελίδες.

Το εγχειρίδιο του Γ. Καφεντζή που εκδόθηκε το 1973 καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως τη βασιλεία του Γεωργίου του Β΄. Η ανάλυση του Μακεδονικού αγώνα καταλαμβάνει 3 από τις 121 σελίδες κειμένου, (σελ. 110-112), στην ενότητα «Το ελεύθερο ελληνικό Κράτος» που έχει εύρος 25 σελίδες.

Ακολουθεί το εγχειρίδιο των Ν. Διαμαντόπουλου, Α. Κυριαζόπουλου που εκδόθηκε το 1979, καλύπτοντας περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον εμφύλιο. Αφιερώνονται στο θέμα 3 από τις 190 σελίδες κειμένου, (σελ. 162-164) στο τρίτο μέρος του βιβλίου με τίτλο «Διαδοχικές Επεκτάσεις του Ελληνικού Κράτους» που έχει εύρος 38 σελίδων, στο Β΄ Κεφάλαιο με τίτλο «Η απελευθέρωση της Ηπείρου, της Μακεδονίας και των νησιών του Αρχιπελάγους» σε ξεχωριστές υποενότητες με τον τίτλους «Μακεδονικός Αγώνας» και «Παύλος Μελάς».

Το σχολικό εγχειρίδιο των Ακτύπη Δ., Βελαλίδη Α., Καΐλα Μ., Κουτσουλάκου Θ., Παπαρηγορίου Γ., Χωρεάνθη Κ. που εκδόθηκε το 1997 καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως τους σύγχρονους του καιρούς. Στο Κεφάλαιο «Η Ελλάδα ανεξάρτητο Κράτος», στην ενότητα «Ο Αγώνας για την Μακεδονία», αφιερώνει στον Μακεδονικό αγώνα 5 από τις 270 σελίδες του, (σελ. 190-194). Το παραπάνω κεφάλαιο που καταγράφει την ιστορική πορεία του Ελληνικού Κράτους από την επανάσταση του 1821 έως σήμερα έχει εύρος 110 σελίδες.

Ένα σύντομο πέρασμα από τις σχολικές αίθουσες κάνει το εγχειρίδιο της Μαρίας Ρεπούση που συνέγραψε με τους Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστεΐδη Πουταχίδη και

Αρμόδιο Τσιβά το 2006. Καλύπτει την περίοδο από την ανακάλυψη της τυπογραφίας (15^{ος} αιώνας) μέχρι τις μέρες μας για την Ελλάδα και την Ευρώπη και αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 3 από 135 σελίδες κειμένου, (σελ 71-73). Αυτό γίνεται στην 4^η Ενότητα του βιβλίου με τίτλο «Η Ελλάδα γίνεται ένα ανεξάρτητο Κράτος», στην υποενότητα με τον τίτλο «Το Εθνικό Ζήτημα». Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 καταλαμβάνει δύο ενότητες (4^η και 5^η) και 69 σελίδες.

Η καταγραφή τελειώνει με το ισχύον σημερινό εγχειρίδιο ιστορίας της Στ' τάξης του Δημοτικού που συνέγραψαν οι Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου το 2012. Καλύπτεται η περίοδος από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι τις μέρες μας για την Ελλάδα και την Ευρώπη. Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 4 από 226 σελίδες κειμένου, (σελ. 178-181), στην Ενότητα Ε του βιβλίου με τίτλο «Η Ελλάδα στον 20^ο αιώνα» και ειδικότερα στην υποενότητα με τον τίτλο «Από τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 στον Μακεδονικό Αγώνα». Η ιστορία του νεωτέρου Ελληνικού Κράτους που έχει εύρος 88 σελίδων.

Τα παραπάνω ευρήματα καταγράφονται στον Πίνακα 1 που ακολουθεί .

α/α	Συγγραφέας-Έτος κυκλοφορίας	Περιεχόμενο σε αριθμό σελίδων		
		Μακεδονικός αγώνας	Νεώτεροι χρόνοι	Σύνολο σελίδων
1	Αντώνιος Χωραφάς -1921	3	26	118
2	Κ. Γ. Λαγουμιτζάκης - 1935	5	18	51
3	Χ. Χάρακας-1936	2	21	155
4	Ν.Δ. Γιαννιάς-Δ.Γ. Γιαννάκος-1950	2	32	135
5	Αντώνιος Γεραντώνης-1955	2	32	157
6	Ομάδα Αντιπάτη-1956	2	22	143
7	Παπαδόπουλος, Δουκλιάς-1960	2	25	142
8	Κ. Σακκαδάκης-1971	2	50	177
9	Γ. Καφεντζής-1975	3	25	121
10	Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος-1979	3	38	190
11	Ομάδα Ακτύπη-1997	5	110	270
12	Ομάδα Ρεπούση-2006	3	69	135
13	Ομάδα Κολιόπουλου-2012	4	88	226

Πίνακας 1: Περιεχόμενο ανάλυσης σε αριθμό σελίδων των εξεταζομένων εγχειριδίων Στ' Τάξης Δημοτικού της νεότερης Ελληνικής Ιστορίας

2.2. Τα χαρακτηριστικά του ερευνητικού υλικού

Το πρώτο από το τελευταίο εγχειρίδιο έχει 91 χρόνια διαφορά στην ημερομηνία έκδοσης. Με αφετηρία τον χρόνο που συνέβησαν τα γεγονότα του Μακεδονικού Αγώνα και αν χρησιμοποιηθεί, καθαρά με τη λογική ότι, είναι το εν ισχύ σχολικό εγχειρίδιο της Ιστορίας της Στ' τάξης του Δημοτικού, η ιστοριογραμμή του βιβλίου του Κολιόπουλου και εντάξουμε σ' αυτή τις χρονολογίες της έκδοσης των εγχειριδίων, θα έχουμε τα εξής :

1904-1908		Μακεδονικός Αγώνας
1908		Επανάσταση Νεοτούρκων
1909		Κίνημα στο Γουδί
1910		Ο Βενιζέλος κερδίζει της εκλογές
1912		Έναρξη Α' Βαλκανικού πολέμου
1913	Μάιος	Συνθήκη του Λονδίνου, τέλος Α' Βαλκανικού πολέμου
1913	Ιούνιος	Έναρξη Β' Βαλκανικού πολέμου
1913	Αύγουστος	Συνθήκη Βουκουρεστίου, τέλος Β' Βαλκανικού πολέμου
1914		Έναρξη Α' Παγκοσμίου Πολέμου
1916		Εισβολή Βουλγάρων/Γερμανών στην Ανατολική Μακεδονία
1917		Η Ελλάδα εισέρχεται στον πόλεμο
1919		Συνθήκη των Παρισίων, τέλος Α' Παγκοσμίου Πολέμου
1919	Μάιος	Ο Ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στην Σμύρνη
1920	Αύγουστος	Υπογράφεται η Συνθήκη των Σεβρών,
1920	Νοέμβριος	Ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές
1921		Εγχειρίδιο Αντωνίου Χωραφά
1921	Αύγουστος	Σταματά η Ελληνική προέλαση στη Μικρά Ασία
1922	Αύγουστος	Καταστροφή της Σμύρνης. Μικρασιατική καταστροφή
1923		Συνθήκη της Λωζάννης
1924		Εγχειρίδιο Χ. Χάρακα
1936		Εγχειρίδιο Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη
1936		Δικτατορία του Μεταξά
1939		Έναρξη Β' Παγκοσμίου Πολέμου
1940		Οι Ιταλοί εισβάλλουν στην Ελλάδα

1941	Απρίλιος	Οι Γερμανοί εισβάλλουν στην Ελλάδα
1941	Μάιος	Μάχη της Κρήτης
1944	Οκτώβριος	Απελευθέρωση της Ελλάδας
1945	Σεπτέμβριος	Τέλος Β' Παγκοσμίου Πολέμου
1946-1949		Εμφύλιος Πόλεμος
1950		Εγχειρίδιο Γιαννιά-Γιαννάκου
1955		Εγχειρίδιο Αντώνιος Γεραντώνη
1956		Μαθητικό Βοήθημα Ομάδας Αντιπάτη
1960		Μαθητικό Βοήθημα Παπαδόπουλου, Δουκλιά
1967	Απρίλιος	Επιβολή Δικτατορίας των Συνταγματαρχών
1971		Εγχειρίδιο Σακκαδάκη
1974		Τουρκική εισβολή στην Κύπρο
1974		Πτώση της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών
1975		Εγχειρίδιο Καφεντζή
1979		Εγχειρίδιο Διαμαντόπουλου-Κυριαζόπουλου
1981		Είσοδος της Ελλάδας στην ΕΟΚ
1997		Εγχειρίδιο Ομάδας Ακτύπη
2006		Εγχειρίδιο Ομάδας Ρεπούση
2012		Εγχειρίδιο Ομάδας Κολιόπουλου

Το πρώτο εγχειρίδιο του Αντωνίου Χωραφά πρωτοεκδόθηκε το 1921. Μέχρι το 1928 έκανε τρεις επανεκδόσεις. Η τελευταία αποτέλεσε το σχολικό εγχειρίδιο του 1934 δυνάμει της Υπουργικής Απόφασης 51231/20-8-1934 και χαρακτηρίζεται ως «Μεταρρυθμισμένη». Στην 1^η σελίδα μας ενημερώνει ότι τα κείμενά του, *μετά πολλών εικόνων και χαρτών είναι διά την Στ' Τάξιν των Δημοτικών σχολείων, κατά το επίσημον πρόγραμμα της 1^{ης} Σεπτεμβρίου του 1913*. Το βιβλίο είναι γραμμένο στην καθαρεύουσα και έχει 118 σελίδες κειμένου. Οι εικόνες που περιέχει, είναι πορτρέτα ηρώων της επανάστασης και μετέπειτα αρχηγών του Κράτους, ενώ οι χάρτες είναι μόλις δύο. Οι 35 σελίδες αναφέρονται στην τουρκοκρατία και την γενικότερη προεπαναστατική περίοδο ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται 57.

Η πρώτη του έκδοση γίνεται την περίοδο επικράτησης της αντιβενιζελικής παράταξης επί κυβερνήσεως Δημητρίου Γούναρη, με υπουργό «*Επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαιδεύσεως*» τον Αχαιό πολιτικό Θεόδωρο Ζαΐμη. Κυρίαρχο πολιτικό θέμα της εποχής είναι η μικρασιατική εμπλοκή και το κλίμα είναι εξαιρετικά

τεταμένο. Στην εξιστόρηση υπάρχει έντονο το ηρωικό στοιχείο και είναι ξεκάθαρος ο εθνικός προσανατολισμός απόδοσης των γεγονότων. Η μεταρρύθμιση που αναφέρεται στην τέταρτη έκδοση έγκειται στην προσθήκη μίας σελίδας για την μικρασιατική ήττα και στην παράταση της αφήγησης μέχρι την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας την 25^η Μαρτίου του 1924.

Το εγχειρίδιο του Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη για τις δύο τελευταίες τάξεις του Δημοτικού θα διανεμηθεί στα Δημοτικά Σχολεία της Μακεδονίας το 1935. Οι σελίδες κειμένου είναι 58 και η γλώσσα του είναι καθαρεύουσα και περιέχει περιορισμένο αριθμό χαρτών και εικόνων. Παρουσιάζει την διαφορά από τα υπόλοιπα εγχειρίδια ότι ξεκινά την ιστορία από την εποχή των Ρωμαίων. Έτσι έχει δυσανάλογα μεγάλο μέγεθος στην περίοδο που προηγήθηκε της Επανάστασης του 1821, αφιερώνοντάς της 25 σελίδες, ενώ στην επανάσταση αφιερώνει 14.

Στον σύντομο πρόλογο βρίσκουμε σημείωμα του συγγραφέα γραμμένο την 25^η/9/1935. Συνεπώς η έκδοση του εγχειριδίου έγινε επί κυβερνήσεως Παναγή Τσαλδάρη, η οποία μετά από ένα μήνα ανατράπηκε το από Κίνημα Κονδύλη της 10ης Οκτωβρίου 1935, Υπουργός «*Επί της Παιδείας και των Θρησκευμάτων*» ήταν ο δικηγόρος Δημήτριος Χατζίσκος, ενώ στον κυβερνητικό συνασπισμό συμμετείχαν και οι «Ελευθερόφρονες» του Ιωάννη Μεταξά. Ασταθής πολιτικά περίοδος, μέσα σε κλίμα πόλωσης. Ο προσανατολισμός της κυβέρνησης ήταν βαθιά συντηρητικός με τμήμα της να υπάγεται στον εθνικιστικό χώρο. Σαφής η αντανάκλαση του πολιτικού κλίματος στο εγχειρίδιο.

Το εγχειρίδιο του Χ. Χάρακα διανεμήθηκε στα σχολεία με βάση την Υπουργική Απόφαση 50163/10-7-1936 για την τετραετία μέχρι το 1940. Οι σελίδες κειμένου είναι 155 και η γλώσσα του είναι απλή καθαρεύουσα. Περιέχει κι αυτό εικόνες και χάρτες αρκετά περισσότερες από το προηγούμενο εγχειρίδιο. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 46 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 86. Όμοια με το προηγούμενο εγχειρίδιο ακολουθείται εθνικός προσανατολισμός στην απόδοση των γεγονότων.

Το εγχειρίδιο εκδόθηκε σε μια περίοδο έντονου εθνικιστού κλίματος, αφού τρεις μήνες πριν είχε διοριστεί από τον βασιλιά η Κυβέρνηση Μεταξά και θα ακολουθούσε στις 4 Αυγούστου η επιβολή δικτατορίας. Υπουργός «*Επί της Παιδείας και των Θρησκευμάτων*» ήταν ο θεολόγος πανεπιστημιακός Νικόλαος Λούβαρης. Την χρονιά αυτή πέθαναν οι εξέχοντες πολιτικοί και πρώην πρωθυπουργοί: Παναγής

Τσαλδάρης, Γεώργιος Κονδύλης και στο Παρίσι ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η περίοδος ήταν έντονα φορτισμένη τόσο κοινωνικά όσο και πολιτικά.

Με την με Αρ. Απ. 49529 το 1950 εντάχθηκε στην σχολική διδασκαλία εγχειρίδιο των Ν.Δ. Γιαννιά, Δ.Γ. Γιαννάκου. Το εγχειρίδιο έχει επανεγκριθεί με αποφάσεις του Υπουργείου Παιδείας τόσο το 1956 όσο και το 1967, συνεπώς εικάζουμε ότι έμεινε στις σχολικές αίθουσες μέχρι το 1971. Οι σελίδες κειμένου είναι 135 και η γλώσσα του είναι καθαρεύουσα. Παράδοξο είναι ότι το εγχειρίδιο, όσον αφορά την ιστορία των γεγονότων του Μακεδονικού Αγώνα 1904-1908, αποτελεί ουσιαστικά μεταφορά στην καθαρεύουσα παλαιότερου εγχειριδίου του ενός εκ των δύο συγγραφέων του Ν.Δ. Γιαννιά του 1950, που ήταν γραμμένο στην Δημοτική. Περιέχει μεγαλύτερο αριθμό εικόνων από τα προπολεμικά εγχειρίδια και ελάχιστους χάρτες, ενώ είναι το πρώτο που συναντάμε με έγχρωμη εκτύπωση εικόνας στο εξώφυλλο (το οποίο είναι της έκδοσης του 1967). Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 34 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 69.

Η άδεια της πρώτης έκδοσης του χορηγήθηκε το 1950 έγινε επί κεντρίας κυβερνήσεως Νικολάου Πλαστήρα και επί Υπουργίας του νομικού, δημοσιογράφου και λογοτέχνη Γεωργίου Αθανασιάδη Νόβα. Το εγχειρίδιο επιβίωσε επί αρκετών κυβερνήσεων δεξιάς και κεντρίας προέλευσης για 20 χρόνια.

Το 1955 εισάγεται για τη διδασκαλία της ιστορίας στην ΣΤ' τάξη του Δημοτικού το εγχειρίδιο του Αντωνίου Γεραντώνη. Στο εξώφυλλό του υπάρχει ο φοίνικας, το μετέπειτα σύμβολο της δικτατορίας των συνταγματαρχών και η υπόμνηση ότι «Η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει αλλά αναγεννάται ως ο φοίνιξ εκ της τέφρας του». Οι σελίδες κειμένου είναι 157 και η γλώσσα του είναι καθαρεύουσα. Περιέχει κι αυτό εικόνες και χάρτες. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 45 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 80.

Η άδεια έκδοσης του χορηγήθηκε το 1955 έγινε επί συντηρητικής δεξιάς κυβερνήσεως Αλέξανδρου Παπάγου και επί Υπουργίας του νομικού Κωνσταντίνου Καλλία την οποία σχεδόν αμέσως διαδέχθηκε η κυβέρνηση ΕΡΕ υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Εκφράζει το εμφυλιοπολεμική κλίμα της δεκαετίας του '50 (Σ. Μπουζάκης, Ε. Κανταρτζή, 2019, σελ. 94).

Το μαθητικό βοήθημα των Νικ. Αντιπάτη, Ελ. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμα θα εγκριθεί με την 67002/19 απόφαση το 1956. Οι σελίδες κειμένου είναι 141 και η γλώσσα του

είναι καθαρεύουσα, ενώ περιέχει κι αυτό εικόνες και χάρτες. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 48 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 71. Στην 2^η του σελίδα υπάρχει ολοσέλιδη φωτογραφία του Βασιλιά Παύλου του Α'.

Η άδεια έκδοσης του χορηγήθηκε το 1955 έγινε επί δεξιάς κυβερνήσεως ΕΡΕ υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και επί Υπουργίας του δημοσιογράφου Πέτρου Λεβαντή.

Το βοήθημα των Παναγιώτη Παπαδόπουλου, Βασιλείου Δούκλια θα εγκριθεί με την με αρ. πρ. 68744/56 και θα χρησιμοποιηθεί από δασκάλους και μαθητές της Στ' τάξης του Δημοτικού το 1960. Οι σελίδες κειμένου είναι 142 και η γλώσσα του είναι καθαρεύουσα. Περιέχει κι αυτό εικόνες και χάρτες. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 52 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 65.

Η άδεια της πρώτης έκδοσης του χορηγήθηκε το 1956 την ίδια χρονική περίοδο με το προηγούμενο μαθητικό βοήθημα, η άδεια του 1960 έγινε επί δεξιάς κυβερνήσεως ΕΡΕ υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και επί Υπουργίας του πολιτικού μηχανικού και τοπογράφου Γεώργιου Βογιατζή.

Το εγχειρίδιο του Κ. Σακκαδάκη έχει εγκριθεί από την χούντα των συνταγματαρχών το 1971 για τη διδασκαλία της ιστορίας στη Στ' τάξη του Δημοτικού και αφού κάνει άλλες τέσσερεις επανεκδόσεις θα παραμείνει προς χρήση μέχρι το 1973. Αντί εγκρίσεως, όπως αναγράφει στην 1^η του σελίδα το εγχειρίδιο αποτελεί δωρεά της Εθνικής Κυβερνήσεως. Οι σελίδες κειμένου είναι 177 και η γλώσσα του είναι καθαρεύουσα. Περιέχει κι αυτό εικόνες και χάρτες. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 48 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 79.

Επικεφαλής της Κυβέρνησης ήταν ο Γεώργιος Παπαδόπουλος και Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων ο γεννημένος στο Μοναστήρι εν μέσω των γεγονότων του Μακεδονικού Αγώνα, αρθρογράφος, κοινωνικός αναλυτής και ιστορικός Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου που στο βιογραφικό του διαβάζουμε ότι υπήρξε κριτικός του μαρξισμού, συγγράφοντας πληθώρα σχετικών άρθρων, αναλύσεων και βιβλίων. Το εγχειρίδιο αντανάκλα τις εθνικιστικές απόψεις της δικτατορίας.

Το εγχειρίδιο του Γ. Καφεντζή θα αντικαταστήσει το προηγούμενο εγχειρίδιο το 1974. Με την με αρ. 2786/7-2-1977 Υπουργική απόφαση ανανεώνεται η ισχύς της χρήσεως του βιβλίου αλλά πλέον ως συγγραφέας φαίνεται η Ε. Καφεντζή. Θα κάνει άλλες τρεις επανεκδόσεις τα τρία επόμενα χρόνια και θα παραμείνει στις σχολικές

αίθουσες μέχρι το 1979. Οι σελίδες κειμένου είναι 121 και είναι το πρώτο εγχειρίδιο ιστορίας της Στ' τάξης του Δημοτικού γραμμένο σε δημοτική γλώσσα με πολυτονικό σύστημα. Περιέχει κι αυτό εικόνες και χάρτες και στο τέλος των ενοτήτων υπάρχουν ερωτήσεις. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 35 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 61.

Στην δεύτερή του έκδοση το 1975 που προσπελάσαμε, η διακυβέρνηση της χώρας είχε συντηρητική κατεύθυνση με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων τον νομικό και μέλος της Ακαδημίας Αθηνών Παναγιώτη Ι. Ζέπο. Η χώρα μόλις είχε εξέλθει από την δικτατορία, η προσπάθεια σε πολιτικό επίπεδο ήταν να εδραιωθεί η Δημοκρατία και τα γεγονότα της Τουρκικής εισβολής στην Κύπρο να είναι νωπά. Το ύφος του βιβλίου είναι εθνοπατριωτικό.

Το 1979 για την τελευταία τάξη του Δημοτικού εγκρίνεται το εγχειρίδιο Νεώτερης Ιστορίας των Ν. Διαμαντόπουλου, Α. Κυριαζόπουλου. Θα κάνει άλλες δύο επανεκδόσεις το 1980 και 1981 η τελευταία θα εγκριθεί με την με αρ. 3543/16-1-1981 Υπουργική Απόφαση. Οι σελίδες κειμένου είναι 190 και η γλώσσα του είναι η δημοτική με πολυτονικό σύστημα. Περιέχει εικόνες, οι χάρτες αυξάνουν και στο τέλος κάθε ενότητας υπάρχουν ερωτήσεις και εργασίες. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 54 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 98.

Στην έκδοση το 1979, η διακυβέρνηση της χώρας είχε συντηρητική κατεύθυνση με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων τον νομικό Ιωάννη Βαρβιτσιώτη και υφυπουργούς τους επίσης νομικούς Βασίλη Κοντογιαννόπουλο και Χάρη Καρατζά.

Το εγχειρίδιο των Ακτύπη Δ., Βελαλίδη Α., Καϊλα Μ., Κουτσουλάκου Θ., Παπαγρηγορίου Γ., Χωρεάνθη Κ. θα εκδοθεί μετά από έγκριση από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο το 1997. Είναι το πλέον πολυσέλιδο εγχειρίδιο, οι σελίδες κειμένου είναι 270 και η γλώσσα του είναι η δημοτική για πρώτη φορά με μονοτονικό σύστημα. Περιέχει εικόνες και χάρτες στο τέλος των ενοτήτων υπάρχουν ερωτήσεις και συναντάμε για πρώτη φορά και την παράθεση πηγών. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 80 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 80.

Την περίοδο της 1^{ης} έκδοσης του εγχειριδίου κυβερνά την χώρα η κυβέρνηση Κώστα Σημίτη με Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων τον νομικό και οικονομολόγο

Γεράσιμο Αρσένη. Κυβέρνηση με εκσυγχρονιστικό πλαίσιο, τοποθετημένη στην κεντροαριστερά. Προωθείται μεταρρύθμιση στον χώρο της παιδείας. Η χώρα είναι από καιρό μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προετοιμάζεται η ένταξή της και στην Νομισματική Ένωση. Οι συνθήκες άσκησης της διακυβέρνησης ρυθμίζονται πλέον και από διευρωπαϊκούς κανόνες, που προφανώς έχουν αντίκτυπο και στην παιδεία.

Ένα σύντομο πέρασμα από τις σχολικές αίθουσες θα κάνει το εγχειρίδιο ιστορίας των Μαρίας Ρεπούση, Χαρίκλειας Ανδρεάδου, Αριστεΐδη Πουταχίδη, Αρμόδιου Τσιβά το 2006, αφού πρώτα είχε λάβει την έγκριση από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Οι σελίδες κειμένου είναι 135. Περιέχει εικόνες και χάρτες, η παράθεση πηγών είναι συστατικό στοιχείο του εγχειριδίου και προτρέπει τον μαθητή σε έρευνα. Αναπτύσσεται διαδραστικός χαρακτήρας διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας, με το εγχειρίδιο να θέτει το πλαίσιο, αλλά να μην οριοθετεί τη γνώση. Σύντομο το πέρασμα του εγχειριδίου από τις σχολικές αίθουσες αποσύρθηκε μέσα σε θόρυβο μετά από διαμαρτυρίες συντηρητικών κύκλων. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 36 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 30.

Το βιβλίο εκδόθηκε επί κεντροδεξιάς κυβερνήσεως Κωνσταντίνου Καραμανλή και υπουργίας Μαρριέτας Γιαννάκου. Το εγχειρίδιο απέσυρε την επόμενη χρονιά (2008) με απόφασή του ο νέος Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων Ευρυπίδης Στυλιανίδης. Το πλαίσιο που είχε θέσει η κυβέρνηση στις προγραμματικές της θέσεις ήταν ο εκσυγχρονισμός του κράτους.

Το υπάρχον εγχειρίδιο ιστορίας της Στ' τάξης του Δημοτικού είναι αυτό των Ιωάννη Κολιόπουλου, Ιάκωβου Μιχαηλίδη, Αθανάσιου Καλλιανιώτη, Χαράλαμπου Μηνάογλου που εγκρίθηκε για πρώτη φορά το 2012. Οι σελίδες κειμένου είναι 226. Περιέχει εικόνες και χάρτες, παραθέτει πηγές που προτρέπουν σε έρευνα τους μαθητές. Διατίθεται σε ηλεκτρονική σελίδα που χρησιμοποιείται από τον εκπαιδευτικό, διαδραστική έκδοση του εγχειριδίου που παραπέμπει σε ενσωματωμένες κειμενικές πηγές, οπτικό και ακουστικό υλικό καθώς και λογοτεχνικά κείμενα. Στην περίοδο από την πτώση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την προετοιμασία της επανάστασης αναφέρονται 62 σελίδες, ενώ στην επανάσταση του 1821 αναφέρονται άλλες 76.

Το βιβλίο εκδόθηκε επί κυβερνήσεως στηριζόμενης από τη Ν.Δ., το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τον ΛΑ.Ο.Σ. με πρωθυπουργό τον Λουκά Παπαδήμο και Υπουργό Παιδείας και Δια Βίου Μάθησης ήταν η προερχόμενη από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Άννα Διαμαντοπούλου,

ωστόσο η έκδοσή του χρεώνεται στον Αναπληρωτή Υπουργό, καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου Κωνσταντίνο Αρβανιτόπουλο που ανήκε στην Νέα Δημοκρατία. Την απόφαση έκδοσής του υπέγραψε στις 13-2-2012 η Υφυπουργός Εύη Χριστοφιλοπούλου που προερχόταν από το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Επιλογή της μεθόδου ανάλυσης

Η ανάλυση περιεχομένου εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους, στη βάση ενός προκαθορισμένου συστήματος κατηγοριών, ερευνούμενα θέματα εντός ενός κειμένου γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης καθώς και στον εντοπισμό της συχνότητας εμφάνισής τους. Θεμελιωτής της μεθόδου θεωρείται ο Berelson, ο οποίος το 1952 διατύπωσε για την ανάλυση περιεχομένου τον ορισμό ότι είναι «μία τεχνική έρευνας για την αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του δηλωμένου περιεχομένου της επικοινωνίας». Βέβαια ο παραπάνω ορισμός θεωρήθηκε ότι υπερτονίζει το ποσοτικό της ανάλυσης εις βάρος του ποιοτικού. Γι' αυτό από πολλούς προτιμάται ο ορισμός του Krippendorff ότι «ανάλυση περιεχομένου είναι μία τεχνική έρευνας που στόχο έχει να οδηγηθεί ο ερευνητής σε επαληθεύσιμα και έγκυρα συμπεράσματα που προκύπτουν από γραπτά κείμενα (ή άλλα «κείμενα», όπως εικόνες, ταινίες κ.ά.) και αφορούν το συγκεκριμένο (context) μέσα στο οποίο χρησιμοποιούνται». Προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι παραπάνω έννοιες παραθέτουμε μία φράση του Weber «Μία κεντρική ιδέα στην ανάλυση περιεχομένου είναι ότι πολλές λέξεις του κειμένου κατηγοριοποιούνται σε πολύ λιγότερες κατηγορίες περιεχομένου» (Κόκκινος, Κιμουρτζής, Καραμούζης, κ.α., 2016)

Για την ανάλυση του περιεχομένου στην παρούσα εργασία, επιλέγεται μέθοδος μεικτής μορφής, δηλαδή ποιοτική και ποσοτική, η οποία και πληροί τους στόχους μας για εγκυρότητα και μπορεί επίσης να διαχειρισθεί μεγάλο όγκο δεδομένων. Η συστηματική ποιοτική και ποσοτική περιγραφή του περιεχομένου προκύπτει από την αποδελτίωση των εγχειριδίων Ιστορίας του Δημοτικού, και πιο συγκεκριμένα από τις ενότητές τους που ιστορούν τον Μακεδονικό Αγώνα της περιόδου 1904-1908.

Η μεικτή μέθοδος επιλέγεται και για έναν άλλον λόγο. Γιατί ενδείκνυται για τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών του περιεχομένου και την καταγραφή των χαρακτηριστικών των μηνυμάτων αυτού σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Σε αυτό μας οδήγησε το γεγονός ότι δεν αναλύουμε ένα ενιαίο κείμενο. Το «συγκεκριμένο» μας είναι εκ της συστάσεως του διασπασμένο σε μια περίοδο εκατό χρόνων και οι επαναλήψεις των «κειμένων» μας βοηθούν να οδηγηθούμε σε έγκυρα συμπεράσματα.

Ξεκινώντας την ανάλυση περιεχομένου (Κόκκινος, Κιμουρτζής, Καραμούζης, κ.α., 2016) προχωρούμε στον προσδιορισμό του σώματος των κειμένων που έχουμε στην διάθεσή μας και δεν είναι άλλος από τα δεκατρία εγχειρίδια διδασκαλίας της Νεώτερης Ιστορίας στη ΣΤ΄ Τάξη του Δημοτικού τα οποία αρχικά αντλήθηκαν από το βιβλίο «Τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου (1917-2017)» (Μπουζάκης, Κανταρτζή, 2019). Μετά από την έρευνα από διαπιστώθηκε ότι μερικά από αυτά δεν έχουν αναφορές στον Μακεδονικό αγώνα και κατά συνέπεια τέθηκαν εκτός δείγματος. Προστέθηκαν όμως άλλα που εντοπίστηκαν στην ιστορική συλλογή σχολικών εγχειριδίων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, στην σχετική ιστοσελίδα του <http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/index.html?q=%CE%BA%CE%B1%CF%86%CE%B5%CF%84%CE%B6%CE%B7%CF%82>. Έτσι καταλήξαμε στο δείγμα των δεκατριών εγχειριδίων που εξετάζουμε στην παρούσα έρευνα, καλύπτοντας το σύνολο του χρόνου από την πρώτη φορά που η θεματική ενότητα του Μακεδονικού Αγώνα συμπεριλήφθηκε στα σχολικά εγχειρίδια το 1921 μέχρι τις μέρες μας.

Η ερώτηση στην οποία καλούμαστε να απαντήσουμε είναι πως έγινε η διαχείριση του Μακεδονικού Αγώνα μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου, εντός του χρονικού πλαισίου της εκατονταετίας όπως προσδιορίστηκε παραπάνω.

Τα Συγκείμενα δομήθηκαν προκειμένου τα κείμενα που εντοπίστηκαν να γίνουν κατανοητά, δηλαδή τα πλαίσια αναφοράς του κάθε εγχειριδίου ιστορίας καταγράφονται σε χωριστή ενότητα πριν την ανάλυση. Παραθέτουμε δηλαδή τα ιστορικά, κοινωνικά και ιδεολογικά δεδομένα των συνθηκών παραγωγής εκάστου εγχειριδίου. Τονίζουμε έτσι τα στοιχεία του πραγματικού κόσμου που υπεισέρχονται στα ιστορικά κείμενα και αποτελούν το συγκείμενό τους, συμβάλλοντας έτσι στην ερμηνεία τους. Τέτοια στοιχεία είναι, μεταξύ άλλων, η χρονική τοποθέτηση, οι ιστορικές, κοινωνικές συνθήκες του χρόνου συγγραφής και τα πολιτειακά δεδομένα. Δεν παρέχουμε βιογραφικά στοιχεία των δημιουργών των εγχειριδίων, δυνάμει της λογικής ότι αυτά αποτελούν εγκεκριμένο υλικό από την πολιτεία και κάνοντας το λογικό άλμα ότι από αυτή έμμεσα προέρχεται το υλικό έρευνας. Αυτό διότι έτσι θα μπορέσουν να εξαχθούν διαχρονικά συμπεράσματα σχετικά με το ερώτημα στο οποίο αυτή η έρευνα καλείται να απαντήσει. Τα σχετικά με τον παραπάνω ορισμό του συγκειμένου αντλήθηκαν από την παρακάτω ιστοσελίδα <https://www.filologikos-istotopos.gr/2019/09/10/odigies-kai-diataxeis-schetika-me-to/>

Η αναλυτική κατασκευή η οποία θα καταστήσει μετρήσιμο και λειτουργικό ότι γνωρίζουμε προκύπτει από θεματική ανάλυση, που εστιάζεται σε θέματα αναφορικά με το αντικείμενο της μελέτης. Τα θέματα θα χρησιμοποιηθούν για την επιλογή και οργάνωση των κατηγοριών οι οποίες θα συμπυκνώνουν το ουσιώδες περιεχόμενο ενός κειμένου. Ως μονάδα μέτρησης στην καταγραφή των σημασιολογικών στοιχείων, της ποιοτικής ανάλυσης επιλέγουμε το ενδιαφέρον και την αξία που παρουσιάζει έκαστο θέμα ως προς το σκοπό της έρευνάς μας. Ενώ στην ποσοτική ανάλυση το ενδιαφέρον μας θα εστιαστεί στην συχνότητα εμφάνισης του κάθε θέματος. Εδώ θα πρέπει να γίνει μία υποσημείωση. Η ποσοτική ανάλυση γίνεται σε δύο επίπεδα με διαφορετικές μονάδες μέτρησης. Το πρώτο είναι το καθαρά θεματικό, δηλαδή εμπεριέχεται επί της ουσίας στην ποιοτική ανάλυση με έκαστο θέμα (κατηγορία) να καταγράφεται με βάση τη συχνότητα εμφάνισής του. Μονάδα αυτής της ανάλυσης είναι το κάθε ένα εγχειρίδιο, με συνέπεια το μέγιστο στον αριθμό επαναλήψεων, όπως προφανώς προκύπτει, να είναι το δεκατρία (ο αριθμός του συνόλου των εγχειριδίων).

Το δεύτερο επίπεδο της ανάλυσης δεν είναι θεματικό, αλλά καθαρά αριθμητικό. Συνεπώς αυτονομεί την ποσοτική ανάλυση από την ποιοτική και για τον λόγο αυτό προσδιορίσαμε το μοντέλο της ανάλυσης που ακολουθούμε ως μεικτό. Είναι η επί τοις εκατό (%) στάθμιση των σελίδων που διαθέτει κάθε εγχειρίδιο για την ιστορία του Μακεδονικού Αγώνα έναντι του συνόλου των σελίδων γραπτού κειμένου που περιέχει και έναντι των σελίδων που αφιερώνει στο Νέο Ελληνικό Κράτος όπως προέκυψε μετά την Επανάσταση του 1821. Αυτό γίνεται γιατί θεωρούμε ότι το εύρος παράθεσης του θέματος του αγώνα την περίοδο 1904-1908 σε κάθε εγχειρίδιο αντανακλά την σημασία που αποδίδει το επίσημο Κράτος, την συγκεκριμένη περίοδο, στην διδασκαλία του θέματος και άρα αποτελεί σημαντικό στοιχείο που θα στοιχειοθετήσει την περί διαχείρισης έρευνα.

Η αναλυτική κατασκευή ολοκληρώνεται με την δημιουργία ενός συστήματος κατηγοριών. Με τον όρο «κατηγορία» δηλώνεται η θεματική ενότητα του περιεχομένου που έχει ορισμένο αριθμό κοινών χαρακτηριστικών ή ιδιοτήτων τα οποία την διαφοροποιούν από τις άλλες ομάδες με κριτήρια ποιοτικά. Η διάκριση σε κατηγορίες είναι απαραίτητη για τη διαλογή του υλικού (Π. Γιαννιάς, 2015)

3.2. Παράδειγμα ανάλυσης

Έχουμε επιλέξει, όπως και στην προηγούμενη ενότητα γράφτηκε, θεματική ανάλυση που εστιάζεται σε θέματα που ανακαλούνται στο σώμα των κειμένων που εξετάζουμε αναφορικά με το αντικείμενο της μελέτης μας, τη διαχείριση του Μακεδονικού Αγώνα από τα εγχειρίδια του Δημοτικού. Προϋπόθεση για να λειτουργήσει η θεματική ανάλυση είναι να συστηματοποιηθεί. Άρα θα πρέπει να δημιουργούν θεματικές κατηγορίες στη βάση ποιοτικών στοιχείων που ενώ αρχικά θα αναλύουν το αντικείμενό μας, στο τέλος, στην εξαγωγή των συμπερασμάτων θα το επανασυνθέτουν σε μια ολότητα.

Η μέθοδος αυτή έχει επαγωγικά χαρακτηριστικά δηλαδή η πορεία της είναι από κάτω προς τα επάνω. Στην εφαρμογή της λοιπόν αποδελτιώθηκε το υλικό των δεκατριών εγχειριδίων και αναλύθηκε. Εντοπίστηκαν αρχικά τα επιμέρους θέματα που επαναλαμβάνονται στα εγχειρίδια και μπορούν να αποτελέσουν ενότητες βάσης ποιοτικών χαρακτηριστικών περιεχομένου που τα διαφοροποιεί από άλλα και βάση των επαναλήψεων τους στο σύνολο του προς έρευνα δείγματος. Στη συνέχεια τα θέματα συντέθηκαν σε μεγαλύτερες κατηγορίες, που στην μελέτη μας τελικά δομήθηκαν στην βάση του «ανήκειν» των συμμετεχόντων στα γεγονότα 1904-1908. Επιλέχθηκαν δηλαδή οι εθνικές καταγωγές των πρωταγωνιστών να αποτελέσουν τις υπερκείμενες κατηγορίες. Αυτό προέκυψε διότι η διαχείριση μιας μάχης προπαγάνδας και αλυτρωτισμών που οδηγεί σε βίαια γεγονότα, όταν γίνεται αντικείμενο προς εξέταση από ένα εργαλείο με θεσμική διάσταση, όπως τα σχολικά εγχειρίδια, θα παράξει εν τέλει διαιρέσεις στη βάση του εθνικού παράγοντα των πρωταγωνιστών. Το σημαντικό στα παραπάνω είναι να δούμε ποιος κάνει την διαχείριση και τι είναι. Την διαχείριση την κάνει το σχολικό εγχειρίδιο, που είναι θεσμικό εργαλείο της κρατικής εκπαίδευσης που με τη σειρά της εκπορεύεται από το έθνος-κράτος. Άρα η όλη διαχείριση, επειδή στις περισσότερες των περιπτώσεων που αναλύθηκαν είναι στοχευμένη και έχει στοιχεία οικοδόμησης εθνικής ταυτότητας, αντιστοίχου φρονήματος και οικοδόμησης θετικών στερεοτύπων για τον μαχόμενο, ηρωικό Έλληνα Μακεδονομάχο και αρνητικών για τον αντίπαλο Βούλγαρο ή Τούρκο, προς εσωτερική κατανάλωση, δεν μπορεί να αναλυθεί στην βάση άλλης ομαδοποίησης πλην αυτής που βασίζεται στην εθνοτική καταγωγή των συμμετεχόντων.

Μέσα από αυτήν την κατηγοριοποίηση θα προκύψουν και οι φωτεινές εξαιρέσεις στην ιστόρηση που πραγματεύονται το θέμα με καθαρά επιστημονική προσέγγιση και σεβασμό στον δέκτη του έργου τους, τους μαθητές δηλαδή του δημοτικού, ξεφεύγοντας από το να υπηρετούν πολιτικές επιλογές και άλλες συγκυριακές σκοπιμότητες.

3.3. Το σύστημα των κατηγοριών

1. Ελληνικός παράγοντας

1.1. Η Ελληνικότητα της Μακεδονίας

- α) Γεωγραφική απόδοση
- β) Ελληνικός πληθυσμός
- γ) Ελληνική συνείδηση κατοίκων

1.2. Αιτίες εμπλοκής της Ελλάδας στον Μακεδονικό αγώνα

- α) Προστασία πληθυσμών από κινδύνους
- β) Υπεράσπιση πατρογονικής γης
- γ) Ως απάντηση σε Βουλγαρικές δραστηριότητες-προκλήσεις
- δ) Παρέμβαση μετά από διαμορφωμένη κατάσταση υπέρ της Βουλγαρίας

1.3. Συνεισφορά υπόλοιπης Ελλάδας και επίσημου Ελληνικού Κράτους

- α) Συνεισφορά επίσημου Ελληνικού Κράτους
- β) Συνεισφορά Ελλήνων
- γ) Πανστρατιά επίσημου Κράτους και πολιτών

1.4. Ελληνικά αντάρτικα σώματα - Μακεδονομάχοι

1.5. Παύλος Μελάς

1.6. Ίωνας Δραγούμης

2. Βουλγάρικος παράγοντας

2.1. Εξαρχία

- 2.2. Μακεδονικό Κομιτάτο - Κομιτατζήδες
- 2.3. Προπαγάνδα - Δολοφονίες Ελλήνων
- 2.4. Εκδικητικότητα των Βούλγαρων
- 3. Διεθνοποίηση της ιστορίας
 - 3.1. Παράγοντας Οθωμανική αυτοκρατορία
 - 3.2. Εμπλοκή Σερβίας και Ρουμανίας
 - 3.3. Ρωσία - Μεγάλες Δυνάμεις

4. ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

4.1. Ποσοτική Ανάλυση περιεχομένων εγχειριδίων

Στην ενότητα αυτή θα εξάγουμε τα ποσοτικά χαρακτηριστικά του περιεχομένου έτσι όπως προέκυψαν από την δόμηση των κατηγοριών της Μεθοδολογίας. Τα στοιχεία αυτά αναλύονται μέσα από τη συχνότητα των επαναλήψεών τους στα εγχειρίδια. Τη συχνότητα ως μέγεθος ονομάζουμε τον αριθμό των επαναλήψεων ενός γεγονότος στη μονάδα του εντός του συνόλου του δείγματος στο οποίο αυτό ορίζεται. Μονάδα του δείγματος είναι ένα έκαστο εγχειρίδιο. Ως σύνολο περιγράφεται με τον αριθμό δεκατρία που είναι ο αριθμός των εγχειριδίων που προσπελάστηκαν. Γεγονότα στην έρευνά μας είναι οι αναφορές των θεμάτων που συνέθεσαν τις ερευνητικές κατηγορίες και που αναφέρονται στο Κεφάλαιο της μεθοδολογίας.

Γίνεται κατανοητό από τον ορισμό ότι όσο πλησιέστερος στο δεκατρία είναι ο αριθμός των επαναλήψεων η συχνότητά του είναι μεγάλη, ενώ όσο πλησιάζει προς την μονάδα αυτή τείνει σε ελάχιστη τιμή, άρα η συχνότητα είναι μικρή.

Α) Η θεματική κατηγορία που καταγράφει τη συμμετοχή του **Ελληνικού παράγοντα** στα γεγονότα του Μακεδονικού αγώνα, όπως παρουσιάζεται στα σχολικά εγχειρίδια της περιόδου από το 1914 έως τις μέρες μας, υποκατηγοριοποιείται, όπως φαίνεται παρακάτω:

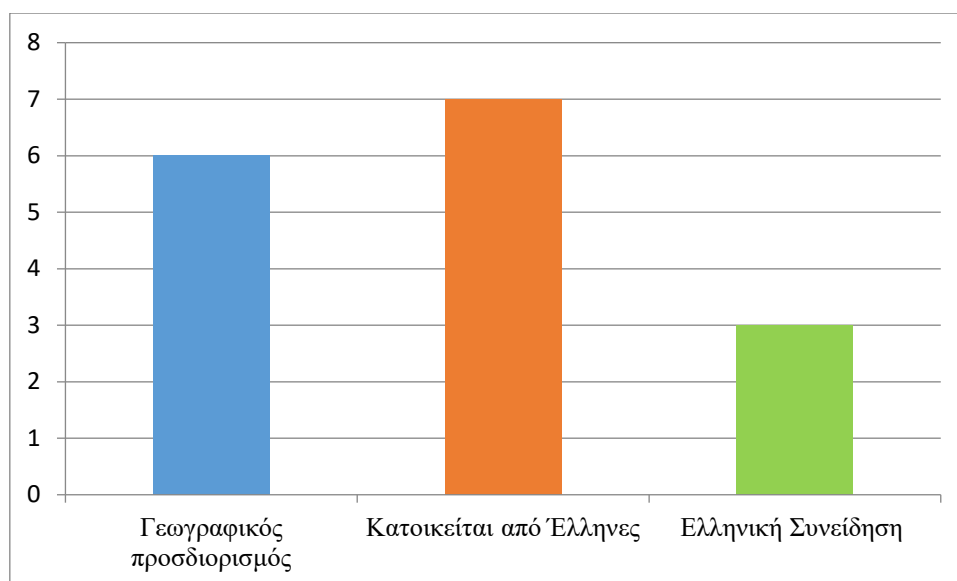
1. Η πρώτη υποκατηγορία μας είναι η «**Η Ελληνικότητα της Μακεδονίας**»

Η παράθεση στοιχείων της τεκμηρίωσης της Ελληνικότητας της Μακεδονίας αποτελεί στοιχείο εθνοκεντρικής προσέγγισης για κάθε εξεταζόμενο εγχειρίδιο που την περιέχει, όπως σχετικά έχει καταγραφεί στο Θεωρητικό Μέρος της εργασίας που προηγήθηκε. Αυτή πραγματοποιείται με τρεις τρόπους, οι οποίοι συνθέτουν μια παραπέρα υποκατηγοριοποίηση. Αυτοί είναι : α) η γεωγραφική απόδοση της Ελληνικότητας δηλαδή το γεγονός ότι η Μακεδονία αποτελεί αρχαία ελληνική γη που συναντάται σε **έξι** εγχειρίδια, β) δια των κατοικούντων ελληνικών πληθυσμών στην περιοχή που συναντάται σε **επτά** εγχειρίδια και γ) δια της ελληνικής συνειδήσεως των κατοίκων που αποδίδεται όταν και όποτε καταγράφεται η σλαβοφωνία μερίδας του πληθυσμού που συναντάται σε **τρία** εγχειρίδια.

Στα εγχειρίδια που συνέγραψαν οι ομάδες Ακτύπη και Κολιόπουλου συναντάμε αθροιστικά και τους δύο πρώτους τρόπους καταγραφής. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί οι καταγραφές δεν γίνονται άμεσα στο κείμενο της ιστορίας, αλλά δια μέσου των παρατιθέμενων πηγών. Ενώ τα τρία εγχειρίδια που επιλέγουν τον τρίτο τρόπο (Χωραφάς, Χάρακας και Καφεντζής) καταγράφουν ταυτόχρονα την ελληνικότητα και γεωγραφικά ή πληθυσμιακά.

Συνολικά δηλαδή συναντάμε σε **έντεκα** εγχειρίδια στοιχεία καταγραφής περί της ελληνικότητας της Μακεδονίας, μια συχνότητα εξαιρετικά υψηλή. Το παράδοξο που εντοπίζεται είναι, στο εγχειρίδιο που δεν έχουμε άμεση καταγραφή με έναν από τους τρεις τρόπους που προηγουμένως περιγράφηκε, είναι το πλέον εθνοκεντρικό, δηλαδή το Μαθητικό Βοήθημα του Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη. Από την αποδελτίωση όμως προκύπτει το συμπέρασμα, ότι είτε από προηγούμενες αναφορές στην ιστορία, είτε από μια ισχυρή αίσθηση του αυτονόητου, τελικά η άμεση καταγραφή της συνέχειας του ελληνισμού δεν συμπεριλαμβάνεται σε αυτό.

Το άλλο εγχειρίδιο που δεν έχει αναφορά σε δεδομένη ελληνικότητα της Μακεδονίας είναι αυτό της ομάδας της Μαρίας Ρεπούση, που δεν κάνει καμία απολύτως αναφορά στο θέμα.

Ραβδόγραμμα 1 : Τρόποι καταγραφής της Ελληνικότητας της Μακεδονίας

2. Δεύτερη υποκατηγορία είναι οι **«Αιτίες εμπλοκής της Ελλάδας στον Μακεδονικό αγώνα»**

Αποδελτιώνονται εδώ από το περιεχόμενο των εγχειριδίων τα πεδία που καταγράφουν τις αιτίες εμπλοκής της Ελλάδας στην περιοχή της Μακεδονίας κατά τα έτη 1904-1908. Αυτή ορίζεται με τέσσερεις τρόπους, α) την προστασία των πληθυσμών από κινδύνους, β) την υπεράσπιση της πατρογονικής γης, γ) ως απάντηση σε Βουλγαρικές δραστηριότητες ή προκλήσεις, δ) Ως παρέμβαση μετά από διαμορφωμένη κατάσταση υπέρ της Βουλγαρίας.

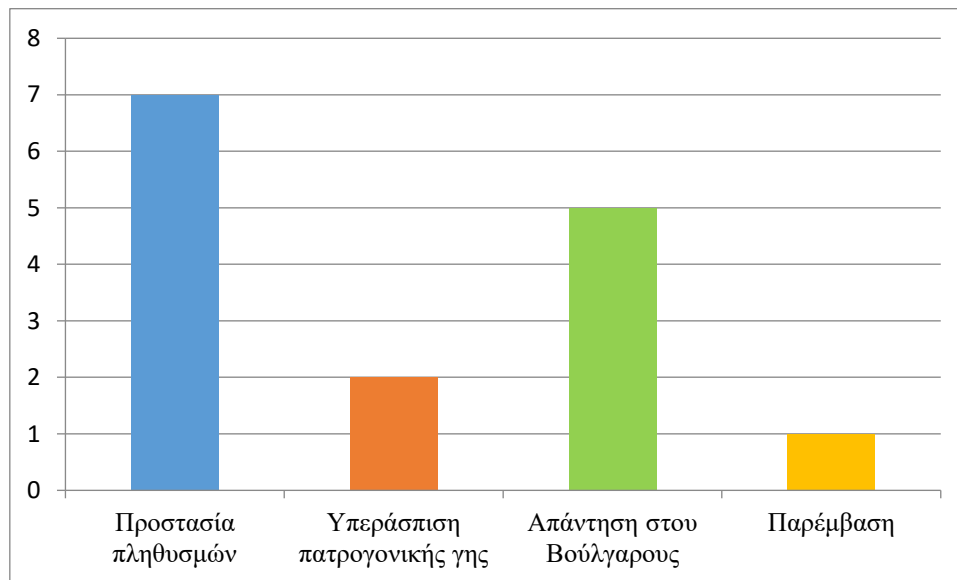
Ο πρώτος τρόπος δομείται με τα λεκτικά σχήματα της προστασίας των ελληνικών πληθυσμών και της αντιμετώπισης των κινδύνων και συναντιέται σε **επτά** εγχειρίδια. Ο δεύτερος με τα λεκτικά σχήματα της πατρογονικής ή της ιερής ελληνικής γης συναντιέται σε δύο εγχειρίδια. Ο τρίτος που ουσιαστικά περιγράφει τις αιτίες της εμπλοκής των Ελλήνων ως απάντηση σε Βουλγαρική δράση που προηγήθηκε και που συναντιέται σε **πέντε** εγχειρίδια, δομείται από λεκτικά σχήματα όπως εξαναγκασμός, αντίσταση, αντίδραση και απάντηση σε Βουλγαρικούς δράσεις, προπαγανδιστικές ή βίαιες. Ο τέταρτος τρόπος που περιγράφει ως αιτία της εμπλοκής την παρέμβαση των Ελλήνων μετά από μια κατάσταση που είχε δημιουργηθεί υπέρ του Βουλγαρικού αλυτρωτισμού συναντιέται μόνο σε **ένα** εγχειρίδιο, αυτό της ομάδας Ρεπούση.

Οι τρεις από τους τέσσερεις τρόπους που προσδιορίζουμε υποβοηθούν την δημιουργία αρνητικού στερεοτύπου για τους Βούλγαρους και προσιδιάζουν σε

εθνοκεντρική καταγραφή της ιστορίας. Η άκριτα εθνοκεντρική ή η ηπιότερα εθνοκεντρική προσέγγιση επαναλαμβάνεται δηλαδή σε **δώδεκα εγχειρίδια**. Τα εγχειρίδια που καταγράφουν με πιο μετριοπαθή τρόπο τα αίτια εμπλοκής της Ελλάδας είναι **πέντε** και αποτελούν το σύνολο των μεταπολιτευτικών εγχειριδίων.

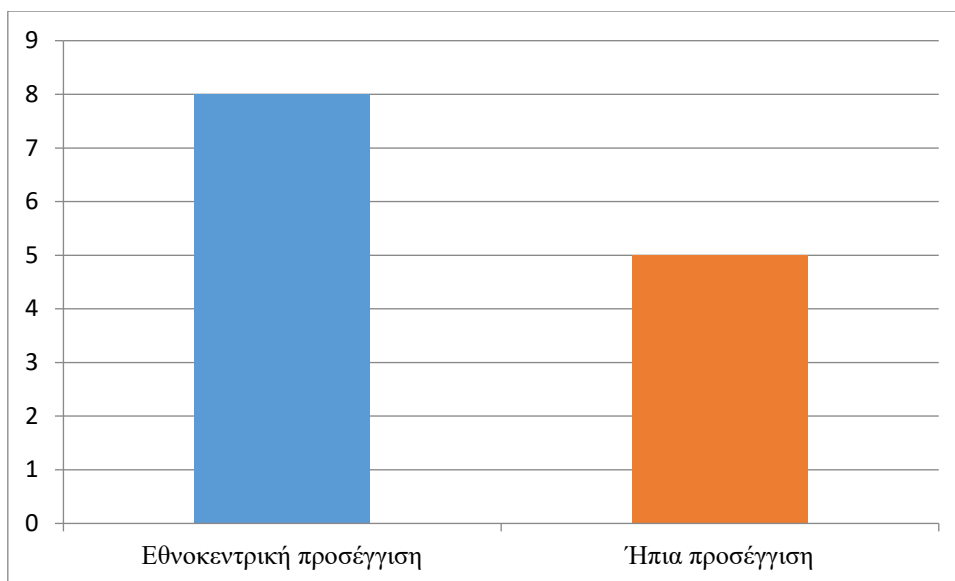
Θα πρέπει να σημειωθεί πως στο εν ισχύ εγχειρίδιο της Ομάδας Κολιόπουλου η προστασία των πληθυσμών καταγράφεται ως αιτία εμπλοκής της Ελλάδας σε διαδραστική πηγή, ενώ στο κειμενικό κομμάτι της ιστόρησης η εμπλοκή περιγράφεται ως απάντηση σε Βουλγάρικη δραστηριότητα.

Το σχολικό βοήθημα των Παπαδόπουλου-Δούκλια καταγράφει με δύο τρόπους το θέμα, σαν υπεράσπιση πατρογονικής γης και σαν απάντηση στη Βουλγαρική εμπλοκή.

Ραβδόγραμμα 2 : Τρόποι καταγραφής των αιτιών εμπλοκής της Ελλάδας στην Μακεδονία

Θα πρέπει σε αυτήν την υποκατηγορία να προσδιοριστεί και ένα παραπέρα ποιοτικό χαρακτηριστικό. Το **οκτώ** εγχειρίδια από το 1912 έως και το εγχειρίδιο της δικτατορίας έχουν τις πιο ακραίες εθνοκεντρικές καταγραφές, ενώ τα υπόλοιπα **πέντε** που γράφτηκαν μετά την μεταπολίτευση καταγράφουν ως «δραστηριότητες» τις ενέργειες του Βουλγαρικού παράγοντα και κάνουν πιο μετριοπαθή και ήπια την καταγραφή των αιτιών της Ελληνικής επέμβασης στην Μακεδονία.

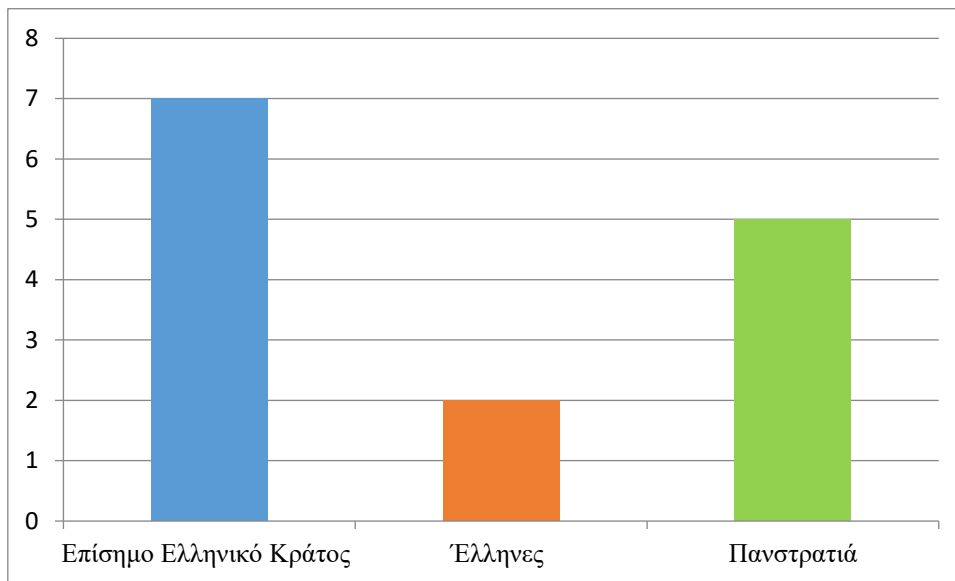

Ραβδόγραμμα 3 : Τρόποι προσέγγισης των αιτιών εμπλοκής της Ελλάδας στην Μακεδονία

3. Τρίτη υποκατηγορία είναι η «**Συνεισφορά της υπόλοιπης Ελλάδας και του επίσημου Ελληνικού Κράτους στον αγώνα**»

Αποδελτιώθηκε εδώ ο τρόπος συμμετοχής του Ελληνικού παράγοντα στα γεγονότα του Μακεδονικού Αγώνα. Δηλαδή αν υπήρχε επίσημη ή ανεπίσημη συμμετοχή του Ελληνικού Κράτους ή ακόμα και αν πολίτες και λαός συμμετείχαν ενωμένοι. Καταγράφονται τρεις τρόποι προσέγγισης. Ο πρώτος αφορά την καταγραφή άμεσης εμπλοκής του επίσημου Ελληνικού Κράτους, είτε με την εμπλοκή της κυβέρνησης, είτε με εμπλοκή αξιωματικών του στρατού που φαινομενικά αποχωρούσαν από το σώμα, προκειμένου να ενταχθούν στα ελληνικά αντάρτικα σώματα της Μακεδονίας και έχει μεσαία συχνότητα με μόλις **τέσσερις** επαναλήψεις. Ο δεύτερος κάνει λόγο για εμπλοκή των Ελλήνων, δηλαδή του απλού λαού, είτε διαμέσου φιλομακεδονικών οργανώσεων που δεν τελλούσαν υπό την κηδεμονία της πολιτείας, είτε ως μια συναισθηματική πράξη φιλοπατρίας και έχει χαμηλό αριθμό επαναλήψεων μόλις **τρεις**. Ενώ τρίτος που καταγράφεται ως πανστρατιά, είναι η μίξη των δύο παραπάνω παραγόντων και έχει τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης, με **έξι** επαναλήψεις. Ο πρώτος τρόπος είναι η πολιτική και διπλωματική προσέγγιση, που ουσιαστικά πολιτικοποιεί τον Ελληνικό αλυτρωτισμό. Ο δεύτερος είναι μια επίκληση στο συναίσθημα της φιλοπατρίας του λαού και αντανάκλα περισσότερο μια πολεμική-ηρωική και ελάχιστα επιστημονική ιστορία. Τέλος ο τρίτος και συχνότερα εμφανιζόμενος τρόπος, ομογενοποιεί την αντίληψη του εκτός Μακεδονίας ελλαδικού χώρου για

τα δρώμενα της περιόδου, δείχνοντας πως οι στοχεύσεις της πολιτείας είχαν διαποτίσει την κοινή γνώμη και ότι το όραμα της επέκτασης του Ελληνικού Κράτους προς βορρά είχε και κοινωνική συναίνεση.

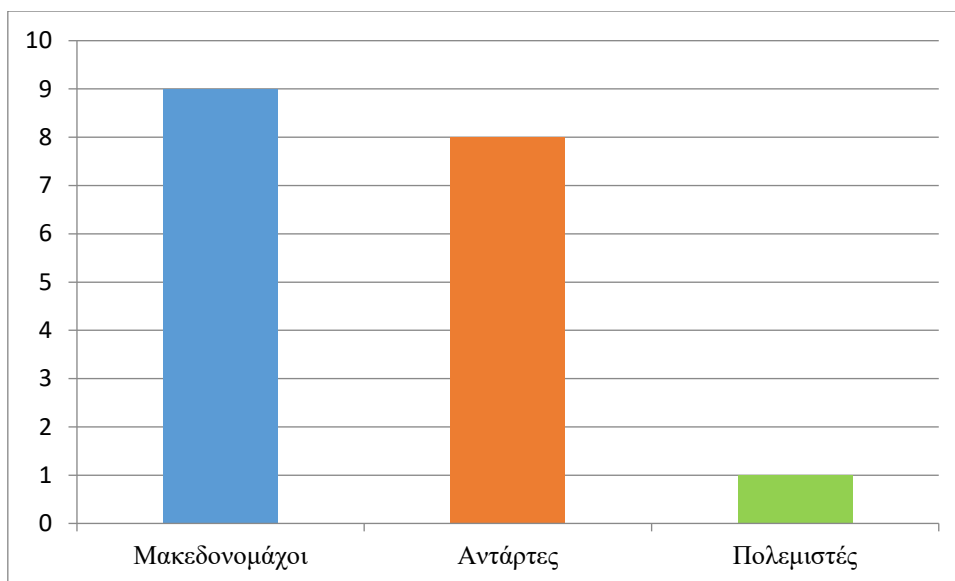

Ραβδόγραμμα 4 : Τρόποι προσέγγισης των αιτιών εμπλοκής της Ελλάδας στην Μακεδονία

4. Η τέταρτη υποκατηγορία αφορά τα «**Ελληνικά αντάρτικα σώματα – Μακεδονομάχοι**»

Εδώ γίνεται επίσης μια υποκατηγοριοποίηση που προέκυψε μέσα από την αποδελτίωση του υλικού. Τα εγχειρίδια χωρίζονται σε τρεις περιόδους, η πρώτη πριν τον 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο, η δεύτερη αμέσως μετά και μέχρι την περίοδο της Δικτατορίας που το στερεότυπο του αντάρτη είχε αρνητική χροιά και η τελευταία την περίοδο της μεταπολίτευσης. Έτσι παρατηρούμε ότι στην προπολεμική περίοδο με συχνότητα **δύο** επαναλήψεων καταγράφεται ο χαρακτηρισμός των αντάρτικων σωμάτων και **μία** φορά η έννοια πολεμιστής. Ενώ στα μεταπολεμικά εγχειρίδια μόλις σε ένα από τα πέντε γίνεται η καταγραφή περί ανταρτών, ενώ πλέον εισάγεται ο όρος «**Μακεδονομάχος**» και στα **πέντε** από αυτά. Όρος που δεν υπήρχε στην προπολεμική περίοδο. Σε όλα τα εγχειρίδια (**πέντε**) της μεταπολίτευσης επαναλαμβάνεται ο ορισμός της αντάρτικης ομάδας για τα Ελληνικά σώματα που πολέμησαν στην Μακεδονία, ενώ η λέξη Μακεδονομάχος απουσιάζει σε μόλις ένα από αυτά.

Ανακεφαλαιώνοντας έχουμε **εννέα** καταγραφές του όρου Μακεδονομάχος, **οκτώ** καταγραφές του όρου αντάρτη, ενώ σε **μία** περίπτωση γίνεται λόγος για πολεμιστές.

Ραβδόγραμμα 5 : Χαρακτηρισμός των Ελλήνων μαχητών στην Μακεδονία

5. Πέμπτη υποκατηγορία συνιστούν τα γραφόμενα περί του **«Παύλου Μελά»**. Η παρουσία του Παύλου Μελά καταγράφεται σε **δώδεκα** από τα δεκατρία εγχειρίδια που εξετάζονται, καταλαμβάνοντας μάλιστα οι σχετικές αναφορές σχεδόν τον μισό κειμενικό χώρο του Κεφαλαίου για τον Μακεδονικό αγώνα. Σε **δύο** από τα δώδεκα εγχειρίδια, του διατίθεται ειδικό Κεφάλαιο και έχει οπτική παρουσία με φωτογραφία ή εικόνα σε εννέα από τα δώδεκα εγχειρίδια που αναφέρονται σ' αυτόν. Η καταγραφή του απουσιάζει μόνο από το εγχειρίδιο του Χ. Χάρακα (1936).
6. Στην έκτη υποκατηγορία καταγράφονται οι εμφανίσεις του **«Ίωνα Δραγούμη»**. Αρκετά υποκαταγεγραμμένη είναι η παρουσία του Ίωνα Δραγούμη με **τέσσερις** μόλις επαναλήψεις στη συχνότητα κι από αυτές οι τρεις είναι στα τρία εγχειρίδια που κυκλοφόρησαν μετά το 1997. Πρόσωπο με σημαντική παρουσία στον Μακεδονικό αγώνα, στην εθνοκεντρική-ηρωική ιστορία που γίνεται στα περισσότερα εγχειρίδια δεν συμπεριλαμβάνεται. Ως αιτία εντοπίζουμε την πολεμική καταγραφή της ιστορίας των γεγονότων της περιόδου 1904-1908 στην Μακεδονία.
- B) Ακολουθεί η θεματική κατηγορία που καταγράφει τη συμμετοχή του **Βουλγαρικού παράγοντα** στα γεγονότα του Μακεδονικού αγώνα, όπως

παρουσιάζεται στα σχολικά εγχειρίδια της εξεταζόμενης περιόδου που υποκατηγοριοποιείται, όπως φαίνεται παρακάτω:

1. Η πρώτη υποκατηγορία περιλαμβάνει τα γραφόμενα για την **«Εξαρχία»**
Παρουσιάζει συχνότητα καταγραφής **επτά επαναλήψεων** στα δεκατρία εγχειρίδια που αποδελτιώνουμε. Στα μεταπολιτευτικά εγχειρίδια δεν καταγράφεται μόνο σε αυτό της Ομάδας Ρεπούση.

2. Στην δεύτερη υποκατηγορία αποδελτιώνουμε την παρουσία του **«Μακεδονικού Κομιτάτου-Κομιτατζήδων»**
Εμφανίζεται με μεγάλη συχνότητα καταγραφής που αριθμεί **έντεκα επαναλήψεις** στα δεκατρία εγχειρίδια που αποδελτιώνονται. Δεν καταγράφεται ως όρος στο εγχειρίδιο του Χ. Χάρακα (1936) και στα μεταπολιτευτικά εγχειρίδια απουσιάζει από αυτό της Ομάδας Ρεπούση.

8. Τρίτη υποκατηγορία είναι η θεματική **«Προπαγάνδα-Δολοφονίες Ελλήνων»**
Η συχνότητά καταγραφής της είναι **οκτώ** στα δεκατρία. Οι ισχυρισμοί περιλαμβάνονται σε μόλις **δύο εγχειρίδια πριν το 1997** και σε κανένα από τα **τρία** που ακολούθησαν. Στο εν ισχύ εγχειρίδιο της Ομάδας Κολιόπουλου εντοπίζεται σε κείμενο παρατιθέμενης πηγής,

9. Η τέταρτη και τελευταία υποκατηγορία που αφορά τον Βουλγαρικό παραγοντα πραγματεύεται την **«Εκδικητικότητα των Βούλγαρων»**
Αναφέρεται στα Βουλγαρικά αντίποινα στην Ανατολική Ρωμυλία. Συμπεριλήφθηκε ως θέμα στην έρευνα γιατί εισφέρει στην δημιουργία του αρνητικού στερεότυπου για τους Βούλγαρους. Παρουσιάζει **τέσσερις επαναλήψεις** επί του συνόλου των δεκατριών εγχειριδίων, με την τελευταία να χρονολογείται επί χούντας.

Γ) Η Τρίτη κατηγορία αφορά τη διεθνοποίηση της ιστορίας. Κάτω από την έννοια της «διεθνοποίησης» περιγράφουμε, τόσο τη συμμετοχή στα γεγονότα του Μακεδονικού αγώνα των υπόλοιπων όμορων βαλκανικών εθνών, όσο και των Μεγάλων Ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής. Η εξέταση σε μια βάση πέραν του διμερούς, δηλαδή της σύγκρουσης των Ελληνο-Βουλγαρικών αλυτρωτισμών μέσω των πολεμικών ή των διπλωματικών-προπαγανδιστικών μεταξύ τους συρράξεων,

αποτελεί μια πιο επιστημονική και πολυπαραγοντική καταγραφή του ιστορούμενου θέματος, με αποτέλεσμα να μας παρέχει ένα πρόσθετο στοιχείο για την ποιοτική ανάλυση που ακολουθεί σε σχέση με την επιχειρούμενη ιστόρηση.

1. Πρώτη Υποκατηγορία είναι η καταγραφή του «**Παράγοντα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας**» που δεν υποκατηγοριοποιείται, γιατί οι επιλογές της ιστόρησης στα σχολικά εγχειρίδια καθιστούν το θέμα κατά βάση διμερές, μεταξύ δηλαδή της Ελλάδας και της Βουλγαρίας.

Οι Τούρκοι παρουσιάζονται ως αντίπαλοι ή βοηθοί των Βούλγαρων σε **τέσσερα από τα δεκατρία εγχειρίδια που αποδελτιώνονται**. Ενώ σε **πέντε από τα δεκατρία εγχειρίδια** στην μορφή του Νεότουρκου αποδίδεται η λυτρωτική και νικηφόρα για την Ελλάδα λήξη των γεγονότων

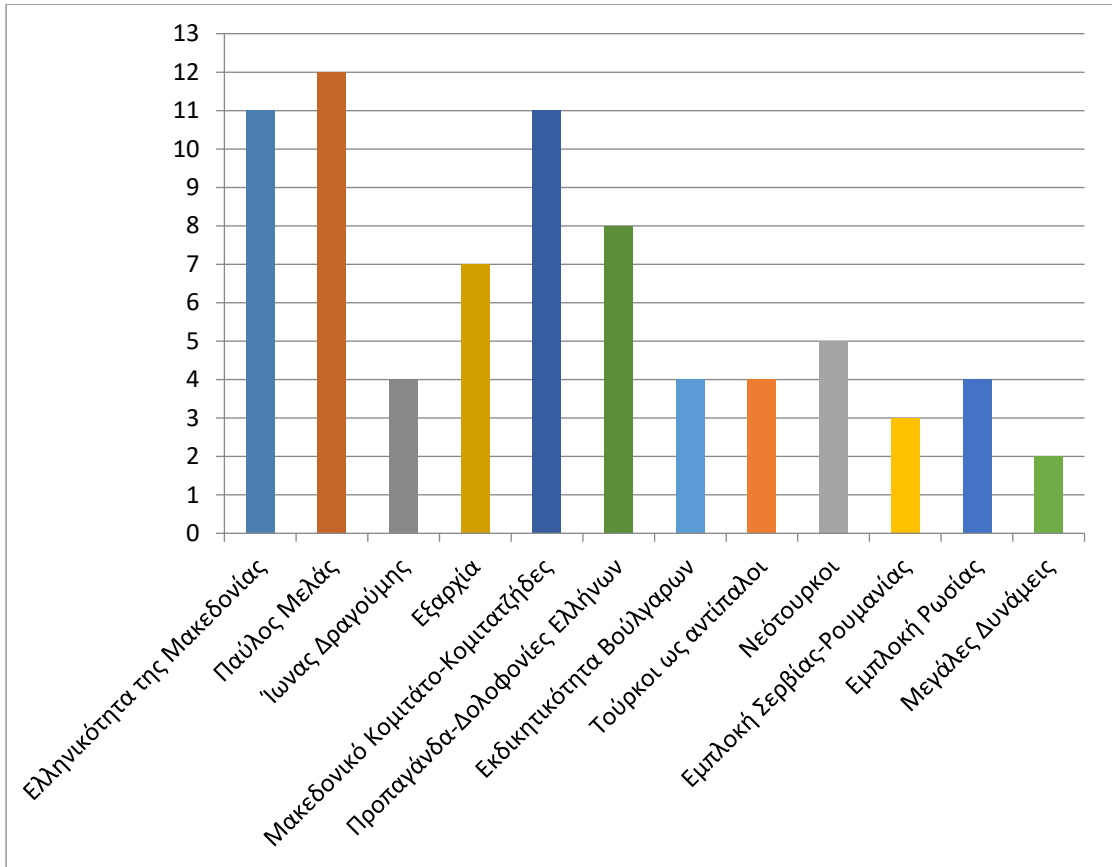
2. Δεύτερη υποκατηγορία καταγραφής είναι η «**Εμπλοκή Σερβίας και Ρουμανίας**» που επίσης δεν υποκατηγοριοποιείται για όμοιους με προηγουμένως λόγους.

Μόλις **τρεις επαναλήψεις** παρουσιάζονται στην καταγραφή, με την μια μάλιστα στο εν ισχύ εγχειρίδιο να είναι εντός πηγής. Τα γεγονότα γενικά παρουσιάζονται όπως προαναφέρθηκε ως αντιπαράθεση Ελλήνων και Βούλγαρων.

3. Τρίτη και τελευταία υποκατηγορία που ποσοτικά αναλύεται αφορά την καταγραφή του παράγοντα «**Ρωσία-Μεγάλες Δυνάμεις**» όπως παρουσιάζονται στα σχολικά εγχειρίδια.

Βρίσκουμε **τέσσερις μόνο** επαναλήψεις αναφοράς στη Ρωσία με αρνητικό πάντα τρόπο ως βοηθού της Βουλγαρίας και **δύο μόνο αναφορές** στις Μεγάλες Δυνάμεις. Τα γεγονότα κατά βάση περιγράφονται απομονωμένα από το ευρύτερο ευρωπαϊκό περιβάλλον της εποχής που διαδραματίζονται και περιορίζονται σαν μια πρωτεύοντως μακεδονική και δευτερευόντως ενδοβαλκανική σύραξη.

Η ποσοτική ανάλυση των κατηγοριών υποκατηγοριών που προέκυψαν από την αποδελτίωση των δεδομένων περιγράφεται στο ραβδόγραμμα που ακολουθεί.

Ραβδόγραμμα 6 : Σύνοψη Κατηγοριών ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου

4.2. Ποσοτική Ανάλυση Ύλης

1. Ιστορία της νέας Ελλάδος διά την ΣΤ΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων

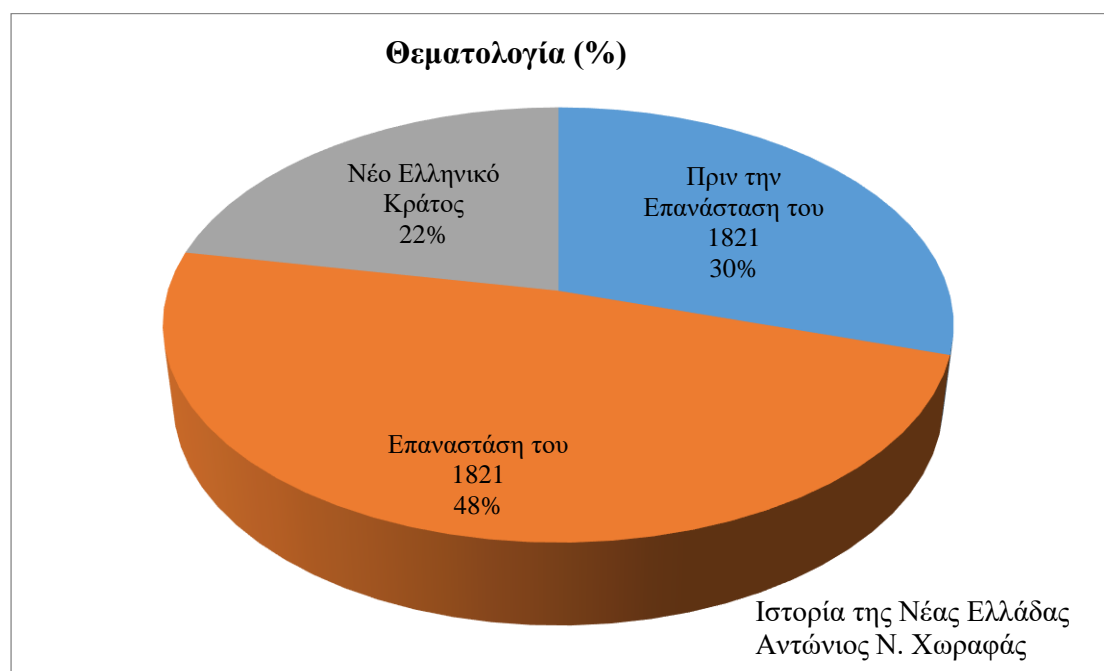
Συγγραφέας : Αντώνιος Ν. Χωραφάς

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 3 από 118 σελίδες κειμένου του βιβλίου

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	35	30 %
Επανάσταση 1821	57	48 %
Νέο Ελληνικό Κράτος	26	22 %
	118	100,00%

Πίνακας 2: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Αντωνίου Ν. Χωραφά 1921

Σχήμα 1: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Αντωνίου Ν. Χωραφά 1924

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 2,54 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 11,54 %.

2. Ιστορία της Μακεδονίας. Δια την ΣΤ΄ τάξιν Δημοτικού Σχολείου

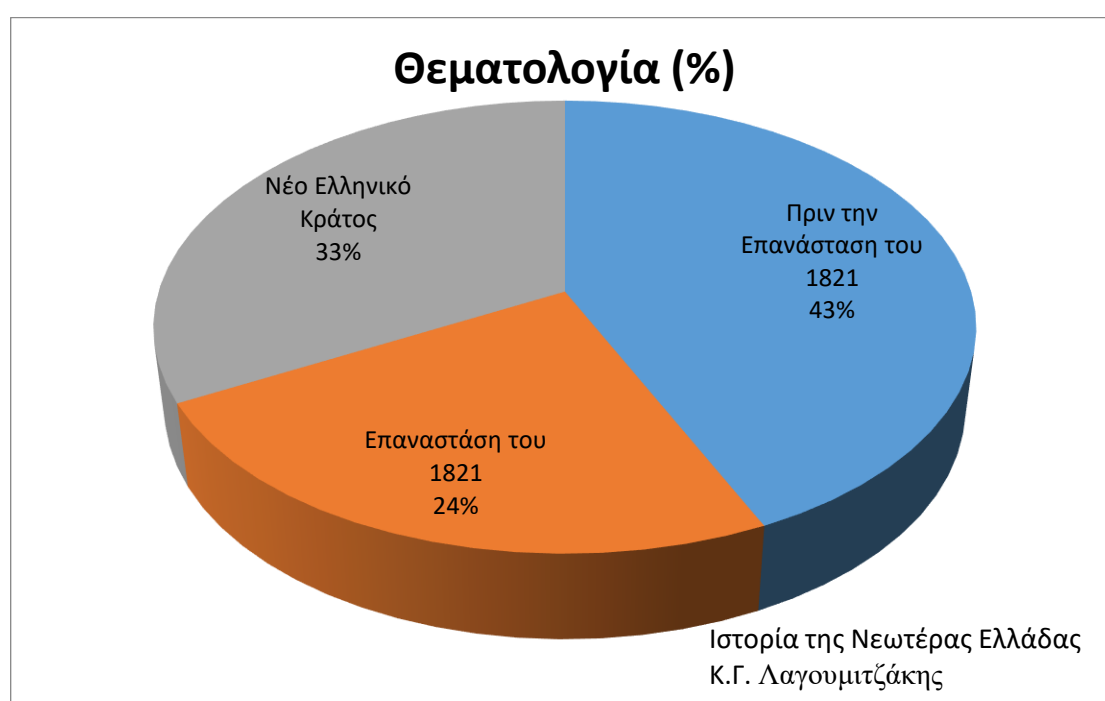
Συγγραφέας : Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης

Δεν αφιερώνονται σελίδες κειμένου του βιβλίου στον Μακεδονικό Αγώνα

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	25	43%
Επανάσταση του 1821	14	24%
Νέο Ελληνικό Κράτος	19	33%
	58	100%

Πίνακας 3: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη 1935

Σχήμα 2: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη 1924

3. Ιστορία της Νέας Ελλάδας, προς χρήση των μαθητών ΣΤ΄ Δημοτικών Σχολείων

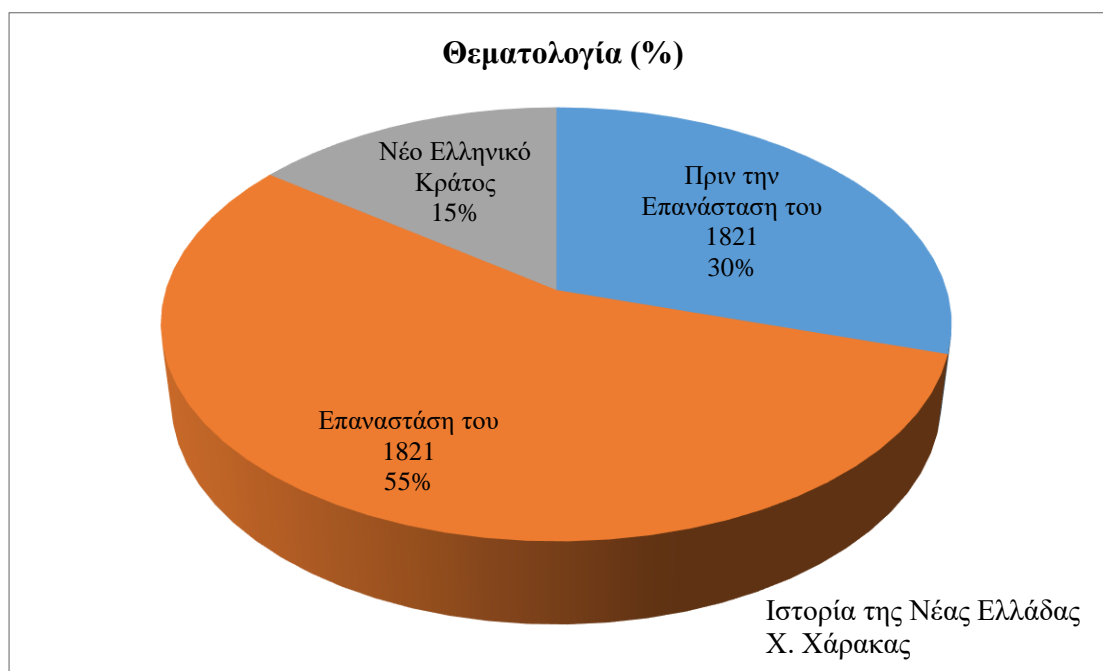
Συγγραφέας : Χ. Χάρακας

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 155 σελίδες κειμένου

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	46	30%
Επανάσταση του 1821	86	55%
Νέο Ελληνικό Κράτος	23	15%
	155	100%

Πίνακας 4: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Χ. Χάρακα 1936

Σχήμα 3: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Χ. Χάρακα 1936

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,29 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 9,52 %.

4. Ελληνική Ιστορία των Νέων Χρόνων για την ΣΤ' τάξη του Δημοτικού

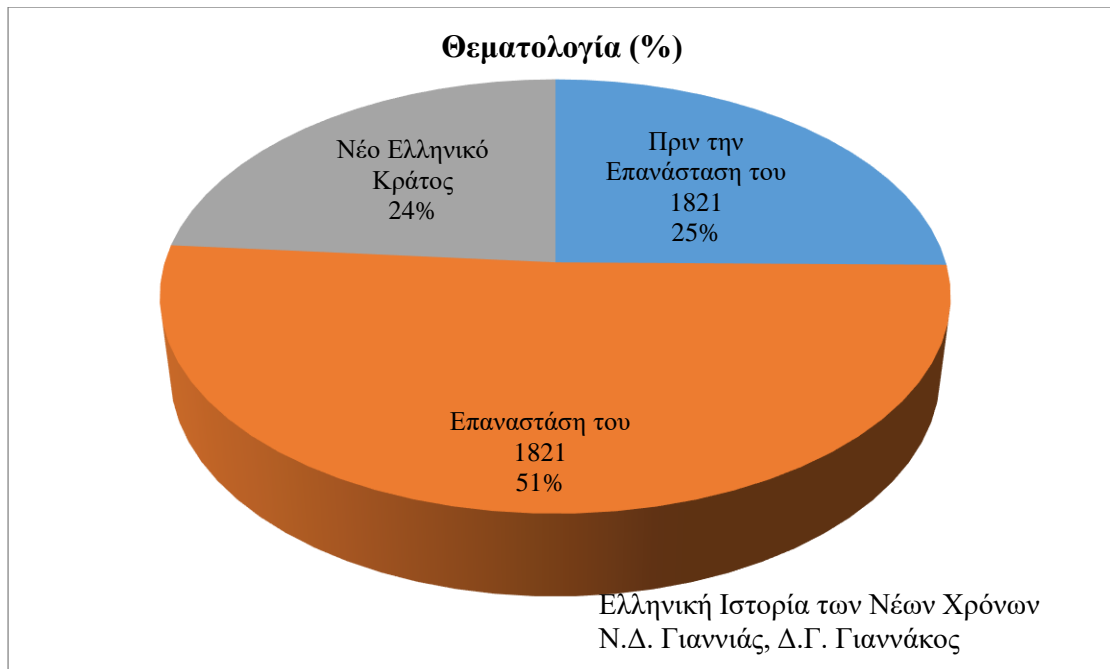
Συγγραφείς : Ν.Δ. Γιαννιάς, Δ.Γ. Γιαννάκος

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 135σελίδες κειμένου του βιβλίου.

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	34	25%
Επανάσταση του 1821	69	51%
Νέο Ελληνικό Κράτος	32	24%
	135	100%

Πίνακας 5: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Ν.Δ. Γιαννιά, Δ.Γ. Γιαννάκου 1950

Σχήμα 4: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Ν.Δ. Γιαννιά, Δ.Γ. Γιαννάκου 1950

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,48 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 6,25 %.

5. Ιστορία του Νεωτέρου Ελληνισμού, προς χρήση των μαθητών της ΣΤ'τάξεως των Δημοτικών Σχολείων

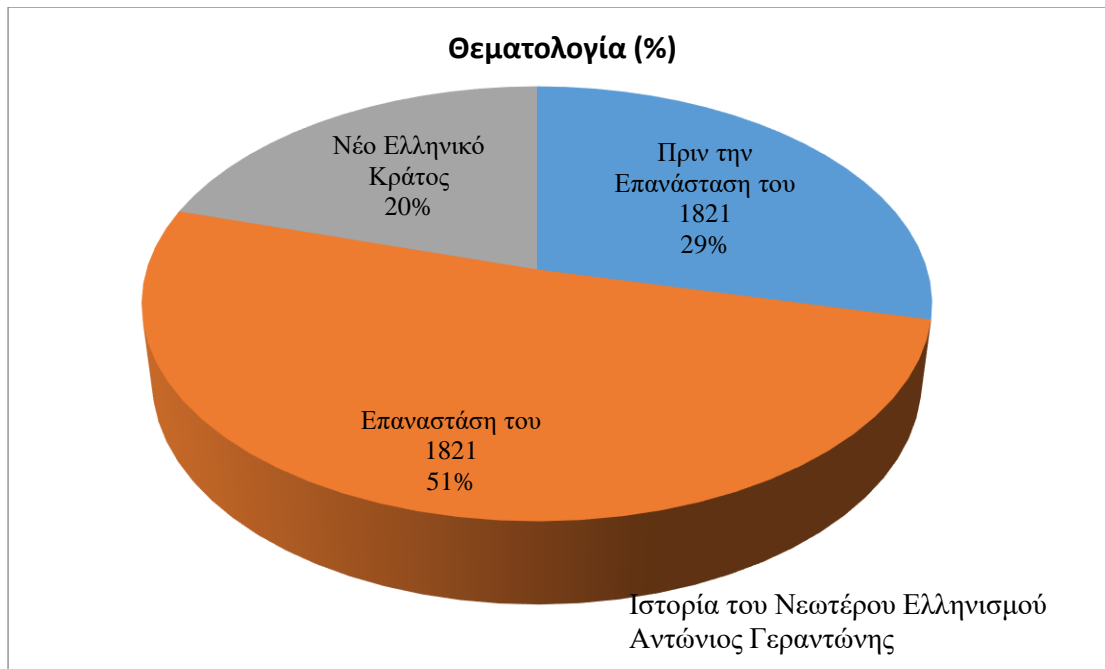
Συγγραφέας : Αντώνιος Γεραντώνης

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 157σελίδες κειμένου του βιβλίου.

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	45	29%
Επανάσταση του 1821	80	51%
Νέο Ελληνικό Κράτος	32	20%
	157	100%

Πίνακας 6: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Αντωνίου Γεραντώνη 1955

Σχήμα 5: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Αντωνίου Γεραντώνη 1955

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,27 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 6,25 %.

6. Ιστορία νεωτέρας Ελλάδος δια την ΣΤ΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων και το β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεως

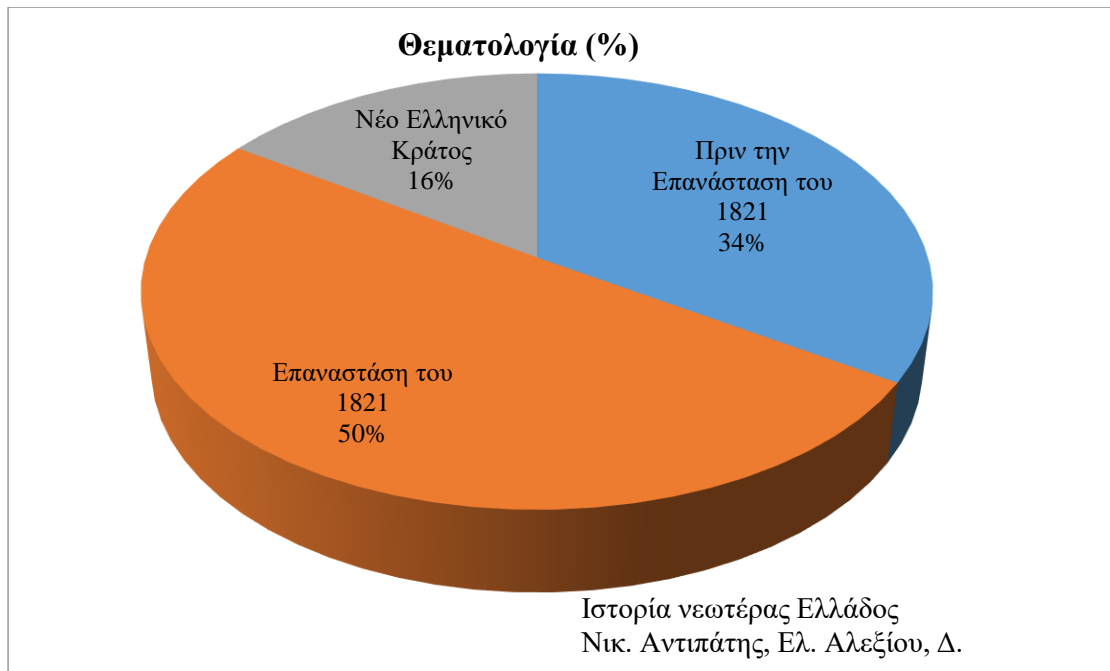
Συγγραφείς : Νικ. Αντιπάτης, Ελ. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 143 σελίδες κειμένου του βιβλίου.

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	48	34%
Επανάσταση του 1821	71	50%
Νέο Ελληνικό Κράτος	22	16%
	141	100%

Πίνακας 7: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Νικ. Αντιπάτης, Ελ. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956

Σχήμα 6: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Νικ. Αντιπάτης, Ελ. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,40 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 9,10 %.

7. Ιστορία νεωτέρας Ελλάδος δια του μαθητάς της ΣΤ΄ τάξεως των Δημοτικών Σχολείων

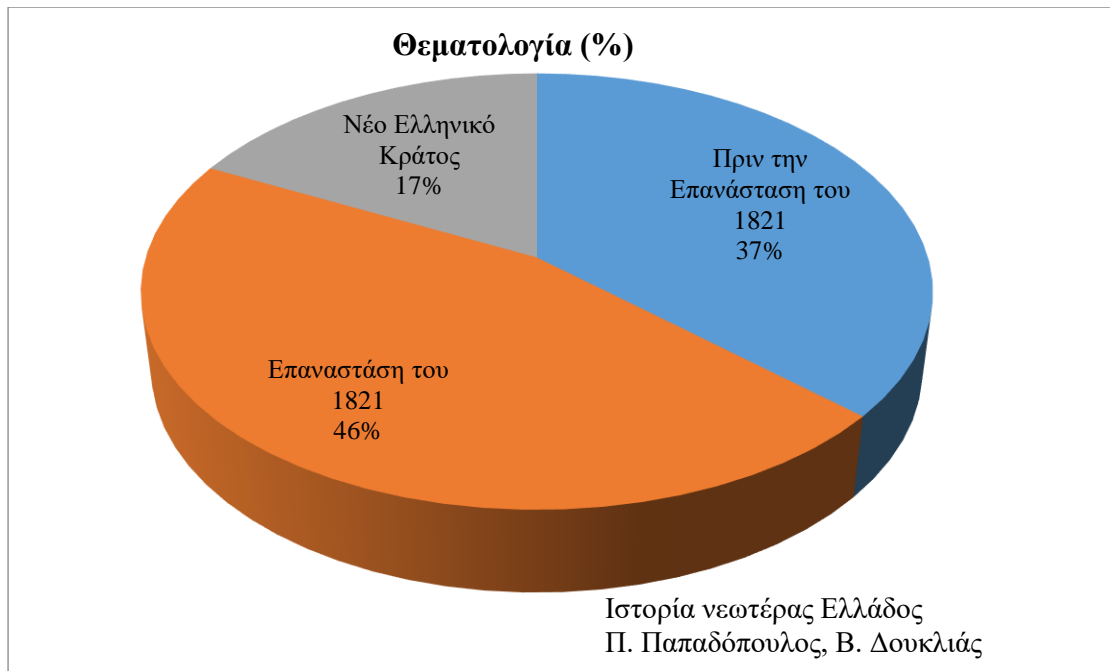
Συγγραφείς : Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Βασίλειος Δούκλιας

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 142 σελίδες κειμένου του βιβλίου.

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	52	37%
Επανάσταση του 1821	65	46%
Νέο Ελληνικό Κράτος	25	18%
	142	100%

Πίνακας 8: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Π. Παπαδόπουλου, Β. Δουκλιά 1960

Σχήμα 7: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Π. Παπαδόπουλου, Β. Δουκλιά 1960

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,41 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 8,00 %.

8. Ελληνική Ιστορία των Νεώτερων Χρόνων ΣΤ' Δημοτικού

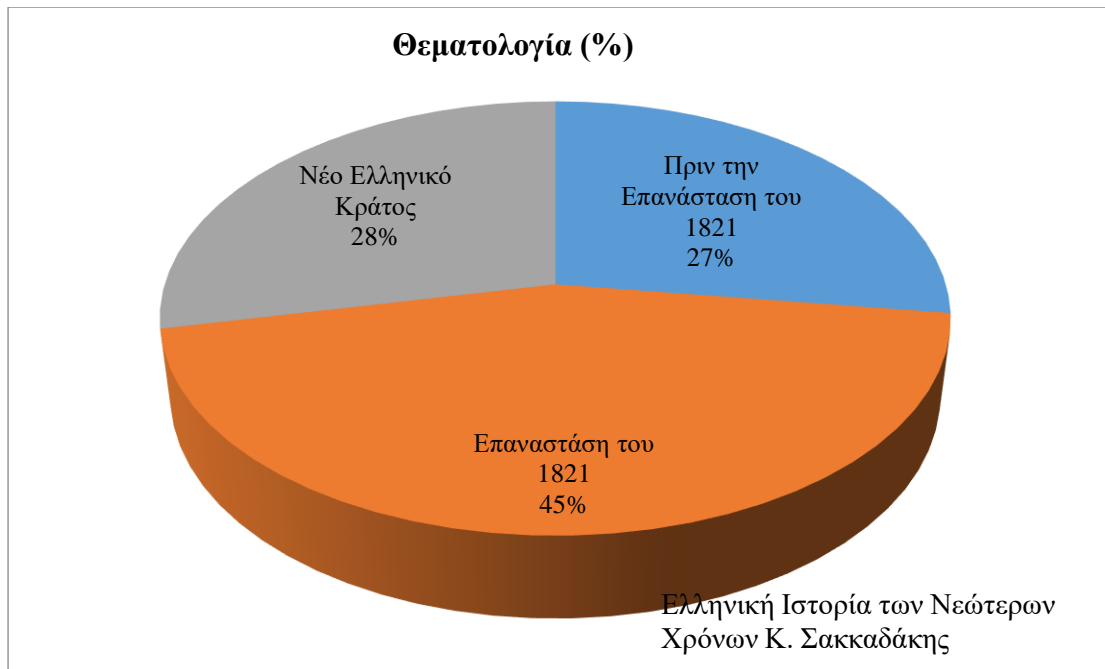
Συγγραφέας : Κ. Σακκαδάκης

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 177σελίδες κειμένου του βιβλίου.

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	48	27%
Επανάσταση του 1821	79	45%
Νέο Ελληνικό Κράτος	50	28%
	177	100%

Πίνακας 9: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Κ. Σακκαδάκη 1971

Σχήμα 8: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Κ. Σακκαδάκη 1971

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,13 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 4,00 %.

9. Ιστορία των Νεότερων Χρόνων για τη τάξη ΣΤ΄ Δημοτικού

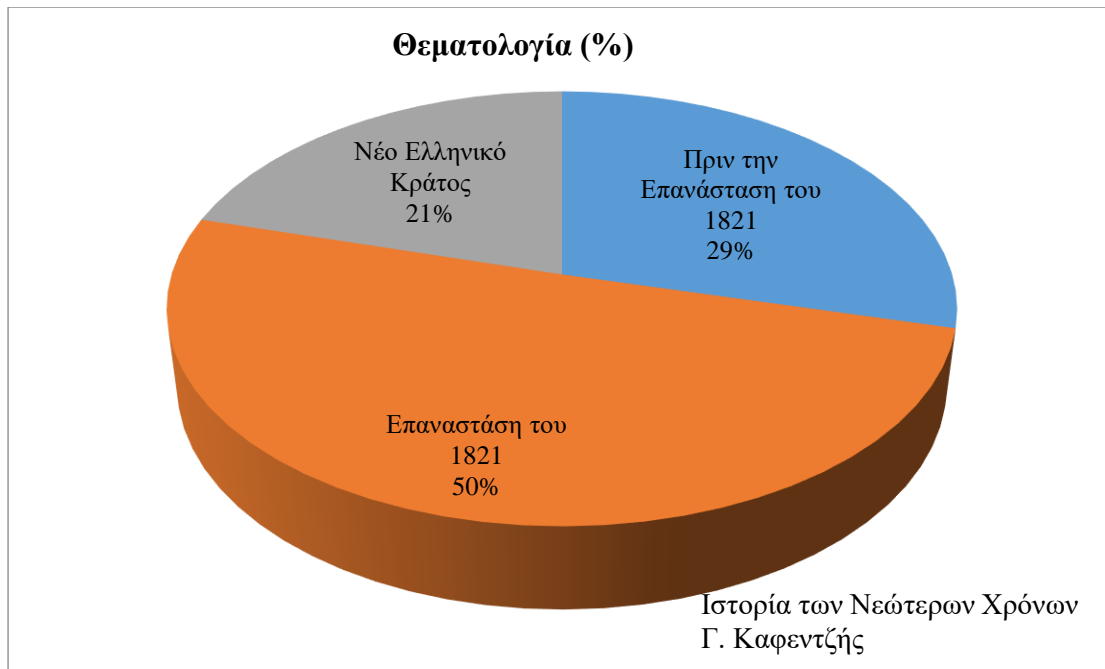
Συγγραφέας : Γ. Καφεντζής

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 3 από 121 σελίδες κειμένου του βιβλίου.

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	35	29%
Επανάσταση του 1821	61	50%
Νέο Ελληνικό Κράτος	25	21%
	121	100%

Πίνακας 10: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Γ. Καφεντζή 1975

Σχήμα 9: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Γ. Καφεντζή 1975

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 2,48 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 12,00 %.

10. Ελληνική ιστορία των νεωτέρων χρόνων για τη τάξη ΣΤ' Δημοτικού

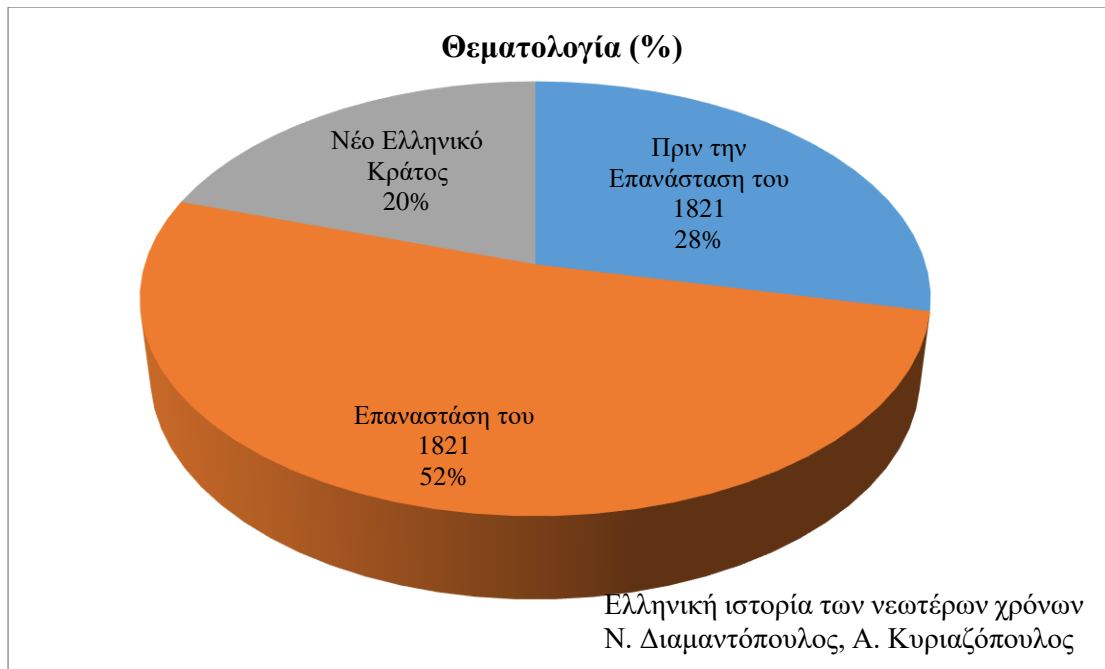
Συγγραφείς : Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 3 από 190σελίδες κειμένου του βιβλίου.

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	54	28%
Επανάσταση του 1821	98	52%
Νέο Ελληνικό Κράτος	38	20%
	190	100%

Πίνακας 11: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Ν. Διαμαντόπουλου, Α. Κυριαζόπουλου 1971

Σχήμα 10: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Ν. Διαμαντόπουλου, Α. Κυριαζόπουλου 1971

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,58 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 7,90 %.

11. Στα Νεότερα Χρόνια, Ιστορία Στ' Δημοτικού,

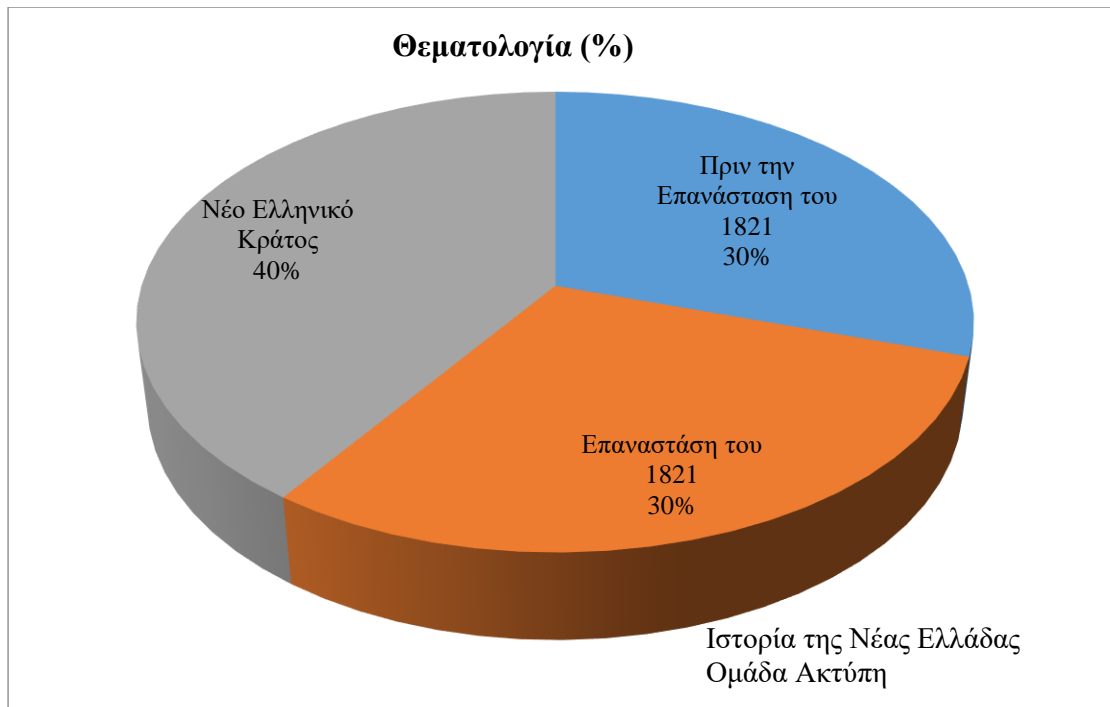
Συγγραφείς : Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καΐλα Μ., Κουτσουλάκος Θ.,
Παπαρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ.,

Δεν αφιερώνονται σελίδες στον Μακεδονικό Αγώνα.

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	80	30%
Επανάσταση του 1821	80	30%
Νέο Ελληνικό Κράτος	110	40%
	270	100%

Πίνακας 12: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Ομάδας Ακτύπη 1997

Σχήμα 11: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Ομάδας Ακτύπη 1997

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,85 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 4,55 %.

12. Ιστορία ΣΤ' Δημοτικού Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια

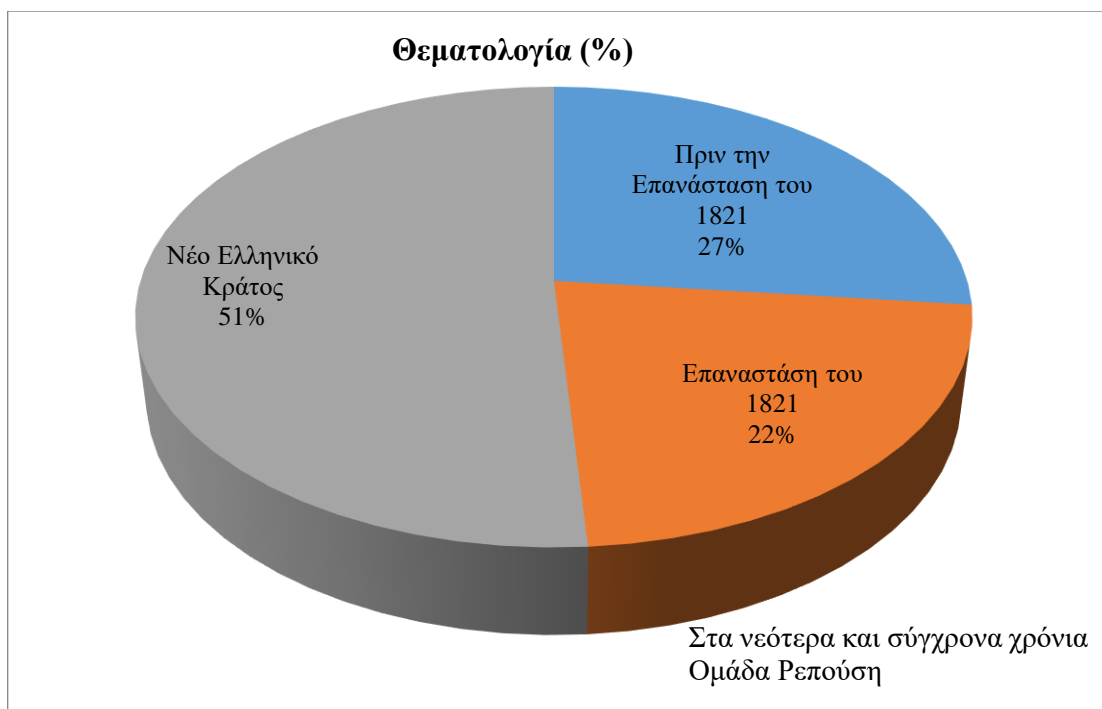
Συγγραφείς : Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης,
Αρμόδιος Τσιβάς,

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 3 από 135 σελίδες κειμένου του βιβλίου

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	36	27%
Επανάσταση του 1821	30	22%
Νέο Ελληνικό Κράτος	69	51%
	135	100%

Πίνακας 13: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Ομάδας Ρεπούση 2006

Σχήμα 12: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Ομάδας Ρεπούση2006

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 2,22 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 4,34 %.

13. Ιστορία του νεότερου και του σύγχρονου κόσμου για τη τάξη ΣΤ' Δημοτικού

Συγγραφείς : Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος

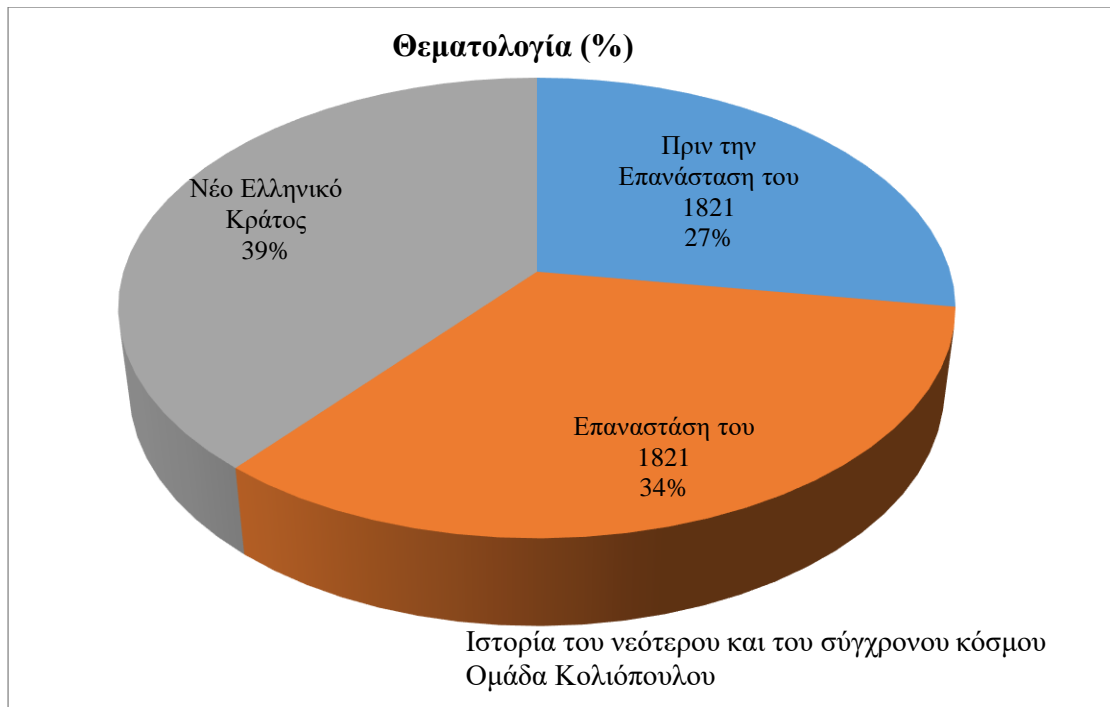
Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 4 από 226 σελίδες κειμένου του βιβλίου

Τα περιεχόμενα διαρθρώνονται όπως στον παρακάτω πίνακα

Χρονική Περίοδος	Σελίδες	Θεματολογία (%)
Πριν την Επανάσταση του 1821	62	27%
Επανάσταση του 1821	76	34%
Νέο Ελληνικό Κράτος	88	39%
	226	100%

Πίνακας 14: Σελίδες και (%) Θεματολογία εγχειριδίου Ομάδας Κολιόπουλου2012

Σχήμα 13: Θεματολογία (%) επί τριών ιστορικών περιόδων εγχειριδίου Ομάδας Κολιόπουλου 2012

Ο Μακεδονικός αγώνας καταλαμβάνει ως θέμα ποσοστό 1,77 % επί των σελίδων του βιβλίου.

Επί των σελίδων που αφιερώνονται στο Νέο Ελληνικό Κράτος καταλαμβάνει ποσοστό 4,55 %.

5. ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

5.1. Ελληνικός παράγοντας

5.1.1. Η Ελληνικότητα της Μακεδονίας

Ο χαρακτήρας των εγχειριδίων της Στ' τάξης του Δημοτικού είναι κατά βάση εθνοκεντρικός. Βάση της ιστορικής αφήγησης αποτελεί, το πέρα από κάθε αμφιβολία, γεγονός της Ελληνικότητας της Μακεδονίας που εισάγεται στα εγχειρίδια με τρεις τρόπους. Αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

Α) Ο πρώτος τρόπος είναι με γεωγραφική απόδοση του Μακεδονικού χώρου στους Έλληνες, Δηλαδή η Μακεδονία χαρακτηρίζεται «χώρα» ή «έδαφος» ή «περιοχή» Ελληνική. Έχουμε δηλαδή έναν γεωγραφικό προσδιορισμό που μερικές φορές ανάγεται στους αρχαίους χρόνους, ενώ σε άλλες θεωρείται αυτονόητος. Αιτίες του παραπάνω αυτονόητου είναι αφενός το ότι, η ιστορία των προηγούμενων τάξεως του Δημοτικού, έχει φροντίσει να το οικοδομήσει υπεραρκετά, κυρίως μέσω του Κράτους του Μεγάλου Αλεξάνδρου και της συνέχειάς του, μέσω του Ελληνικού χαρακτήρα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και αφετέρου η ύπαρξη προηγούμενων αναφορών, εντός των ιδίων των εξεταζομένων εγχειριδίων, που γράφουν για τη συμμετοχή της Μακεδονίας στην Επανάσταση του 1821. Ακολουθούν τα σχετικά αποσπάσματα από τα εγχειρίδια.

«Ἡ Μακεδονία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἦτο χώρα τελείως Ἑλληνική». (Α. Χωραφάς, 1921, 106)

«Οἱ Βούλγαροι μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ρωσίας ἠθέλησαν νὰ δημιουργήσουν εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἓνα μεγάλο Βουλγαρικὸ κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ περιλάβουν Ἑλληνικά ἐδάφη, καὶ πρὸ πάντων τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην» (Ν. Αντιπάτης, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956, 129)

«Ἡ θυσία τοῦ ἀνέφλεξεν ἀκόμη περισσότερον τὸν πατριωτισμὸν τῶν σκλάβων καὶ ἐλευθέρων Ἑλλήνων καὶ ἤρχισαν νὰ τρέχουν ἀθρόοι, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν πατρογονικὴν γῆν τῆς Μακεδονίας». (Ν. Αντιπάτης, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956, 130)

Αναφέρεται η επιθυμία των Βουλγάρων να ιδρύσουν μεγάλο κράτος στα Βαλκάνια «.. εις τό όποϊον νά περιλάβουν όλόκληρον τήν Μακεδονίαν καί τήν Θράκην, αί όποϊαι **ήσαν καθαρώς χώραι έλληνικαί**» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 128)

«Το 1878 ή Βουλγαρία έγινε ανεξάρτητη ήγεμονία κάτω από τήν κυριαρχία του σουλτάνου. Ύστερα από αυτό οί Βούλγαροι, στηριζόμενοι καί στή Ρωσική ύποστήριξη, θέλησαν νά δημιουργήσουν στή Βαλκανική ένα μεγάλο βουλγαρικό κράτος, στό όποιο νά περιλάβουν τή Θράκη καί τή Μακεδονία, **πού ήταν άνέκαθεν χώρες έλληνικές καί ό πληθυσμός τούς ήταν καθαρά έλληνικός**» (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 162)

«**Η Μακεδονία όμως, όπως και άλλες ελληνικές περιοχές, δεν αποτέλεσαν μέρος του ελεύθερου ελληνικού κράτους που δημιουργήθηκε το 1830**» (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καϊλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαγρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191)

Στο εγχειρίδιο των Ιωάννη Κολιόπουλου, Ιάκωβου Μιχαηλίδη, Αθανάσιου Καλλιανιώτη, Χαράλαμπου Μηνάογλου του 2012, δεν υπάρχει αναφορά στην ιστορία του Μακεδονικού Αγώνα περί της εκ προοιμίου Ελληνικότητας της Μακεδονίας. Αυτό γίνεται όμως μέσω των πηγών που παρατίθενται. Διαβάζουμε έτσι στην σελίδα 160, τη «Διαμαρτυρία του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Στρώμνιτσας, 12 Μαρτίου 1878» που αναφέρει:

*Εμείς, φροντίζοντας για τους εαυτούς μας, ερχόμαστε να διακηρύξουμε μπροστά σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο του παρόντος και των επόμενων αιώνων ότι ως **Μακεδόνες και απόγονοι των ευγενών εκείνων εκπολιτιστών της Ασίας, με κανένα τρόπο δεν θέλουμε ούτε δεχόμαστε να αποτελέσει η πατρίδα μας μέρος της Βουλγαρίας**. Εμείς οι κάτοικοι της Στρώμνιτσας δεν θέλουμε να μπούμε κάτω από οιονδήποτε σλαβικό ζυγό, διότι είμαστε και **θέλουμε να είμαστε Μακεδόνες και σταθερό μέλος της μεγάλης ελληνικής οικογένειας**. [Ευάγγελου Κωφού, Η επανάσταση της Μακεδονίας κατά το 1878, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 317-318].*

Το παράθεμα, λόγω της απουσίας κάποιου κριτικού σχολιασμού, πρακτικής βέβαια που ακολουθείται στο σύνολο των παραθεμάτων του βιβλίου, ενδεχομένως να ενισχύει ρατσιστικά αισθήματα και αρνητικά στερεότυπα έναντι των βαλκανικών και ανατολικών λαών, οι οποίοι αναπαρίστανται ως εγγενώς απολίτιστοι, ενώ το «πολιτισμικά αναλλοίωτο» ελληνικό έθνος προβάλλεται ως επιφορτισμένο με την ιστορική αποστολή του «εξευρωπαϊσμού» της Ανατολής. Επιπλέον, αποδίδεται

συλλήβδην στους κατοίκους της Οθωμανικής Μακεδονίας ελληνική εθνική συνείδηση, αποκλείοντας έτσι την οικειοποίηση του συγκεκριμένου εθνικού προσδιορισμού από τις άλλες εθνότητες που κατοικούσαν στην περιοχή.

Β) Ο δεύτερος τρόπος δόμησης του αφηγήματος της ελληνικότητας της Μακεδονίας είναι η αναφορά σε εκεί κατοικούντες ελληνικούς πληθυσμούς. Σε κανένα εγχειρίδιο το παραπάνω δεν ποσοτικοποιείται, έτσι ώστε να γνωρίζουμε τη δημογραφική σύνθεση των εθνοτήτων, ή ακόμα και την γεωγραφική τους κατανομή.

Εντύπωση προκαλεί η ακραία αναφορά πως ο ελληνικός πληθυσμός ήταν ο «καλύτερος» της περιοχής, σε ένα εγχειρίδιο μάλιστα των νεώτερων χρόνων, αυτό του Γ. Καφεντζή που ναι μεν η αρχική του έκδοση ήταν το 1973, αλλά διατηρήθηκε σε ισχύ και τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης μέχρι το 1979. Τα σχετικά αποσπάσματα από τα σχολικά εγχειρίδια ακολουθούν παρακάτω.

«Αί πόλεις καί τά χωρία αὐτά ἦσαν εἰς τήν βόρειον Μακεδονίαν, ὅπου ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀπό τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἔμειναν μὲν Σλαυόφωνοι, ἀλλ' εἶχον συνείδησιν πάντοτε Ἑλληνικήν καί πίστιν πάντοτε Ὁρθόδοξον Χριστιανικήν» (Χ. Χάρακας, 1936, 147)

«Καί τόν σκοπόν των αὐτόν προσπαθοῦσαν νά τόν ἐπιτύχουν ὄχι μόνον διά τῆς προπαγάνδας ἀλλά καί διά τῆς βίας, ἐξαναγκάζοντες τούς σλαβοφώνους καί μαζί μέ αὐτούς καί τούς Ἑλληνας κατοίκους τῆς Μακεδονίας, νά δεχθοῦν τήν Βουλγαρικήν γλῶσσαν καί θρησκείαν, δηλαδή νά γίνουν σχισματικοί» (Δ. Γιαννιάς, Δ. Γιαννάκος, 1955, 120)

«Ἐφόνεον τούς ἱερεῖς, διδασκάλους, προκρίτους καί ἐν γένει ἐξέχοντας Ἑλληνας, ἔκαιον χωρία, κατέστρεφον περιουσίας κλπ., διά νά ἐξαναγκάσουν τούς κατοίκους νά γίνουν Βούλγαροι». (Α. Γεραντώνης, 1955, 141)

«Τότε πολλοί ἐντόπιοι Ἑλληνες κατήρτισαν ἀνταρτικά σώματα, διά νά προστατευθοῦν.» (Κ. Σακκαδάκης, 1971, 142-143)

« Στή Μακεδονία, ὁ περισσότερος καί ὁ καλύτερος πληθυσμός ἦταν ἐλληνικός ἢ μέ καθαρά ἐλληνική συνείδηση» (Γ. Καφεντζής, 1973, 110)

«Ο αγώνας αὐτός, στην πραγματικότητα, εἶχε ἀρχίσει ἀπό το 1821, ὅταν οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας ἐπαναστάτησαν κατά των Τούρκων μαζί με τους ἄλλους Ἕλληνες. Ἡ Μακεδονία ὁμως, ὅπως καί ἄλλες ἐλληνικές περιοχές, δεν αποτέλεσαν μέρος του

ελεύθερου ελληνικού κράτους που δημιουργήθηκε το 1830. **Οι υπόδουλοι Έλληνες των περιοχών αυτών δεν έπαψαν να επιδιώκουν την ελευθερία και την ένωσή τους με την Ελλάδα**». (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καΐλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191)

Στο εγχειρίδιο των Ιωάννη Κολιόπουλου, Ιάκωβου Μιχαηλίδη, Αθανάσιου Καλλιανιώτη, Χαράλαμπου Μηνάογλου του 2012, μέσω πηγής στην θεματική «Οι πηγές αφηγούνται» στη σελίδα 180 γράφει:

1. Οι Έλληνες της Μακεδονίας

«Παρ' όλες τις δυσμενείς αυτές συνθήκες, παρ' όλες τις εκατοντάδες θυμάτων, ο Ελληνισμός διατηρούσε ακόμη το ψυχικό του σθένος. Η δύναμις αυτή του Μακεδονικού Ελληνισμού δεν άργησε να μετατρέψει την παθητική στάσι σε αμυντική. Μέχρι του 1902 η αντίδρασις προερχόταν κυρίως από τους Μακεδόνες Έλληνες χωρίς την βοήθεια του ελεύθερου Κράτους. Από το 1902 όμως και εφεξής, μετά την λεγόμενη βουλγαρική Επανάστασι του 1902, άρχισε κάποια μικρή υποστήριξις εκ μέρους του Ελληνικού Κράτους, η οποία ενισχύθη αργότερα».

Αλέξανδρου Δ. Ζάννα, «Ο Μακεδονικός Αγών. Αναμνήσεις», Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (επιμ.), Ο Μακεδονικός Αγώνας. Απομνημονεύματα, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 73.

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις γραπτές πηγές, τα αποσπάσματα από τα βιβλία του Γιάννη Γιαννουλόπουλου «Η ευγενής μας τύφλωσις» και των Θάνου Βερέμη και ενός εκ των συγγραφέων του εγχειριδίου Γιάννη Κολιόπουλου «Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια» που ακολουθούν :

Η ευγενής μας τύφλωσις

«Η Ελλάδα, εκτός από το προβάδισμα στην εκκίνηση, που της το εξασφάλιζε το γεγονός ότι υπήρξε το πρώτο ανεξάρτητο κράτος της Βαλκανικής, διέθετε και άλλα εξ ίσου σοβαρά πλεονεκτήματα σε σχέση με τους πλησιέστερους γείτονές της: την ελληνική γλώσσα της ορθόδοξης χριστιανικής λατρείας, την ακτινοβολία της ελληνικής παιδείας, την ισχυρή θέση των Ελλήνων εμπόρων που μαζί με τους ελληνόφωνους

Βλάχους κυριαρχούσαν στις περισσότερες μακεδονικές πόλεις, και τέλος τη δραστηριότητα των ελληνικών προξενείων» (Γιανουλόπουλος Γ., Η ευγενής μας τύφλωσις Εξωτερική πολιτική και εθνικά θέματα από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σ.197.)

Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια

«Ο Μακεδονικός Αγώνας υπήρξε η τελευταία και πιο κρίσιμη φάση των εθνικών προσπαθειών να διασφαλιστούν τα εθνικά συμφέροντα στη Μακεδονία με την προστασία των ελληνικών κοινοτήτων από τους Βούλγαρους, οι οποίοι είχαν προηγηθεί κατά τριάντα σχεδόν χρόνια στην προβολή και την κατοχύρωση των δικών τους εθνικών διεκδικήσεων στην περιοχή. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για την προστασία των εθνικών συμφερόντων ήταν η κατοχύρωση του ελέγχου των ορθόδοξων κοινοτήτων από ιερείς πιστούς στο πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, η ενίσχυση της ελληνομάθειας δια του ελληνικού σχολείου, ο επηρεασμός της διεθνούς κοινής γνώμης με στοιχεία σχετικά με την εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού της Μακεδονίας, ο πειθαναγκασμός ατόμων ή κοινοτήτων που είχαν προσχωρήσει στους αντιπάλους να ανανήψουν και να δηλώσουν ότι ανένηψαν, και η εκτέλεση επικίνδυνων αντιπάλων» (Βερέμης Θ. & Κολιόπουλος Γ., Ελλάδα. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα, Καστανιώτης, Αθήνα 2006, σ.310.)

Γ) Ο τρίτος τρόπος είναι όταν καταγράφεται η ελληνική συνείδηση των κατοίκων, γεγονός που έχει αναφορά στον οικουμενικό χαρακτήρα του Ελληνισμού ως συνέχειας της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, που συναντιέται σε προηγούμενα σημεία της ύλης των εγχειριδίων. Αυτός ο τρόπος ακολουθείται κυρίως όταν γίνεται αναφορά σε σλαβόφωνους ή σε σλαβικές φυλές που κατοικούσαν στην περιοχή, με παραπέρα προσδιορισμό ότι επρόκειτο για Βούλγαρους κυρίως, Σέρβους δευτερευόντως και Κουτσοβλάχους Ρουμανίζοντες. Υπάρχει δηλαδή αυτός ο αυτόματισμός στα κείμενα προκειμένου να μην υπάρξει καμία αμφιβολία για την ελληνικότητα της περιοχής και επισημαίνεται η ελληνική συνείδηση των πληθυσμών αυτών, που έγκειται κατά βάση στο γεγονός ότι θρησκευτικά υπαγόταν στο Πατριαρχείο, το οποίο στο εγχειρίδιο του Α. Χωραφά του 1921 χαρακτηρίζεται μάλιστα ως Ελληνικό. Τα σχετικά απόσπασμα από την αποδελτίωση των εγχειριδίων ακολουθούν.

Κατά τούς τελευταίους όμως αιώνες της Βυζαντικής Αυτοκρατορίας είχαν εγκατασταθῆ εἰς αὐτήν διάφοροι σλαῦκοι φυλαί, ἰδίως εἰς τήν βόρειον καί δυτικὴν Μακεδονίαν. Αἱ φυλαί αὐταί μετὰ τήν τουρκικὴν κατάκτησιν διετήρησαν μὲν τὴν γλῶσσαν των καί μετέδωκαν αὐτήν καί εἰς μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ δὲν ἐξεχώριζαν τούς ἑαυτούς των ἀπὸ τούς Ἕλληνας καί ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον» (Α. Χωραφάς, 1921, 106-107)

«Αἱ πόλεις καί τὰ χωριά αὐτὰ ἦσαν εἰς τήν βόρειον Μακεδονίαν, ὅπου ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἔμειναν μὲν Σλαυόφωνοι, ἀλλ' εἶχον συνείδησιν πάντοτε Ἑλληνικὴν καί πίστιν πάντοτε Ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν» (Χ. Χάρακας, 1936, 147)

«Τὸ μεγαλύτερο ὅμως μέρος τῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀνήκει στό Πατριαρχεῖο, ὅπως καί πρώτα. Στὴ Μακεδονία, ὁ περισσότερος καί ὁ καλύτερος πληθυσμὸς ἦταν ἐλληνικός ἢ μὲ καθαρά ἐλληνικὴ συνείδηση. Ὑπῆρχαν ὅμως καί οἱ βουλγαρόφωνοι χωρικοὶ στά βόρεια μέρη καί Σέρβοι καί λίγοι Κουτσόβλαχοι.» (Γ. Καφεντζής, 1973, 110)

Το κοινὸ χαρακτηριστικὸ των παραπάνω αναφορῶν ἐγκεῖται στο γεγονός ὅτι αποτελοῦν «κλειδιά» τῆς ιστορικής ἀφήγησής του Μακεδονικοῦ Αγώνα, στην ἀνάπτυξη τῆς εθνοκεντρικῆς προσέγγισής του θέματος. Ἀφοῦ περιγράφοντας τὸ status τῆς περιοχῆς ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἐλληνικότητάς της, μποροῦν νὰ εἰσαχθοῦν πιο εὐκόλα, τόσο ἡ δημιουργία τῆς Βουλγαρικῆς Εξαρχίας καὶ του Κομιτάτου, ὡς μίας ἀδίκης ἐχθρικής κατακτητικῆς κίνησής, διεκδίκησης ἐλληνικῶν ἐδαφῶν, ὅσο καὶ ἡ μετέπειτα ἀπάντησή τῆς Ἑλλάδας ὡς μίας ἡρωικῆς προσπάθειας υπεράσπισης ἀλύτρωτων ἐδαφῶν της.

Ἐξαίρεση στην παραπάνω πρακτικὴ ἀποτελεῖ τὸ εγχειρίδιο τῆς ομάδας Ρεπούση τοῦ 2006, τὸ ὁποῖο θέτει, μέσω παράθεσης πηγῆς, τὸ θέμα στην διάστασή τῆς διεκδίκησης τῆς περιοχῆς τόσο ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Ὡστόσο στην ἐνότητα που προηγεῖται αὐτῆς που αναφέρεται στον Μακεδονικὸ ἀγώνα με τὸν τίτλο «Ἐθνικὰ σύνορα καὶ Ἀλυτρωτισμός», ἔχουμε τὸν χάρτη του παραθέματος [4.12] που δίνει τὴ διοικητικὴ διαίρεση του γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν οθωμανικὴ περίοδο καὶ τὸ ραβδόγραμμα του παραθέματος [4.13] που δίνει τὸν ἀριθμὸν των Σχολείων στα βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου, 1903 καὶ τὸν ἀριθμὸν των μαθητῶν καὶ μαθητριῶν που φοιτοῦν στα

σχολεία της Μακεδονίας (Πηγή: Instituto Geografiko de Agostini), ενώ ακολουθούν τα ερωτήματα :

- Τι μαρτυρεί ο αριθμός των σχολείων και των μαθητών/τριών; [4.12], [4.13]
- Οι περιοχές που είναι κοντά στα ελληνικά σύνορα του 1864 και του 1881 [4.9] κατοικούνται μόνο από ελληνικούς πληθυσμούς; [4.10], [4.11], [4.12], [4.13]

Η κατεύθυνση χειρισμού των παραθεμάτων που δίνει το βιβλίο του δασκάλου είναι ως εξής :

[4.12] : χάρτης, εκπαιδευτικό υλικό

[4.13] : πίνακας, εκπαιδευτικό υλικό

Προσδοκώμενα οφέλη:

1. Αναγνώριση της πολυεθνικότητας των περιοχών που διεκδικεί το ελληνικό κράτος
2. Κατανόηση των δυσκολιών που παρουσιάζει η προσάρτηση πολυεθνικών περιοχών
3. Σημείωση της υπεροχής του ελληνικού στοιχείου στις περιοχές που λειτουργούν σχολεία
4. Αισθητοποίηση της έννοιας «Βιλαέτι»

Σχολιασμός: Το ελληνικό στοιχείο υπερέχει στις πόλεις όπου είναι συγκεντρωμένοι πληθυσμοί με εμπορικές, βιοτεχνικές δραστηριότητες και καλή σχέση με τα γράμματα. Αντίθετα το βουλγαρικό στοιχείο εντοπίζεται περισσότερο σε αγροτικές περιοχές και σε πληθυσμούς που έχουν μικρή σχέση με την εκπαίδευση. Η υπεροχή του ελληνικού στοιχείου όπως εμφανίζεται στα ραβδογράμματα είναι κατά συνέπεια σχετική του παραπάνω φαινομένου. Στη βόρεια Μακεδονία υπερτερούν τα βουλγαρικά σχολεία ενώ στη νότια τα ελληνικά.

Απάντηση: Ο αριθμός των σχολείων και των μαθητών/τριών μαρτυρεί την υπεροχή του ελληνικού στοιχείου στα Βιλαέτια Μοναστηρίου και Θεσσαλονίκης, στις περιοχές όπου λειτουργούν σχολεία.

[4.10-4.13]

Απάντηση: Σύμφωνα με τις μαρτυρίες οι περιοχές που είναι κοντά στα ελληνικά σύνορα του 1864 και του 1881 κατοικούνται και από χριστιανούς - Βουλγάρους, Σέρβους, Ρουμάνους - από Μουσουλμάνους και Εβραίους.

Έτσι παρέχονται ικανά στοιχεία για την αδιαμφισβήτη ελληνικότητα της περιοχής, ως κατοικούμενης από Έλληνες, με την καταγραφή της υπεροχής των ελληνικών πληθυσμών στα αστικά κέντρα και του μεγάλου αριθμού των μαθητών στα ελληνικά σχολεία. Όμως υπάρχει και η συνακόλουθη καταγραφή των «άλλων». Έτσι ενώ εισάγεται μια «πολιτική», κατά κάποιον τρόπο, τοποθέτηση του ζητήματος, με την καταγραφή της ρήσης του Χαρίλαου Τρικούπη (Πηγή 4.14) έμμεσα από όσα έχουν προηγηθεί από τις πηγές, κατευθύνεται η απάντηση στο ερώτημα που τίθεται στην συνειδητοποίηση ότι στην περιοχή κατοικούν και οι δύο εθνότητες. Με αυτόν τρόπο το εγχειρίδιο δεν παίρνει εκ των προτέρων θέση υπέρ κάποιου από τους διεκδικητές της περιοχής, αλλά ανάγει το θέμα της κυριαρχίας της περιοχής στο αποτέλεσμα του μεγάλου πολέμου.

Ωστόσο η κατανόηση του γεγονότος ότι στην περιοχή κατοικεί μεγάλος αριθμός Ελλήνων είναι αναμφισβήτη. Έτσι με την παράθεση της δεύτερης πηγής, του αποσπάσματος του Douglas Dakin και μέσα από την κατεύθυνση που δίδεται στο βιβλίο του δασκάλου, να πληροφορηθούν οι μαθητές ότι ο Μακεδονικός αγώνας έγινε για να διατηρηθεί και να ενισχυθεί η ελληνικότητα της περιοχής, η έννοια της ελληνικότητας, ακόμα και σαν κάτι διεκδικούμενο, κατατίθεται τελικά εντός της σχολικής αίθουσας. Στην παράθεση των πηγών της ενότητας «*Ο Μακεδονικός Αγώνας 1904-190*» διαβάζουμε :

Πηγή [4.14]

«*Ο Χαρίλαος Τρικούπης αναφέρει (1880): «... όταν έλθη ο μέγας πόλεμος η Μακεδονία θα γίνη ελληνική ή βουλγαρική κατά τον νικήσαντα. Αν την λάβωσιν οι Βούλγαροι δεν αμφιβάλω ότι θα είναι ικανοί να εκσλαβίσωσι τον πληθυσμόν μέχρι των θεσσαλικών συνόρων. Αν ημείς την λάβωμεν, θα τους κάνωμεν όλους Έλληνας ...» Ποιοι διεκδικούν την Μακεδονία, σύμφωνα με την πηγή; [4.14])* (Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσιβάς, 2006, 73)

Η κατεύθυνση που δίνεται από την ομάδα συγγραφής στο βιβλίο του δασκάλου είναι:

Προσδοκώμενα μαθησιακά οφέλη:

- 1. Κατανόηση της εθνικής ρευστότητας στην περιοχή της Μακεδονίας*
- 2. Γνώση των διεκδικητών της Μακεδονίας στο τέλος του 19^{ου} αιώνα*

Σχολιασμός: Η διεκδίκηση της Μακεδονίας από τους Έλληνες προσανατολίζεται στη διαφύλαξη της πατριαρχικής ταυτότητας του θρησκειύματος και από τους Βούλγαρους στον προσεταιρισμό εξαρχικών. Εξαρχικοί αποκαλούνται όσοι ανήκουν στη βουλγαρική εκκλησία [Εξαρχία], ενώ πατριαρχικοί όσοι υπάρχουν στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Η δήλωση της εκκλησίας υποδηλώνει και την εθνικότητα, καθώς όσες περιοχές ανήκουν στη δικαιοδοσία της βουλγαρικής εκκλησίας ενδέχεται να κριθούν υπέρ της Βουλγαρίας σε επικείμενο διακανονισμό της Μακεδονίας. Αντίθετα η αποδοχή της πατριαρχικής εκκλησιαστικής διοίκησης υποδηλώνει την ελληνική εθνικότητα.

Απάντηση: Τη Μακεδονία διεκδικούν οι Έλληνες και οι Βούλγαροι.

Πηγή [4.15]

«Η τελική αυτή φάση του Μακεδονικού Αγώνα, που είναι και η γνωστότερη, κράτησε τέσσερα χρόνια, από το 1904 ως το 1908.» Dakin D., Μακεδονικός Αγώνας, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1985, σ. 7 [4.15]

Η κατεύθυνση που δίνεται από την ομάδα συγγραφής στο βιβλίο του δασκάλου είναι:

[4.15] γραπτή, δευτερογενής πηγή

Προσδοκώμενα μαθησιακά οφέλη:

Γνώση στοιχείων του Μακεδονικού Αγώνα

Σχολιασμός: Μακεδονικός Αγώνας: είναι ο αγώνας των Ελλήνων να διατηρηθεί και να ενισχυθεί η ελληνικότητα στη Μακεδονία έτσι ώστε να κερδηθεί υπέρ του ελληνικού κράτους στις επικείμενες ρυθμίσεις.

Απάντηση: Η κύρια φάση του Μακεδονικού Αγώνα, 1904-1908, διαρκεί τέσσερα χρόνια.

5.1.2. Αιτίες εμπλοκής της Ελλάδας στον Μακεδονικό Αγώνα

Η προσέγγιση των αιτιών της εμπλοκής των Ελλήνων, είτε των Μακεδόνων, είτε των κατοίκων της ελεύθερης Ελλάδας στον Μακεδονικό Αγώνα, γίνεται στα περισσότερα από τα εγχειρίδια με τη λογική της απάντησης στον Βουλγαρικό αλυτρωτισμό.

Χρησιμοποιούνται οι όροι της προστασίας του πληθυσμού, του εξαναγκασμού λόγω της Βουλγαρικής πρόκλησης, της αντίστασης, της υπεράσπισης της πατρογονικής γης, της αντίδρασης και της αντιμετώπισης κινδύνου των Ελλήνων της Μακεδονίας από τη Βουλγαρική βία και το λεκτικό σχήμα ότι «η Ελλάδα οδηγήθηκε σε απάντηση».

Όλα τα παραπάνω συνθέτουν μια προσέγγιση σύμφωνα με την οποία το Ελληνικό στοιχείο προκλήθηκε μετά από άσκηση τρομοκρατίας από την Βουλγαρική πλευρά και εξωθήθηκε σε αντίσταση. Έτσι προκύπτει το δίκαιο του αγώνα των Ελλήνων και απενοχοποιείται η όποια χρήση βίας από τα Ελληνικά ένοπλα σώματα στην Μακεδονία. Νοείται ξεκάθαρα ότι σε καμία περίπτωση ο Ελληνικός παράγοντας δεν υπήρξε επιθέμενος και μπαίνουν οι βάσεις για την παραπέρα εξιστόρηση του «ηρωικού» χαρακτήρα τόσο του αγώνα όσο και των επιτευγμάτων των πρωταγωνιστών του «Μακεδονομάχων». Με την επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, στη βάση του «ανήκειν», το μάθημα αποκτά ξεκάθαρη εθνοκεντρική κατεύθυνση και καταλύεται κάθε έννοια επιστημονικότητας.

Παρακάτω επισημαίνονται οι κειμενικές αναφορές :

Α) Προστασία πληθυσμών από κινδύνους :

Αφού έχει προηγηθεί η περιγραφή της Βουλγαρικής τρομοκρατίας, συνεχίζει «*Τότε καί οί Έλληνες διά νά προστατεύσουν τούς πληθυσμούς τής Μακεδονίας διωργάνωσαν καί αύτοί άνταρτικά σώματα μέ άρχηγούς άξιωματικούς Έλληνας. Είς έκ τούτων εἶναι καί ό έθνικός ήρωας Παῦλος Μελάς, ό όποῖος ἔπεσεν εἰς τήν Μακεδονίαν, άγωνιζόμενος έναντίον τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων.* (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

«*Η Έλληνική Κυβέρνησις άντελήφθη καλῶς τόν έθνικόν αύτόν κίνδυνον καί διά νά προστατεύση τόν έλληνικόν πληθυσμόν τής Μακεδονίας, ώργάνωσε ένοπλα σώματα μέ άρχηγούς Έλληνας άξιωματικούς.*» (Δ. Γιαννιάς, Δ. Γιαννάκος, 1955, 120)

Αφού προηγουμένως έχει γίνει λόγος για τη Βουλγαρική τρομοκρατία με φόνους εξεχόντων Ελλήνων, κάψιμο χωριών, καταστροφές περιουσιών, κλείσιμο σχολείων και βίαιους προσηλυτισμούς από τους κομιτατζήδες, συνεχίζει, «*Τότε πολλοί έντόπιοι Έλληνες, διά νά προστατευθοῦν, κατήρτισαν άνταρτικά σώματα. Ό κίνδυνος ὁμως ήτο μέγας καί διά τοῦτο προσέτρεξαν Έλληνες από ὅλα τά μέρη.*» (Α. Γεραντώνης, 1955, 141)

«Τότε πολλοί ἐντόπιοι Ἕλληνες κατήρτισαν ἀνταρτικά σώματα, διά νά **προστατευθοῦν**» (Κ. Σακκαδάκης, 1971, 142-143)

«Ο Μακεδονικός αγώνας (1904-1908), δηλαδή ο αγώνας για την **προστασία** της Μακεδονίας, ήταν η τελευταία και πιο κρίσιμη φάση της προσπάθειας των Ελλήνων να **απελευθερώσουν την περιοχή**» (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καϊλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαγρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191)

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις γραπτές πηγές, το απόσπασμα των Θάνου Βερέμη και ενός εκ των συγγραφέων του εγχειριδίου Γιάννη Κολιόπουλου «Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια» που ακολουθεί :

Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια

«Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για την **προστασία των εθνικών συμφερόντων** ήταν η κατοχύρωση του ελέγχου των ορθόδοξων κοινοτήτων από ιερείς πιστούς στο πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, η ενίσχυση της ελληνομάθειας δια του ελληνικού σχολείου, ο επηρεασμός της διεθνούς κοινής γνώμης με στοιχεία σχετικά με την εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού της Μακεδονίας, ο πειθαναγκασμός ατόμων ή κοινοτήτων που είχαν προσχωρήσει στους αντιπάλους να αναήψουν και να δηλώσουν ότι ανένησαν, και η εκτέλεση επικίνδυνων αντιπάλων.» (Βερέμης Θ. & Κολιόπουλος Γ., Ελλάδα. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα, Καστανιώτης, Αθήνα 2006, σ.310.)

«Γιά τήν **άντιμετώπιση τοῦ κινδύνου** αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες ἴδρυσαν ἀντάρτικα σώματα ἀπό ἀξιωματικούς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πού μπῆκαν κρυφά στή Μακεδονία τό 1904 καί καταδίωξαν τούς κομιτατζήδες» (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 163)

Β) Υπεράσπιση πατρογονικής γης

«Ἡ θυσία του ἀνέφλεξεν ἀκόμη περισσότερο τόν πατριωτισμόν τῶν σκλάβων καί ἐλευθέρων Ἑλλήνων καί ἤρχισαν νά τρέχουν ἀθρόοι, διά νά **ὑπερασπίσουν τήν πατρογονικήν γῆν** τῆς Μακεδονίας». (Ν. Αντιπάτης, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956, 130)

«Πολλοί Έλληνες έθυσιάσθησαν διά τήν υπεράσπισιν τής ιερᾶς γῆς τής Μακεδονίας καί πολλοί από τούς άρχηγούς τών άνταρτικῶν σωμάτων έγιναν όνομαστοί διά τήν άνδρείαν του». (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

Γ) Ως απάντηση σε Βουλγαρικές δραστηριότητες ή προκλήσεις

«Πρό τής καταστάσεως αὐτῆς **ήναγκάσθησαν** καί οί Έλληνες να κινηθούν μέ πᾶν μέσον καί μέ άνταρτικά άκόμη σώματα καί νά **άνταπεξέλθουν κατά τών Βουλγάρων**» (Χ. Χάρακας, 1936, 147)

«**Είς τόν έξοντωτικόν άγώνα τών Βουλγάρων** οί Μακεδόνες άντέταξαν γενναίαν **άντίστασιν**, μολονότι έναντίον των ἦσαν καί οί Τούρκοι» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47)

«Διά νά **άντιδράσουν** είς τά σχέδια αὐτά τών **Βουλγάρων** πολλοί Έλληνες άξιωματικοί καί άλλοι φιλοπατρίδες νέοι έσχημάτισαν άντάρτικα σώματα καί εκήρυξαν άμείλικτον πόλεμον κατά τών Βουλγάρων Κομιτατζήδων» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

«Γιά νά **άντιδράσουν** στούς σκοπούς τών Βουλγάρων οί Έλληνες καί γιά νά **ύπερασπιστοῦν** τούς έλληνικούς πληθυσμούς τής Μακεδονίας, κατάρτισαν άντάρτικα σώματα, πού μπήκαν στή Μακεδονία στά 1904 καί καταδίωξαν τούς Βούλγαρους κομιτατζήδες» (Γ. Καφεντζής, 1973, 112)

«**Η βουλγαρική δραστηριότητα οδήγησε την Ελλάδα σε ενεργητικότερη ανάμιξη στις μακεδονικές υποθέσεις**». (Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου, 2012, 179)

Δ) Παρέμβαση μετά από διαμόρφωση κατάστασης υπέρ της Βουλγαρίας

Στο βιβλίο της ομάδας Ρεπούση του 2006 υπάρχει μια διαφορετική ανάγνωση. Εκεί, μέσα από την παράθεση πηγής, γίνεται αναφορά σε «κινητοποίηση» των Ελλήνων υπέρ του Μακεδονικού Αγώνα μετά τον θάνατο του Παύλου Μελά και αφού διαπιστώνεται ότι η κατάσταση στην Μακεδονία διαμορφώνεται υπέρ των Βουλγαρικών συμφερόντων. Δεν γίνεται μνεία σε απάντηση στην Βουλγαρική βία από μέρος των Ελλήνων της Μακεδονίας και η προσεγγιση εξακολουθεί να είναι «πολιτική». Έτσι ο μαθητής παρατηρεί το θέμα από την απόσταση που πρέπει να έχει η ιστορική έρευνα ως επιστημονική διαδικασία, χωρίς να του επιβάλλονται αρνητικές

προκαταλήψεις ή προδιαμορφωμένα στερεότυπα από το εγχειρίδιο που έχει στα χέρια του. Με αυτό τον τρόπο αίρεται η εθνοκεντρικότητα του μαθήματος που υπάρχει στο σύνολο των άλλων εγχειριδίων. Ενθαρρύνεται η διάθεση του μαθητή να ερευνήσει το θέμα του και οξύνεται η κριτική του ικανότητα αφού τα όποια συμπεράσματα θα προκύψουν από την δική του ανεπηρέαστη προσέγγιση.

Εικόνα 4.16 Παύλος Μελάς (1870-1904) Αξιωματικός του ελληνικού στρατού, η σημαντικότερη μορφή του Μακεδονικού Αγώνα. Αναλαμβάνει το 1904 τη συγκρότηση ένοπλων σωμάτων και ορίζεται διοικητής των αντάρτικων ελληνικών δυνάμεων στη Δυτική Μακεδονία. Σκοτώνεται στο χωριό Στάτιστα της Καστοριάς, στις 13 Οκτωβρίου 1904. Ο θάνατός του συγκινεί τους Έλληνες και προκαλεί κινητοποίηση υπέρ του Μακεδονικού Αγώνα.

Ποια η συμβολή του Π. Μελά στο Μακεδονικό Αγώνα; [4.16]

(Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσιβάς, 2006, 73)

Στο βιβλίο του δασκάλου και στον σχολιασμό της εικόνας γράφονται τα παρακάτω:

Σχολιασμός: *Το ελληνικό κράτος αργεί να παρέμβει στην κατάσταση που διαμορφώνεται υπέρ της Βουλγαρίας στη Μακεδονία. Με το θάνατο του Παύλου Μελά ενισχύεται η δράση του Μακεδονικού Κομιτάτου, που έχει συγκροτηθεί στην Αθήνα, το οποίο καταφέρνει τελικά να αναστρέψει, μέσα στην τετραετία 1904-1908, την παραπάνω κατάσταση στη Μακεδονία.*

Μια πιο διακριτική προσέγγιση του Μακεδονικού ζητήματος ως προς την εμπλοκή των Βούλγαρων υπάρχει και στον εγχειρίδιο την Ομάδας Ακτύπη του 1997 αλλά και στο εν ισχύ εγχειρίδιο της ομάδας Κολλιόπουλου το 2012, στο μεν πρώτο δεν γίνεται λόγος για Βουλγαρική βία αλλά για «πίεση» και στο δεύτερο διατυπώνεται μεν η άποψη πως η Ελλάδα οδηγείται σε ενεργητικότερη ανάμιξη στην Μακεδονία λόγω του Βουλγαρικού παράγοντα, αλλά η διατύπωσή στα περί της εμπλοκής του είναι προσεκτική κάνοντας λόγο για «δραστηριότητα». Διαπιστώνεται δηλαδή η γενικότερη τάση που επικρατεί στην συγγραφή των εγχειριδίων τα τελευταία χρόνια να δόθει πιο επιστημονικός χαρακτήρας στο μάθημα και να απομακρυνθούμε από την δημιουργία αρνητικών στερεοτύπων. Πόσο μάλλον τώρα που η γειτονική Βουλγαρία είναι πλέον χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του NATO και αποτελεί σύμμαχό μας και αμυντικό, οικονομικό και εμπορικό συνεταιίρο μας.

5.1.3. Συνεισφορά της Ελλάδας και του επίσημου Ελληνικού Κράτους στον αγώνα

Παρατηρείται μια όχι και τόσο ξεκάθαρη καταγραφή στο συγκεκριμένο θέμα. Σε κάποια σημεία αναφέρεται η συνεισφορά του ελεύθερου ελληνικού Κράτους, σε άλλα αόριστα των Ελλήνων κάτω από τη Θεσσαλία και σε άλλα υπάρχει σαφής υπαινιγμός ότι το δεύτερο συνέβαινε με τη σιωπηρή έγκριση του πρώτου.

Δεν προκύπτει από την αποδελτίωση των περιεχομένων των εγχειρίδιων κάποιος προφανής λόγος για τους τρεις διαφορετικούς τρόπους καταγραφής, αφού δεν μπορούν να ομαδοποιηθούν χρονικά, ούτε δείχνουν να εξυπηρετούν κάποια σκοπιμότητα. Θα μπορούσε μόνο να σχολιαστεί το γεγονός ότι όταν περιγράφεται η συμμετοχή «όλων» των Ελλήνων στο εγχείρημα, αυτό προσλαμβάνει μεγαλύτερο μέγεθος, ειδικά όταν η ιστορία γίνεται με ηρωικό, πολεμικό και εθνοπατριωτικό τρόπο, όπως στα περισσότερα από τα εγχειρίδια που εξετάζουμε. Η περιγραφή της πανεθνικής ομοψυχίας προσίδει στο στερεότυπο της «ελληνικής ψυχής» το χαρακτηριστικό του «όταν είμαστε ενωμένοι μπορούμε να πετύχουμε τα πάντα» (παραφραστική προσπάθεια μεταφοράς του παγκοσμίως γνωστού αγγλικού όρου unity is strength).

Από την άλλη πλευρά το ανεπίσημο της συμμετοχής της θεσμοθετημένης Ελληνικής Πολιτείας, αλλά η επί της ουσίας εμπλοκή της, αποτελεί ιστορική αλήθεια και θα έπρεπε σε κάθε περίπτωση να καταγράφεται στην ιστορική αφήγηση. Αφού οι ένοπλες συγκρούσεις συμβαίνουν στα εδάφη ενός άλλου Κράτους, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην προκειμένη περίπτωση. Ωστόσο η Ελλάδα δεν είχε πλέον κανέναν πολιτικό ή ιστορικό λόγο να κρύβει αυτήν την αλήθεια. Ίσως στα πιο πρόσφατα εγχειρίδια τα οποία αναφέρονται στα γεγονότα (του 1921 και του 1936) να υπήρχε (ή να κυριαρχούσε στις επίσημες καταγραφές) η ανάγκη απόκρυψης του γεγονότος προκειμένου η χώρα να αποποιηθεί τον χαρακτήρα του ταραξία της Βαλκανικής χερσονήσου και να προσλαμβάνει την ταυτότητα του πλέον εξευρωπαϊσμένου έθνους-κράτους της περιοχής, όμως αυτό δεν το βλέπουμε στην πράξη γιατί ο Χωραφάς το 1921 κάνει λόγο για Έλληνες αξιωματικούς και το ίδιο πράτει και ο Λαγουμιτζάκης στο μαθητικό βοήθημα του 1936. Σε κάθε περίπτωση με το πέρασμα του χρόνου το αφήγημα της απόκρυψης της εμπλοκής του επίσημου

ελληνικού κράτους ξεθωριάζει και προφανώς δεν υπάρχει λόγος να αποκρύπτεται στα μεταπολεμικά εγχειρίδια. Καταλήγουμε έτσι στο συμπέρασμα ότι αποτελεί προσωπική επιλογή του κάθε συγγραφέα η καταγραφή του επίσημου με την συμμετοχή του Ελληνικού Κράτους, ή ανεπίσημου με την συμμετοχή απλά Ελλήνων, τρόπου συγκρότησης των ενόπλων ελληνικών σωμάτων στην Μακεδονία και τίποτα περισσότερο.

A) Συνεισφορά επίσημου Ελληνικού Κράτους

«Ἡ προσοχή ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους μας ἐστράφη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Τὸ «Μακεδονικὸν ζήτημα» ἠλέκτριζε τὴν ψυχὴν παντός πατριώτου.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀντελήφθη καλῶς τὸν ἐθνικὸν αὐτὸν κίνδυνον καὶ διὰ τὴν προστατεύσει τὸν ἐλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς Μακεδονίας, ὀργάνωσε ἔνοπλα σώματα με ἀρχηγούς Ἑλληνας ἀξιωματικούς» (Δ. Γιαννιάς, Δ. Γιαννάκος, 1955, 120)

«Ἀπὸ τοῦ 1904 υἰοθέτησε τὸν ἀγῶνα ἀνεπισημῶς καὶ ἡ κυβέρνησις Γ. Θεοτόκη. Ἔστειλε δραστηρίους προξένους, οἱ ὅποιοι ἐν συνεργασίᾳ με τοὺς ἐπισκόπους καὶ προκρίτους ἐφρόντιζον διὰ τὸν καταρτισμὸν, ἐξοπλισμὸν καὶ ἐφοδιασμὸν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἀπὸ ἐντόπιους. Εἰς τὰς Ἀθήνας δὲ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἰδιώτας κατήρτιζεν ἀνταρτικά σώματα ἀπὸ ἐθελοντῶν καὶ τὰ ἔστειλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν» (Α. Γεραντώνης, 1955, 142)

«Τότε πολλοὶ πολεμισταὶ καὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἤρχισαν τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Βουλγαρικῶν ὀμάδων» (Ν. Αντιπάτης, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956, 129-130)

Οἱ Ἕλληνες ἀντιμετώπισαν ἀποτελεσματικὰ τὴ βουλγαρικὴ ἀπειλή. Οἱ ἐλληνικὲς κοινότητες καὶ οἱ πολιτιστικοὶ σύλλογοι, τὸ Οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο καὶ οἱ μητροπόλεις, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις καὶ τὰ προξενεῖα στὴ Μακεδονία ἐνίσχυσαν τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα τῆς περιοχῆς καὶ περιφρούρησαν τὶς ἐκκλησίες τῆς. (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καῖλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαγιηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191)

B) Συνεισφορά Ελλήνων

«Πρό τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἠναγκάσθησαν καί οἱ Ἕλληνες νά κινηθούν μέ πᾶν μέσον καί μέ ἀνταρτικά ἀκόμη σώματα καί νά ἀνταπεξέλθουν κατά τῶν Βουλγάρων» » (Χ. Χάρακας, 1936, 147)

«Γιά νά ἀντιδράσουν στούς σκοπούς τῶν Βουλγάρων οἱ Ἕλληνες καί γιά νά ὑπερασπιστοῦν τούς ἐλληνικούς πληθυσμούς τῆς Μακεδονίας, κατάρτισαν ἀντάρτικα σώματα, πού μπῆκαν στή Μακεδονία στά 1904 καί καταδίωξαν τούς Βούλγαρους κομιτατζήδες». (Γ. Καφεντζής, 1973, 112)

«Γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ κινδύνου αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες ἴδρυσαν ἀντάρτικα σώματα ἀπό ἀξιωματικούς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, πού μπῆκαν κρυφά στή Μακεδονία τό 1904 καί καταδίωξαν τούς κομιτατζήδες.

Οἱ ὑπερασπιστές τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας ἀπό τούς κομιτατζήδες ὀνομάστηκαν «Μακεδονομάχοι» καί ὁ ἀγώνας τους ὀνομάστηκε «Μακεδονικός ἀγώνας» καί κράτησε ὡς το 1908.

Ὁ ἀγώνας αὐτός ὑπῆρξε σκληρός. Πολλοί γενναῖοι Ἕλληνες ἔπεσαν στόν ἀγώνα αὐτό καί ἀνάμεσά τους ὁ ἐθνικός ἥρωας Παῦλος Μελάς». (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 163)

Γ) Πανστρατιά επίσημου Κράτους και πολιτῶν

«Τότε καί οἱ Ἕλληνες διά νά προστατεύσουν τούς πληθυσμούς τῆς Μακεδονίας διωργάνωσαν καί αὐτοί ἀνταρτικά σώματα μέ ἀρχηγούς ἀξιωματικούς Ἑλλήνων» (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

«Εἰς τήν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῶν Μακεδόνων οἱ κάτω τοῦ Ὀλύμπου Ἕλληνες. Εἰς τάς Ἀθήνας συνεστήθη Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἀνέλαβε τήν ὀργάνωσιν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Τήν ἀπετέλουν ὁ Στέφανος Δραγούμης (Μακεδών), ὁ Δ. Καλαποθάκης, ὁ Ν. Πολίτης καί καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ Πέτρος Σαρόγλου καί ἄλλοι πατριῶται.» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47)

«Ὁ θάνατος τοῦ Παύλου Μελά ἐγγιάντωσε τό αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων ὑπέρ τῆς Μακεδονίας. Κατηρτίσθησαν καί ἐστάλησαν νέα σώματα. Οἱ νέοι, ἐνθουσιώδεις ἐλάμβανον μέρος εἰς τόν Ἀγῶνα. Ἀξιωματικοί τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἀνελάμβανον μυστικά τήν ἀρχηγίαν τῶν Σωμάτων. Κρήτες ὀπλαρχηγοί ἐσχημάτιζον σώματα μέ Κρήτας πολεμιστάς καί ἔσπευδον καί αὐτοί εἰς τήν Μακεδονίαν.

Ταυτοχρόνως μετέβαινον καί ἄλλοι **ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοί** καί σπουδασταί, οἱ ὅποιοι διεσκορπίζοντο ὡς διδάσκαλοι εἰς τὰ χωρία τῆς Μακεδονίας. Αἱ ὑπηρεσίαι καί τούτων ὑπῆρξαν πολίτιμαί. Διότι, ἀφ' ἑνός μὲν ἐνεθάρρουν τούς κατοίκους, ἀφ' ἑτέρου δέ παρηκολούθουν τὰ πράγματα καί ἔδιδον πληροφορίας εἰς τούς "Ἕλληνας πολεμιστάς» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 48-49)

«Ὁ Μακεδονικός Ἀγὼν ἔσωσε τὴν Μακεδονίαν. Ἐάν οἱ Μακεδόνες καί οἱ ἄλλοι **"Ἕλληνες**, δέν ἀντετάσσοντο μέ τόσον θάρρος καί αποφασιστικότητα εἰς τα σχέδια τῆς Βουλγαρίας καί τῆς Ρωσσίας. ἡ Μακεδονία θά ἐχάνετο διὰ τὴν Ἑλλάδα» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 49)

«Διὰ νά ἀντιδράσουν εἰς τὰ σχέδια αὐτά τῶν Βουλγάρων πολλοί **"Ἕλληνες ἀξιωματικοί** καί ἄλλοι **φιλοπατρίδες νέοι** ἐσχημάτισαν ἀντάρτικα σώματα καί ἐκήρυξαν ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ τῶν Βουλγάρων Κομιτατζήδων» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας, 1960, 129)

«Τότε πολλοί ἐντόπιοι **"Ἕλληνες** κατήρτισαν ἀνταρτικά σώματα, διὰ νά προστατευθοῦν. Αὐτά ἐνίσχυνε καί ἡ **"Ἑλληνικὴ κυβέρνησις** μέ τούς δραστηρίους προξένους τῆς. Οὗτοι συνειργάζοντο μέ τούς ἐπισκόπους καί προκρίτους, οἱ ὅποιοι ἐφρόντιζον διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν καί τὸν ἐφοδιασμὸν των. Ἐξ ἄλλου εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπιτροπαί ἀπὸ ἰδιώτας κατήρτιζον σώματα ἐθελοντῶν καί τὰ ἔστελλον εἰς τὴν Μακεδονίαν.» (Κ. Σακκαδάκης, 1971, 142-143)

Στο εγχειρίδιο των Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσιβάζ (2006), στη σελίδα 73 υπάρχουν τα δύο παρακάτω παραθέματα 4.17. και 4.18 που οδηγούν στη διατύπωση ισάριθμων ερωτημάτων:

*Ὁ Παῦλος Μελάς πρὸς τὸν μητροπολίτη Καστοριάς (1903): "Οἱ ἑνδεκα **Κρήτες** οὐς σὰς στέλλομεν, εἶναι τέλειοι τύποι πολεμιστῶν [...] εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ ἐνισχύσωσιν καταπληκτικῶς τὸν ἀγῶνα σὰς.» Πῶς συμμετέχουν οἱ Κρήτες στὸν ἀγῶνα [4.17]*

Στο βιβλίο του δασκάλου η προσέγγιση του παραθέματος έχει ως εξής :

[4.17] γραπτή, πρωτογενής πηγή

Προσδοκώμενα μαθησιακά οφέλη:

1. Αναγνώριση της συμβολής των Κρητών στο Μακεδονικό Αγώνα
2. Γνώση στοιχείων του Μακεδονικού Αγώνα

Σχολιασμός: Ομάδες Κρητών, καθώς και εθελοντές από άλλες περιοχές, ενισχύουν τα σώματα των Ελλήνων ανταρτών - μακεδονομάχων. Οι Κρήτες γενικά σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα βρίσκονται στην εμπροσθοφυλακή των εθνικών εξεγέρσεων. Με την εμπειρία που διαθέτουν από τα επαναστατικά κινήματα στην Κρήτη για την Ένωσή της με την Ελλάδα συμβάλλουν σημαντικά στον Μακεδονικό Αγώνα.

Απάντηση: Οι Κρήτες αναλαμβάνουν ένοπλη δράση στον Μακεδονικό Αγώνα.

Εικόνα 4.18 Το σώμα των Μακεδονομάχων του Κ. Μαζαράκη (καπετάν Ακρίτας) στο Βέρμιο

Ποιοι απεικονίζονται; [4.18]

Περιγράψω την εμφάνισή τους [4.18]

Η αντίστοιχη προσέγγιση στο βιβλίο του δασκάλου έχει ως εξής :

[4.18] οπτικό ντοκουμέντο, πρωτογενής πηγή

Προσδοκώμενα μαθησιακά οφέλη:

1. Αισθητοποίηση σώματος μακεδονομάχων του Μακεδονικού Αγώνα
2. Ανάδειξη στοιχείων οργάνωσης των ελληνικών σωμάτων κατά το Μακεδονικό Αγώνα

Σχολιασμός: Τα ένοπλα σώματα, μακεδονομάχοι, που δρουν στη Μακεδονία συγκροτούνται από ντόπιους κατοίκους και εθελοντές από άλλες περιοχές. Μάχονται εναντίον των Βουλγάρων ανταρτών, κομιτατζήδων, που δρουν στην περιοχή, και περιορίζουν τη δράση τους.

Απαντήσεις:

1. Στη φωτογραφία απεικονίζεται το σώμα μακεδονομάχων του Κ. Μαζαράκη-Αιτιάν.
2. Το σώμα μακεδονομάχων του Κ. Μαζαράκη είναι ντυμένο ομοιόμορφα και φέρει οπλισμό.

Στο εγχειρίδιο των Ιωάννη Κολιόπουλου, Ιάκωβου Μιχαηλίδη, Αθανάσιου Καλλιανιώτη, Χαράλαμπου Μηνάογλου που κυκλοφόρησε το 2012 και που είναι το πλέον πρόσφατο στη σελίδα 178 γράφει: «Η βουλγαρική δραστηριότητα οδήγησε την

Ελλάδα σε ενεργητικότερη ανάμιξη στις μακεδονικές υποθέσεις. **Αξιωματικοί του ελληνικού στρατού**, όπως ο Παύλος Μελάς, ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Τέλλος Αγαπηνός (Άγρας) καθώς και **οπληρχηγοί από πολλές περιοχές**, όπως ο Γεώργιος Τσόντος από την Κρήτη, ο Παναγιώτης Παπατζανετέας από τη Μάνη και άλλοι έφτασαν στη μακεδονική γη και από κοινού με ντόπιους Έλληνες, σχημάτισαν ανταρτικές ομάδες» (Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου, 2012, 179)

Στην θεματική «Οι πηγές αφηγούνται...» υπάρχει το κείμενο :

3. Οι Έλληνες της Μακεδονίας

*«Παρ' όλες τις δυσμενείς αυτές συνθήκες, παρ' όλες τις εκατοντάδες θυμάτων, ο Ελληνισμός διατηρούσε ακόμη το ψυχικό του σθένος. Η δύναμις αυτή του Μακεδονικού Ελληνισμού δεν άργησε να μετατρέψει την παθητική στάσι σε αμυντική. Μέχρι του 1902 η αντίδρασις προερχόταν κυρίως από τους Μακεδόνες Έλληνες χωρίς την βοήθεια του **ελεύθερου Κράτους**. Από το 1902 όμως και εφεξής, μετά την λεγόμενη βουλγαρική Επανάστασι του 1902, άρχισε κάποια μικρή υποστήριξις εκ μέρους του Ελληνικού Κράτους, η οποία ενισχύθη αργότερα».*

Αλέξανδρου Δ. Ζάννα, «Ο Μακεδονικός Αγών. Αναμνήσεις», Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (επιμ.), Ο Μακεδονικός Αγώνας. Απομνημονεύματα, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 73.

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις γραπτές πηγές, το απόσπασμα των Θάνου Βερέμη και ενός εκ των συγγραφέων του εγχειριδίου Γιάννη Κολιόπουλου «Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια» που ακολουθεί :

Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια

«Ομάδες ενόπλων, από την ελεύθερη Ελλάδα και από τη Μακεδονία, με επικεφαλής ως επί το πλείστον Έλληνες αξιωματικούς, στήριζαν το έργο των Ελλήνων δασκάλων, προστάτευαν όταν το καλούσε η ανάγκη απειλούμενες από αντίπαλες ομάδες χριστιανικές κοινότητες, επιδίωκαν τη σύγκρουση με τις ομάδες των αντιπάλων, αλλά εν τέλει συγκρούονταν κυρίως με τις δυνάμεις καταστολής που διατηρούσαν στην

περιοχή οι Τούρκοι. Αυτές οι πλευρές του αγώνα συνιστούσαν τον ανεπίσημο αγώνα της Ελλάδας για τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων στη Μακεδονία. Επίσημα η Ελλάδα προσπαθούσε να υπονομεύσει το αίτημα των Βουλγάρων να παρασχεθεί από την Πύλη καθεστώς αυτονομίας στη Μακεδονία, κρίνοντας ότι τη συνέφερε να διατηρηθεί η κυριαρχία των Τούρκων ώσπου η Ελλάδα να βρεθεί σε θέση να διεκδικήσει και να κατοχυρώσει τη Μακεδονία δια των όπλων.» (Βερέμης Θ. & Κολιόπουλος Γ., Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα, Καστανιώτης, Αθήνα 2006, σ.310.)

5.1.4. Ελληνικά αντάρτικα σώματα - Μακεδονομάχοι

Α) Εγχειρίδια προ του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου

Στις αναφορές των προ του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου σχολικών εγχειριδίων γίνεται λόγος για αντάρτικα σώματα και για υπερασπιστές της Μακεδονίας. Ο όρος «Μακεδονομάχος» που επικράτησε ως τις μέρες μας είναι μεταπολεμική επινόηση, όπως προκύπτει από την αποδελτίωση του υλικού των εγχειριδίων. Διαφαίνεται μια «αμηχανία» σε σχέση με την ορολογία «αντάρτικα σώματα», πιθανότατα γιατί έτσι ο Ελληνικός παράγοντας φαίνεται να «σέρνεται» στην επιχειρησιακή μεθοδολογία του αντιπάλου και με αυτόν τον τρόπο δεν παράγεται η επιθυμητή εθνοκεντρική προσέγγιση ότι η Ελληνική απάντηση ήταν κάτι πιο οργανωμένο, πιο πολιτισμένο, πιο επίσημο, πιο νομιμοποιημένο. Έτσι ταυτόχρονα στην ίδια παράγραφο, μερικές φορές ακόμα και στην ίδια πρόταση, οι συγγραφείς καταγράφουν και τον εθνικό σκοπό της δημιουργίας των σωμάτων, την αντιμετώπιση της Βουλγαρικής πρόκλησης.

Στο εγχειρίδιο του Α. Χωραφά (1921) το επίσημο και νομιμοποιητικό των ελληνικών σωμάτων προκύπτει από την επισήμανση ότι είχαν αρχηγούς Έλληνες αξιωματικούς. Στην εποχή που αυτό γράφεται, η κοινωνική θέση του Έλληνα αξιωματικού παρέχει από μόνη της ισχυρή νομιμοποίηση, είναι ένα σημαίνον πρόσωπο της κοινωνίας που χαίρει αυτονομία τον σεβασμό όλων.

Στο εγχειρίδιο του Χ. Χάρακα (1936) η νομιμοποίηση της χρήσης αντάρτικων σωμάτων προκύπτει μέσα από λεκτικό σχήμα παρουσίασης υπερβολής. Για να αντιμετωπιστεί η δραματική κατάσταση που δημιούργησαν οι Βούλγαροι χρησιμοποιήθηκαν **ακόμη** και αντάρτικα σώματα. Το κλειδί είναι η λέξη «ακόμη».

Ήταν δηλαδή τέτοιας έντασης η πρόκληση που η Ελλάδα δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει και μεθόδους που πιθανόν να μην συνάδουν με τις αρχές της.

Στο μαθητικό βοήθημα του Κ. Λαγουμιτζάκη (1936) δεν χρησιμοποιείται ο όρος «αντάρτικο σώμα». Χρησιμοποιείται για τους μαχητές του Μακεδονικού αγώνα οι όροι «σώματα πολεμιστών» ή απλά «σώματα» και «πολεμιστές», και για τους ηγέτες των σωμάτων ο όρος «οπλαρχηγούς» που παραπέμπει στην ήδη καταξιωμένη έκφραση των αγωνιστών του 1821. Επίσης κι εδώ καταγράφεται ότι στα σώματα υπήρχαν αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού, παρέχονται αριθμητικές πληροφορίες για τον αριθμό των μαχητών και για τους νεκρούς των μαχών, όπως και για τον τόπο προέλευσής τους (Κρήτη). Τέλος πληροφορούμαστε τα ονόματα των οπλαρχηγών Καπετάν Βαγγέλη από την Καστοριά και Καπετάν Κώττα από τα Κορέστια. Μορφές σημαντικότερες με καταλυτική συμμετοχή στον αγώνα και ταυτόχρονα αρκετά αδικημένες ως προς την καταγραφή τους συνολικά στα σχολικά εγχειρίδια. Το εθνικοπατριωτικό ύφος του εγχειριδίου κορυφώνεται με την παράθεση ποιήματος και την επισήμανση ότι ο ηρωισμός των αγωνιστών υμνήθηκε από την Λαϊκή μούσα.

«Τότε καί οί Έλληνες διά νά προστατεύσουν τούς πληθυσμούς τῆς Μακεδονίας διωργάνωσαν καί αὐτοί ἀνταρτικά σώματα μέ ἀρχηγούς ἀξιωματικούς Έλληνας. Εἷς ἐκ τούτων εἶναι καί ὁ ἐθνικός ἥρωρ Παῦλος Μελάς, ὁ ὁποῖος ἔπεσεν εἰς τήν Μακεδονίαν, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων.

Τά Ἑλληνικά σώματα ἠγωνίσθησαν ἀποτελεσματικῶς εἰς τήν Μακεδονίαν καί κατά τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καί κατά τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας» (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

«Πρό τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἠναγκάσθησαν καί οί Έλληνες νά κινηθοῦν μέ πᾶν μέσον καί μέ ἀνταρτικά ἀκόμη σώματα καί νά ἀνταπεξέλθουν κατά τῶν Βουλγάρων» (Χ. Χάρακας, 1936, 147)

«Διά τῶν ἐνεργειῶν Μακεδόνων πατριωτῶν καί τοῦ τότε (1903) Έλληνορ Προξένου τοῦ Μοναστηρίου Ἴωνος Δραγούμη, ὠργανώθησαν δύο σώματα πολεμιστῶν. Τό ἓν μέ ἀρχηγόν τόν Καπετάν Βαγγέλη, ἀπό τήν Καστορίαν, καί τό ἕτερον ὑπό τόν Καπετάν Κώτταν, ἀπό τά Κορέστια....

Πρώτη φροντίς ἦτο ἡ ἀποστολή ἐνόπλων σωμάτων εἰς τήν Μακεδονίαν. Πρῶτον ἐστάλη τό Σῶμα τοῦ Παύλου Μελά, ἀξιωματικοῦ τοῦ Ἑλλ. στρατοῦ, τόν Αὐγούστου τοῦ

1904. Απετελείτο από 80 πολεμιστάς, Μακεδόνας, Κρήτας και Λάκωνας. Διήλθε τά σύνορα καί κατόπιν πολλῶν δυσκολιῶν ἔφθασεν εἰς τήν περιοχὴν τῆς Καστορίας.

Ἦρχισαν ἀμέσως τήν καταδίωξιν τῶν Κομιτατζήδων....

Ὁ θάνατος τοῦ Παύλου Μελά ἐγινάντωσε τό αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων ὑπέρ τῆς Μακεδονίας. Κατηρτίσθησαν καί ἐστάλησαν **νέα σώματα**. Οἱ νέοι, ἐνθουσιώδεις ἐλάμβανον μέρος εἰς τόν Ἀγῶνα. Ἀξιωματικοί τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἀνελάμβανον μυστικά τήν ἀρχηγίαν τῶν Σωμάτων. Κρήτες **ὄπλαρχηγοί** ἐσχημάτιζον σώματα μέ Κρήτας πολεμιστάς καί ἔσπευδον καί αὐτοί εἰς τήν Μακεδονίαν.

Ταυτοχρόνως μετέβαινον καί ἄλλοι ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοί καί σπουδασταί, οἱ ὅποιοι διεσκορπίζοντο ὡς διδάσκαλοι εἰς τά χωρία τῆς Μακεδονίας. Αἱ ὑπηρεσίαι καί τούτων ὑπῆρξαν πολίτιμαί. Διότι, ἀφ' ἑνός μέν ἐνεθάρρυναν τούς κατοίκους, ἀφ' ἑτέρου δέ παρηκολούθουν τά πράγματα καί ἔδιδον πληροφορίας εἰς τούς Ἑλληνας πολεμιστάς.

Καθ' ἐκάστην σχεδόν τά **Ἑλληνικά Σώματα** ἐμάχοντο μέ τούς Κομιτατζήδες, οἱ ὅποιοι ἠττῶντο πάντοτε. Ἐμάχοντο ὅμως συχνά καί μέ τόν Τουρκικόν Στρατόν. Διότι οἱ Βούλγαροι, διαρκῶς ἐπρόδιδαν τούς Ἑλληνας.

Κέντρα τοῦ ἀγῶνος ἦσαν ἡ Θεσσαλονίκη καί τό Μοναστήρι. Καί τῶν ἄλλων πόλεων οἱ κάτοικοι καί τῶν χωρίων, παρεῖχον πᾶσαν ὑποστήριξιν εἰς τούς **πολεμιστάς**. Οἱ Μητροπολίται, οἱ ἱερεῖς, καί οἱ διδάσκαλοι ἐβοήθουν καί αὐτοί. Πολλοί ἐπλήρωσαν μέ τήν ζωὴν των τάς ὑπηρεσίας των πρός τά **Σώματα**. Οἱ Κομιτατζήδες τούς κατεδίωκον ἀπηνῶς....

Πάρα πολλοί **Ἑλληνες ὑπερασπισταί τῆς Μακεδονίας** ἔπεσαν κατά την διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος. Μόνον οἱ φονευθέντες Κρήτες ἀνῆλθον εἰς 830» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 49)

«Ἡ Δημοτική Μοῦσα ἔψαλλε τούς **ἥρωας τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος**. Ἐν ἀπό τά ὠραιότερα αὐτά τραγούδια εἶναι καί τό παρακάτω, ποῦ ἔχει τήν θέσιν Μακεδονικοῦ ὕμνου.

Λεβεντιά καμαρωτή,
μέσα στά βουνά, στά δάση,
πού προβάλλει μέ σπαθί,
τήν πατρίδα νά δοξάση.

*Φεύγουν οί έχθροί μας, πᾶν,
κάθε Βούλγαρος ἀντάρτης,
φεύγουν, πίσω δέν κοιτᾶν,
ποιος δέ να βρεθῆ μπροστά της.
Γειά σου, Βάρδα ζακουστέ,
Ρέμπελε χρυσέ λεβέντη,
με ντουφέκι, μέ σπαθί,
ποιος τό εἶδε τέτοιο γλέντι.
Τά πουλιά σιγολαλοῦν
μες τις ρεματιές, σιμά σας.
Κάθε κρότος ντουφεκιῶ,
μᾶς θυμίζει τῶνομά σας.
Στίς ραχοῦλες τῶν βουνῶν,
μές στά χιόνια, μέσ τήν πάχνη,
ἀναστήσατε χρόνια παλιά.
Σ' ὄλους Σας ἀξίζει Δάφνη.»*

(Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 49-50)

Β) Στα μεταπολεμικά εγχειρίδια και μέχρι τους χρόνους της χούντας των συνταγματάρχων, εισάγεται πλέον ο όρος «Μακεδονομάχος» που επικρατεί στη συλογική συνείδηση της χώρας μας μέχρι τις μέρες, για την περιγραφή των Ελλήνων που πολέμησαν στην Μακεδονία την περίοδο 1904-1908. Έτσι η σχολική ιστοριογραφία ξεμπερδεύει μια για πάντα με την ενοχλητική έννοια του «αντάρτη», που μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο και τα γεγονότα του Εμφυλίου πολέμου του 1946-1949, απέκτησε ακόμα πιο ενοχλητική σημασία για το επίσημο Κράτος. Υπάρχει μόνο μια καταγραφή του σχετικού όρου στο μαθητικό βοήθημα των Π. Παπαδόπουλου, Β. Δούκλια του 1960.

Συνεχίζονται κι εδώ οι επισημάνσεις περί ελλήνων αξιωματικών, οπλαρχηγών και ο αυτοματισμός της παράθεσης του σκοπού ως απάντησης στην Βουλγαρική πρόκληση, εντός της ίδιας παραγράφου ή της ίδιας πρότασης, που αναφέρεται στη δημιουργία των σωμάτων. Ο ηρωικός, πολεμικός και εν γένει εθνικοπατριωτικός χαρακτήρας της εξιστόρησης δεν διαφοροποιείται από την προηγούμενη περίοδο, την στιγμή μάλιστα που ο «άλλος» είναι μέρος του αντιπάλου συνασπισμού στο μέτωπο του ψυχρού πολέμου. Απεναντίας βλέπουμε να κορυφώνεται με λεκτικές υπερβολές

που πριν δεν χρησιμοποιούνταν, όπως «ετιμήθησαν με τον αμάραντο στέφανο της δόξης», «καρτερία, αυταπάρνης και ηρωισμός των Μακεδονομάχων», «πατριωτισμός των σκλάβων Ελλήνων», «ιερά γη της Μακεδονίας», «το «όχι» του Μελά στους Βούλγαρους» κ.α. Η Ελλάδα μέσα από τη στάθμιση των γραφομένων στα εγχειρίδια των δύο περιόδων πριν και μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, φαίνεται να έχει περισσότερη «ανάγκη» ηρωικών επιτευγμάτων και ποσοτήτων εθνικισμού στην μεταπολεμική περίοδο.

«Οί ἄνδρες τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν σωμάτων ὠνομάσθησαν «Μακεδονομάχοι». Ἦρχισε τότε ἕνας κρυφός καί σκληρός ἀγών εἰς τήν Τουρκοκρατουμένην Μακεδονίαν μεταξύ Ἑλλήνων καί Βουλγάρων, ὁ ὁποῖος διήρκεσε ἕως τό 1908. Εἰς τόν Μακεδονικόν ἀγῶνα ἔπεσαν πολλοί ἐξέχοντες Ἑλληγες ὄπλαρχηγοί καί ἐτιμήθησαν μέ τόν ἀμάραντον τῆς δόξης στέφανον» (Δ. Γιαννιάς, Δ. Γιαννάκος, 1955, 120)

«Πολλοί ἀξιωματικοί καί ὑπαξιωματικοί ἐγκατέλειπον τυπικῶς τάς τάξεις των καί ἔσπευδον εἰς Μακεδονίαν ἐπί κεφαλῆς σωμάτων. Τό ἔργον ἦτο δύσκολον, διότι εἶχον ν' ἀντιπαλαίσουν ὄχι μόνον κατά τῶν κομιτατζήδων. ἀλλά καί κατά τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐν τούτοις ἐντός 4 ἐτῶν ὑπερίσχυσαν καί ἐξετόπισαν τούς Βουλγάρους ἀπό τά περισσότερα μέρη τῆς Μακεδονίας. Χάρις εἰς την καρτερίαν καί πρόθυμον συνεργασίαν τῶν ἐντοπίων καί εἰς τήν αὐταπάρνησιν καί τόν ἠρωισμόν τῶν μακεδονομάχων, ὁ ἀγών ἐθριάμβευσεν» (Α. Γεραντώνης, 1955, 142)

«Ἡ θυσία του (του Παύλου Μελά) ἀνέφλεξεν ἀκόμη περισσότερον τόν πατριωτισμόν τῶν σκλάβων καί ἐλευθέρων Ἑλλήνων καί ἤρχισαν νά τρέχουν ἀθρόοι, διά νά ὑπερασπίσουν τήν πατρογονικήν γῆν τῆς Μακεδονίας.

Τά ἀποτελέσματα τῶν Μακεδονομάχων ὑπῆρξαν λαμπρά, διότι κατώρθωσαν νά σώσουν τήν Μακεδονίαν ἀπό τήν ἀρπακτικότητα τῶν Βουλγάρων» (Ν. Αντιπάτης, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956, 129-130)

«Πολλοί Ἑλληγες ἐθυσιάσθησαν διά τήν υπεράσπισιν τῆς ἱερᾶς γῆς τῆς Μακεδονίας καί πολλοί ἀπό τούς ἀρχηγούς τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἔγιναν ὀνομαστοί διά τήν ἀνδρείαν τους» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

«Ἄλλ' ἄλλοι ἀξιωματικοί καί πολῖται συνέρρεον ἀπό ὅλα τά μέρη. «Ὁ Μακεδονικός Ἀγών» ἐξηκολούθησε ἐπί τέσσερα ἔτη. Τό «όχι» τοῦ Μελά πρὸς τούς Βουλγάρους ἔγινε κραυγή τῶν Πανελλήνων. Οἱ Μακεδονομάχοι αὐτοί ἐξετόπισαν τούς Βουλγάρους ἀπό

τά περισσότερα μέρη τῆς Μακεδονίας και ὁ ἀγὼν ἐθριάμβευσεν». (Κ. Σακκαδάκης, 1971, 142-143)

Γ) Στην μεταπολιτευτική περίοδο επανέρχεται στα σχολικά εγχειρίδια η χρήση του ὄρου ἀντάρτικα σώματα. Πλέον η πολιτική κατάσταση στην χώρα είναι ὄριμη για να την αποδεχτεί, ἀν ὄχι μάλλον να την καταξιώσει. Ο ὄρος πλέον συνυπάρχει με αὐτόν του Μακεδονομάχου που ἔχει πια καθιερωθεί μετὰ ἀπὸ την πολυετή του χρήση. Οι συγγραφείς πλέον ἀπελευθερώνονται ἀπὸ την ἀνάγκη να αιτιολογήσουν την παρουσία ἐλληνικῶν ἐνοπλῶν σωμάτων στην Μακεδονία, η εικόνα του Βούλγαρου «ἀλλου», κυρίως στα εγχειρίδια του 21^{ου} αἰῶνα, γίνεται τώρα πιο ἥπια. Ἐνῶ η περιγραφή της διαμάχης κατευθύνεται, ἀν και με κάποια δυσκολία εἶναι ἀλήθεια και κάπως «υπόγεια», στην μορφή του ἀνταγωνισμοῦ δύο ἐπάλληλων ἀλυτρωτισμῶν δύο ὁμορῶν χωρῶν σε μια περίοδο κατάρρευσης της Οθωμανικῆς Αυτοκρατορίας.

Δεν εγκαταλείπονται η πολεμική ἐξιστόρηση, ὁ ηρωικός χαρακτήρας και τα ἐθνοκεντρικά στοιχεία της ἀφήγησης, ἀλλὰ περιορίζονται σε σημαντικό βαθμό. Καταγράφονται πλὴν του Παύλου Μελά που ἦταν τὸ κυρίαρχο πρόσωπο των δύο προηγούμενων περιόδων και ἄλλοι πρωταγωνιστές, εἴτε ἀξιωματικοί ὄπως ὁ Κωνσταντῖνος Μαζαράκης και ὁ Τέλλος Ἀγαπηνός (Ἄγρας), εἴτε οπλαρχηγοί ὄπως ὁ Γεώργιος Τσόντος ἀπὸ την Κρήτη, ὁ Παναγιώτης Παπατζανετέας ἀπὸ τη Μάνη, ὁ Κωνσταντῖνος Γαρέφης ἀπὸ τὸ Πήλιο, ὁ Κώτας ἀπὸ τη Φλώρινα, εἴτε ἱερεῖς ὄπως ὁ μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης, εἴτε διπλωμάτες ὄπως ὁ πρόξενος στη Θεσσαλονίκη Λάμπρος Κορομηλάς, και ὁ υποπρόξενος στο Μοναστήρι *Ἰων Δραγούμης*. Περιγράφεται η διείσδυσή τους στην συλλογική μας μνήμη μέσα ἀπὸ την παράθεση κειμενικῶν πηγῶν ἐφημερίδων, λογοτεχνικῶν ἔργων και ποιημάτων, ἐνῶ τέλος ἀποκτοῦν ὁι μαθητές και ἐνημέρωση με χάρτες και φωτογραφίες για τὸν χώρο που ὄλοι ὁι παραπάνω ἔδρασαν και για τις μορφές τους.

«Γιὰ νὰ ἀντιδράσουν στοὺς σκοποὺς τῶν Βουλγάρων οἱ Ἕλληνες καὶ γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τοὺς ἐλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Μακεδονίας, κατάρτισαν ἀντάρτικα σώματα, πὸ μπῆκαν στὴ Μακεδονία στὰ 1904 καὶ καταδίωξαν τοὺς Βούλγαρους κομιτατζῆδες» (Γ. Καφεντζής, 1973, 112)

«Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κινδύνου αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες ἴδρυσαν ἀντάρτικα σώματα ἀπὸ ἀξιωματικούς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, πὸ μπῆκαν κρυφὰ στὴ Μακεδονία τὸ 1904 καὶ καταδίωξαν τοὺς κομιτατζῆδες.

Οι υπερασπιστές των Ελλήνων της Μακεδονίας από τους κομιτατζήδες ονομάστηκαν «**Μακεδονομάχοι**» και ο αγώνας τους ονομάστηκε «Μακεδονικός αγώνας» και κράτησε ως το 1908.

Ο αγώνας αυτός υπήρξε σκληρός. Πολλοί γενναίοι Έλληνες έπεσαν στον αγώνα αυτό και ανάμεσά τους ο έθνικός ήρωας Παύλος Μελάς» (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 163-164)

«Συγχρόνως αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, όπως ο Παύλος Μελάς από την Αθήνα, ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Τέλλος Αγαπηνός (Άγρας) και οπλαρχηγοί από όλες τις ελληνικές περιοχές, ο Γεώργιος Τσόντος από την Κρήτη, ο Παναγιώτης Παπατζανετέας από τη Μάνη, ο Κωνσταντίνος Γαρέφης από το Πήλιο, ο Κώτας από τη Φλώρινα κ.ά. μαζί με πολλούς ντόπιους Έλληνες, σχημάτισαν **ανταρτικές ομάδες** για την προστασία των Ελλήνων της Μακεδονίας. Αυτοί ήταν οι **Μακεδονομάχοι**, που πολέμησαν για την προστασία της Μακεδονίας. Τις προσπάθειες των ανταρτικών αυτών ομάδων συντόνιζαν αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, διπλωμάτες, όπως ο πρόξενος Θεσσαλονίκης Λάμπρος Κορομηλάς, και ο υποπρόξενος στο Μοναστήρι Ίων Δραγούμης και ιεράρχες, όπως ο μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης. κ.α.

Έτσι ναυάγησε η προσπάθεια των Βουλγάρων να αλλοιώσουν την εθνική συνείδηση των κατοίκων της Μακεδονίας, που απελευθερώθηκε από τον ελληνικό στρατό στους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913).» (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καΐλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαγρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191-192)

Η ενότητα τελειώνει με δύο ποιήματα (το δεύτερο από αυτά αναφέρεται στους **Μακεδονομάχους** :

Οι αρχηγοί

*Συντάσσονται οι αρχηγοί, τα δέκα κομιτάτα
να πολεμήσουν την Τουρκιά μέσ' στην Μακεδονία.
Παίρνουν, λαχνίζουν τα χωριά, λαχνίζουν τες πολιτείες
ο Βάρδας πάει Μορίχοβο, ο Λίτσας στα Μπιστόλια
και ο Μελάς στην Καστοριά και στα Καστανοχώρια.*

Δημοτικό

Στο εγχειρίδιο των Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσιβάς (2006), στη σελίδα 73 υπάρχουν το παραθέμα 4.18 σχετικό με τους Μακεδονομάχους που οδηγεί στη διατύπωση ερωτήματος :

*Εικόνα 4.18 Το σώμα των **Μακεδονομάχων** του Κ. Μαζαράκη (καπετάν Ακρίτας) στο Βέρμιο*

Ποιοι απεικονίζονται; [4.18]

Περιγράψω την εμφάνισή τους [4.18]

Η παράθεση της κατεύθυνσης που δίνεται στο βιβλίο του εκπαιδευτικού έγινε στην προηγούμενη ενότητα.

*«Η βουλγαρική δραστηριότητα οδήγησε την Ελλάδα σε ενεργητικότερη ανάμιξη στις μακεδονικές υποθέσεις. Αξιοματικοί του ελληνικού στρατού, όπως ο Παύλος Μελάς, ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Τέλλος Αγαπηνός (Άγρας) καθώς και οπλαρχηγοί από πολλές περιοχές, όπως ο Γεώργιος Τσόντος από την Κρήτη, ο Παναγιώτης Παπατζαντεάς από τη Μάνη και άλλοι έφτασαν στη μακεδονική γη και από κοινού με ντόπιους Έλληνες, σχημάτισαν **ανταρτικές ομάδες**» (Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου, 2012, 179)*

Στο γλωσσάρι του παραπάνω εγχειριδίου στη σελίδα 180 ερμηνεύεται η φράση :

Αντάρτικες ομάδες : Στρατιωτικά σώματα πολεμιστών, που δεν ανήκουν στον τακτικό στρατό και αγωνίζονται για την απελευθέρωση της πατρίδας τους.

Η ιδιότητα του «αντάρτη» αποδίδεται και στους Έλληνες και στους Βούλγαρους.

Ακολουθεί στο ίδιο εγχειρίδιο και στην ίδια σελίδα η θεματική «Ματιά στο παρελθόν» με το κείμενο

*Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα πραγματοποιήθηκαν στη λίμνη των Γιαννιτσών σκληρές συγκρούσεις μεταξύ **Ελλήνων και Βούλγαρων ανταρτών**. Οι Έλληνες αντάρτες δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο τους Βούλγαρους κομιτατζήδες αλλά και τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης μέσα στα έλη. Η ελονοσία καθώς και διάφορες άλλες αρρώστιες τους ταλαιπωρούσαν. Τις συνθήκες παραμονής των ανταρτικών ομάδων στη λίμνη των Γιαννιτσών περιγράφει η Πηνελόπη Δέλτα σε μυθιστορήματά της και ιδιαίτερα στα «Μυστικά του Βάλτου».*

Με φωτογραφία του Τέλλου Αγαπηνού (καπετάν Άγρας) με άνδρες του στη λίμνη των Γιαννιτσών, από τη συλλογή του Ιωάννη Μαζαράκη.

Στις εικονιστικές πηγές στην τελευταία σελίδα της ενότητας (181) υπάρχει φωτογραφία του Μητροπολίτη Καστοριάς Γερμανού Καραβαγγέλη, πορτρέτο του καπετάν Κώτα από τη Ρούλια (σημ. Κώτας) της Φλώρινας, που χαρακτηρίζεται ως εμβληματική μορφή της ελληνικής άμυνας στη Μακεδονία.

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις λογοτεχνικές αναφορές το απόσπασμα με πρωταγωνιστή τον Καπετάν Άγρα από το βιβλίο της Πηνελόπης Δέλτα «Στα μυστικά του βάλτου» που ακολουθεί.

Στα μυστικά του βάλτου

(απόσπασμα)

Πρωί ξεκίνησαν από το χωριό. Τούρκικο στρατό δε θ' αντάμωναν ως τη Νιάουσα, όπου, μηνυμένοι, τους περίμεναν οι Έλληνες. Και ως προς τους Βουλγάρους, ο Άγρας δεν τους λογάριαζε.

Πήραν πάλι τον ανήφορο. Μπροστά πήγαινε ο Αποστόλης και αμέσως πίσω του ο Άγρας.

Ο οδηγός ήταν ανήσυχος. Θαύμαζε τη μεγαλοψυχία του Αρχηγού, αλλά και φοβούνταν καμιά «μπρουσκάδα» στο δρόμο. Ήταν εύκολο να είχε στήσει μερικούς δολοφόνους εδώ κι εκεί ο γερο-Βούλγαρος, που από την παραμονή τη νύχτα είχε όλο τον καιρό να σηκώσει το χωριό. Μιας και φθάσουν στην ελληνική Νιάουσα, φόβο πια δεν είχαν. Μα στο μεταξύ, και Βουλγάρους αντάμωναν, και βουλγάρικα χωριά περνούσαν, και ζυλοκόποι οπλισμένοι έβγαιναν στο βουνό.

Τα μάτια του παντού γυρνούσαν, έψαχναν βράχους, χαμόδενδρα και πυκνοδεντρίες, σταματούσαν σε κάθε σκιά, ζετρώπωναν κάθε αγρίμι, υποψιάζονταν κάθε σούσουρο, ακόμα και του ανέμου μες στα κλαριά.

Κι έξαφνα ρίχθηκε μπρος στον Αρχηγό, σκεπάζοντάς τον με το σώμα του.

Την ίδια στιγμή, μια τουφεκιά έπεσε, κι ευθύς και δεύτερη, και μια σφαίρα τρύπησε την κάπα του καπετάν-Άγρα.

Μα οι άντρες είχαν δει τον καπνό μες στα χαμόδενδρα, είχαν ορμήσει, κι αιχμάλωτο έφεραν πάλι τον ίδιο γέρο της παραμονής εμπρός στον Αρχηγό τους.

—Γιατί το έκανες αυτό, παλιο-Βούλγαρε; του είπε με θυμό ο Άγρας.

—Για να σε σκοτώσω! αποκρίθηκε πάλι ο Βούλγαρος.

—Σκότωσέ με να σε δω! έκανε κοροϊδευτικά ο Άγρας, και του έτεινε το τουφέκι του.

Ευθύς το άρπαξε ο Βούλγαρος, έτοιμος να τραβήξει.

Με μια ξανάστροφη του πέταξε το τουφέκι από το χέρι ο Βασίλης, και τον έσυραν οι άντρες παράμερα.

—Δέστετέ τον πισθάγκωνα και φέρτε τον μαζί στη Νιάουσα, φώναζε ο Άγρας.

Και τράβηξε μπρος, με τον Αποστόλη και τον Τυλιγάδη.

Μα λίγα βήματα έκαναν, και πάλι μια τουφεκιά έσχισε την ήσυχη ατμοσφαίρα του βουνού.

Ο Άγρας στάθηκε ταραγμένος.

—Ποιος τραβά; φώναζε.

Μια στιγμή σιωπής ακολούθησε. Κι ένας-ένας βγήκαν από τους βάτους οι εύζωνοι και σίμωσαν.

—Ποιος τράβηξε; ρώτησε πάλι ο Άγρας.

Κανένας δεν αποκρίθηκε.

Γύρισε πίσω ο Άγρας και μπήκε στην πυκνοδεντριά όπου είχε ακουστεί η τουφεκιά.

Χάμω κοίτονταν ο γερο-Βούλγαρος, με το κεφάλι τρυπημένο, και πλάγι του ο Βασίλης, με ματωμένα τα χέρια, τον συγκύριζε, σταύρωνε τα χέρια του νεκρού στο στήθος του, και του έκλειε τα μάτια.

—Ποιος τον σκότωσε; φώναζε ο Άγρας έξω φρενών.

Ο Βασίλης σηκώθηκε.

—Εγώ, κύριε Αρχηγέ, αποκρίθηκε ήσυχα.

—Το είχα απαγορεύσει! Είπα να τον φέρετε στη Νιάουσα! αναφώνησε θυμωμένος ο Άγρας.

Χωρίς να υψώσει τη φωνή, ο Βασίλης είπε:

—Του έδωσες δίκαιο, κύριε Αρχηγέ, χθες, πως μας μισούσε. Γιατί, λέγει, σκότωσες το παιδί του. Και δεν ήξερες καν ποιος είναι, και αν αλήθεια του σκότωσες κανέναν. Τι να πω εγώ, που μου σκότωσε αυτός και μητέρα και γυναίκα, και ίσως και το παιδί μου;

—Τι λες! αναφώνησε ο Άγρας. Τον ξέρεις;

—Τον ξέρω. Τον ήξερα και αυτόν και το γιο του, που είχα ορκιστεί να τον σκοτώσω, και που μου πήρε την εκδίκησή μου ο Μανόλης ο Στενημαχίτης, ή κανένας σύντροφός του.

—Τούτος ο γέρος; Είναι ο πατέρας του Τόμαν Παζαρέντζε;

—Μάλιστα. Του χάρισες μια φορά τη ζωή. Και ως απάντηση, σκότωσε με άλλους, σαν και αυτόν, οκτώ ανύποπτα παιδιά του Τέχοβου.

—Το ξέρεις πως το έκανε αυτός, ο Τόμαν;

—Και αυτός, και ο πατέρας του, και όλο του το σόι! Μη λυπάσαι Βούλγαρο, κύριε Αρχηγέ. Όπου βρίσκεις έναν, πλάκωσέ του το κεφάλι, σα να 'ταν φίδι!

Μιλούσε ο Βασίλης αργά, μα με μίσος τέτοιο που έτρεμε η φωνή του, και τα χείλια του, και τα μεγάλα χέρια του.

(Πηνελόπη Δέλτα, *Στα μυστικά του βάλτου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1977, σ. 289-291.)

5.1.5. Παύλος Μελάς

Η ένταση της καταγραφή της παρουσίας του Παύλου Μελά και του ρόλου της συμμετοχής και ειδικά του θανάτου του στην έκβαση του Μακεδονικού αγώνα 1904-1908 στα σχολικά εγχειρίδια της Στ' Τάξης του Δημοτικού είναι μεγάλη. Αρκετές φορές το κειμενικό μέρος των εγχειριδίων που του αφιερώνεται ξεπερνά σε εύρος όλο το υπόλοιπο κομμάτι της ιστορίας. Σε δύο εγχειρίδια του Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη

(1936) και των Ν. Διαμαντόπουλου–Α. Κυριαζόπουλου (1981) του αφιερώνεται μάλιστα ειδική ενότητα με τίτλο το όνομά του. Ενώ μόνο στο εγχειρίδιο του Χ. Χάρακα (1936) δεν γίνεται καμία αναφορά στο όνομά του.

Προσωπογράφηση ή παράθεση φωτογραφίας υπάρχει στα εγχειρίδια των Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη (1936), Α. Γεραντώνη (1956), Ν. Αντιπάτη, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμα (1956), Κ. Σακκαδάκη (1971), Γ. Καφεντζή (1973) και Ν. Διαμαντόπουλου–Α. Κυριαζόπουλου (1981) και στα τρία τελευταία σχολικά εγχειρίδια. Συνολικά δηλαδή ο Παύλος Μελάς εικονογραφείται σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια της Στ' Τάξης του Δημοτικού ανελλιπώς τα τελευταία πενήντα χρόνια.

Ιδιαίτερα στα σύγχρονα εγχειρίδια που χρησιμοποιήθηκαν για την διδασκαλία του μαθήματος τα τελευταία είκοσι χρόνια οι αναφορές σε αυτόν υπερέρχουν όλης της υπόλοιπης ύλης. Στο εγχειρίδιο της ομάδας Ακτύπη του 1997 υπάρχουν πέραν της αναφοράς στην ιστορία, δύο πίνακές του και ένα από τα δύο ποιήματα που παρατίθενται. Στο εγχειρίδιο της ομάδας Ρεπούση το 2006 του αφιερώνονται δύο από τις τέσσερις πηγές μέσω των οποίων ιστορείται η θεματική ενότητα, ενώ σε αυτό της ομάδας Κολιόπουλου του 2012 τέσσερις από τις πέντε πηγές πέραν της αναφοράς στο περί αυτού στο κυρίως κείμενο της ενότητας.

Προσωπικές πληροφορίες που μας παρατίθενται γι' αυτόν είναι ότι *«γεννήθηκε τό 1870 στη Μασσαλία τής Γαλλίας. Σπούδασε στην Αθήνα και τό 1891 βγήκε από την Σχολή τῶν Εὐελπίδων ἀνθυπολοχαγός τοῦ πυροβολικοῦ»* (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979) και ότι ήταν γόνος *«τῆς ἀριστοκρατικωτέρας οἰκογενείας τῶν Ἀθηνῶν»* (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας, 1960). Περισσότερο οι συγγραφείς των εγχειριδίων εστιάζουν στις ιδιότητες του χαρακτήρα του που σχετίζονται με την θεματική που ιστορούν. Έτσι κυριαρχούν τα επίθετα «ηρωικός» και «γενναίος». Στα περισσότερα εγχειρίδια η απόδειξη της ιδιότητας του ήρωα εναπόκειται στην καταγραφή ότι κατέστη ο φόβος και ο τρόμος των Βούλγαρων.

Περισσότερες αναφορές γίνονται στον θάνατό του σε μάχη στη Στάτιστα το 1904 κυρίως στα μεταπολεμικά εγχειρίδια. Στα περισσότερα από αυτά δεν καταγράφεται ρητά ότι σκοτώθηκε από τους Τούρκους, αλλά και όταν προκύπτει υπάρχει η υπόμνηση ότι οφειλόταν σε προδοσία των Βούλγαρων. Αξιοσημείωτη είναι πραγματικά η καταγραφή του θανάτου του στο μαθητικό βοήθημα του Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη, στο οποίο όπως προαναφέρθηκε του αφιερώνεται χωριστή ενότητα. Η

αφήγηση έχει μυθιστορηματικές διαστάσεις και λεπτομέρειες αφού μετά την αναφορά στην προδόσια που υπέστη γράφεται «Οί σύντροφοί του ἔκοψαν και ἐπῆραν την κεφαλὴν του, διὰ να μην την πάρουν οἱ Τοῦρκοι. Τὴν ἔθαψαν εἰς την ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου Πισοδέρι. Το σῶμα του ἐτάφη κατόπιν εἰς τον Μητροπολιτικόν Ναόν τῆς Καστορίας».

Ο αντίκτυπος που είχε ο θάνατός του στον αγώνα θεωρείται επίσης καταλυτικός, αφού όπως καταγράφεται η συγκίνηση που προκλήθηκε στο Πανελλήνιο οδήγησε στην πύκνωση με εθελοντές των τάξεων των ελληνικών αντάρτικων σωμάτων στην Μακεδονία. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις υπονοείται ότι η τελική νίκη των Ελλήνων στον Μακεδονικό αγώνα ήταν προϊόν αυτού ακριβώς του γεγονότος, αφού απόπνυσε και την Κυβέρνηση και την κοινή γνώμη στην Ελλάδα.

Είναι προφανές ότι η έκταση της αναφοράς στα εγχειρίδια σχετίζεται άμεσα με το ότι το γεγονός αυτό καθαυτό, τον θάνατο δηλαδή ενός πατριώτη, νέου στην ηλικία και ταιριάζει απόλυτα με τον χαρακτήρα που τα περισσότερα εγχειρίδια δίδουν στην ιστορία του Μακεδονικού αγώνα. Η αφήγηση είναι μια ιστορία πολέμου με ηρωικά στοιχεία από την Ελληνική πάντα πλευρά και τα πλέον ταπεινά από αυτή των αντιπάλων, εθνοκεντρική, εθνικιστική θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος για τα εγχειρίδια του 20^{ου} αιώνα, με στόχο την δημιουργία θετικών στερεοτύπων για τον «Έλληνα» και την οικοδόμηση της εθνικής ταυτότητας των μαθητών. Στη συνέχεια παρατίθενται οι σχετικές με το θέμα καταγραφές που αποδελτιώθηκαν από τα εγχειρίδια.

Ἦρχισαν ἀμέσως τὴν καταδίωξιν τῶν Κομιτατζήδων. Τὸν Ὀκτώβριον ὅμως τοῦ ἰδίου ἔτους, ἐνῶ ὁ Μελαῆς εὐρίσκετο μέ τούς ἄνδρας του εἰς τό χωρίον Στάτιστα τῆς Καστορίας, περιεκυκλώθη ἀπό πολὺν Τουρκικόν στρατόν. Εἶχε προδοθῆ ἀπό τούς Βούλγαρους.

Ὁ Μελαῆς ὄρμησε πρῶτος ἐναντίον τῶν Τοῦρκων. Ἐπεσεν ὅμως νεκρός ἀπό τὰς ἐχθρικός σφαίρας. Οἱ σύντροφοί του ἔκοψαν και ἐπῆραν την κεφαλὴν του, διὰ να μην την πάρουν οἱ Τοῦρκοι. Τὴν ἔθαψαν εἰς την ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου Πισοδέρι. Το σῶμα του ἐτάφη κατόπιν εἰς τον Μητροπολιτικόν Ναόν τῆς Καστορίας»

«Εἶς ἐκ τούτων (των ελλήνων αξιωματικών που συγκρότησαν αντάρτικα σώματα στη Μακεδονία) εἶναι καὶ ὁ ἐθνικός ἥρωος Παῦλος Μελαῆς, ὁ ὁποῖος ἔπεσεν εἰς τὴν

Μακεδονίαν, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων» (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

«Πρώτη φροντίς ἦτο ἡ ἀποστολή ἐνόπλων σωμάτων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Πρῶτον ἐστάλη τὸ Σῶμα τοῦ **Παύλου Μελά**, ἀξιωματικοῦ τοῦ Ἑλλ. στρατοῦ, τὸν Αὐγούστου τοῦ 1904. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ 80 πολεμιστᾶς, Μακεδόνας, Κρητᾶς καὶ Λάκωνας. Διήλθε τὰ σύνορα καὶ κατόπιν πολλῶν δυσκολιῶν ἔφθασεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καστορίας.

Ἦρχισαν ἀμέσως τὴν καταδίωξιν τῶν Κομιτατζήδων. Τὸν Ὀκτώβριον ὅμως τοῦ ἰδίου ἔτους, ἐνῶ ὁ **Μελάς** εὐρίσκετο μὲ τούς ἄνδρας του εἰς τὸ χωρίον Στάτισσα τῆς Καστορίας, περιεκυκλώθη ἀπὸ πολὺν Τουρκικόν στρατόν. Εἶχε προδοθῆ ἀπὸ τούς Βούλγαρους.

Ὁ Μελάς ὄρμησε πρῶτος ἐναντίον τῶν Τοῦρκων. Ἔπεσεν ὅμως νεκρὸς ἀπὸ τὰς ἐχθρικός σφαίρας. Οἱ σύντροφοί του ἔκοψαν καὶ ἐπῆραν τὴν κεφαλὴν του, διὰ να μὴν τὴν πάρουν οἱ Τοῦρκοι. Τὴν ἔθαψαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου Πισοδέρι. Το σῶμα του ἐτάφη κατόπιν εἰς τὸν Μητροπολιτικόν Ναόν τῆς Καστορίας». (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47-48)

«Μεταξὺ αὐτῶν (τῶν Μακεδονομάχων) λαμπρὰν θέσιν κατέχει τὸ ὄνομα τοῦ ὀπλαρχηγοῦ **Παύλου Μελά**, ὁ ὁποῖος ἔμεινε εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς ἐθνικός ἥρωας τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος. Ὁ **Παῦλος Μελάς** ἔπεσεν εἰς τὴν Στάτισσαν τῆς Μακεδονίας τὸ ἔτος 1904» (Δ. Γιαννιάς, Δ. Γιαννάκος, 1955, 120)

«Ἐκ τῶν πρώτων ἔσπευσεν ἐπὶ κεφαλῆς σώματος ὁ ἀνθυπολοχαγὸς **Παῦλος Μελάς**. Καὶ αὐτὸς μὲν περικυκλωθεὶς ἐφονεύθη τὸν Σεπτέμβριον 1904 εἰς Στάτισσαν (σημ. Μελάν). Ὁ θάνατός του ὅμως ἔδωκε ζωὴν εἰς τὸν ἀγῶνα» (Α. Γεραντώνης, 1955, 142)

«Τότε πολλοὶ πολεμισταὶ καὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἤρχισαν τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Βουλγαρικῶν ομάδων. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἀπὸ τούς πρώτους ἦτο ὁ **Παῦλος Μελάς**, ὁ ὁποῖος ἔπεσε ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Τὸν θάνατόν του ἐπένησεν ὅλη ἡ Ἑλλάς» (Ν. Αντιπάτης, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956, 129-130)

«Πολλοὶ Ἕλληνες ἐθυσιάσθησαν διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἱερᾶς γῆς τῆς Μακεδονίας καὶ πολλοὶ ἀπὸ τούς ἀρχηγούς τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἐγιναν ὀνομαστοὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν τους. Ὀνομαστότερος ἦτο ὁ **Παῦλος Μελάς**, ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ γόνος τῆς ἀριστοκρατικωτέρας οἰκογενείας τῶν Ἀθηνῶν. Ἐφονεύθη

πλησίον τῆς Σιατίστης τῆς Καστορίας τὴν 15^{ην} Ὀκτωβρίου 1904» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

«Ἐκ τῶν πρώτων εἰσέβαλεν ὁ ἀνθυπολοχαγός **Παῦλος Μελάς** ἐπὶ κεφαλῆς 28 γενναίων διὰ νὰ καταστή ἓν ἀπὸ τὰ φωτεινότερα ἔθνηκά μας σύμβολα. Ὁ Μελάς ἐμψυχώνει καὶ ὀργανώνει τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, προδικάζει τὴν ἔνωσιν τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ **Μελάς**, μὲ τὸ ψευδώνυμον **Μίκης Ζέζας**, κατέστη ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων. Οἱ Βούλγαροι τὸν ἐπρόδωσαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐφονεύθη εἰς τὴν Στάτισταν τὸν Σ/βριον τοῦ 1904. Ὁ θάνατος τοῦ ἥρωος ἐβύθισεν εἰς πένθος τὰς Ἀθήνας» (Κ. Σακκαδάκης, 1971, 142-143)

«Πολλοὶ γενναῖοι ἄντρες ἔπεσαν στὸν ἀγῶνα αὐτὸν καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ ὁ ἔθνικός ἥρωας **Παῦλος Μελάς**. Ὁ μακεδονικὸς καὶ ὁ ἄλλος ἑλληνισμὸς θρήνησαν τὸ θάνατο τοῦ παλικαριοῦ, ἀλλὰ ἡ Μακεδονία ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ τρομοκρατία». (Γ. Καφεντζής, 1973, 112)

Σε κεφάλαιο με τίτλο Παῦλος Μελάς. «Ἀπὸ τοὺς πρώτους Ἑλληνες ἀξιωματικούς, πού μπῆκαν στὴ Μακεδονία, ἦταν καὶ ὁ **Παῦλος Μελάς**, πού γεννήθηκε τὸ 1870 στὴ Μασσαλία τῆς Γαλλίας. Σπούδασε στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ 1891 βγῆκε ἀπὸ τὴν Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ.

Ὁ **Παῦλος Μελάς** ἦταν θερμὸς πατριώτης καὶ φλεγόταν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ πολεμήσει τοὺς κομιτατζήδες. Γι' αὐτὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1904 ἄφησε τὴν Ἀθήνα καὶ μὲ τὸ ψευδώνυμο **Μίκης Ζέζας** πέρασε τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα ἐπικεφαλῆς 35 ἀντρῶν.

Ἵστερα ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες ἔφτασε στὴ Δυτικὴ Μακεδονία κι ἄρχισε τὴν ἔθνική του δράση πολεμώντας τοὺς Βούλγαρους κομιτατζήδες καὶ τοὺς Τούρκους. Τὸ ὄνομά του εἶχε γίνεи ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ ἐχθροῦ, πού ἐπιδίωκε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὸν ἐξοντώσει.

Στὶς 13 Ὀκτωβρίου 1904 ὁ **Μελάς** ἔφτασε στὸ χωριὸ Στάτιστα τῆς Καστοριάς. Ἐκεῖ προδόθηκε ἀπὸ βουλγαρικὴ συμμορία καὶ περικυκλώθηκε ἀπὸ 150 Τούρκους στρατιῶτες. Ἵστερα ἀπὸ δίωρη σκληρὴ μάχη ἐπιχείρησε μὲ τοὺς συντρόφους του νὰ διασπάσει τὸν ἀποκλεισμό καὶ νὰ φύγουν. Στὴν ἡρωικὴ ὅμως αὐτὴ ἔξοδο πληγώθηκε βαριά καὶ μετὰ ἀπὸ μισὴ ὥρα πέθανε.

Ὁ θάνατος τοῦ **Μελά** συντάραξε ὁλόκληρο τὸ ἔθνος. Ἡ ὑπόθεση τῆς Μακεδονίας ἔγινε πλέον ὑπόθεση ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ πολλοὶ Ἑλληνες ἀξιωματικοὶ συνέχισαν τὸ ἔργο τοῦ **Μελά** ἐναντίον τῶν κομιτατζήδων. Ἔτσι ἡ Μακεδονία ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴ

βουλγαρική τρομοκρατία και ο έλληνισμός βρέθηκε με άκμαϊο τό έθνικό φρόνημα στους άπελευθερωτικούς πολέμους τοῦ 1912-1913». (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 163-164)

«Συγχρόνως αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, όπως ο **Παύλος Μελάς** από την Αθήνα, ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Τέλλος Αγαπηνός (Άγρας) και οπλαρχηγοί από όλες τις ελληνικές περιοχές, ο Γεώργιος Τσόντος από την Κρήτη, ο Παναγιώτης Παπατζανετέας από τη Μάνη, ο Κωνσταντίνος Γαρέφης από το Πήλιο, ο Κώτας από τη Φλώρινα κ.ά. μαζί με πολλούς ντόπιους Έλληνες, σχημάτισαν ανταρτικές ομάδες για την προστασία των Ελλήνων της Μακεδονίας. Αυτοί ήταν οι Μακεδονομάχοι, που πολέμησαν για την προστασία της Μακεδονίας» (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καϊλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαγρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191-192)

Η ενότητα τελειώνει με δύο ποιήματα, το πρώτο από αυτά αναφέρεται στον **Παύλο Μελά** :

Παύλος Μελάς

«Σε κλαίει λαός. Πάντα χλωρό να σειέται το χορτάρι
στον τόπο που σε πλάγιασε το βόλι, ω παλικάρι!
Ανάλαφρος ο ύπνος σου· του Απρίλη τα πουλιά
σαν τον σπιτιού σου να τ' ακούς λογάκια και φιλιά
και να σου φτάνουν του χειμώνα οι καταρράχτες
σαν τουφεκιού αστραπόβροντα
και σαν πολέμου κράχτες».

Κωστής Παλαμάς

Στο εγχειρίδιο των Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσιβάς (2006), στη σελίδα 73 υπάρχουν τα δύο παρακάτω παραθέματα 4.16 και 4.17 σχετικά με τον Παύλο Μελά που οδηγούν στη διατύπωση ερωτημάτων :

Εικόνα 4.16 Παύλος Μελάς (1870-1904) Αξιωματικός του ελληνικού στρατού, η σημαντικότερη μορφή του Μακεδονικού Αγώνα. Αναλαμβάνει το 1904 τη συγκρότηση ένοπλων σωμάτων και ορίζεται διοικητής των αντάρτικων ελληνικών δυνάμεων στη Δυτική Μακεδονία. Σκοτώνεται στο χωριό Στάτισσα της Καστοριάς, στις 13 Οκτωβρίου 1904. Ο θάνατός του συγκινεί τους Έλληνες και προκαλεί κινητοποίηση υπέρ του Μακεδονικού Αγώνα.

Ποια η συμβολή του **Π. Μελά** στο Μακεδονικό Αγώνα; [4.16]

Στο βιβλίο του δασκάλου δίδεται η παρακάτω κατεύθυνση :

[4.16] έργο τέχνης, πρωτογενής πηγή - βιογραφικό, εκπαιδευτικό υλικό

Προσδοκώμενα μαθησιακά οφέλη:

1. Αισθητοποίηση της μορφής του Παύλου Μελά
2. Γνώση στοιχείων της ζωής του Παύλου Μελά
3. Ανάδειξη της δράσης του Παύλου Μελά στο Μακεδονικό Αγώνα

Σχολιασμός: Το ελληνικό κράτος αργεί να παρέμβει στην κατάσταση που διαμορφώνεται υπέρ της Βουλγαρίας στη Μακεδονία. Με το θάνατο του Παύλου Μελά ενισχύεται η δράση του Μακεδονικού Κομιτάτου, που έχει συγκροτηθεί στην Αθήνα, το οποίο καταφέρνει τελικά να αναστρέψει, μέσα στην τετραετία 1904-1908, την παραπάνω κατάσταση στη Μακεδονία.

Απάντηση: Ο Παύλος Μελάς συγκροτεί ένοπλα σώματα και αναλαμβάνει τη διοίκηση των αντάρτικων ελληνικών δυνάμεων στη Δυτική Μακεδονία. Ο θάνατός του συγκλονίζει το πανελλήνιο και προκαλεί κινητοποίηση υπέρ του Μακεδονικού Αγώνα.

Ο Παύλος Μελάς προς το μητροπολίτη Καστοριάς (1903): "Οι ένδεκα Κρήτες ους σας στέλλομεν, είναι τέλειοι τύποι πολεμιστών [...] είμαι βέβαιος, ότι θα ενισχύσωσιν καταπληκτικώς τον αγώνα σας.» Πώς συμμετέχουν οι Κρήτες στον αγώνα [4.17]

Η κατεύθυνση που δίδεται στο βιβλίο του δασκάλου έχει περιγραφεί σε προηγούμενη ενότητα.

Στο εγχειρίδιο των Ιωάννη Κολιόπουλου, Ιάκωβου Μιχαηλίδη, Αθανάσιου Καλλιανιώτη, Χαράλαμπου Μηνάογλου που κυκλοφόρησε το 2012 στη σελίδα 178 που είναι και η πρώτη σελίδα του σχετικού κεφαλαίου παρατίθεται μεγάλος πίνακας του Ιακωβίδη που απεικονίζει τον Παύλο Μελά. Τέλος η ιστοριογραμμή που ξεκινά από τον ατυχή Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, περνά στον θάνατο του Παύλου Μελά το 1904, συνεχίζει με την εξέγερση στο χωριό Θέρισο της Κρήτης το 1905 και καταλήγει στον εξέγερση των Νεοτούρκων το 1908, οριοθετώντας το τέλος του Μακεδονικού αγώνα.

«Η βουλγαρική δραστηριότητα οδήγησε την Ελλάδα σε ενεργητικότερη ανάμιξη στις μακεδονικές υποθέσεις. Αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, όπως ο **Παύλος Μελάς**, ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Τέλλος Αγαπηνός (Άγρας) καθώς και οπλαρχηγοί από πολλές περιοχές, όπως ο Γεώργιος Τσόντος από την Κρήτη, ο Παναγιώτης Παπατζανετέας από τη Μάνη και άλλοι έφτασαν στη μακεδονική γη και από κοινού με ντόπιους Έλληνες, σχημάτισαν ανταρτικές ομάδες....

Ο θάνατος του νεαρού αξιωματικού **Παύλου Μελά** σε σύγκρουση με τον τουρκικό στρατό στο χωριό Στάτιστα (σημερινό Μελάς) της Καστοριάς, στις 13 Οκτωβρίου 1904, κινητοποίησε τους Έλληνες και έκανε την ελληνική Κυβέρνηση να διεκδικήσει δυναμικότερα τη Μακεδονία, εγκαταλείποντας τους δισταγμούς της» (Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου, 2012, 179)

Στην θεματική «Οι πηγές αφηγούνται...» υπάρχουν τα σχετικά με τον Παύλο Μελά κείμενα :

2. Επιστολή του Παύλου Μελά στη γυναίκα του Ναταλία. Λάρισα, 21 Αυγούστου 1904

«Αναλαμβάνω αυτόν τον αγώνα με όλην μου την ψυχήν και με την ιδέαν ότι είμαι υποχρεωμένος να τον αναλάβω. Είχα και έχω την ακράδαντον πεποίθησιν ότι δυνάμεθα να εργασθώμεν εν Μακεδονία και να σώσωμεν πολλά πράγματα. Έχων δε την πεποίθησιν ταύτην, έχω και υπέρτατον καθήκον να θυσιάσω το παν όπως πείσω και Κυβέρνησιν και κοινήν γνώμην περί τούτου».

Ναταλίας Π. Μελά, Παύλος Μελάς, Αθήνα-Γιάννινα 1992, β' έκδοση, σ. 317.

4. Παύλος Μελάς

«Σαν τέτοια ώρα στο βουνό, ο Παύλος πληγωμένος μες στο νερό του αυλακιού ήτανε ξαπλωμένος.

- Για σύρε, Δήμο μου πιστέ, στην ποθητή πηγή μου και φέρε μου κρύο νερό να πλύνω την πληγή μου.

Δεν κλαίω τη λαβωματιά, δεν κλαίω και το βόλι, Μον' κλαίω που με άφησε η συντροφιά μου όλη.

Σταλαματιά το αίμα μου, για σε Πατρίδα χύνω, για νάχεις δόξα και τιμή, να λάμπεις σαν τον κρίνο.

*Παύλος Μελάς κι αν πέθανε, τα παλικάρια ζούνε
θα φέρουνε τη λευτεριά στη χώρα που ποθούμε».*

5. Παύλος Μελάς

*«Σε κλαίει λαός. Πάντα χλωρό να σειέται το χορτάρι
στον τόπο που σε πλάγιασε το βόλι, ω παλικάρι.
Πανάλαφρος ο ύπνος σου του Απρίλη τα πουλιά
σαν του σπιτιού σου να τ' ακούς λογάκια και φιλιά
και να σου φτάνουν του σκληρού χειμώνα οι καταρράχτες
σαν τουφεκιού αστραπόβροντα και σαν πολέμου κράχτες.
Πλατιά του ονείρου μας η γη και απόμακρη. Και γέρνεις
εκεί και σβεις γοργά.
Ιερή στιγμή. Σαν πιο πλατιά τη δείχνεις, και τη φέρνεις
σαν πιο κοντά!».*

Κ. Παλαμάς («Πολιτεία και Μοναξιά»)

Στις εικονιστικές πηγές στην τελευταία σελίδα της ενότητας (181) παρατίθενται τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων ΣΚΡΙΠ και ΕΜΠΡΟΣ με πρώτο θέμα τον θάνατο του **Παύλου Μελά**.

Η ενότητα κλείνει με δύο ερωτήματα προς εξέταση : Τι είναι ο Μακεδονικός Αγώνας και ανάμεσα σε ποιους έγινε; Ποια είναι η σημασία της θυσίας του **Παύλου Μελά** και ποια αισθήματα προκάλεσε στους Έλληνες; Θα σας βοηθήσουν και οι πηγές.

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις γραπτές πηγές, φωτογραφία του χώρου που σκοτώθηκε ο Πάυλος Μελάς, ένα ποίημα του, οπτικό υλικό, ακουστικό υλικό και οπτικοακουστικό υλικό. Σαν πηγή περιλαμβάνεται φωτογραφία του χώρου όπου σκοτώθηκε ο Παύλος Μελάς, στο οπτικό υλικό βλέπουμε τον Πίνακα του Νίκου Εγγονόπουλου «Μέγας Αλέξανδρος-Παύλος Μελάς». Εικαστικό έργο του Νίκου Εγγονόπουλου (1977) (Αθήνα, Συλλογή Νίκου Εγγονόπουλου).

Στο οπτικοακουστικό υλικό, το οποίο δυστυχώς δεν είναι προσπελάσιμο περιλαμβάνονται τα εξής :

1. Η Ναταλία Δραγούμη για το σύζυγό της Παύλο Μελά (Εκπαιδευτική Τηλεόραση, Παύλος Μελάς: Γράμματα από τη Μακεδονία, Αθήνα 2008).
2. Ο αντίκτυπος του θανάτου του Παύλου Μελά (Εκπαιδευτική Τηλεόραση, Παύλος Μελάς: Γράμματα από τη Μακεδονία, Αθήνα 2008).

Ενώ στις Λογοτεχνικές αναφορές παρατίθενται δύο αποσπάσματα ένα από το Βιβλίο της Ευγενίας Φακίνου «Το έβδομο ρούχο»

(απόσπασμα)

Όταν πέθανε ο πατέρας του στη Ματαράγκα, ο Γιάννης -αποδώ- ήταν νιόπαντρος και είκοσι εφτά χρονώ. Θα τα πω όπως μου τα 'πε η βάβω, που της τα 'πε η γυναίκα του, η Χάιδω, που της τα 'πε ο Αντώνης της Λάμπραινας. Η Χάιδω ήταν είκοσι ενός. Του γέννησε δυο παιδιά, τον Θόδωρο και τον Γιώργη. Και μια τσούπρα, τη Βασιλική. Ήσυχα περνούσαν κι οι Τούρκοι πια είχαν φύγει απ' τα μέρη μας το 1881. Δούλευε ο Γιάννης στα χωράφια, στα ζωντανά, μαζί με τα παιδιά του. Το 'χε καημό που πέρασε έτσι ήσυχα χρόνια. Μικρός ήθελε να πάει να πολεμήσει αλλά ο πατέρας του δεν τον άφησε. Εκείνη τη χρονιά, το 1904, πέρασαν απ' το χωριό κάτι παλικάρια με μαύρες στολές. Πηγαίνανε για Μακεδονία. Θα μπαίνανε κρυφά να πολεμήσουν τους κομιτατζήδες. Ο αρχηγός τους, ο καπετάν Μίκης Ζέζας, γύρευε ντόπιους για οδηγούς. Θα μπαίνανε από μονοπάτια στη Μακεδονία, γιατί οι Τούρκοι που την κρατάγανε δεν αφήνανε Ρωμιούς να μπουνε. Και μάλιστα με στολές. Ο Γιάννης το μόνο που γύρευε απ' τον καπετάν-Ζέζα ήταν να φορέσει τη στολή. Αυτήν εδώ, με τη μαύρη φουστανέλα και το πανωκόρμι στολισμένο με χρυσά κουμπιά και σταυρό. Ο Γιάννης θα τους οδήγαγε έξω απ' τα μέρη μας, να τραβήξουνε για Καστοριά. Όμως, δεν ήταν της μοίρας του να ανδραγαθήσει. Κι ας ήταν μόνο πενήντα τριώ χρονώ. Καθώς ανέβαινε ένα μονοπάτι στο βουνό, ένωσε ένα σφίξιμο στο στήθος. Η ανάσα του δύσκολα έβγαινε κι ο πόνος στο στήθος αβάσταχτος. Κάτω από ένα πεύκο ξεψύχησε. Από «στηθάγχη», είπε ο καπετάν-Ζέζας. Τον καπετάν-Ζέζα, άλλοι τον ξέρανε σαν Παύλο Μελά. Ο Γιάννης άφησε παραγγελία πριν πεθάνει -στον Αντώνη της Λάμπραινας, που ήταν κι αυτός οδηγός- στο φλάμπουρό του να βάζουν τη μαύρη του στολή. Ο Αντώνης της Λάμπραινας τον έκοψε στον ώμο και τον έφερε νεκρό στη Χάιδω και της έδωσε και την

τελευταία του επιθυμία... (Ευγενία Φακίνου, *Το έβδομο ρούχο*, Καστανιώτης, Αθήνα 1983, σ. 118-119)

Δεύτερο απόσπασμα είναι το ποίημα του Γιώργιου Σουρή που ακολουθεί

Εις τον θάνατον του Παύλου Μελά

*Τον Ζέζα τον γνωρίσατε, τον είδατε τον Μίκη,
που σήμερα λαχτάρισε βουνό κι αρματολίκι;
Κοντά σε κάποιαν Εκκλησιά, χωριού προσκυνητάρι,
που παλικάρια θάψανε πανώριο παλικάρι,
χλωμή δαφνούλα φύτρωσε να στεφανώσει τώρα
μια σκλάβα μαυροφόρα.*

*Στα ματωμένα σπλάχνα της την ομορφιά του θάβει,
κι απ' την σβησμένη του ματιά
πήραν ψυχή, πήραν φωτιά
ξεψυχισμένοι σκλάβοι.*

*Τι στρατιώτης έπεσε στη γη της ζηλευτός!...
λυπάται, μα και χαίρεται κανείς με τον χαμό του...
τιμής και δόξης θάνατος ο θάνατος αυτός,
μπροστά στην τόση δόξα του ξεχάνεις τον καημό του.*

*Κι αντήχησαν αντίλαλοι: στον Βούλγαρο πελέκι,
τιμή στου Ζέζα το σπαθί, στου Μίκη το τουφέκι.
Κι ο Λεπενιώτης άστραψε κοντά σου κι ο Βλαχάβας,
κι εκλείσανε τα χείλη του μ' ένα φιλί της σκλάβας.*

*Δάσκαλοι, που τις σάρκες των εσπάραζαν κοράκοι,
παπάδες εθνομάρτυρες, που ψήθησαν σαν Διάκοι,
χειροπιασμένοι σίμωσαν να δουν το λείψανό του
κι εσχίσανε το ράσο των να γίνει σάβανό του.
Χρυσή ψυχή, που πήγαινες τον θάνατο να λάχεις,
από μαρτύρων στόματα χίλια συχώρια να 'χεις.*

Γεώργιος Σουρής, «Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Παύλου Μελά», *Ἄπαντα. Ἀνθολόγησις ἀπὸ τοῦ «Ρωμῆο» καὶ ἄλλα ἔντυπα τῆς ἐποχῆς*, τ. Α΄, Βιβλιοθήκη γιὰ ὅλους, Αθήνα χ.χ, σ. 417.

5.1.6. Ἰωνᾶς Δραγούμης

Ὁ πρόξενος (ἢ κατ' ἄλλους υποπρόξενος) τῆς Ἑλλάδας στὸ Μοναστήρι εἶναι ἀπὸ τὶς πλεόν ἀδικημένες μορφές τῆς ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα στὰ σχολικὰ εγχειρίδια τῆς Στ' Τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ. Γιὰ 80 περίπου χρόνια ἀπὸ τὸ 1921, ποῦ χρονολογεῖται τὸ πρῶτο εγχειρίδιο ποῦ ἀναλύεται, ἕως τὸ 1997 ἡ παρουσία τοῦ εἶχε καταγραφεῖ μόνο μιὰ φορὰ καὶ μάλιστα σὲ σχολικὸ βοήθημα ποῦ εἶχε διανεμηθεῖ στους μαθητές τῆς Μακεδονίας καὶ μόνο ὡς συμπληρωματικὸ τοῦ βασικοῦ κορμοῦ τοῦ μαθήματος, τὸ ὁποῖο οὕτως ἢ ἄλλως ἀναφερόταν μόνο στὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, με συνέπεια ἡ ἱστορία τῶν γεγονότων νὰ εἶναι λεπτομερέστερη.

Ἀντίθετα στὰ εγχειρίδια τοῦ 20^{ου} αἰῶνα ἡ παρουσία τοῦ βρίσκεται σχεδὸν σὲ ὅλα καὶ δὲν κατονομάζεται παρὰ μόνο σὲ αὐτὸ τῆς ομάδας Ρεπούση τοῦ 2006. Ὡστόσο καὶ ἐκεῖ μέσω τοῦ ἐρωτήματος ποῦ τίθεται στὴ θεματικὴ «*σ ὄ ν θ ε σ η: Πὼς ἐξελίσσεται ἡ ἐδαφικὴ ολοκλήρωση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰῶνα; Ἀπὸ ποίους παράγοντες καθορίζεται;*» στὴ σελίδα 73 ὁ μαθητὴς κατὰ τὴν ἐρευνά του θὰ συναντήσει σίγουρα τὴν παρουσία του.

Ἡ μὴ καταγραφή τῆς συνεισφοράς τοῦ οφείλεται στὸ γεγονὸς τῆς «πολεμικῆς» ἱστορίας τῶν γεγονότων τοῦ 1904-1908 στὴ Μακεδονία ποῦ ἀκολουθοῦσε τὸ σύνολο τῶν εγχειριδίων τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ἐμφαση δινόταν σὲ αὐτοὺς ποῦ βρισκόταν στὸ πεδίο τῶν μαχῶν, δηλαδὴ στους μακεδονομάχους καὶ ἰδιαίτερα σὲ μορφές ὅπως ὁ Παύλος Μελάς ποῦ μέσω τοῦ θανάτου τους ἀπόκτησαν ἡρωικὴ υπόσταση καὶ κατὰ συνέπεια ταίριαζαν σὲ ἐθνικοκεντρικὲς ἱστορικὲς παρουσιάσεις.

Ὁ ρόλος ποῦ του ἀποδίδεται στὰ εγχειρίδια εἶναι οργανωτικὸς καὶ συντονιστικὸς. Φαίνεται ἀρχικὰ νὰ οργανώνει σώματα πολεμιστῶν καὶ στὴ συνέχεια νὰ τα συντονίζει. Στὸ εγχειρίδιο τῆς ομάδας Κολιόπουλου τοῦ 2012, μέσα ἀπὸ παράθεση πηγῆς ὁ μαθητὴς, μετὰ ἀπὸ μιὰ σχετικὰ εὐκόλη ἐρευνα, μπορεῖ νὰ ἀνακαλύψει καὶ μιὰ πιο προσωπικὴ του πτυχὴ, αὐτὴ τῆς συγγενικῆς σχέσης του με τὸν Παύλο Μελά, ὁ ὁποῖος ἦταν σύζυγος τῆς ἀδελφῆς του Ναταλίας. Σὲ κάθε περίπτωση ἦταν ἀπὸ τους

σημαντικότερους και πιο μαχητικούς υπερασπιστές της υπόθεσης της Ελληνικότητας της Μακεδονίας, με δράση που προηγήθηκε κατά πολύ χρονικά της διεξαγωγής των πολεμικών συγκρούσεων της ερευνούμενης τετραετίας. Υπερέβαλε εαυτόν προκειμένου να πείσει το επίσημο Ελληνικό Κράτος για το μέγεθος της σημασίας της Μακεδονικής υπόθεσης και στη συνέχεια αφιερώθηκε εξ ολοκλήρου στην πραγμάτωσή της με τη φυσική του παρουσία και τη δράση του στην περιοχή του Μοναστηρίου. Καταγραφές γι' αυτόν υπάρχουν στα κείμενα των σχολικών εγχειριδίων που ακολουθούν.

«Διά τῶν ἐνεργειῶν Μακεδόνων πατριωτῶν καί τοῦ τότε (1903) Ἑλληνοῦ Προξένου τοῦ Μοναστηρίου Ἰωνοῦ Δραγούμη, ὠργανώθησαν δύο σώματα πολεμιστῶν. Τό ἕν μέ ἀρχηγόν τόν Καπετάν Βαγγέλη, ἀπό τήν Καστορίαν, καί τό ἕτερον ὑπό τόν Καπετάν Κώτταν, ἀπό τά Κορέστια» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47)

«Τις προσπάθειες των αντάρτικων αυτών ομάδων συντόνιζαν αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, διπλωμάτες, όπως ο πρόξενος Θεσσαλονίκης Λάμπρος Κορομηλάς, και ο υποπρόξενος στο Μοναστήρι Ἰων Δραγούμης και ιεράρχες, όπως ο μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης. κ.α.» (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καΐλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191)

Στην σελίδα 193 του παραπάνω εγχειριδίου, υπάρχουν τρεις φωτογραφίες η πρώτη του Ἰωνα Δραγούμη, Υποπροξένου στο Μοναστήρι, η δεύτερη του μητροπολίτη Γερμανού Καραβαγγέλη που χαρακτηρίζεται «ψυχή της ελληνικής αντίστασης στην περιοχή της Καστοριάς» και η τρίτη του κτιρίου όπου στεγάστηκε κατά τα έτη 1894-1912 το Ελληνικό Γενικό Προξενείο στη Θεσσαλονίκη, που σήμερα στεγάζει το Μουσείο Μακεδονικού αγώνα.

«Τη δράση των ανταρτικών αυτών ομάδων συντόνιζαν Έλληνες διπλωμάτες που υπηρετούσαν στη Μακεδονία, όπως ο Πρόξενος στη Θεσσαλονίκη Λάμπρος Κορομηλάς και ο υποπρόξενος στο Μοναστήρι Ἰων Δραγούμης αλλά και δυναμικοί ιεράρχες, σαν τον Μητροπολίτη Καστοριάς Γερμανό Καραβαγγέλη»

Στο εγχειρίδιο των Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσιβάς (2006), υπάρχει το παράθεμα [4.10] που ως κείμενο έπεται βέβαια των χρόνων του Μακεδονικού Αγώνα, αλλά στο σύντομο βιογραφικό του που παρατίθενται επ' εφαρμογής του κειμένου γίνεται μνεία της συμβολής του σε αυτόν. Η όλη του παρουσίαση λαμβάνει μεγάλη διάσταση μέσω της κατεύθυνσης που δίνεται

στο βιβλίο του δασκάλου για την ανάλυση του παραθέματος. Τα παρατιθέμενα είναι ως εξής:

Παράθεμα [4.10]

«Λοιπόν πολλοί λαοί βρίσκονται γύρω μας. Κι επειδή ξέρονται πως η Τουρκία γρήγορα θ' αναγκασθεί να φύγει [...] όλοι αυτοί οι λαοί κοιτάζουν ποιος να πρωταρπάξει τους τόπους που φεύγοντας θ' αφήσουν οι Τούρκοι. Και οι τόποι αυτοί είναι η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Θράκη, η Αλβανία και η παλιά Σερβία. Από τους τόπους αυτούς οι τρεις πρώτοι είναι ελληνικοί...» (Ιων Δραγούμης, Προκήρυξη στους σκλαβωμένους και στους ελευθερωμένους Έλληνες, 1908)

Όνομα: *Ιων*

Επώνυμο: *Δραγούμης*

Ιδιότητα: *Ανώτατος διπλωματικός υπάλληλος του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας. Συμμετέχει ενεργά στον Μακεδονικό Αγώνα.*

- *Βρίσκω* το δημιουργό της πηγής. [4.10]

- *Εντοπίζω* το χρόνο της δημιουργίας της πηγής. [4.10]

- *Υπογραμμίζω* τα στοιχεία που μαρτυρούν την εθνικότητα του δημιουργού της πηγής. [4.10]

- *Βρίσκω* στο χάρτη [4.9] τις περιοχές στις οποίες αναφέρεται ο δημιουργός της πηγής. [4.10]

- Σε ποιες κατηγορίες Ελλήνων απευθύνεται ο δημιουργός της πηγής; [4.10]

- *Συσχετίζω* το περιεχόμενο της μαρτυρίας με την ταυτότητα του δημιουργού της. [4.10]

Στο βιβλίο του δασκάλου η κατεύθυνση διδασκαλίας της πηγής γίνεται ως εξής:

[4.10]: γραπτή, πρωτογενής πηγή

Προσδοκώμενα οφέλη:

1. Αναζήτηση της ταυτότητας της ιστορικής πηγής
2. Συλλογή δεδομένων από την ιστορική πηγή

3. Σύνδεση των δεδομένων με την ταυτότητα της ιστορικής πηγής
4. Κατανόηση μιας από τις βασικές πτυχές του αλυτρωτισμού, των ανταγωνιστικών εθνικών βλέψεων στις παραμεθόριες περιοχές

Σχολιασμός: Οι ιστορικές πληροφορίες που εμπεριέχονται σε μια ιστορική πηγή σχετίζονται άμεσα με το δημιουργό και το χρόνο δημιουργίας της. Αν, για παράδειγμα, ο δημιουργός της πηγής δεν ήταν ο Ι. Δραγούμης, από τους πρωταγωνιστές του Μακεδονικού Αγώνα, πιθανότατα να είχαμε άλλες ιστορικές πληροφορίες. Η δραστηριότητα επιτρέπει τη συσχέτιση της πληροφορίας με την οπτική γωνία του δημιουργού της πηγής.

Απαντήσεις: **1.** Δημιουργός της πηγής είναι ο Ι. Δραγούμης, ανώτατος διπλωματικός υπάλληλος του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας. **2.** Η πηγή δημιουργείται το 1908, με τη λήξη του Μακεδονικού Αγώνα. **3.** Τα στοιχεία είναι: «πολλοί λαοί βρίσκονται γύρω μας», «οι τρεις πρώτοι είναι ελληνικοί», το όνομα του δημιουργού και η ιδιότητά του. **4.** Εντοπίζονται στο χάρτη η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Θράκη, η Αλβανία και η Σερβία. **5.** Ο δημιουργός απευθύνεται στους σκλαβωμένους ή αλλιώς αλύτρωτους και στους ελεύθερους Έλληνες. Στα 1908, οι αλύτρωτοι Έλληνες είναι περισσότεροι από τους υπηκόους του ελληνικού κράτους. **6.** Οι απόψεις του Ι. Δραγούμη απηχούν τις ελληνικές θέσεις για το ζήτημα της διεκδίκησης των περιοχών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στη βαλκανική χερσόνησο και συνδέονται με την καταγωγή του και τη δράση του στον Μακεδονικό Αγώνα.

Στο γλωσσάρι του εγχειριδίου του 2012 των Ιωάννη Κολιόπουλου, Ιάκωβου Μιχαηλίδη, Αθανάσιου Καλλιανιώτη και Χαράλαμπου Μηνάογλου, στη σελίδα 179 ερμηνεύονται οι λέξεις Διπλωμάτης, Πρόξενος, ως οι επίσημοι αντιπρόσωποι μιας χώρας σε μία άλλη χώρα.

Στην θεματική ενότητα «Οι πηγές αφηγούνται...» (σελ. 180) υπάρχει το κείμενο :

1. Επιστολή του Βασίλη Αγοραστού στον Ίωνα Δραγούμη σχετικά με τον θάνατο του Παύλου Μελά, Μοναστήρι, 20 Οκτωβρίου 1904

«Δεν επιχειρώ, φίλε μου, να σε παρηγορήσω, διότι η συμφορά είναι τόσο μεγάλη, ώστε δεν ευρίσκω λόγους παρηγορίας. Κλαύσον, διότι και ενταύθα έκλαυσαν ου μόνο οι γνωρίσαντες τον εις το καθήκον αφωσιωμένον και γενναίον στρατιώτην, αλλά όσοι και εξ ακοής μόνον εγνώρισαν αυτόν, διότι επ' αυτού πάντες εστηρίζομεν τας ελπίδας

ημών περί ευτυχεστέρου μέλλοντος της ατυχούς ταύτης χώρας, διότι προς αυτόν, ως τον μόνον λυτρωτήν, εστράφησαν οι οφθαλμοί πάντων των ορθοδόξων».

Ναταλίας Π. Μελά, Παύλος Μελάς, Αθήνα-Γιάννινα 1992, β' έκδοση, σ. 415.

Στις εικονιστικές πηγές στην τελευταία σελίδα της ενότητας (181) υπάρχει φωτογραφία του Υποπρόξενου στο Μοναστήρι Ίωνα Δραγούμης.

5.2. Βουλγάρικος παράγοντας

5.2.1. Εξαρχία

Η απόσχιση της Βουλγαρικής εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1870 και η ίδρυση αυτοκέφαλης δικής τους Εκκλησίας που έφερε τον τίτλο της Εξαρχίας, έπαιξε εξέχοντα ρόλο στην προετοιμασία από Βουλγαρικής πλευράς των γεγονότων που ιστορούνται ως Μακεδονικός Αγώνας 1904-1908. Οι παράγοντες του Βουλγάρικου εθνικισμού είχαν διαβλέψει αρκετά χρόνια πριν την συνθήκη του Βερολίνου του 1878, με την οποία η Βουλγαρία έγινε ανεξάρτητη ηγεμονία, πως το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν τροχοπέδη στις επιδιώξεις τους, λόγω των ισορροπιών που κρατούσε με την Υψηλή Πύλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Ελληνικού προσανατολισμού του. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε, μεταξύ άλλων, τα προνόμια της επιλογής των κατά τόπους αρχιερέων στην Αυτοκρατορία και της μέριμνας για τα θέματα της εκπαίδευσης των Ορθοδόξων χριστιανών.

Για το λόγο αυτό προχώρησαν το 1870 στην απόσχιση τους από αυτό και στην ίδρυση Βουλγαρικής Εξαρχίας. Μια ορθόδοξης αυτοκέφαλης από το Πατριαρχείο εκκλησίας. Η Εξαρχία από της συστάσεώς της εξυπηρετούσε το όραμα της ίδρυσης ανεξάρτητου Βουλγαρικού Κράτους και μετά από την εν μέρει επιτυχία αυτού εξυπηρετούσε τον Βουλγάρικο αλυτρωτισμό. Αυτή φρόντισε για την αποστολή Βούλγαρων ιερέων και δασκάλων περιοχή της Μακεδονίας πριν ακόμα ιδρυθεί το Μακεδονικό Κομιτάτο που αποτέλεσε τον πολιτικό και στρατιωτικό βραχίονα του Βουλγαρικού αλυτρωτισμού. Τα όρια της δικαιοδοσίας της Εξαρχίας και του Μακεδονικού Κομιτάτου είναι δυσδιάκριτα και θολά, ως προς τους στόχους τους όμως όσον αφορά την Μακεδονική υπόθεση ταυτίζονται πλήρως.

Το δυσδιάκριτο αυτό αποτυπώνεται και στα σχολικά εγχειρίδια στα περισσότερα από αυτά οι σχετικές αναφορές περιλαμβάνονται στην ίδια παράγραφο και η δράση τους συμπλέκεται. Ο παρουσιαζόμενος ως βίαιος εκβουλαρισμός του πληθυσμού της Μακεδονίας από τους ένοπλους του κομιτάτου (κομιτατζήδες), ταυτίζεται με τον ταυτόχρονο προσηλυτισμό του στην Εξαρχία. Μέχρι το 1960 που υπάρχει η πρώτη καταγραφή ότι πρόκειται Βουλγαρική εκκλησιαστική αρχή, οι μαθητές δέχονται την έννοια της Εξαρχίας αυτόματα χωρίς καμία επεξήγηση από το εγχειρίδιο που είχαν στα χέρια τους. Καταλαβαίνουν μόνο ότι είναι «κάτι» που απευθυνόταν σε σλαβόφωνους Μακεδόνες και που αποσκοπούσε στον εκβουλαρισμό τους. Από το 1960 και μετά έχουν οι μαθητές την πληροφορία ότι πρόκειται για εκκλησία και ότι ουσιαστικά η συμμετοχή κάποιου σε αυτήν είναι δηλωτική Βουλγαρικής εθνικής ταυτότητας, καθώς και ότι αποτελεί ουσιαστικά τον «υποδοχέα» των από τις αντάρτικες ομάδες του Κομιτάτου πιεζομένων πληθυσμών. Επισημαίνεται μάλιστα ότι δεν καταγράφεται σε κανένα εγχειρίδιο ότι η συγκεκριμένη δράση πιθανόν να ερχόταν σε αντίθεση με Σερβικές ή Ρουμάνικες βλέψεις στην περιοχή, γεγονός όμως που δεν εντυπωσιάζει, αφού οι συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες ουσιαστικά δεν καταγράφονται ως υφιστάμενες στην Μακεδονία στα σχολικά εγχειρίδια.

«Άφ' ὅτου ὁμως ἰδρύθη ἡ Βουλγαρική Ἐξαρχία, οἱ Βούλγαροι ἐπροσπαθοῦσαν μέ ἀπειλᾶς καί μέ φόβους νά πείσουν τοὺς σλαυοφώνους κατοίκους τῆς Μακεδονίας ὅτι εἶναι Βούλγαροι, καί νά τοὺς παρασύρουν μέ τό μέρος τῆς Ἐξαρχίας» (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

«Οἱ Βούλγαροι ὁμως εἰργάσθησαν ἐπιτηδεῖως καί κατώρθωσαν νά πείσουν μερικούς ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῶν ὅτι, ὡς Σλαυόφωνοι, ἦσαν Βούλγαροι καί νά τοὺς παρασύρουν εἰς τήν Ἐξαρχίαν των. Πάντας δέ τοὺς ἄλλους ἐκ τῶν κατοίκων τούτων ἐσκέφθησαν νά ἐξαναγκάσουν μέ βίαια μέτρα νά ἀκολουθήσουν αὐτούς» (Χ. Χάρακας, 1936, 147)

«Πράγματι μετά τόν ἀτυχῆ Ἑλληνοτουρκικόν πόλεμον τοῦ 1897 παρασκεύασαν οἱ Βούλγαροι ἐνόπλους συμμορίας καί τάς ἐξαπέλυσαν εἰς ὅλην τήν Σλαυόφωνον Μακεδονίαν. Αἱ συμμορίαι αὐταί προέβησαν εἰς παντός εἴδους σκληρότητας καί κακουργίας κατά πάντων τῶν Ὀρθοδόξων Σλαυοφώνων καί ἐξηνάγκασαν πολλοὺς νά ὑπαχθοῦν εἰς τήν Βουλγαρικὴν Ἐξαρχίαν» (Χ. Χάρακας, 1936, 147-148)

Αφού αναφέρει για την επιθυμία της Βουλγαρίας να ιδρύσει μεγάλο κράτος στα Βαλκάνια με την υποστήριξη της Ρωσίας, συνεχίζει «.. εἰς τό ὅποιον νά περιλάβουν

*ολόκληρον τήν Μακεδονίαν καί τήν Θράκην, αἱ ὁποῖαι ἦσαν καθαρῶς χῶραι ἑλληνικαί. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἡ Βουλγαρική Ἐκκλησία ἀπεσπᾶσθη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἰδρύθη **Ἐξαρχία**, δηλαδή εἶδος Πατριαρχεῖου» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)*

*«Τὰ παλαιότερα χρόνια ὅλοι οἱ χριστιανοὶ τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου ἀνήκαν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Βούλγαροι θέλοντας νὰ γίνουν ἀνεξάρτητο κράτος, ἴδρυσαν μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ρώσων καὶ τῶν Τοῦρκων ἰδιαίτερη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ πού ὀνομάστηκε **βουλγαρικὴ Ἐξαρχία**» (Γ. Καφεντζής, 1973, 110)*

*«Στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα μεγάλη σημασία πῆρε τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα. Οἱ Βούλγαροι, θέλοντας νὰ γίνουν ἀνεξάρτητο κράτος, πέτυχαν νὰ ἰδρῦσουν ἀνεξάρτητη ἐκκλησία τὸ 1870, πού ὀνομάστηκε **Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία**» (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 162)*

*«Οἱ Βούλγαροι ἠθέλαν τὴν αὐτονομία τῆς Μακεδονίας, γιὰ νὰ μπορέσουν ὕστερα νὰ πετύχουν τὴν προσάρτησή της. Ἀρχισαν τότε νὰ στέλνουν στὴ Μακεδονία ἀντάρτες (κομιτατζήδες) καὶ πράκτορες, πού πίεζαν τοὺς κατοίκους, ἰδίως τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς δασκάλους, νὰ δηλώσουν ὅτι ἦταν **εξαρχικοί, ὅτι δηλαδή ἀνήκαν στὴν ἀνεξάρτητη βουλγαρικὴ ἐκκλησία**». (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καῖλα Μ., Κουτσοῦλάκος Θ., Παπαγρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191)*

*«Στὴ Μακεδονία ἡ κατάσταση ἦταν πιο δύσκολη. Ἡ ἀναμέτρηση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, πού διεκδικούσαν τὴν περιοχὴ, εἶχε ἐνταθεῖ μετὰ τὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου τὸ 1878, πού διατήρησε τὴ Μακεδονία ὑπὸ τουρκικὴ κυριαρχία. Γύρω κυρίως ἀπὸ τὰ σχολεῖα καὶ τὶς ἐκκλησίες τῶν μακεδονικῶν χωριῶν δόθηκε σκληρὸς ἀγώνας ἀνάμεσα σὲ δύο χώρες γιὰ ἐπικράτηση. Οἱ Βούλγαροι ἀρχισαν νὰ στέλνουν ἀντάρτες (κομιτατζήδες), πού πίεζαν τοὺς κατοίκους νὰ δηλώσουν ὅτι ἀνήκαν στὴν ἀνεξάρτητη βουλγαρικὴ **Ἐκκλησία (Ἐξαρχία)**». (Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου, 2012, 179)*

Στο γλωσσάρι τοῦ εγχειριδίου τοῦ 2012 τῶν Ιωάννη Κολιόπουλου, Ιάκωβου Μιχαηλίδη, Αθανάσιου Καλλιανιώτη καὶ Χαράλαμπου Μηνάογλου, στὴ σελίδα 179 ἐρμηνεύεται ἡ λέξι :

Εξαρχία : Έτσι ονομάζεται η βουλγαρική εκκλησία, η οποία αποσχίσθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1870.

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις γραπτές πηγές, το απόσπασμα που ακολουθεί :

Η ευγενής μας τύφλωσις

«... Στις αγροτικές περιοχές της Μακεδονίας ωστόσο, η Ίδρυση (1870) και η συστηματική προσηλυτιστική δραστηριότητα της **βουλγαρικής Εξαρχίας**, που προσέφερε τη χριστιανική λειτουργία στη μητρική γλώσσα των κατά πλειοψηφία σλαβόφωνων χωρικών, είχε κατορθώσει να κλονίσει, όπου δεν είχε ήδη ανατρέψει, την πρωτοκαθεδρία του Πατριαρχείου.....» (Γιανουλόπουλος Γ., Η ευγενής μας τύφλωσις Εξωτερική πολιτική και εθνικά θέματα από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σ.197.)

5.2.2. Μακεδονικό Κομιτάτο-Κομιτατζήδες

Οι αναφορές στο Βουλγαρικό Μακεδονικό Κομιτάτο και στα μέλη του, τους κομιτατζήδες, είναι μαζί με τις σχετικές για τους Μακεδονομάχους και για τον Πάυλο Μελά, οι πιο συχνές στην καταγραφή της εξιστόρησης του Μακεδονικού αγώνα σε όλα τα εγχειρίδια που εξετάστηκαν. Χαρακτηριστικά απουσιάζουν από μόλις δύο εγχειρίδια και συγκεκριμένα από αυτό του Χ. Χάρακα του 1936 που αναφέρεται σε «*Βουλγάρικες ένοπλες συμμορίες*» οι οποίες δεν κατονομάζονται και σε αυτό της ομάδας Ρεπούση του 2006 που όπως πολύ συχνά αναφέρθηκε έχει άλλη προσέγγιση στην ιστόρηση των γεγονότων του Μακεδονικού αγώνα.

Σε όλα τα εγχειρίδια ο όρος κομιτατζής είναι συνώνυμος της Βουλγαρικής βίας και τρομοκρατίας. Είναι μέλος καλά οπλισμένης συμμορίας, προκαλεί καταστροφές, τρομοκρατεί τους πληθυσμούς της περιοχής τους οποίους και εκβουλγαρίζει, είναι απάνθρωπος κακοποιός που χρησιμοποιεί τη βία, τη φωτιά και το μαχαίρι, μετέρχεται παντός μέσου προκειμένου να εξαφανίσει τό Έλληνικό στοιχείο, είναι

προπαγανδιστής, ληστής και δολοφόνος. Σκοτώνει Έλληνες ιερείς, δάσκαλους και προεστούς, καίει ελληνικά χωριά και περιουσίες, καταδίδει τους Έλληνες ανταγωνιστές στους Τούρκους και συνεργάζεται ενίοτε με αυτούς πάντα ενάντια στους Έλληνες μακεδονομάχους. Αυτά μέχρι το 1997, από εκεί και έπειτα γίνεται μέλος βουλγαρικής αντάρτικης ομάδας που πιέζει τους πληθυσμούς της Μακεδονίας να προσχωρήσουν στην Εξαρχία.

Γενικά η εικόνα του στα σχολικά εγχειρίδια είναι το alter ego του Έλληνα μακεδονομάχου ο οποίος είναι ευγενής και γενναίος, διαπνέεται από ηρωικά ιδεώδη, είναι πολιτισμένος και μάχεται για τον ευγενή σκοπό της υπεράσπισης ελληνικών πληθυσμών της Μακεδονίας που απειλούνται με βίαιο εκβουλγαρισμό. Μέσα από την περιγραφή της εικόνας του δημιουργείται το αρνητικό στερεότυπο του Βούλγαρου αντιπάλου στα χρόνια 1904-1908 και όχι μόνο. Ένα στερεότυπο που καλλιεργήθηκε μέχρι της αρχές του αιώνα μας και ορίζει έναν κατώτερο πολιτισμικά, κοινωνικά και οικονομικά λαό που συχνά στην πορεία της ιστορίας εναντιώθηκε στην Ελλάδα και βρέθηκε σε αντίπαλα από αυτήν στρατόπεδα σε ποικίλα πεδία μαχών. Ένα στερεότυπο που ακόμα καλά κρατεί ακόμα και μετά την 1^η Ιανουαρίου του 2007 που η Βουλγαρία έγινε μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ωστόσο είναι εμφανές ότι μετά την αλλαγή του καθεστώτος το 1990 και την προσέγγιση της Βουλγαρίας στα δυτικά πρότυπα διακυβέρνησης και πολύ περισσότερο μετά το 2007 υπάρχει μεταστροφή στην παρουσίαση των Βούλγαρων στην ελληνική ιστοριογραφία που μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια παιδαγωγεί τους μαθητές της Στ' τάξης του Δημοτικού. Οι Βουλγαρικές επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται ως «διείσδυση» στην περιοχή της Μακεδονίας και η δράση των ένοπλων Βουλγαρικών ομάδων ως «πίεση» των εκεί πληθυσμών. Τα γεγονότα καταγράφονται πιο πολύ υπό το πρίσμα του τι ακριβώς έκανε και τι επιθυμούσε η Ελλάδα εκείνη τη χρονική περίοδο και αποφεύγονται οι ακραίοι χαρακτηρισμοί των αντιπάλων της. Ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας του μαθήματος δεν αίρεται πλήρως αλλά ικανοποιητικά περιορίζεται και η νέα αυτοεικόνα μας ως λαού, που μέσα από τα εγχειρίδια εικονογραφείται, βασίζεται κυρίως σε δικά μας άξια λόγου επιτεύγματα και ηρωικές πράξεις και όχι στην κατασυκοφάντηση και δαιμονοποίηση των έτερων άλλων.

«Αλλά μετά τόν άτυχη πόλεμον τοῦ 1897 ἡ θρασύτης τῶν Βουλγάρων ἐπέρασε κάθε ὄριον. Ἰδρῦθη εἰς τήν Σόφιαν μακεδονικόν κομιτᾶτον, τό ὅποῖον ὄπλιζε εἰς τήν

Βουλγαρίαν σώματα (**κομιτατζήδες**) και τά ἔστελλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐδῶ αὐτά ἐπροξενούσαν διαφόρους καταστροφάς, καὶ ἠνάγκαζαν διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ τρόμου τοὺς σλαυοφώνους Ἕλληνας νά προσέρχωνται εἰς τὴν Ἐξαρχίαν» (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

«Οἱ Βούλγαροι ὅμως **Κομιτατζήδες** ἦσαν πολλοί. Ἦρχοντο ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν, καλῶς ὀργανωμένοι, καλῶς ὀπλισμένοι» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47)

«Κατόπιν ἤρχισαν νά συστηματοποιοῦν τὰ σχέδιά των. Ἰδρυσαν τὸ «**Μακεδονικὸν κομιτᾶτον**». Αὐτὸ τὸ κομιτᾶτον διηύθυνε ὅλην τὴν προπαγάνδαν καὶ ἐδαπανοῦσεν ἄφθονα χρήματα. Αὐτὸ ἔστελλε εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν τότε τὴν κατεῖχον οἱ Τοῦρκοι, τὰς **συμμορίας τῶν κομιτατζήδων**. Οἱ ἀπάνθρωποι ἐκεῖνοι κακοποιοὶ ἠνάγκαζον μέ τὴν τρομοκρατίαν, τὴν φωτιάν καὶ τὸ μαχαίρι τοῦς Μακεδόνας Ἕλληνας νά γίνωνται Βούλγαροι» (Δ. Γιαννιάς, Δ. Γιαννάκος, 1955, 120)

«Τὸ ὄνειρον τῶν Βουλγάρων πολιτικῶν ἦτο πῶς νά δημιουργήσουν μεγάλην Βουλγαρίαν. Πρὸς τοῦτο ἐπεδίωξαν νά ἐκβουλγαρίσουν διὰ τῆς βίας τὴν Μακεδονίαν, ἰδίως μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897. Ἐστειλαν εἰς τὴν Μακεδονίαν συμμορίας ἀπὸ Βουλγάρους **κομιτατζήδες (ἀντάρτες)**, οἱ ὅποιοι ἐτρομοκράτουν τὸν πληθυσμὸν τῆς ὑπαίθρου» (Α. Γεραντώνης, 1955, 142)

Αφοῦ ἔχει αναφερθεῖ ὅτι οἱ Βούλγαροι με τὴν υποστήριξη τῆς Ρωσίας ἐπιθυμοῦσαν νά συμπεριλάβουν στο κράτους τους Ἑλληνικά ἐδάφη τῆς Μακεδονίας, συνεχίζει «Διὰ τοῦτο ὀργάνωσαν ἀνταρτικὰς ομάδας (**κομιτατζήδες**), αἱ ὁποῖαι εἰσέβαλλον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ διὰ παντός μέσου προσεπάθουν νά ἐξαφανίσουν τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀπὸ αὐτήν.» (Ν. Αντιπάτης, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956, 129)

«Παραλλήλως μέ τὴν Ἐξαρχίαν ἰδρυσαν εἰς τὴν Σόφιαν τὸ **Μακεδονικὸ Κομιτᾶτον**. Τὸ **Κομιτᾶτον** ὀργάνωσε διαφόρους **ἀνταρτικὰς συμμορίας κομιτατζήδων**, αἱ ὁποῖαι εἰσέβαλαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐκεῖ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν συστηματικὴν ἐξόντωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῆς τρομοκρατίας, τῶν δολοφονιῶν καὶ τῆς προπαγάνδας, ὥστε νά ἐξαναγκάσουν τοὺς Ἕλληνας νά γίνουν Βούλγαροι» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

«Ὅνειρον τῶν Βουλγάρων πολιτικῶν ἦτο πῶς νά δημιουργήσουν μεγάλην Βουλγαρίαν. Μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897 ἡ Ἑλλάς ἦτο ἀνίσχυρος καὶ ταπεινωμένη. Δι' αὐτὸ οἱ Βούλγαροι ἔστειλαν εἰς τὴν Μακεδονίαν συμμορίας ἀπὸ Βουλγάρους **κομιτατζήδες**

(αντάρτες), οι όποιοι έτρομοκράτουν τόν πληθυσμόν τής ύπαίθρου. (Κ. Σακκαδάκης, 1971, 142)

«Όταν όμως οι Έλληνες έχασαν τόν πόλεμο τοῦ 1897, οι Βούλγαροι αποθρασύνθηκαν κι έστειλαν στή Μακεδονία, πού κατείχαν ακόμα οι Τουρκοί, **κομιτατζήδες** πού λήστευαν τούς Έλληνες και δολοφονούσαν τούς προεστούς και ιδιαίτερα τούς ιερείς και τούς δασκάλους» (Γ. Καφεντζής, 1973, 110)

«Το 1878 ή Βουλγαρία έγινε ανεξάρτητη ήγεμονία κάτω από τήν κυριαρχία τοῦ σουλτάνου. Ύστερα από αυτό οι Βούλγαροι, στηριζόμενοι και στή Ρωσική ύποστήριξη, θέλησαν νά δημιουργήσουν στή Βαλκανική ένα μεγάλο βουλγαρικό κράτος, στό όποιο νά περιλάβουν τή Θράκη και τή Μακεδονία, πού ήταν ανέκαθεν χῶρες έλληνικές και ό πληθυσμός τούς ήταν καθαρά έλληνικός.

Γιά τόν σκοπό αυτό ίδρυσαν στή Σόφια διάφορες αντάρτικες οργανώσεις, πού είναι γνωστές μέ τό όνομα **«Μακεδονικό κομιτάτο»**. Τό κομιτάτο αυτό εξόπλιζε συμμορίες **κομιτατζήδων** (κακοποιῶν Βουλγάρων), πού κατέβαιναν στή Μακεδονία και προσπαθοῦσαν νά έκβουλγαρίσουν τόν πληθυσμό. (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 162)

«Οι Βούλγαροι ήθελαν την αυτονομία της Μακεδονίας, για να μπορέσουν ύστερα να πετύχουν την προσάρτησή της. Άρχισαν τότε να στέλνουν στη Μακεδονία αντάρτες (**κομιτατζήδες**) και **πράκτορες**, που πίεζαν τους κατοίκους, ιδίως τους ιερείς και τους δασκάλους, να δηλώσουν ότι ήταν εξαρχηκοί, ότι δηλαδή ανήκαν στην ανεξάρτητη βουλγαρική εκκλησία». (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καΐλα Μ., Κουτσουλάκος Θ., Παπαρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191)

«Στη Μακεδονία η κατάσταση ήταν πιο δύσκολη. Η αναμέτρηση μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων, που διεκδικούσαν την περιοχή, είχε ενταθεί μετά το Συνέδριο του Βερολίνου το 1878, που διατήρησε τη Μακεδονία υπό τουρκική κυριαρχία. Γύρω κυρίως από τα σχολεία και τις εκκλησίες των μακεδονικών χωριῶν δόθηκε σκληρός αγώνας ανάμεσα σε δύο χῶρες για επικράτηση. Οι Βούλγαροι άρχισαν να στέλνουν **αντάρτες (κομιτατζήδες)**, που πίεζαν τους κατοίκους να δηλώσουν ότι ανήκαν στην ανεξάρτητη βουλγαρική Εκκλησία (Εξαρχία)». (Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου, 2012, 179)

5.2.3. Προπαγάνδα - Δολοφονίες Ελλήνων

Τα μέσα εκβουλγαρισμού των μακεδονικών πληθυσμών ήταν η βία και η προπαγάνδα. Σε αυτό συμφωνούν όλα τα σχολικά εγχειρίδια του 20^{ου} αιώνα. Σε αυτά του 21^{ου} οι ενέργειες των Βούλγαρων περιγράφονται ως «πίεση» των πληθυσμών, με το εγχειρίδιο της ομάδας Ρεπούση να διαφοροποιείται. Σε κάθε περίπτωση διαχρονικά είναι παραδεκτό στα σχολικά εγχειρίδια της Στ' Δημοτικού, ότι στην Μακεδονία στις αρχές του προηγούμενου αιώνα βουλγαρικές αντάρτικες ομάδες ασκούσαν προπαγάνδα, βία και πίεση στους πληθυσμούς με σκοπό να αλλάξουν προς όφελός τους τη δημογραφική σύσταση της περιοχής και στο τέλος να την ενσωματώσουν στο υπό δημιουργία κράτος τους.

Υπάρχουν όμως μερικές ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις μέσα από τα κείμενα των εγχειριδίων. Στα δύο πρώτα εξεταζόμενα προ του Α' Παγκοσμίου Πολέμου εγχειρίδια του Α. Χωραφά (1921) και Χ. Χάρακα (1936) γράφεται ότι επιχειρούσαν να προσηλυτίσουν στην Εξαρχία τους σλαβόφωνους ορθόδοξους κατοίκους και άρα όχι όλο τον πληθυσμό της περιοχής. Και στα δύο εγχειρίδια τονίζεται ωστόσο η ελληνική συνείδηση των σλαβοφώνων πληθυσμών της Μακεδονίας. Στο μαθητικό βοήθημα του Κ.Γ. Λαγουμιτζακη (1936) η άσκηση βίας χρονολογείται προ του 1900 και ασκείτο σε μορφωμένους Έλληνες ιερείς, δασκαλούς, γιατρούς και εμπόρους, παρατίθενται μάλιστα και οι αριθμοί των θυμάτων το 1902 ανήρθαν σε 182 άτομα, το 1903 σε 283 και το 1904 σε 365. Φαίνεται δηλαδή ότι χρόνο με τον χρόνο η βία κλιμακώνονταν. Αναφέρεται μάλιστα ότι αυτά τα νούμερα δεν αφορούσαν τους κατοίκους της υπαίθρου, οι οποίοι ήταν πολύ περισσότεροι.

Το 1955 στο εγχειρίδιο των Δ. Γιαννιά και Δ. Γιαννάκου, το πρώτο της περιόδου του ψυχρού πολέμου που εξετάζουμε, ο βίαιος εκβουλγαρισμός γίνεται ευδιάκριτος, αφού επεκτείνεται πέρα από τους σλαβόφωνους πληθυσμούς και στους Έλληνες της περιοχής. Στα μαθητικά βοηθήματα των Α. Γεραντώνη (1955) και Π. Παπαδόπουλου, Β. Δούκλια (1960) πλέον η βία συνεχίζεται να ασκείται κυρίως επί ιερέων, δασκάλων και προκρίτων αλλά ο βίαιος εκσλαβισμός πλέον απευθύνεται στους Έλληνες και τα περί σλαβοφώνων Μακεδόνων παύουν να καταγράφονται. Στο επί της χούντας των συνταγματαρχών εγχειρίδιο του Κ.Σακκαδάκη (1971) συνεχίζεται ακριβώς η ίδια ιστορία. Όμοια και στα δύο πρώτα μεταδικτατορικά εγχειρίδια των Γ. Καφεντζή (1973) και Ν. Διαμαντόπουλου, Α. Κυριαζόπουλου (1979), που θα πρέπει εδώ να

επισημανθεί ότι κυκλοφόρησαν πριν την αλλαγή καθεστώτος στην Βουλγαρία το 1990. Μέχρι δηλαδή το 1997 που με το εγχειρίδιο της ομάδας Ακτύπη εγκαινιάζεται η ιστορία της «πίεσης» των Μακεδονικών πληθυσμών από τον Βουλγάρο παράγοντα και εγκαταλείπεται η γραμμή της ωμής βίας, οι μαθητές της Στ' Δημοτικού του Ελληνικού σχολείου διδασκόταν τα περί βίου εκβουλαρισμού της Μακεδονίας που επέφερε την ηρωική Ελληνική απάντηση με τη δράση των μακεδονομάχων. Ωστόσο υπάρχει μέσω παρατιθέμενων πηγών, γραπτών ή ηλεκτρονικών, η συντήρηση του αφηγήματος της βίαιας εμπλοκής των Βούλγαρων στην Μακεδονία κατά την περίοδο 1904-1908. Ακολουθούν τα σχετικά κείμενα των εγχειριδίων.

«Αφ' ὅτου ὁμως ἰδρύθη ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, οἱ Βούλγαροι ἐπροσπαθοῦσαν μὲ ἀπειλὰς καὶ μὲ φόνους νὰ πείσουν τοὺς σλαυοφώνους κατοίκους τῆς Μακεδονίας ὅτι εἶναι Βούλγαροι, καὶ νὰ τοὺς παρασύρουν μὲ τὸ μέρος τῆς Ἐξαρχίας.... Ἀλλὰ μετὰ τὸν ἀτυχή πόλεμον τοῦ 1897 ἡ θρασύτης τῶν Βουλγάρων ἐπέρασε κάθε ὄριον. Ἰδρύθη εἰς τὴν Σόφιαν μακεδονικὸν κομιτᾶτον, τὸ ὅποιον ὤπλιζε εἰς τὴν Βουλγαρίαν σώματα (κομιτατζήδες) καὶ τὰ ἔστελλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐδῶ αὐτὰ ἐπροξενοῦσαν διαφόρους καταστροφάς, καὶ ἠνάγκαζαν διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ τρόμου τοὺς σλαυοφώνους Ἕλληνας νὰ προσέρχονται εἰς τὴν Ἐξαρχίαν.» (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

Οἱ Βούλγαροι ὁμως εἰργάσθησαν ἐπιτηδεῖως καὶ κατώρθωσαν νὰ πείσουν μερικοὺς ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῶν ὅτι, ὡς Σλαυόφωνοι, ἦσαν Βούλγαροι καὶ νὰ τοὺς παρασύρουν εἰς τὴν Ἐξαρχίαν των. Πάντας δὲ τοὺς ἄλλους ἐκ τῶν κατοίκων τούτων ἐσκέφθησαν νὰ ἐξαναγκάσουν μὲ βίαια μέτρα νὰ ἀκολουθήσουν αὐτούς. (Χ. Χάρακας, 1936, 147)

Πράγματι μετὰ τὸν ἀτυχή Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897 παρασκεύασαν οἱ Βούλγαροι ἐνόπλους συμμορίας καὶ τὰς ἐξαπέλυσαν εἰς ὅλην τὴν Σλαυόφωνον Μακεδονίαν. Αἱ συμμορίαι αὐταὶ προέβησαν εἰς παντὸς εἴδους σκληρότητας καὶ κακουργίας κατὰ πάντων τῶν Ὀρθοδόξων Σλαυοφώνων καὶ ἐξηνάγκασαν πολλοὺς νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Ἐξαρχίαν. (Χ. Χάρακας, 1936, 147-148)

«Οἱ Βούλγαροι ἐστράφησαν ἀρχικῶς κατὰ τῶν μορφωμένων Ἑλλήνων. Ἦρχισαν τὰς δολοφονίας ἱερέων, διδασκάλων, ἱατρῶν καὶ ἐμπόρων. Μετὰ τὸ 1900 ὁ ἀγὼν των ἔγινε συστηματικώτερος. Κατήρτισαν ἔνοπλα σώματα (Κομιτατζήδες) τὰ ὅποια

περιήρχοντο τά Έλληνικά χωρία. Δι' άπειλών, φόνων και κακουργημάτων έζήτουν να έξαναγκάσουν τους κατοίκους να γίνουν Βούλγαροι.

Κατά το 1902 έφονεύθησαν 182 ιερείς, διδάσκαλοι, ιατροί, έμποροι και άλλοι πρόκριτοι Μακεδόνες, από τούς Κομιτατζήδες. Κατά το 1903 οί φονευθέντες άνήλθον εις 283 καί κατά τό 1904 εις 365.

Εις τούτους δέ δέν ύπολογίζονται οί χωρικοί, οί όποιοι έσφάγησαν κατά το διάστημα αυτό. Ήτο δέ άγριος καί ό διωγμός τών χωρικών. Πολλάί οικογένειαι κατεστράφησαν έξ όλοκλήρου». (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 46)

«Από τό τέλος τοῦ 19ου αιώνος καί πρό πάντων από τήν άρχήν τοῦ 20ου, οί Βούλγαροι ήρχισαν νά εργάζωνται έντατικά μέ σκοπόν νά κάμουν μίαν ήμέραν ιδικήν των όλόκληρον τήν Μακεδονίαν. Καί τόν σκοπόν των αυτόν προσπαθοῦσαν νά τόν επιτύχουν **όχι μόνον διά τής προπαγάνδας αλλά καί διά τής βίας**, έξαναγκάζοντες τούς σλαβοφώνους καί μαζί μέ αυτούς καί τούς Έλληνας κατοίκους τής Μακεδονίας, νά δεχθοῦν τήν Βουλγαρικήν γλώσσαν καί θρησκείαν, δηλαδή νά γίνουν σχισματικοί.

Τοιοιτοτρόπως έπέδωκαν νά παραστήσουν εις τάς Μεγάλας Δυνάμεις καί εις όλον τόν κόσμον, ότι ή Μακεδονία δέν είναι χώρα έλληνική, αλλά Βουλγαρική, άφοῦ είχε δήθεν κατοίκους Βούλγαρους. Διά τοῦτο μάλιστα ήρχισαν νά κάμνουν εκκλησίας, σχολεία, νά στέλλουν δωρεάν βιβλία, νά πληρώνουν διδασκάλους ιδικούς των καί νά **προπαγανδίζουν** μέ κάθε μέσον διά νά επιτύχουν καλλίτερα αυτό πού έσχεδιάζον.

Κατόπιν ήρχισαν νά συστηματοποιοῦν τά σχέδιά των. Ίδρυσαν το «Μακεδονικόν κομιτάτον». Αυτό τό κομιτάτον διηύθυνε όλην τήν προπαγάνδαν καί έδαπανοῦσεν άφθονα χρήματα. Αυτό έστειλε εις τήν Μακεδονίαν, τήν όποίαν τότε τήν κατεῖχον οί Τοῦρκοι, τάς συμμορίας τών κομιτατζήδων. **Οί άπάνθρωποι εκείνοι κακοποιοί ήνάγκαζον μέ τήν τρομοκρατίαν, τήν φωτιάν καί τό μαχαίρι τούς Μακεδόνας Έλληνας νά γίνωνται Βούλγαροι»** (Δ. Γιαννιάς, Δ. Γιαννάκος, 1955, 119-120)

«Το όνειρον τών Βουλγάρων πολιτικῶν ήτο πῶς νά δημιουργήσουν μεγάλην Βουλγαρίαν. Πρός τοῦτο έπέδίωξαν νά **έκβουλγαρίσουν διά τής βίας** τήν Μακεδονίαν, ιδίως μετά τόν άτυχή πόλεμον τοῦ 1897. Έστειλαν εις τήν Μακεδονίαν συμμορίας από Βουλγάρους κομιτατζήδες (άντάρτες), οί όποιοι **έτρομοκράτουν τόν πληθυσμόν τής ύπαίθρου. Έφόνευν τούς ιερείς, διδασκάλους, προκρίτους καί έν γένει έξέχοντας Έλληνας, έκαιον χωρία, κατέστρεφον περιουσίας κλπ., διά νά έξαναγκάσουν τούς**

κατοίκους νά γίνουν Βούλγαροι. Έκλεισαν τά έλληνικά σχολεία καί τούς ήνάγκαζον νά δεχθοῦν Βουλγάρους διδασκάλους καί σχισματικούς ιερείς.» (Α. Γεραντώνης, 1955, 141)

«Παραλλήλως μέ τήν Έξαρχίαν ίδρυσαν εἰς τήν Σόφιαν τό Μακεδονικό Κομιτάτον. Τό Κομιτάτον ώργάνωσε διαφόρους άνταρτικές συμμαχίας κομιτατζήδων, αἱ όποῖαι εἰσέβαλαν εἰς τήν Μακεδονίαν. Έκεῖ έπεδόθησαν εἰς τήν συστηματικήν έξόντωσιν τοῦ Έλληνισμοῦ διά τῆς τρομοκρατίας, τῶν δολοφονιῶν καί τῆς προπαγάνδας, ὥστε νά έξαναγκάσουν τούς "Έλληνας νά γίνουν Βούλγαροι» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

«Ιερείς, διδάσκαλοι, ἰατροί, προεστοί, μητροπολίται καί πλήθος Έλλήνων έξωντόθησαν από τούς άγρίους Κομιτατζήδες. Φόβος καί τρόμος έβασίλευεν εἰς τήν Μακεδονίαν. Επίσης οι Βούλγαροι έκτισαν βουλγαρικά σχολεία καί έκκλησίας καί έστελλον έκεῖ τούς καλύτερους διδασκάλους καί ιερείς.» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

«Έφόνευον (οι κομιτατζήδες) τούς ιερείς, τούς διδασκάλους, τους προκρίτους. Κάτω από τό σαθρόν σκῆπτρον τοῦ σουλτάνου τό **Βουλγαρικό Κομιτάτον, μέ τό μαχαίρι και το χρυσάφι, θέλει νά κάμη τήν Μακεδονίαν να παύση νά εἶναι έλληνική. Αἱ έκκλησίαι καί τά σχολεία έπρεπε νά έκβουλγαριστοῦν. Όλα έπρεπε νά εἶναι έτοιμα διά νά δεχθοῦν τήν «Μεγάλην Βουλγαρίαν». Προς τόν σκοπόν δέ αὐτόν έστελλον Βουλγάρους διδασκάλους καί σχισματικούς ίδιικούς των ιερείς» (Κ. Σακκαδάκης, 1971, 142)**

Αφού προηγουμένως έχει αναφερθεί ότι ο περισσότερος πληθυσμός ήταν ελληνικός, συνεχίζει «Υπήρχαν ὅμως καί οἱ βουλγαρόφωνοι χωρικοί στα βόρεια μέρη και Σέρβοι και λίγοι Κουτσόβλαχοι. Τούς πληθυσμούς αὐτούς τῆς Μακεδονίας θέλησαν οἱ Βούλγαροι νά τούς έξαναγκάσουν ν' άποσχιστοῦν από τό Πατριαρχεῖο καί ν' άναγνωρίσουν τόν Έξαρχο τῶν Βουλγάρων. Άρχισαν λοιπόν **άγριο προσηλυτισμό μέσα στή Μακεδονία**, ίδρυσαν σχολεία καί προσπαθοῦσαν μέ κάθε τρόπο νά προσεταιριστοῦν τούς Μακεδόνες.

Στήν άρχή προσπαθοῦσαν νά έπιτύχουν τό σκοπό τους μόνο μέ τήν προπαγάνδα. Όταν ὅμως οἱ Έλληνες έχασαν τόν πόλεμο τοῦ 1897, οἱ Βούλγαροι άποθρασύνθηκαν κι έστειλαν στή Μακεδονία, πού κατεῖχαν άκόμα οἱ Τοῦρκοι, κομιτατζήδες πού λήστευαν τούς Έλληνες καί δολοφονοῦσαν τούς προεστούς και ιδιαίτερα τούς

ιερείς και τούς δασκάλους. Έπεδίωξαν να εξαφανίσουν τούς Έλληνες από τή Μακεδονία και να ένισχύσουν τούς βουλγαρόφωνους πληθυσμούς, για να γίνει ή Μακεδονία βουλγαρική, όταν ή Τουρκία θά άναγκαζόταν να άποσυρθεϊ από κει» (Γ. Καφεντζής, 1973, 110)

«Στήν άρχή προσπαθοΰσαν να πετύχουν τοΰτο (την ίδρυση μεγάλου Βουλγάρικου Κράτους) μέ τήν προπαγάνδα. Άργότερα όμως άρχισε ή τρομοκρατία: δολοφονοΰσαν τους προεστούς και ιδιαίτερα τους ιερείς και τους δασκάλους, πυρπολοΰσαν τα σχολεία και κατάστρεφαν όλόκληρα χωριά, για να εξαφανίσουν το έλληνικό στοιχείο από τη Μακεδονία» (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 162)

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις γραπτές πηγές, το κείμενο με τίτλο «Μακεδονικός Αγώνας» του Douglas Dakin που ακολουθεί :

Μακεδονικός Αγώνας

«Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, ως το 1870, έγιναν στη Μακεδονία διάφορα επαναστατικά κινήματα εναντίον των Τούρκων, που δεν οδήγησαν, όμως, στην ποθητή λύση. Από τη δεκαετία του 1870 όμως άρχισε η προσπάθεια διείσδυσης της βουλγαρικής εθνικής κίνησης στη Μακεδονία. Η απειλή αυτή, με τη μορφή εκκλησιαστικής, εκπαιδευτικής και πολιτιστικής αντιπαράθεσης προς τον Ελληνισμό, συνεχίστηκε ως τα μέσα της δεκαετίας του 1890. Τότε ακριβώς, καθώς το Ελληνικό Κράτος είχε εξασθενήσει, εξαιτίας του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, οι Βούλγαροι επέλεξαν δυναμικά πλέον μέσα για την επιβολή των σχεδίων τους. Η νέα τακτική υιοθέτησε τις μεθόδους της ένοπλης και βίαιης ένταξης των Μακεδόνων, ιδιαίτερα της υπαίθρου, στη βουλγαρική Εξαρχία και τη βουλγαρική εθνική ιδέα. [...]

Η τελική αυτή φάση του Μακεδονικού Αγώνα, που είναι και η γνωστότερη, κράτησε τέσσερα χρόνια, από το 1904 ως το 1908. Ωστόσο, και μετά τον τερματισμό των εχθροπραξιών συνεχίστηκε, ως το 1912, η προσπάθεια του Ελληνισμού, με ειρηνικά πλέον μέσα, ν' αποτρέψει νέα βουλγαρική διείσδυση στο χώρο. Τελικά, όμως, όλοι οι βαλκανικοί λαοί, συνειδητοποιώντας τον κοινό κίνδυνο που προερχόταν από τον εθνικισμό των Νεότουρκων, συσπειρώθηκαν και, με τους Βαλκανικούς Πολέμους του

1912-1913 έγινε δυνατή η απελευθέρωση της Μακεδονίας.» (Dakin D., Μακεδονικός Αγώνας, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1985, σ.7.)

5.2.4. Εκδικητικότητα των Βούλγαρων

Όταν η ιστορική προσέγγιση είναι εθνοκεντρική και στοχεύει στην εμπέδωση συγκεκριμένων επιθυμητών εθνικών ταυτοτικών στοιχείων η χρήση στερεοτύπων για τους «εθνικούς άλλους» είναι ένα προφανές εργαλείο που χρησιμοποιεί. Ένα από τα χαρακτηριστικά που επί πλέον προσάπτεται στον Βούλγαρο «άλλο» της περιόδου του Μακεδονικού Αγώνα είναι η εκδικητικότητα. Έτσι λοιπόν υπάρχουν τέσσερις καταγραφές σε εγχειρίδιο με χρονική τοποθέτηση γραφής από το 1921 έως το 1971, που αναφέρονται στην καταστροφή ελληνικών κοινοτήτων και στην εκδίωξη των πληθυσμών της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1906 από τους Βούλγαρους.

Οι καταγραφές συνήθως αποτελούν την προτελευταία ή την τελευταία παράγραφο των ενοτήτων που πραγματεύονται τον Μακεδονικό Αγώνα, αφού τελευταία είναι συνήθως η επανάσταση των Νεότουρκων. Ένα χαρακτηριστικό της αφήγησης κυρίως των παλαιότερων εγχειριδίων είναι η απουσία σαφούς προσδιορισμού του χώρου στον οποίο εξελίσσεται η δράση των γεγονότων. Ο γεωγραφικός προσδιορισμός της Μακεδονίας στην ηλικία των μαθητών στην οποία απευθύνονται τα εγχειρίδια και η απουσία χαρτών στα περισσότερα από αυτά, κατευθύνει στο να εννοηθεί ως πεδίο η σημερινή Ελληνική περιοχή.

Ταυτόχρονα όμως γίνεται λόγος για περιοχές όπως το Μοναστήρι που είναι προφανώς εκτός αυτής, με αποτέλεσμα τα πράγματα να θολώνουν. Έτσι και στην θεματική που εξετάζουμε η περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας εισάγεται χωρίς να προσδιοριστεί και τίθεται εκτός του πεδίου της διαμάχης για την Μακεδονία. Ουσιαστικά δηλαδή το θέμα τοποθετείται εκτός του γεωγραφικού πεδίου της διαμάχης για τη Μακεδονία αν και χρονολογικά προκύπτει ότι συμβαίνει στο χρονικό μέσο της (1906) και λαμβάνει τη διάσταση της πράξης εκδίκησης των Βούλγαρων επί του ελληνικού στοιχείου άλλων περιοχών. Δηλαδή επί αθών ελλήνων.

Επίσης δεν καταγράφεται και από πουθενά δεν εννοείται ότι και οι δύο περιοχές η Μακεδονία και η Ανατολική Ρωμυλία ήταν κομμάτι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μιας αυτοκρατορίας με πολυεθνική σύνθεση σε παρακμή και αποσύνθεση, εντός της

οποίας εκδηλωνόταν οι αλλοτριωτισμοί είτε ήδη υπαρχόντων κρατών, όπως η Ελλάδα, είτε επαρχιών που είχαν αποκτήσει μερική αυτονομία, όπως η Βουλγαρία, από το 1878 κι έπειτα. Έτσι με τον τρόπο που εξιστορούνται τα γεγονότα στην Ανατολική Ρωμυλία, απογυμνώνονται από τα ουσιαστικά τους ιστορικά στοιχεία και εργαλειοποιούνται στην κατεύθυνση της δημιουργίας του αρνητικού στερεότυπου του Βούλγαρου αιμοδιψή και απολίτιστου εχθρού των Ελλήνων.

Τέλος, ως προς την ανάλυση του επί του θέματος περιεχομένου, παρατηρείται ότι δεν υπάρχει και συμφωνία σχετικά με το τι πραγματικά έγινε στην Ανατολική Ρωμυλία, αλλά υπεισέρχεται η προσωπική άποψη του κάθε συγγραφέα. Το 1921 γίνεται λόγος για «καταστροφή» των ελληνικών κοινοτήτων, το 1955 για «διωγμό», το 1960 για «γενική σφαγή» και το 1971 πάλι για «διωγμό».

Τα Έλληνικά σώματα ήγωνίσθησαν αποτελεσματικῶς εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καὶ κατὰ τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας. Ἐνεκα τούτου πρὸς ἐκδίκησιν οἱ Βούλγαροι κατέστρεψαν τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας Ἀγγιάλου καὶ Φιλιππουπόλεως, οἱ δὲ Ρουμάνοι ἐκακοποίησαν τοὺς εἰς τὴν Ρουμανίαν διαμένοντας Ἕλληνας.» (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

«Οἱ Βούλγαροι ἀντέστησαν μὲν μέ πείσμα, ἀλλ' ἐκάμφθησαν. Τότε πρὸς ἐκδίκησιν ἐνήργησαν διωγμούς τῶν Ἑλλήνων τῆς Α. Ρωμυλίας (1906). Οἱ δὲ ἐκδιωχθέντες κατέφυγον εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἢ ὁποῖα τοὺς ἐγκατέστησεν εἰς Ν. Ἀγγιάλον, Εὐξεινούπολιν, Ν. Φιλιππούπολιν, Ν. Πύργον, Ν. Μοναστήρι, Ν. Καριάς, κ.λ.π.» (Α. Γεραντώνης, 1955, 142)

«Ἐπειδὴ ἡ σταθερὰ ἀντίστασις τῶν Ἑλλήνων ἐματαίωνε τὰ σχέδια τῶν Βουλγάρων διὰ τὴν Μακεδονίαν, αὐτοὶ ἐκδικούμενοι προέβησαν εἰς γενικὴν σφαγὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Βάρναν, τὴν Ἀγγιάλον, τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν Στενήμαχον τὸ 1906» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

«Οἱ Βούλγαροι, πρὸς ἐκδίκησιν, ἐνήργησαν διωγμούς τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας (1906), οἱ ὅποιοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἑλλάδα.» (Κ. Σακκαδάκης, 1971, 143)

5.3. Παράγοντας Οθωμανική αυτοκρατορία

Ο Μακεδονικός Αγώνας διεξαγόταν στο έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, άρα οι αναφορές στον Τουρκικό παράγοντα δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν, αφού σε κάθε περίπτωση ήταν η επίσημη κρατική οντότητα της περιοχής που ήταν το «θέατρο» των συγκρούσεων. Ο παραδοσιακός μας αντίπαλος παρουσιάζεται είτε να βοηθά στην δημιουργία της Βουλγαρικής Εξαρχίας, είτε να τηρεί μια μεροληπτική ουδετερότητα μην επεμβαίνοντας στις βιαιότητες των Βουλγάρων επί των Ελλήνων Μακεδόνων, είτε στην χειρότερη περίπτωση να βοηθά τους κομιτατζήδες οι οποίοι κατέδιδαν τους Έλληνες.

«Τούς Βούλγαρους έβοήθουν οί Τοῦρκοι. Είς τούτους συμφέρον ἦτο νά ἀλληλοεξοντώνωνται οί Ἕλληνες καί οί Βούλγαροι. Ἐνῶ θά ἐξησθένουν οί δύο αὐτοί λαοί, ἐκείνοι θά ἐστερεώνοντο καλύτερον εἰς τήν Μακεδονίαν.» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 46) και παρακάτω *«Εἰς τόν ἐξοντωτικόν ἀγῶνα τῶν Βουλγάρων οἱ Μακεδόνες ἀντέταξαν γενναίαν ἀντίστασιν, μολοντί ἐναντίον των ἦσαν καί οἱ Τούρκοι..... Εἶχον ἐπί πλέον καί τήν ὑποστήριξιν τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐξηγόραζον διά τῶν χρημάτων» .»* (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47)

«Καθ' ἐκάστην σχεδόν τά Ἑλληνικά Σώματα ἐμάχοντο μέ τούς Κομιτατζήδες, οἱ ὁποῖοι ἠττῶντο πάντοτε. Ἐμάχοντο ὅμως συχνά και μέ τόν Τουρκικόν Στρατόν. Διότι οἱ Βούλγαροι, διαρκῶς ἐπρόδιδαν τούς Ἕλληνας» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47)

«Τό ἔργον ἦτο δύσκολον, διότι εἶχον ν' ἀντιπαλαίσουν ὄχι μόνον κατά τῶν κομιτατζήδων. ἀλλά καί κατά τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ» (Α. Γεραντώνης, 1955, 142)

«Οἱ Βούλγαροι θέλοντας να γίνουν ἀνεξάρτητο κράτος, ἴδρυσαν μέ τή βοήθεια τῶν Ρώσων καί τῶν Τοῦρκων ἰδιαίτερη ἐκκλησιαστική ἀρχή πού ὀνομάστηκε βουλγαρική Ἐξαρχία.» (Γ. Καφεντζής, 1973, 110)

«Οἱ Τοῦρκοι, πού κατεῖχαν τή Μακεδονία, δέ λάβαιναν κανένα μέτρο, γιά νά προστατέψουν τόν ἑλληνικό πληθυσμό». (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 162)

Με θετική καταγραφή παρουσιάζεται η εμφάνιση των Νεοτούρκων και ο εκσυγχρονισμός- εξευρωπαϊσμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η επικράτησή τους το 1908 σημαίνει το τέλος του φυλετικού αγώνα στη Μακεδονία και το

Σύνταγμα που χορηγήθηκε μαζί με την υπουργοποίηση ενός Έλληνα και ενός Αρμενίου μεταφράζεται σε νίκη των Ελλήνων.

«Οί νεωτερίζοντες Τούρκοι (**Νεότουρκοι**) ἔβλεπαν τό τουρκικόν κράτος νά καταρρέη καί ἔκαμαν κομιτάτον μέ τον σκοπόν νά κάμουν τήν Τουρκίαν Κράτος, ὅπως τά εὐρωπαϊκά. Τό κομιτάτον κατώρθωσε να προσελκύση μέ τάς ἰδέας του τόν στρατόν καί τήν 10 Ἰουλίου τοῦ 1908 ὁ ταγματάρχης Ἐμβέρ βέης ἐκήρυξε εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Μακεδονίας τό Σύνταγμα. Ὁ Σουλτᾶνος Χαμίτ ὑπεχώρησε καί ἔδωκε σύνταγμα. Ἔκαμεν Ὑπουργεῖον, εἰς τό ὁποῖον περιλαμβάνετο εἷς Ἕλλην καί εἷς Ἀρμένιος, καί συνεκάλεσε Βουλήν.» (Α. Χωραφάς, 1921, 107-108)

Τέλος ὁ φυλετικός αὐτός ἀγών κατέπαυσε μετά τήν ἐπανάστασιν τῶν **Νεοτούρκων** κατά τό 1908. (Χ. Χάρακας, 1936, 148)

«Κατά τόν Ἰούλιον τοῦ ἔτους τούτου (1908) οἱ **Νεότουρκοι** ἐκήρυξαν εἰς Θεσσαλονίκην ἐπανάστασιν κατά τοῦ Σουλτάνου. Κατέλυσαν τήν μονοκρατορίαν του καί ἐπέβαλαν εἰς τήν Τουρκίαν τό Σύνταγμα. Εἰς τό ἐξῆς τό Τουρκικόν Κράτος θά ἐδιοικεῖτο ἀπό τούς Βουλευτάς, τούς ὁποίους θά ἐξέλεγεν ὁ λαός.

Ἐπιστεύθη ὅτι αἱ διάφοραι Ἐθνότητες αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο εἰς τήν **Τουρκίαν**, θά ἔζων εἰς τό ἐξῆς ἀδελφικῶς. Τά ἔνοπλα σώματα διελύθησαν καί οἱ Ἕλληνες καί οἱ Βούλγαροι ἔδωσαν χεῖρα φιλίας.» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47)

«Οἱ Μακεδονικοὶ ἀγῶνες ἐσταμάτησαν τό ἔτος 1908, ὅταν εἰς τήν Τουρκίαν ἐπεκράτησαν οἱ **Νεότουρκοι**.» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 129)

«Για τα ἐπόμενα τέσσερα χρόνια ἡ ἐλληνική ἀντεπίθεση στη Μακεδονία ἀνέκοψε τή βουλγαρική διείσδυση. Ἡ ἔνοπλη φάση του Μακεδονικοῦ ἀγῶνα διακόπηκε το 1908. Τη χρονιά αὐτή πολλοί φιλελεύθεροι Τούρκοι, που ονομάστηκαν **Νεότουρκοι**, ἐπαναστάτησαν ἀντιδρώντας στην ἀπολυταρχική διοίκηση του Σουλτάνου καί στις συνεχεῖς ἐπεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πεισιμένοι ἀπό τις διακηρύξεις των Νεοτούρκων για παραχώρηση δικαιωμάτων, Ἕλληνες καί Βούλγαροι ἀντάρτες κατέθεσαν τα ὅπλα. Ὁ ἀγῶνας για τή διεκδίκηση τῆς Μακεδονίας θα συνεχιζόταν κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους» (Ἰωάννης Κολιόπουλος, Ἰάκωβος Μιχαλίδης, Αθανάσιος Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου, 2012, 179)

Στις εικονιστικές πηγές στην τελευταία σελίδα της ενότητας (181) παρατίθεται μια Λαϊκή εικόνα της επανάστασης των Νεοτούρκων από το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Αθήνας.

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις γραπτές πηγές, το απόσπασμα των Θάνου Βερέμη και ενός εκ των συγγραφέων του εγχειριδίου Γιάννη Κολιόπουλου «Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια» που ακολουθεί :

Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια

«Ομάδες ενόπλων, από την ελεύθερη Ελλάδα και από τη Μακεδονία, με επικεφαλής ως επί το πλείστον Έλληνες αξιωματικούς, στήριζαν το έργο των Ελλήνων δασκάλων, προστάτευαν όταν το καλούσε η ανάγκη απειλούμενες από αντίπαλες ομάδες χριστιανικές κοινότητες, επιδίωκαν τη σύγκρουση με τις ομάδες των αντιπάλων, αλλά εν τέλει συγκρούονταν κυρίως με τις δυνάμεις καταστολής που διατηρούσαν στην περιοχή οι Τούρκοι. Αυτές οι πλευρές του αγώνα συνιστούσαν τον ανεπίσημο αγώνα της Ελλάδας για τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων στη Μακεδονία. Επίσημα η Ελλάδα προσπαθούσε να υπονομεύσει το αίτημα των Βουλγάρων να παρασχεθεί από την Πύλη καθεστώς αυτονομίας στη Μακεδονία, κρίνοντας ότι τη συνέφερε να διατηρηθεί η κυριαρχία των Τούρκων ώσπου η Ελλάδα να βρεθεί σε θέση να διεκδικήσει και να κατοχυρώσει τη Μακεδονία δια των όπλων.» (Βερέμης Θ. & Κολιόπουλος Γ., Ελλάδα. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα, Καστανιώτης, Αθήνα 2006, σ.310.)

Άξιο σχολιασμού είναι ένα γεγονός μη καταγραφής της συμμετοχής του Τουρκικού παράγοντα, στα περισσότερα εγχειρίδια. Πρόκειται για τη συμμετοχή τους στον θάνατο του Παύλου Μελά που εξετάσθηκε παραπάνω. Στα περισσότερα εγχειρίδια από την ιστορία δεν προκύπτει καν ότι έγινε από Τουρκικό στρατιωτικό σώμα κι όταν υπάρχει η σχετική αναφορά, αμέσως υπογραμμίζεται, ότι προδόθηκε από τους Βούλγαρους. Γίνεται έτσι προφανές ότι στο πλαίσιο της ιστορίας που ακολουθείται, ζητούμενο είναι να οδηγείται ο μαθητής στην τόνωση του εθνικού του φρονήματος. Άρα η διαμάχη πρέπει να κρατηθεί μεταξύ Ελλήνων και Βούλγαρων, γιατί μόνο μέσα από αυτό το πρίσμα εξάγεται η νικηφόρος για τη χώρα μας έκβαση στον Μακεδονικό

αγώνα και αυτός λαμβάνει τη θέση του στο Πάνθεο των μεγάλων εθνικών επιτευγμάτων.

5.4. Εμπλοκή Σερβίας και Ρουμανίας

Η παραδοχή της συμμετοχής των λοιπών Βαλκανικών λαών και ειδικά των Σέρβων και των Ρουμάνων στα γεγονότα της περιόδου του 1904 έως 1908 στα σχολικά εγχειρίδια της Στ' Τάξεως του Δημοτικού είναι εξαιρετικά ισχνή. Η όλη διένεξη αντιμετωπίζεται σαν υπόθεση μεταξύ Βούλγαρων και Ελλήνων. Οι όποιες αναφορές σε σλαβόφωνους Μακεδόνες αντιστοιχίζονται σχεδόν αποκλειστικά με τους Βούλγαρους. Οι αναφορές σε Σέρβους και Ρουμάνους γίνονται στα πρώτα δύο εγχειρίδια της εξεταζόμενης σειράς. Από το 1936 και στους χρόνους που ακολούθησαν δεν γίνεται καμία αναφορά στα εγχειρίδια για την ανάμειξη και άλλων Βαλκανικών λαών στα γεγονότα του Μακεδονικού Αγώνα της περιόδου 1904-1908. Το γεγονός αυτό έχει τη βάση του στο ότι, το ιστορούμενο θέμα επικεντρώνεται στο μεγαλύτερο μέρος των εγχειριδίων σε πολεμικές συγκρούσεις και του αποδίδονται χαρακτηριστικά ηρωικής απάντησης των Ελλήνων στον Βουλγαρικό αλυτρωτισμό που εκφράστηκε κατά βάση δια της βίας, ενώ η Σερβική και η Ρουμανική διείσδυση είχαν περισσότερο πολιτιστική κατεύθυνση και αφορούσαν στην ίδρυση είτε εκκλησιαστικών κοινοτήτων, είτε σχολείων. Γενικότερα πολύ λίγα αναφέρονται κυρίως στα εγχειρίδια του περασμένου αιώνα στα γεγονότα πέραν των πεδίων των μαχών. Ακραία αναφορά, που ελέγχεται για την αξιοπιστία της, αποτελεί η καταγραφή ότι εξαιτίας του ανταγωνισμού στην Μακεδονία οι Ρουμάνοι κακοποίησαν ελληνικούς πληθυσμούς που διέμεναν στην χώρα τους που υπάρχει στο εγχειρίδιο του Α. Χωραφά που κυκλοφόρησε το 1921.

Αφού γίνεται αναφορά ότι οι Βούλγαροι με φόνους και απειλές επιχειρούσαν να παρασύρουν τους κατοίκους της Μακεδονίας με το μέρος της Εξαρχία, συνεχίζει.
*«Τότε τό ἴδιον ἤρχισαν νά κάμνουν καί οἱ **Σέρβοι**. Ἐπίσης οἱ **Ρουμάνοι** ἐβάπτισαν τούς Κουτσοβλάχους εἰς Μακεδονορουμάνους καί ἤρχισαν νά ἐργάζωνται διά τήν ἴδρυσιν Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας. Χάριν δέ τοῦ σκοποῦ των Βούλγαροι, **Σέρβοι** καί **Ρουμάνοι** ἔκτιζαν ἐκκλησίας καί σχολεῖα εἰς τήν Μακεδονίαν»*

*«Τά Ἑλληνικά σώματα ἠγωνίσθησαν ἀποτελεσματικῶς εἰς τήν Μακεδονίαν καί κατά τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καί κατά τῆς **Ρουμανικῆς** προπαγάνδας. Ἔνεκα τούτου,*

πρός εκδίκησιν οί μέν Βούλγαροι κατέστρεψαν τάς ἑλληνικάς κοινότητας Ἀγγιάλου και Φιλιππουπόλεως, οί δέ Ρουμάνοι ἑκακοποίησαν τούς εἰς τήν Ρουμανίαν διαμένοντας Ἕλληνας». (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

*Κατ' αὐτόν τόν τρόπον ἐξηκολούθησεν ἐπί σειρά ἐτών σκληρότατος φυλετικός ἀγών εἰς τήν Μακεδονίαν μεταξύ Ἑλλήνων και Βουλγάρων, εἰς τόν ὁποῖον ἔλαβον μέρος καί οί Σέρβοι καί οί **Ρουμάνοι** πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐκεῖ ἰδικῶν των κατοίκων. (Χ. Χάρακας, 1936, 148)*

Στο διαδραστικό εμπλουτισμένο εγχειρίδιο, που χρησιμοποιείται πλέον για τη διδασκαλία του μαθήματος, με προσπέλαση στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=10#32 βρίσκουμε στις γραπτές πηγές, το απόσπασμα που ακολουθεί :

Η ευγενής μας τύφλωσις

*«..... Ανάλογες προσπάθειες προσηλυτισμού με μικρότερες αλλά όχι ασήμαντες επιτυχίες, κατέβαλλε και η **σερβική** πλευρά, κυρίως στην περιοχή της "Παλαιάς Σερβίας"» (Γιανουλόπουλος Γ., Η ευγενής μας τύφλωσις Εξωτερική πολιτική και εθνικά θέματα από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σ.197.)*

5.5. Ρωσία - Μεγάλες Δυνάμεις

Οι αναφορές στις «Μεγάλες Δυνάμεις» της εποχής εντοπίζονται χρονικά σε δύο περιόδους. Η πρώτη περίοδος αφορά αποκλειστικά τη Ρωσία. Χρονικά ακολουθεί τη Συνθήκη του Βερολίνου του 1878 με την οποία, με την επέμβαση της Ρωσίας, η Βουλγαρία γίνεται ανεξάρτητη ηγεμονία εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και διαρκεί κατά τα εξεταζόμενα εγχειρίδια μέχρι και τα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα 1904-1908. Από τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και μετά τίθεται σε εφαρμογή Ρωσικό σχέδιο δημιουργίας στην Βαλκανική χερσόνησο μεγάλου Βουλγαρικού Κράτους και ενισχύονται οικονομικά οι Βούλγαροι κομιτατζήδες από Ρωσικά κεφάλαια.

Ακραία προσέγγιση είναι η αναφορά για πανσλαβικό όραμα της Ρωσίας, μέσω του οποίου θα εδραιωνόταν στα Βαλκάνια, με απώτερο στόχο της κατάληψη της

Κωνσταντινούπολης. Καλλιεργείται η διαμόρφωση ενός κλίματος σλαβισμού που οδηγεί ουσιαστικά στη δημιουργία ενός αρνητικού στερεοτύπου για τους αντιπάλους Βούλγαρους που έτσι καθίστανται κατώτεροι σε σχέση με τον ανώτερο Ευρωπαϊό Έλληνα.

Οι αναφορές αυτού του είδους εντοπίζονται στα παλαιότερα εγχειρίδια που χρονικά συμπίπτουν με την πρώιμη Μεταξική περίοδο και αυτήν του ψυχρού πολέμου. Στα μεταπολιτευτικά εγχειρίδια υπάρχει μόνο μια αναφορά σε αυτό το θέμα, αυτή των Ν. Διαμαντόπουλου, Α. Κυριαζόπουλου στο εγχειρίδιο του 1979 σε αρκετά ήπιο τόνο που κάνει λόγο μόνο για Ρωσική «υποστήριξη» της Βουλγαρίας.

Το ζήτημα αποδίδεται σχεδόν πάντα σε μια φράση και ειδομένο έτσι, αποκόπτεται τελείως από τους συσχετισμούς και τα παιχνίδια εξουσίας των μεγάλων δυνάμεων της εποχής. Η εικόνα που δημιουργείται είναι ότι απέναντί μας υπήρχε μια συνωμοσία δυνάμεων που μας αντιστρατεύονταν, ενώ εμείς ως ήρωες μόνοι, δίναμε την περι δικαίου μάχη.

Στο σχολικό βοήθημα του Κ. Γ. Λαγουμιτζάκη του 1935, απαρχή του Μακεδονικού ζητήματος θεωρείται η Συνθήκη του Βερολίνου το 1878, η οποία και αναλύεται συνοπτικά. Αν και αυτή τελικά ακυρώθηκε, αναφέρεται ότι, η Ρωσία επέβαλε στην Τουρκία, ως νικήτρια στον μεταξύ τους πόλεμο, τα δικαιώματα της Βουλγαρίας επί της Μακεδονίας, νομιμοποιώντας ουσιαστικά τις διεκδικήσεις των Βουλγάρων. Αυτό προκάλεσε της αντίθεση των Ελλήνων τα χρόνια που ακολούθησαν με αποτέλεσμα οι Βούλγαροι να ξεκινήσουν εξοντωτικό αγώνα εναντίον τους και συνεχίζει «...*Εἰς τόν ἀγῶνα αὐτόν ἐβοηθοῦντο διά παντός μέσου ἀπό τήν Ρωσσίαν. Κυρίως μέ χρήματα. Ἡ Ρωσσία ἤθελε νά γίνῃ Βουλγαρική ἢ Μακεδονία, διότι τό σχέδιόν της ἦτο νά καταλάβῃ ἢ ἰδίᾳ τήν Κωνσταντινούπολιν καί νά ἀπλωθῇ ὁ Σλαβισμός εἰς ὅλην τήν Βαλκανικήν χερσόνησον.*» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 46)

«*Ἐπληρώνοντο δέ (οἱ κομιτατζήδες) καί καλῶς ἀπό τά χρήματα τῆς Ρωσσίας*» (Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, 1935, 47)

«*Οἱ Βούλγαροι μέ τήν ὑποστήριξιν τῆς Ρωσσίας ἠθέλησαν νά δημιουργήσουν εἰς τήν Βαλκανικήν ἓνα μεγάλο Βουλγαρικό κράτος, εἰς τό ὁποῖον νά περιλάβουν Ἑλληνικά ἐδάφη, καί πρό πάντων τήν Μακεδονίαν καί τήν Θράκην.*» (Ν. Αντιπάτης, Ε. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας 1956, 129)

«Μετά τόν πόλεμον τοῦ 1897 οἱ Βούλγαροι μέ τήν βοήθειαν τῆς **Ρωσίας** ἤρχισαν νά ἐργάζωνται διά νά δημιουργήσουν εἰς τήν Βαλκανικήν ἓν μέγα Βουλγαρικόν κράτος,» (Π. Παπαδόπουλος, Β. Δούκλιας 1960, 128)

«Το 1878 ἡ Βουλγαρία ἔγινε ἀνεξάρτητη ἡγεμονία κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ σουλτάνου. Ὑστερα ἀπό αὐτό οἱ Βούλγαροι, στηριζόμενοι καί στή **Ρωσική ὑποστήριξη**, θέλησαν νά δημιουργήσουν στή Βαλκανική ἓνα μεγάλο βουλγαρικό κράτος, στό ὁποῖο νά περιλάβουν τή Θράκη καί τή Μακεδονία, πού ἦταν ἀνεκάθεν χῶρες ἐλληνικές καί ὁ πληθυσμός τούς ἦταν καθαρά ἐλληνικός». (Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος 1979, 162)

Ο δεύτερος τύπος αναφοράς, προσδίδει στις μεγάλες δυνάμεις θετικό πρόσημο. Στην πρώτη καταγραφή αρνούνται το 1878 να δώσουν την Μακεδονία στην Βουλγαρία και στην δεύτερη πρωταγωνιστούν το 1908 στην επέμβαση περί επιβολής εσωτερικών μεταρρυθμίσεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην χορήγηση δικαιωμάτων στους ελληνικούς πληθυσμούς στην Μακεδονία, καθιστώντας επί της ουσίας νικηφόρα την έκβαση του Μακεδονικού αγώνα και είχε ως τελική κατάληξη την επανάσταση των Νεότουρκων και τον εξευρωπαϊσμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

«Ἡ κατάσταση αὐτή τῆς Μακεδονίας ἔκαμε τās **εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις** νά ἐπεμβοῦν διά νά φέρουν διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις εἰς αὐτήν. Τότε ἐξερράγη εἰς τήν Τουρκίαν ἡ ἐπανάστασις τῶν Νεοτούρκων» (Α. Χωραφάς, 1921, 107)

Στο εγχειρίδιο της ομάδας Ακτύπη αφού αναφέρεται σύντομα στα *απελευθερωτικά κινήματα* το 1854 και το 1878, συνεχίζει, «...Οι επαναστάτες αντιμετώπισαν ισχυρές τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις και αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην ελεύθερη Ελλάδα. Ὅμως η επανάσταση αὐτή ἔδωσε τὴ δυνατότητα στήν ἐλληνική κυβέρνηση νά προβάλλει τὸ δίκιο τῆς Μακεδονίας σὲ συνέδριο τοῦ Βερολίνου καὶ νά πείσει τὶς **Μεγάλες δυνάμεις** νά μὴν παραχωρήσουν τὴν περιοχή στή Βουλγαρία, πού τὴ διεκδικούσε. Ἡ Μακεδονία παρέμεινε ἔτσι ἐπαρχία τῆς Τουρκίας. (Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καΐλα Μ., Κουτσοῦλάκος Θ., Παπαγρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ., 1997, 191)

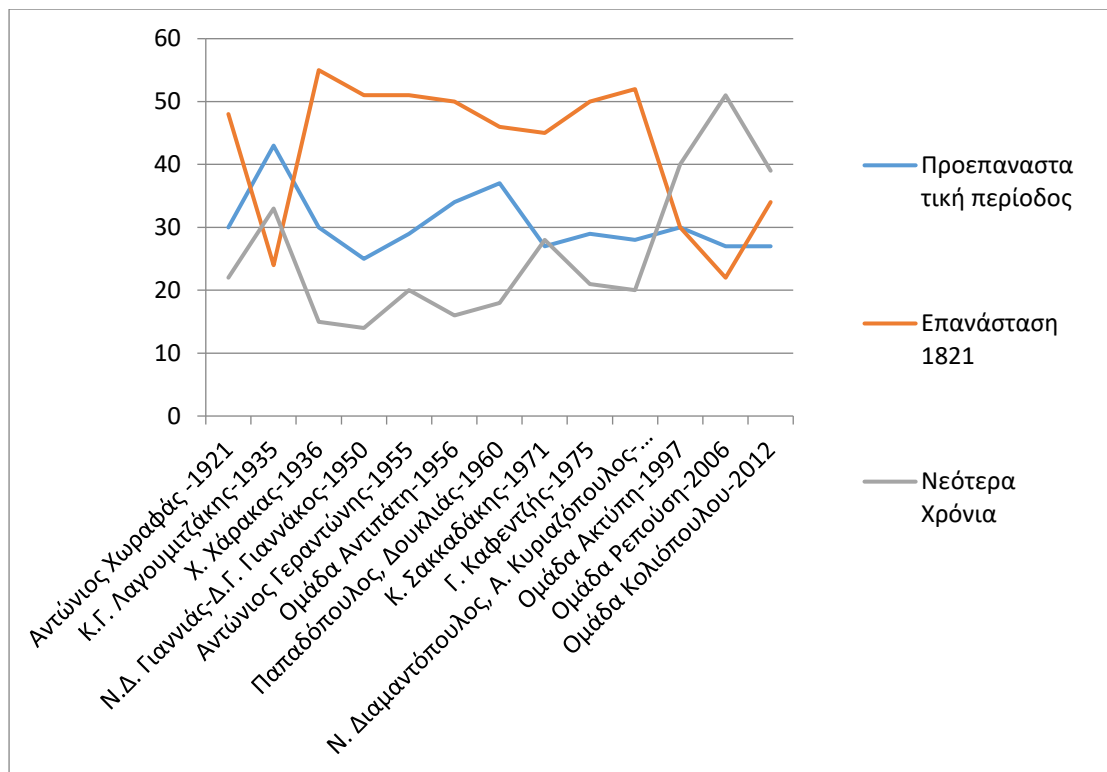
6. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

6.1. Αξιολόγηση και συμπεράσματα ποσοτικής έρευνας ύλης

Ο Πίνακας 15 και η σχηματική του απεικόνιση που ακολουθεί, συγκεντρώνουν τα στοιχεία του ποσοστιαίου περιεχομένου κάθε εγχειριδίου για τις τρεις ιστορικές περιόδους που παραθέσαμε στην σχετική ενότητα. Βλέπουμε λοιπόν ότι η Προεπεναστατική του 1821 περίοδος, έως την έναρξη της επανάστασης, διαχρονικά στα εγχειρίδια καταλαμβάνει ένα ποσοστό κοντά στο 30 % των περιεχομένων. Το ίδιο συμβαίνει και με την περίοδο της Επανάστασης του 1821 που μέχρι το 1979 το ποσοστό της είναι κοντά στο 50 % του περιεχομένου, καταλαμβάνοντας δηλαδή το μισό του βιβλίου. Στα εγχειρίδια που ακολουθούν, από το 1997 κι έπειτα βλέπουμε μια πτώση του ποσοστού των αφιερωμένων στην επανάσταση σελίδων, με ταυτόχρονη άνοδο της καταγραφής της νεότερης Ελληνικής Ιστορίας. Από το εγχειρίδιο του Ακτύπη το 1997 κι έπειτα η ιστορία της Νέας Ελλάδας καταλαμβάνει περισσότερο χώρο από αυτή της επανάστασης του 1821 στα εγχειρίδια. Η γραμμή που περιγράφει τους Νεώτερους χρόνους παρατηρούμε πως βαίνει αυξητικά όλη την περίοδο που εξετάζουμε. Αυτό βέβαια προκύπτει από τη λογική, ότι συνεχώς προκύπτουν νέα θέματα με την πάροδο του χρόνου τα οποία προστίθενται στα εγχειρίδια, αλλά σίγουρα δεν είναι μόνο αυτό.

α/ α	Συγγραφέας-Έτος κυκλοφορίας	Περιεχόμενο (%)		
		Περίοδος πριν την Επανάσταση	Περίοδος Επανάστασης 1821	Νεότερα χρόνια
1	Αντώνιος Χωραφάς -1921	30	48	22
2	Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης - 1935	43	24	33
3	Χ. Χάρακας-1936	30	55	15
4	Ν.Δ. Γιαννιάς-Δ.Γ. Γιαννάκος-1950	25	51	14
5	Αντώνιος Γεραντώνης-1955	29	51	20
6	Ομάδα Αντιπάτη-1956	34	50	16
7	Παπαδόπουλος, Δουκλιάς-1960	37	46	18
8	Κ. Σακκαδάκης-1971	27	45	28
9	Γ. Καφεντζής-1975	29	50	21
10	Διαμαντόπουλος, Κυριαζόπουλος-1979	28	52	20
11	Ομάδα Ακτύπη-1997	30	30	40
12	Ομάδα Ρεπούση-2006	27	22	51
13	Ομάδα Κολιόπουλου-2012	27	34	39

Πίνακας 15: Περιεχόμενο (%) τριών ιστορικών περιόδων της νεότερης Ελληνικής Ιστορίας

Σχήμα 14: Σχηματική απεικόνιση Περιεχομένου (%) τριών ιστορικών περιόδων της νεότερης Ελληνικής Ιστορίας στα σχολικά εγχειρίδια που εξετάζονται

Μετά το 1981 και την άνοδο μιας κυβέρνησης με δηλωμένο διαφορετικό πολιτικό προσανατολισμό, στα πολιτικά πράγματα της χώρας θέματα που αποτελούσαν ταμπού, όπως ο Εμφύλιος 1945-1949 άρχισαν να λαμβάνουν τον χώρο που τους αναλογούσε στα σχολικά εγχειρίδια. Προέκυψε επίσης και ένα πιο ελεύθερο πνεύμα στην συνολική καταγραφή των ιστορικών προσεγγίσεων. Η ιστορική καταγραφή απέκτησε περισσότερη ελευθερία και διαθεματικότητα και άρα μεγαλύτερο εύρος. Σ' αυτό το σημείο δεν θα επεκταθούμε περισσότερο μια που αυτό γίνεται εντός του κειμένου σε άλλα σημεία, αλλά θα μείνουμε σε στατιστικό σχολιασμό.

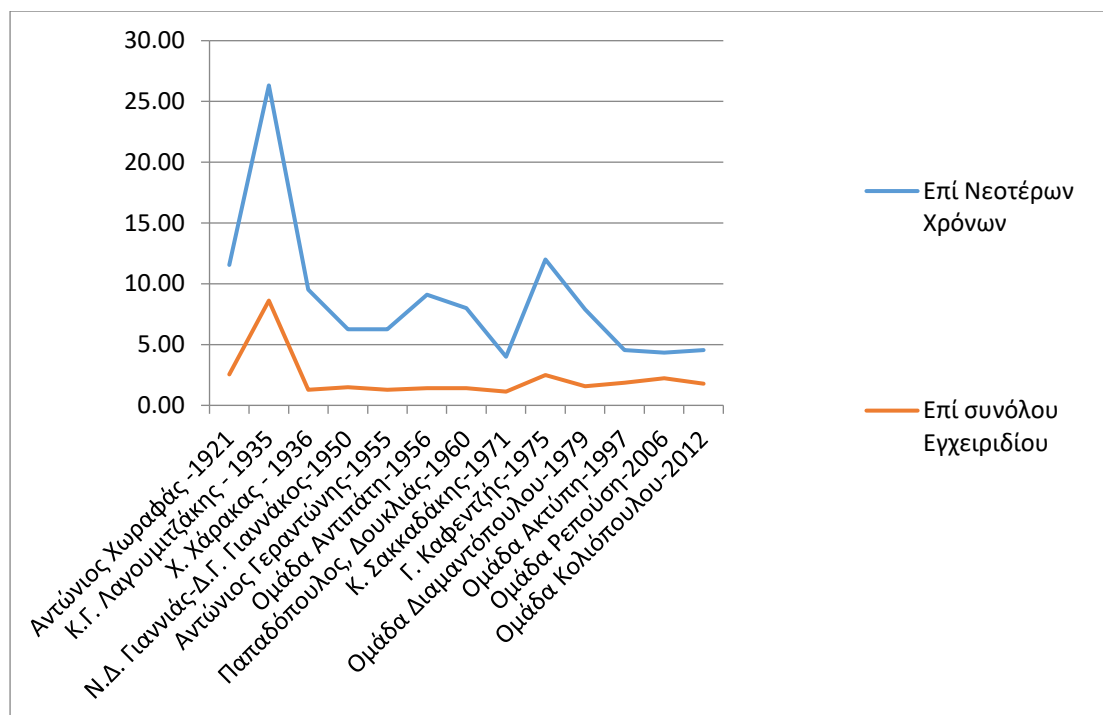
Δεν μπορεί ωστόσο να μείνει ασχολίαστη η αντιστροφή της θεματική καμπύλης που γίνεται με το βιβλίο της ομάδας Ρεπούση το 2006. Εκεί η ευθεία που περιγράφει τους νεώτερους χρόνους αποκτά τοπικό μέγιστο με ποσοστό 51% και αυτή που περιγράφει τους χρόνους του 1821 τοπικό ελάχιστο με ποσοστό 22%. Επίσης παρατηρείται ότι το εγχειρίδιο της ομάδας Κολιόπουλου που ακολούθησε φέρνει τις γραμμές περιεχομένου στα ίδια μεγέθη αυτού της ομάδας Ακτύπη που προηγήθηκε. Το βιβλίο της ομάδας Ρεπούση φαντάζει σαν μια μεγάλη ανατρεπτική παρένθεση στο διάγραμμα των περιεχομένων, που αμέσως απαλείφεται.

Ασχολίαστο δεν μπορεί να μείνει το θέμα των πολύ λίγων σελίδων που διαθέτει το εγχειρίδιο του Χ. Χάρακα το 1936 στην νεότερη ιστορία, που αποτυπώνει το κλίμα της ηττοπάθειας που ακολούθησε την μικρασιατική καταστροφή και την Ελληνική ήττα του 1922. Όπως επίσης και το γεγονός του υψηλού αριθμού σελίδων που αφιερώνει το εγχειρίδιο του Κ. Σακκαδάκη το 1971 στην Νεώτερη ιστορία που οφείλεται καθαρά στην διθυραμβική καταγραφή των πεπραγμένων της δικτατορίας. Γενικά θα μπορούσε να καταγραφεί πριν των προαναφερθέντων εξαιρέσεων θεματική ομοιομορφία στην γραφή των εγχειριδίων για τις περιόδους του μεσοπολέμου, του ψυχρού πολέμου, των πρώτων μεταδικτατορικών χρόνων και των ύστερων μετά το 1981 χρόνων.

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί η αύξηση του μεγέθους σελίδας των εγχειριδίων μετά το 1964 και η σταθεροποίηση του αριθμού των σελίδων κοντά στις 200 με ταυτόχρονη εισαγωγή θεματικών για την αρχιτεκτονική και άλλων μορφών τέχνης καθώς και για τις τεχνολογικές εξελίξεις. Επίσης σ' αυτό το πεδίο εξαίρεση είναι το εξαιρετικά συμπυκνωμένο εγχειρίδιο της ομάδας Ρεπούση με μόλις 135 σελίδες.

α/α	Συγγραφέας-Έτος κυκλοφορίας	Περιεχόμενο (%)	
		Επί Νεοτερών χρόνων	Επί συνόλου εγχειριδίου
1	Αντώνιος Χωραφάς -1921	11,54	2,54
2	Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης - 1935	26,32	8,62
3	Χ. Χάρακας-1936	9,52	1,29
4	Ν.Δ. Γιαννιάς-Δ.Γ. Γιαννάκος-1950	6,25	1,48
5	Αντώνιος Γεραντώνης-1955	6,25	1,27
6	Ομάδα Αντιπάτη-1956	9,10	1,40
7	Παπαδόπουλος, Δουκλιάς-1960	8,00	1,41
8	Κ. Σακκαδάκης-1971	4,00	1,13
9	Γ. Καφεντζής-1975	12,00	2,48
10	Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος-1979	7,90	1,58
11	Ομάδα Ακτύπη-1997	4,55	1,85
12	Ομάδα Ρεπούση-2006	4,34	2,22
13	Ομάδα Κολιόπουλου-2012	4,55	1,77

Πίνακας 16: Περιεχόμενο (%) θέματος Μακεδονικού Αγώνα επί α) Ιστορίας Νεοτέρων Χρόνων β) Επί συνόλου περιεχομένου εγχειριδίων

Σχήμα 15: Σχηματική απεικόνιση Περιεχομένου (%) θέματος Μακεδονικού Αγώνα επί α) Ιστορίας Νεοτέρων Χρόνων β) Επί συνόλου περιεχομένου εγχειριδίων

Στον Πίνακα 16 και στην σχηματική απεικόνιση που τον συμπληρώνει γίνεται πλέον καταγραφή για το θέμα του Μακεδονικού αγώνα των χρόνων 1904-1908 όπως προέκυψε από την αποδελτίωση των σχολικών εγχειριδίων που εξετάστηκαν. Η πρώτη στήλη εξετάζει την επιρροή του θέματος εντός της θεματικής ενότητας της ιστορίας των Νεοτέρων χρόνων όπου αυτό εντάσσεται, ενώ στη δεύτερη στήλη γίνεται το ίδιο εντός του συνόλου του περιεχομένου των εγχειριδίων. Στην στάθμιση έχει συμπεριληφθεί το Μαθητικό Βοήθημα του Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη του 1936 που δίνει τοπικά μέγιστα και ακρότατα στο διάγραμμα. Θεωρήθηκε καλό λόγω της τοπικότητας του (διανεμήθηκε μόνο στους μαθητές της Μακεδονίας) και της συνακόλουθης εστίασης στα θέματά της να μην ληφθεί υπ' όψη στην εξαγωγή των συμπερασμάτων.

Παρατηρούμε λοιπόν μια διαχρονική σταθερότητα κοντά σε ποσοστό 2% επί του περιεχομένου του βιβλίου στη παράθεση της ιστορικής καταγραφής των γεγονότων του 1904 έως 1908. Οι διαφοροποιήσεις γίνονται όταν μελετηθεί το εύρος της παράθεσης του θέματος εντός της ενότητας που καταλαμβάνει. Βλέπουμε λοιπόν τοπικά ακρότατα στο εγχειρίδιο του Αντωνίου Χωραφά του 1921 και στο Βιβλίο του Καφεντζή του 1975. Στην πρώτη περίπτωση προφανώς σε καιρούς μιας

προδιαγραφόμενης ήττας στο Μικρασιατικό μέτωπο ήταν ζητούμενη η παράθεση ηρωικών και κατά τρόπο νικηφόρων ιστορικών συμβάντων. Ενώ στη δεύτερη μέσα στην αμήχανη περίοδο της παλινόρθωσης της δημοκρατίας μετά τη δικτατορία και εντός του κλίματος κατήφειας από την Κυπριακή καταστροφή πάλι εκτιμήθηκε ότι ηρωικά γεγονότα και αγώνες προς ανόρθωση του ηθικού ήταν απαραίτητα. Κοινός παρονομαστής των δύο περιόδων ήταν η πολιτική ρευστότητα και αστάθεια και το κλίμα ηττοπάθειας.

Την πρώτη λοιπόν περίοδο από το 1921 έως το 1950 η καταγραφή του θέματος εντός της ενότητας των Νεοτέρων χρόνων βαίνει μειούμενη, στη συνέχεια σταθεροποιείται, παρουσιάζει αυξητική τάση στα χρόνια κοντά στο 1960 βοηθώντας τον ψυχρού πολέμου και με δεδομένο ότι ο «αντίπαλος» ήταν η Βουλγαρία που βρισκόταν σε διαφορετικό στρατόπεδο, μειώνεται ξανά στο εγχειρίδιο της περιόδου της δικτατορίας κυρίως ως συνέπεια της αύξησης των περιεχομένων που εξυμνούσαν το καθεστώς, εκτινάσσεται όπως προαναφέρθηκε το 1975 και στη συνέχεια μειώνεται, για να σταθεροποιηθεί στην περίοδο μετά το 1997 έως τις μέρες μας. Όλα τα εγχειρίδια μετά το 1981 δίνουν στο θέμα την ίδια βαρύτητα.

6.2. Αξιολόγηση και συμπεράσματα ποιοτικής – ποσοτικής έρευνας

Στο σχολικό εγχειρίδιο του Αντώνη Χωραφά (1921), η καταγραφή είναι συνοπτική αφού αφιερώνονται μόνο τρεις σελίδες για το θέμα του Μακεδονικού Αγώνα. Στην καταγραφή υπάρχει έντονο το ηρωικό στοιχείο και είναι ξεκάθαρος ο εθνικός προσανατολισμός εξιστόρησης των γεγονότων. Γίνεται αναφορά στην ελληνικότητα της Μακεδονίας «*ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων*». Συνεχίζει με αναφορά τόσο στην Εξαρχία όσο και στην ίδρυση του Μακεδονικού Κομιτάτου. Οι Βούλγαροι καταγράφονται ως βίαιοι κι εκδικητικοί. Η αναφορά στα ελληνικά αντάρτικα σώματα είναι σύντομη και ο ηρωισμός τους τονίζεται. Ενώ υπάρχει αναφορά στο ρόλο της Ρουμάνικης προπαγάνδας στον μακεδονικό χώρο, με αφορμή την παρουσία βλάχικου πληθυσμού στη Μακεδονία. Καταγράφεται παρέμβαση των μεγάλων δυνάμεων και ο τέλος της σύγκρουσης δίνεται από την επανάσταση των Νεότουρκων.

Ο συγγραφέας Χ. Χάρακας το 1936 συνεχίζει τον τρόπο προσέγγισης του προηγούμενου εγχειριδίου με ξεκάθαρη τον εθνοκεντρικό προσανατολισμό. Τα

εδάφη της Βόρειας περιοχής της Μακεδονίας ήταν Ελληνικά ως συνέχεια της Βυζαντινή αυτοκρατορίας. Οι κάτοικοι ήταν μεν σλαβόφωνοι αλλά με Ελληνική και Ορθόδοξη συνείδηση, που παρασύρθηκαν δια της Βουλγαρικής βίας στο δίκτυο της Εξαρχίας. Η Ελλάδα «αναγκάστηκε» να απαντήσει στην βία και την προπαγάνδα των «άλλων» με «πᾶν μέσον» ακόμα και με αντάρτικα σώματα και ως εκ τούτου προέκυψε «φυλετικός αγών». Γίνεται κι εδώ αναφορά στην παρουσία των Σέρβων και των Ρουμάνων στην περιοχή με συμμετοχή στις συγκρούσεις και μια έμμεση αναφορά ότι υπήρχαν εκεί και δικοί τους ομοεθνείς. Επίσης για την Ελληνική ταυτότητα εξαιρεί τη γλώσσα ως συστατικό της στοιχείο και τη συνθέτει ως δίπτυχο που περιέχει «συνείδησιν πάντοτε Ἑλληνικήν καί πίστιν πάντοτε Ὀρθόδοξον Χριστιανικήν». Το τέλος κι εδώ δίδεται από τους Νεότουρκους.

Παράλληλα με το εγχειρίδιο του Χ. Χάρακα διανέμεται το 1935 στους μαθητές της Μακεδονίας το σχολικό βοήθημα «Ἱστορία τῆς Μακεδονίας» *διὰ τὴν ΣΤ' τάξιν καὶ τὸ δευτερον ἔτος συνδιδασκαλίας Ε' καὶ ΣΤ'*, του Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη. Το βιβλίο μας εισάγει απευθείας στο πνεύμα του με την αφιέρωσή του «εἰς τοὺς πεσόντας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Μακεδονίας». Μαθαίνουμε στο σημείωμα προς τους δασκάλους της Μακεδονίας που ακολουθεί, ότι το αναλυτικό πρόγραμμα ορίζει στο μάθημα της ιστορίας, να διδάσκεται και η ιστορία του τόπου του μαθητού και αυτό έρχεται να καλύψει το βιβλίο.

Στις σελίδες του καλύπτονται οι Ρωμαϊκοί και Βυζαντινοί χρόνοι με έμφαση στον Χριστιανισμό και αναφορά στον Άγιο Δημήτριο. Καταγράφεται η κάθοδος βαρβαρικών φύλων και οι πολεμικές συρράξεις που ακολούθησαν και ακολουθεί η Τουρκοκρατία και η Επανάσταση του 1821. Στο τέταρτο κεφάλαιο με τίτλο «Τα τελευταία έτη» περιγράφονται σε υποενότητες «Ο Μακεδονικός αγών», «Η αντίστασις. Ο θάνατος του Παύλου Μελά» και «Ο Αγών συνεχίζεται» σε έκταση πέντε σελίδων.

Σε ύφος καθαρά εθνικοπατριωτικό ύφος αναφέρεται, ότι η Βουλγαρία βοηθιέται πολιτικά και οικονομικά από την Ρωσία για να εξαπλωθεί ο Σλαβισμός στα Βαλκάνια και ότι το εγχείρημα της εξόντωσης των Ελλήνων βοηθούσαν οι Τούρκοι, με σκοπιμότητα να εδραιώσουν την δική τους κυριαρχία στην περιοχή. «Οἱ Βούλγαροι ἐστράφησαν ἀρχικῶς κατὰ τῶν μορφωμένων Ἑλλήνων. Ἦρχισαν τὰς δολοφονίας ἱερέων, διδασκάλων, ἰατρῶν καὶ ἐμπόρων. Μετὰ τὸ 1900 ὁ ἀγὼν τῶν ἔγινε συστηματικώτερος. Κατήρτισαν ἔνοπλα σώματα (Κομιτατζίδες) ... ἐζήτουν νὰ ἐξαναγκάσουν τοὺς κατοίκους νὰ γίνουν Βούλγαροι». Κατόπιν καταγράφονται

αριθμητικά οι απώλειες στον άμαχο πληθυσμό. Στη συνέχεια μνημονεύεται ο Ίωνας Δραγούμης ως πολιτικός οργανωτής των Ελλήνων στην περιοχή του Μοναστηρίου και οι καπετάνιοι Βαγγέλης και Κώττας ως οι ένοπλοι μαχητές του αγώνα. Γίνεται αναφορά στην Επιτροπή που συστήθηκε στην Αθήνα για τον Μακεδονικό Αγώνα και στους Στέφανο Δραγούμη, Καλαποθάκη, Πολίτη και Σαρόγλου πριν περάσει η εξιστόρηση στον ένοπλο αγώνα και τον Παύλο Μελά. Η περί αυτού αναφορά τελειώνει γλαφυρά και ηρωικά *«Ὁ Μελαῖς ὄρμησε πρῶτος ἐναντίον τῶν Τοῦρκων. Ἔπεσεν ὁμως νεκρός ἀπό τὰς ἐχθρικός σφαίρας. Οἱ σύντροφοί του ἔκομαν και ἐπῆραν την κεφαλὴν του, διά να μην την πάρουν οἱ Τοῦρκοι. Τὴν ἔθαψαν εἰς την ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου Πισοδέρι. Το σῶμα του ἐτάφη κατόπιν εἰς τον Μητροπολιτικόν Ναόν τῆς Καστορίας»*.

Ακολουθεῖ η εξιστόρηση της συνέχειας του αγώνα και οι μάχες με τους κομιτατζήδες και τους Τούρκους. Ως κέντρα των συγκρούσεων αναφέρονται η Θεσσαλονίκη και το Μοναστήρι και γίνεται ειδική μνεία στους ιερείς και τους δασκάλους που βοηθούσαν στον αγώνα, με ονομαστική αναφορά στους Μητροπολίτες Γρεβενών Αιμιλιανό και Πραβίου Αιμιλιανό επίσης που φονεύθηκαν από τους Βούλγαρους. Στο βιβλίο υπάρχει ολοσέλιδο σκίτσο του Παύλου Μελά και επίσης ολοσέλιδη φωτογραφία Ελληνικού αντάρτικου σώματος. Στο τέλος παρατίθεται δημοτικό τραγούδι.

Στόχος του βοηθήματος είναι καθαρά η διαμόρφωση εθνικής-εθνικιστικής συνείδησης στους μαθητές στην ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδο του Μεσοπολέμου. Κυριαρχούν η δαιμονοποίηση των αντιπάλων, η εγκατάσταση και εμπέδωση της ιστορικής γραμμής της ελληνικής, μέσω Βυζαντίου και Ορθοδοξίας, από ρωμαϊκών χρόνων Μακεδονίας και η υπεράσπιση του «δίκαιου» αγώνα των Ελλήνων ενάντια στον Βουλγάρο αλυτρωτισμό. Ο Βούλγαροι είναι Σλάβοι κατακτητές, οι Τούρκοι ο προαιώνιος εχθρός. Έναντι του στόχου δεν τηρούνται καν τα προσχήματα επιστημονικής ιστορικής καταγραφής των γεγονότων και με δυσκολία το εν λόγω εγχειρίδιο μπορεί να χαρακτηριστεί ως εργαλείο διδασκαλίας Ιστορίας σε μαθητές.

Ακολουθεῖ το πρώτο χρονολογικά μετά τον 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο εγχειρίδιο που εξετάζουμε των Δ. Γιαννιά και Δ. Γιαννάκου (1955) με μια εξαιρετικά συνοπτική δισέλιδη αναφορά στο θέμα. Η Ελληνικότητα της Μακεδονίας προκύπτει δια του ελληνικού πληθυσμού που την κατοικεί, γίνεται καταγραφή όμως και της σλαβοφωνίας στην περιοχή. Τα μέλη Μακεδονικού Κομιτάτου οι Βούλγαροι κομιτατζήδες είναι συμμορίες απάνθρωπων κακοποιών. *Τό «Μακεδονικόν ζήτημα» ἠλέκτριζε τὴν ψυχὴν παντός πατριώτου*. Σημαντική καταγραφή σε ηρωικό τόνο για τον

Παύλο Μελά. Πρώτη καταγραφή στα εγχειρίδια που εξετάζουμε του όρου «Μακεδονομάχος». Δεν μας ενημερώνει πως τελειώνει η σύρραξη. Στα αξιοσημείωτα και η διεξοδικότερη ανάλυση που προηγείται της θεματικής για τον Μακεδονικό Αγώνα, για το πώς φτάσαμε στα γεγονότα των ετών 1904-1908.

Την ίδια χρονιά το 1955 κυκλοφορεί και του Αντώνιου Γεραντώνη. Στο εξώφυλλο του κυριαρχεί σε μεγάλο μέγεθος ο φοίνικας, σύμβολο που αργότερα θα οικειοποιηθεί η δικτατορία των Συνταγματαρχών με τον υπότιτλο «Ἡ Ἑλλάδα ποτέ δεν πεθαίνει. Ἀναγεννᾶται ὡς ὁ φοίνιξ ἐκ τῆς τέφρας του». Από το εξώφυλλο γίνεται φανερό και το πνεύμα του βιβλίου. Στον Μακεδονικό Αγώνα αφιερώνεται το ομώνυμο κεφάλαιο με εύρος δύο σελίδες.

Το εγχειρίδιο δεν ξεφεύγει από τον χαρακτήρα των προηγούμενων του, οι Βούλγαροι με το πανσλαβικό τους ὄραμα ανάγκασαν, με άσκηση τρομοκρατίας, τους Ἕλληνες στη Μακεδονία να αμυνθούν και στην προστασία τους έσπευσε το επίσημο Κράτος των Αθηνών. Στρατός και Εκκλησία πρωτοστατούσαν τυπικώς και ατύπως και με ηρωισμό και σθένος εκδίωξαν τους Βούλγαρους, οι οποίοι προέβησαν σε αντίποινα κατά των συμπατριωτών μας στην Ανατολική Ρωμυλία. Ο αντίπαλος δαιμονοποιείται, τα αίτια της σύγκρουσης δεν διερευνούνται, το ὅλο θέμα τίθεται μυθιστορηματικά σαν εξιστόρηση μάχης. Γίνεται κι εδώ αναφορά στον ηρωισμό του Παύλου Μελά, του οποίου παρατίθεται και προσωπογραφία και των μακεδονομάχων γενικότερα.

Τον επόμενο χρόνο το 1956 εμφανίζεται στη Στ' Τάξη του Δημοτικού το Μαθητικό Βοήθημα των συγγραφέων Νικ. Αντιπάτη, Ελ. Αλεξίου και Δ. Κατσαδήμα. Πραγματεύεται σε ίδιο κεφάλαιο το θέμα «Μακεδονικός ἀγών» σε εύρος μόλις μίας σελίδας. Για πρώτη φορά καταγράφεται η υποστήριξη της Ρωσίας στο Βουλγαρικό εγχείρημα. Ωστόσο παραδόξως το ὅλο θέμα περιγράφεται αρκετά «πολιτικά», δεν υπάρχουν απαξιωτικοί χαρακτηρισμοί για τους Βούλγαρους εκτός του γεγονότος ότι τους αποδίδεται «αρπακτικότητα», ούτε αναφορές σε σφαγές πλην του υπαινιγμού «διά παντός μέσου». Δεν επιχειρείται «δαιμονοποίηση» του αντιπάλου, αλλά επίκληση στο εθνικό αίσθημα των Ελλήνων με ηρωικές αναφορές στον πατριωτισμό, το σθένος και τις θυσίες τους. Το δίκαιο του αγώνα θεμελιώνεται ήπια με το ότι επρόκειτο για υπεράσπιση της «πατρογονικής γης». Προβάλλονται και εδώ ο ηρωισμός των μακεδονομάχων και η ηρωική μορφή του Παύλου Μελά, του οποίου υπάρχει και σχετικό πορτρέτο. Μια αξιοσημείωτα ψύχραιμη προσέγγιση του θέματος εν μέσω της εποχής του Ψυχρού Πολέμου.

Στην προσπάθεια να γεφυρώσουμε ένα χάσμα δεκαπέντε ετών μεταξύ του διαστήματος 1956 και 1971 παραθέτουμε ένα εγχειρίδιο του 1960. Το Μαθηματικό Βοήθημα των Παναγιώτη Παπαδόπουλου και Βασιλείου Δούκλια. Στην μιας σελίδας καταγραφή η Μακεδονία και η Θράκη παρουσιάζονται γεωγραφικά απροσδιόριστες, η εθνολογική τους σύνθεση προβάλλεται ως ομοιογενής και αναλλοίωτη στο χωροχρόνο, οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί και η συγκατοίκησή τους με τον ελληνόφωνο πληθυσμό αποσιωπώνται και αποδίδεται σε όλους τους κατοίκους της Μακεδονίας και της Θράκης ελληνική εθνική συνείδηση. Επίσης, οι Βούλγαροι προβάλλονται ως απειλητικοί αλυτρωτιστές, υποβοηθούμενοι από άλλους Σλάβους που εποφθαλμιούν την Μακεδονική επικράτεια, ενώ ταυτόχρονα αποσιωπάται ο ελληνικός αλυτρωτισμός. Έτσι λοιπόν, ο «εθνικός εαυτός» προβάλλεται ως θύμα ενός εγγενώς μοχθηρού βαλκάνιου θύτη, ο οποίος ασκεί φυσική και δομική βία. Για την τεκμηρίωση αυτής της θέσης χρησιμοποιείται συναισθηματικά φορτισμένο λεξιλόγιο και υποτιμητικοί επιθετικοί προσδιορισμοί «... Το κομιτάτο αυτό εξόπλιζε συμμορίες κομιτατζήδων (κακοποιών Βουλγάρων) που κατέβαιναν στη Μακεδονία και προσπαθούσαν να εκβουλαρίσουν τον πληθυσμό. Στην αρχή προσπαθούσαν να το πετύχουν τούτο με την προπαγάνδα. Αργότερα όμως άρχισε η τρομοκρατία». Ηρωική περιγραφή των Μακεδονομάχων και ιδιαίτερα του γόνου τής άριστοκρατικωτέρας οίκογενείας των Ἀθηνῶν Παύλου Μελά. Οι Βούλγαροι εκδικούνται με αντίποινα στην Ανατολική Ρωμυλία και η διαμάχη τελειώνει με την επικράτηση των Νεότουρκων. Το πρώτο εγχειρίδιο της περιόδου μετά των 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο που περιγράφει ως αντάρτες τα σώματα των Ελλήνων πολεμιστών της Μακεδονίας.

Στο βιβλίο του Σακκαδάκη (1971), αφιερώνεται μια συνοπτική σε έκταση υποενότητα με τον τίτλο «Ὁ Μακεδονικός ἀγών», που καταλαμβάνει μια σελίδα περίπου. Το βιβλίο προφανώς προσανατολισμένο στην εθνική αφήγηση που επικρατούσε κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας, αναπαράγει το μοτίβο των «κακῶν ἄλλων» των Βουλγάρων ανταρτών που περιγράφονται ως φονιάδες, που χρησιμοποιούν το μαχαίρι και το χρυσάφι καθώς και των Τούρκων που βρίσκονται κάτω από το σαθρό σκήπτρο του Σουλτάνου. Εκτενή αναφορά στη δράση και τον θάνατο του Παύλου Μελά και περιγραφή της «θυσίας» του ως καταλύτη για την θετική εξέλιξη του Αγώνα. Ηρωικές καταγραφές στην αφήγηση, όπως «Τό «ὄχι» τοῦ Μελά πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἔγινε κραυγὴ τῶν Πανελλήνων» και αρκετά

συγκρατημένη περιγραφή των υπόλοιπων Μακεδονομάχων. Αναφορά στην εκδίκηση των Βούλγαρων στην Ανατολική Ρωμυλία.

Στο σχολικό εγχειρίδιο του Γ. Καφεντζή (1976), αφιερώνεται μια μικρή ενότητα, ούτε καν υποκεφάλαιο, με τον τίτλο «Ο ανταγωνισμός στη Μακεδονία». Αφιερώνονται τρεις σελίδες, η μία εκ των οποίων καταλαμβάνεται από χάρτη. Αφού γίνεται αναφορά πως στην ίδρυση της Εξαρχίας βοήθησαν οι Τούρκοι και οι Ρώσοι, η ιστορία συνεχίζεται με την Ελληνικότητα της Μακεδονίας *«Στή Μακεδονία, ό περισσότερος καί ό καλύτερος πληθυσμός ήταν έλληνικός ή μέ καθαρά ελληνική συνείδηση»*. Ακραία καταγραφή ο χαρακτηρισμός «καλύτερος» για τον Ελληνικό πληθυσμό. Γίνεται καταγραφή του Ρουμάνικου και του Σέρβικου στοιχείου στη Μακεδονία. Οι Βούλγαροι περιγράφονται ως ληστές και δολοφόνοι. Πολύ συνοπτική η καταγραφή σε μόλις μια παράγραφο για τον Πάυλο Μελά και τους Μακεδονομάχους.

Η αναφορά του εγχειριδίου είναι σαφώς τοποθετημένη προς την «πατριωτική» σκοπιά των πραγμάτων, με αναφορές ιδιαίτερα φορτισμένες όπως «βουλγάρικη τρομοκρατία», «θρήνησαν το θάνατο του παλικαριού», «ἄγριον προσηλυτισμόν». *«Έτσι, φαίνεται πως υπάρχει ξεκάθαρη ιδεολογική λειτουργία που επηρεάζεται από τα εθνικά ζητήματα, άλλοτε αποσιωπώντας και άλλοτε υπερτονίζοντας συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα, καταλήγοντας στο να τονίζει τον εθνικό «εαυτό» με θετική αναφορά έναντι του εθνικού «άλλου» που συγκεντρώνει αρνητικές αναφορές»* (Μπουζάκης & Κανταρτζή, 2019). Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο άλλωστε δεν διαφέρει σε επίπεδο ύφους και γλώσσας από τα προγενέστερα, προ της Δικτατορίας εγχειρίδια. Ο λόγος για το υπό εξέταση θέμα είναι συναισθηματικά φορτισμένος με προαγωγή της εθνικής συνείδησης, μέσω της δαιμονοποίησης του εθνικού άλλου και της εξιδανίκευσης του εθνικού εαυτού.

Στο σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας των Ν. Διαμαντόπουλου – Α. Κυριαζόπουλου του (1986), η ιστορική αφήγηση χαρακτηρίζεται εν γένει από έντονο εθνοκεντρισμό. Η ιστορία γίνεται σε δύο ενότητες με την μια να είναι αφιερωμένη στον Πάυλο Μελά. Η Μακεδονία και η Θράκη παρουσιάζονται γεωγραφικά απροσδιόριστες, η εθνολογική τους σύνθεση προβάλλεται ως ομοιογενής και αναλλοίωτη στο χωροχρόνο, οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί και η συγκατοίκησή τους με τον ελληνόφωνο πληθυσμό αποσιωπώνται και αποδίδεται σε όλους τους κατοίκους της Μακεδονίας

και της Θράκης ελληνική εθνική συνείδηση. Επίσης, οι Βούλγαροι προβάλλονται ως απειλητικοί αλυτρωτιστές, υποβοηθούμενοι από άλλους Σλάβους που επιβουλεύονται την επικράτεια του «εθνικού εαυτού», ενώ ταυτόχρονα αποσιωπάται ο ελληνικός αλυτρωτισμός. Έτσι λοιπόν, ο «εθνικός εαυτός» προβάλλεται ως θύμα ενός εγγενώς μοχθηρού βαλκάνιου θύτη, ο οποίος ασκεί βία. Για την τεκμηρίωση αυτής της θέσης χρησιμοποιείται συναισθηματικά φορτισμένο λεξιλόγιο και υποτιμητικοί άμεσοι ή έμμεσοι προσδιορισμοί όπως «τρομοκράτης», «δολοφόνος», «εμπρηστής». Οι Τούρκοι παρουσιάζονται να αδιαφορούν για την βία που ασκούν οι Βούλγαροι. Συγκρατημένη και χωρίς επιθετικούς προσδιορισμούς η περιγραφή των Μακεδονομάχων. Μυθιστορηματική όμως είναι η ιστόρηση της συμμετοχής του Παύλου Μελά, ο οποίος κατέστη ο φόβος και ο τρόμος των Βούλγαρων, στον αγώνα, στην ιδιαίτερη όπως έχει προαναφερθεί ενότητα. Συνοπτικό βιογραφικό του και ιστόρηση της μάχης στην οποία σκοτώθηκε στη Στάτιστα.

Το επόμενο υπό εξέταση εγχειρίδιο Ιστορίας είναι αυτό των Δ. Ακτύπη, Α. Βελαλίδη, Μ. Καϊλα, Θ. Κουτσουλάκου, Γ. Παπαγρηγορίου, Κ. Χωρεάνθη που εκδόθηκε το 1997. Της ενότητας «Ο αγώνας για τη Μακεδονία» που ιστορεί τον Μακεδονικό Αγώνα, προηγούνται δύο πίνακες του Παύλου Μελά που στον ένα φαίνεται να δαφνοστεφανώνεται από τη φτερωτή Δόξα, πάνω από πεδίο μάχης, με την σημείωση *«Ο Παύλος Μελάς, από τους πρωταγωνιστές του Μακεδονικού αγώνα. Με τις προσπάθειές του και με το Θάνατό του στη Στάτιστα, το 1904, κατάφερε να γίνει το Μακεδονικό ζήτημα υπόθεση του κάθε Έλληνα»*. Ξεκινά με μια σύνδεση των γεγονότων των ετών 1904-1908 με το παρελθόν φθάνοντας έως το 1821 και ενημερώνοντας τον αναγνώστη ότι η Μακεδονία παρέμεινε αλύτρωτη. Ο αγώνας χαρακτηρίζεται απελευθερωτική προσπάθεια της Μακεδονίας. Δεν καταγράφονται αρνητικοί χαρακτηρισμοί για την δράση της Βουλγαρίας μέσω των Κομιτατζήδων στην περιοχή η οποία χαρακτηρίζεται σαν πίεση. Η απάντηση της Ελλάδας περιγράφεται ως πανστρατιά επισήμων ή ανεπισήμων φορέων τόσο της Μακεδονίας όσο και της ελεύθερης χώρας. Παρατίθενται αρκετά ονόματα Μακεδονομάχων με τον Παύλο Μελά να παρουσιάζεται ως πρώτος μεταξύ ίσων καθώς και πολιτικών προσώπων όπως ο Δραγούμης κι ο Κορομηλάς που πρωταγωνίστησαν στον αγώνα. Ακολούθως γίνεται ένα σχόλιο για προσπάθεια «αλλοίωσης» της εθνικής συνείδησης της περιοχής από τους Βούλγαρους. Το τέλος και η ουσιαστική νίκη της Ελλάδας χρονολογείται στους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-13. Δίδεται χάρτης της

περιοχής και φωτογραφικό υλικό με τρεις φωτογραφίες, η πρώτη του Ίωνα Δραγούμη, Υποπροξένου στο Μοναστήρι, η δεύτερη του μητροπολίτη Γερμανού Καραβαγγέλη ,που χαρακτηρίζεται «ψυχή της ελληνικής αντίστασης στην περιοχή της Καστοριάς» και η τρίτη του κτιρίου όπου στεγάστηκε κατά τα έτη 1894-1912 το Ελληνικό Γενικό Προξενείο στη Θεσσαλονίκη, που σήμερα στεγάζει το Μουσείο Μακεδονικού αγώνα. Τέλος διαβάζουμε αποσπάσματα από δύο ποιήματα ένα του Κωστή Παλαμά για τον Παύλο Μελά και ένα Δημοτικό τραγούδι

Η ιστορική του αφήγηση έχει έναν τόνο γλαφυρότητας, αλλά δεν αγγίζει τα όρια της γραφικότητας των παλαιότερων εγχειριδίων. Υπάρχει εμφανέστατα ένα ανανεωτικό πνεύμα στην καταγραφή και μια προσπάθεια αντικειμενοποίησης της ιστορίας. Σε κάποια σημεία το βιβλίο ακολουθεί όμως τη γνώριμη ελληνοκεντρική οδό. Συγκεκριμένα, αποσιωπάται κι εδώ η συγκατοίκηση και οι περίοδοι ειρηνικής συνύπαρξης σλαβόφωνων και ελληνόφωνων πληθυσμών, δίνεται έμφαση στις μεταξύ τους πολεμικές αναμετρήσεις και η διαφιλονικούμενη περιοχή παραμένει γεωγραφικά απροσδιόριστη, κατοικημένη από έναν αναλλοίωτο στο χρόνο και ανέγγιχτο από αλληλεπιδράσεις «εθνικό εαυτό». Πέρα από τις πολεμικές αναμετρήσεις, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις απόπειρες αλλοίωσης της εθνικής συνείδησης του αμυνόμενου «εθνικού εαυτού» από τον εγγενώς επιθετικό «εθνικό άλλο» μέσω αφομοιωτικών πολιτικών. Επίσης, παρατηρούμε ότι στην ιστορική αφήγηση η εκκλησία αναλαμβάνει «εθνοσωτήριο ρόλο» στις συγκρούσεις μεταξύ του «εθνικού εαυτού» και του «εθνικού άλλου», συνδράμοντας έτσι κι αυτή στη διαφύλαξη της εθνικής συνείδησης του διαρκώς απειλούμενου ελληνικού έθνους. Με αυτό τον τρόπο, η ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία ταυτίζεται με τη φιλοπατρία, προκειμένου να καταστεί η ορθοδοξία αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο της ταυτότητας του «εθνικού εαυτού».

Στο βιβλίο της ομάδας Ρεπούση, έχουμε μια αρχική αναφορά στην ενότητα «Το εθνικό ζήτημα όπου η έννοια του Μακεδονικού Αγώνα υπάρχει μόνον στην ιστοριογραφική και εκτείνεται σε διάστημα μιας σελίδας που περιλαμβάνει και χάρτη. Στις δύο σελίδες που ακολουθούν περιλαμβάνονται πηγές προς επεξεργασία. Οι πηγές αυτές περιλαμβάνουν δύο εικονιστικές, από τις οποίες η μια απεικονίζει σώμα μακεδονομάχων, ενώ η άλλη απεικονίζει τον Π. Μελά και συνοδεύεται από λίγα βιογραφικά στοιχεία του, σημειώνοντας την συμβολή του στον Μακεδονικό Αγώνα. Οι γραπτές πηγές είναι τρεις, και εξ αυτών οι δυο αποτελούν αποσπάσματα από

λεγόμενα του Χ. Τρικούπη και του Π. Μελά, ενώ η τρίτη αποτελεί πρόταση από έργο του D.Dakin, ο οποίος αναφέρει ότι η περίοδος 1904-1908 είναι η τελική φάση του Μακεδονικού Αγώνα.

Το δε Βιβλίο του δασκάλου δεν παρουσιάζει, επίσης, τον Μακεδονικό Αγώνα, ως ένα αυτοτελές γεγονός, αλλά ως κομμάτι της διαδικασίας της συνολικής «εθνικής ολοκλήρωσης». Επιπλέον μέσω των πηγών αναμένεται να γίνει κατανοητή η «εθνική ρευστότητα» στη Μακεδονία αλλά και οι διεκδικητές της κατά τον 19ο αιώνα. Τέλος αναμενόταν από τους συγγραφείς του βιβλίου, οι μαθητές-τριες, να κατανοήσουν την συμβολή του Π. Μελά στον Αγώνα αλλά και των Κρητικών, που μετείχαν σε αυτών. Σε πλήρη αντίθεση με τα δύο προηγούμενα βιβλία, το βιβλίο της ομάδας Ρεπούση σε άκρως ουδέτερη στάση, και αποστασιοποιημένο από όποιες συναισθηματικές φορτίσεις, παρουσιάζει το γεγονός ως μέρος του γενικότερου «Αλυτρωτισμού». Παραθέτει ουδέτερες πηγές, οι οποίες περιγράφουν, απρόσωπα, τα γεγονότα του Μακεδονικού Αγώνα, ωθώντας σε μια περιγραφική και συναισθηματικά ουδέτερη κατανόηση του θέματος.

Στο πλέον πρόσφατο σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού, *Ιστορία του Νεότερου και Σύγχρονου Κόσμου* (2012) του Ι. Κολιόπουλου κ.ά., ο Μακεδονικός Αγώνας εμπεριέχεται στο Κεφάλαιο 1 «Από τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 στον Μακεδονικό Αγώνα», της Ενότητας Ε' «Η Ελλάδα στον 20^ο αιώνα» σε τέσσερις σελίδες (178-181), με ύπαρξη αρκετών εικόνων και φωτογραφιών που βοηθούν στην κατανόηση των συμβάντων. Στην πρώτη σελίδα του κεφαλαίου μετά τον τίτλο υπάρχει το γραμμοσκιασμένο κείμενο «**Μετά την ήττα στον πόλεμο με την Τουρκία, το 1897, το ελληνικό κράτος απασχόλησαν τα ζητήματα της Κρήτης και της Μακεδονίας. Μακεδονικός Αγώνας ονομάζεται η ένοπλη σύγκρουση Ελλήνων και Βουλγάρων ανταρτών στο χώρο της Μακεδονίας την περίοδο 1904-1908.**» που θέτει την ιστορική συνέχεια και ορίζει τον Μακεδονικό αγώνα. Παρατίθεται μεγάλος πίνακας του Ιακωβίδη που απεικονίζει τον Παύλο Μελά. Τέλος η ιστοριογραμμή που ξεκινά από τον ατυχή Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, περνά στον θάνατο του Παύλου Μελά το 1904, συνεχίζει με την εξέγερση στο χωριό Θέρισσο της Κρήτης το 1905 και καταλήγει στον εξέγερση των Νεοτούρκων το 1908. Στο αφηγηματικό της κομμάτι η συγγραφική ομάδα προχωρά σε μια μετριοπαθή καταγραφή των γεγονότων. Αρχικά γίνεται σύνδεση του αγώνα των ετών 1904-1908 με τα γεγονότα που αφορούσαν της περιοχή κατά το πρόσφατο παρελθόν. Δεν υπάρχουν ακραίοι ή

γενικά αρνητικοί χαρακτηρισμοί για την δράση των Βούλγαρων η οποία χαρακτηρίζεται ως «πίεση» στους πληθυσμούς. Η δράση της Βουλγαρίας «οδηγεί» την Ελλάδα σε απάντηση. Ακολουθεί παράθεση των πολιτικών και στρατιωτικών πρωταγωνιστών του αγώνα και μια χωριστή παράγραφος για τον Παύλο Μελά. Τα γεγονότα λήγουν με την επανάσταση των Νεότουρκων και το ζήτημα της Μακεδονίας με τους Βαλκανικούς πολέμους.

Στοιχεία εθνοκεντρικής καταγραφής έρχονται από τις πηγές όπως η «Διαμαρτυρία του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Στρώμνιτσας, 12 Μαρτίου 1878» που θέτει το αφήγημα της αδιαμφισβήτητης Ελληνικότητας της περιοχής και της συνέχειας αυτής έως τους Μακεδόνες της εποχής του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Πολύ συχνά επιλέγεται ο όρος «Τούρκος» αντί του «Οθωμανός», ώστε να μην ξεχνά ο μικρός μαθητής ποιος είναι ο «κακός»: «Ωστόσο, οι Τούρκοι εξακολουθούσαν να κατέχουν πολλά εδάφη της Βαλκανικής Χερσονήσου, στα οποία κατοικούσαν διάφορες εθνότητες».

Η συγγραφική ομάδα στο εγχειρίδιο φαίνεται να επιθυμεί την καλλιέργεια εθνικής συνείδησης όχι μόνο μέσα από ειρηνικά έργα, αλλά και μέσα από πολεμικά κατορθώματα, στα οποία πρωταγωνιστούν ηγετικές προσωπικότητες (κυρίως άνδρες) και ο ορθόδοξος κλήρος, ενώ οι πολίτες συχνά έχουν τον ρόλο του θεατή. Ακόμη, όπως και στα προγενέστερα εγχειρίδια, οι πολεμικές συγκρούσεις αποδίδονται αποκλειστικά στην απληστία των «απέναντι», η οποία αναγκάζει τον εγγενώς ενάρετο «εθνικό εαυτό» να ασκήσει δικαιολογημένη βία.

Στο διαδραστικό ηλεκτρονικό βιβλίο που πλέον αποτελεί οργανικό κομμάτι της διδασκαλίας κι εκεί εισέρχονται στοιχεία εθνοκεντρικής οπτικής που έχουν αναλυθεί επαρκώς στην ενότητα της έρευνας, όπου και παρατίθενται.

Ο Ελληνικός παράγοντας στον Μακεδονικό αγώνα 1904-1908 περιγράφεται από τα σχολικά εγχειρίδια, κατά πρώτον μέσα από την έννοια της **Ελληνικότητας της Μακεδονίας**. Όπως παρατηρήσαμε στην ποσοτική ανάλυση η απόδοση ελληνικότητας στην περιοχή γίνεται σχεδόν σε όλα τα εγχειρίδια. Αυτό δεν είναι ανακριβές, υπό την έννοια ότι αναμφισβήτητα στην περιοχή διέμενε, τόσο κατά το παρελθόν όσο και την περίοδο που εξετάζουμε, μια ισχυρή Ελληνική κοινότητα. Ο χειρισμός από εκεί και πέρα του θέματος είναι καθαρά ωφελμιστικός. Στις πιο εθνοκεντρικές τοποθετήσεις τους τα σχολικά εγχειρίδια προσεγγίζουν την

Ελληνικότητα της περιοχής ως κάτι αδιαμφισβήτητο και μοναδικό. Δηλαδή ότι ο γεωγραφικός αυτός χώρος «ανήκε» στην Ελλάδα. Αυτό αποκλείει όλες τις άλλες κατοικούσες κοινότητες της περιοχής από την διεκδίκηση δικαιώματος κυριότητας επί αυτής και τους καθιστά καταπατητές της. Απονομιμοποιεί την όποια τους προσπάθεια να διεκδικήσουν τον χώρο και δουλεύει ως στόχευση προς δύο κατευθύνσεις. Στην οικοδόμηση του στερεότυπου του δίκαιου και ειρηνικού Έλληνα που υπερασπίζεται πατρογονικά δικαιώματα και του σφετεριστή, ύπουλου και βίαιου Βούλγαρου αντιπάλου. Από τις διαθέσιμες πληροφορίες και από τους αυτοματισμούς που κυριαρχούν στα περί συνέχειας της «ιδιοκτησίας» του χώρου από την Ελλάδα, δομείται ένα υπόβαθρο συναισθηματικής παραπέρα προσέγγισης του θέματος. Αναιρείται το επιστημονικό λόγω απόκρυψης πληροφοριών της ιστορικής καταγραφής με συνέπεια αυτή να γίνεται ένα απόσπασμα διήγησης ιστορικής λογοτεχνίας. Η εθνοκεντρική τάση καταγραφής του θέματος υποχωρεί τα τελευταία χρόνια, αλλά εξακολουθεί να υποβόσκει κυρίως μέσα από την παράθεση επιλεγμένων υπό συγκεκριμένο πρίσμα πηγών.

Όπως συνήθως δομείται το περιεχόμενο των εγχειριδίων, την αυτόματη εμπέδωση της Ελληνικότητας της Μακεδονίας ακολουθεί η παράθεση των **αιτιών εμπλοκής της Ελλάδας στον Μακεδονικό Αγώνα**. Οι αιτίες της εμπλοκής καθορίζονται από το προηγούμενο αξίωμα της ιδιοκτησίας του χώρου. Μέχρι τα χρόνια της δικτατορίας τα λεκτικά σχήματα που κυριαρχούσαν και χρησιμοποιούνταν στο σύνολο των εγχειριδίων και ποσοτικά καταγράφονται με οκτώ επαναλήψεις, ήταν νομιμοποιητικά για την επέμβαση των ελληνικών ένοπλων σωμάτων, της προσέδιδαν τον χαρακτήρα της «δίκαιας». Το ενδεχόμενο εξυπηρέτησης Ελληνικού αλυτρωτικού οράματος δεν υπήρχε στο προσκήνιο και κατασκευαζόταν το σχήμα πρόκληση - απάντηση. Αιτία της εμπλοκής ήταν η απάντηση στην Βουλγάρικη δράση-πρόκληση. Δεν υπήρχε σε καμία περίπτωση η παράθεση ως αιτίας εμπλοκής η διεκδίκηση της περιοχής όταν θα διαλυόταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μετά την μεταπολίτευση διατηρείται μεν ο χαρακτήρας της απάντησης, αλλά πλέον αυτή δίνεται επί των σχεδίων των Βουλγάρων, έννοια επαναλαμβανόμενη και στα πέντε εγχειρίδια της περιόδου. Η διαφορά μεταξύ της βιαίας δράσης και ενός σχεδίου αν και κάπως λεπτή είναι καθοριστική. Κυρίως όταν επιχειρείται εθνοκεντρική καταγραφή της ιστορίας και όταν στοχεύει στη δημιουργία στερεοτυπικών μορφών. Η δράση όταν είναι βίαια αποδίδει αρνητική ιδιότητα στον φορέα της βίας, το σχέδιο από μόνο του ως κάτι

θεωρητικό, όχι. Ωστόσο θα πρέπει να καταγραφεί πως στο σύνολο των εγχειριδίων αιτία της δράσης των Ελλήνων είναι η προηγηθείσα αντίστοιχη Βουλγαρική δράση. Ακόμα και στο «αιρετικό» εγχειρίδιο της ομάδας της Μαρίας Ρεπούση καταγράφεται ότι οι Έλληνες έδρασαν όταν συνειδητοποίησαν ότι είχαν μείνει πίσω σε σχέση με τους Βούλγαρους στην προώθηση του αλυτρωτισμού τους στην περιοχή. Άρα από πουθενά και διαχρονικά σε όλα τα εγχειρίδια η Ελληνική παρουσία στην Μακεδονία ως εκ των αιτιών που την προκάλεσαν δεν στερείται νομιμότητας.

Εξετάζουμε τον παράγοντα **«Συνεισφορά της Ελλάδας και του επίσημου Ελληνικού Κράτους στον αγώνα»** για να δούμε περισσότερο την αξία του μέσα στα συμφραζόμενα. Πραγματικά δεν έχει μεγάλη διαφορά αν τελικά η Ελλάδα στην Μακεδονία έδρασε ως επίσημο Κράτος ή ως αυτονομημένη πρωτοβουλία των πολιτών της, αν το θέμα ειδωθεί εκτός του κειμένου των εγχειριδίων. Η ποιοτική διαφορά δομείται κυρίως από τα συμφραζόμενα και η προσέγγιση αποτελεί «σκαλοπάτι» για τις περαιτέρω προσεγγίσεις, είτε αυτή είναι μια πολιτική προσέγγιση, είτε μια ηρωική-πολεμική ιστορία των γεγονότων, είτε τέλος είναι μια κατάδειξη ότι υπήρχε ένας κοινώς αποδεκτός από λαό και κυβερνήσεις εθνικός στόχος της απελευθέρωσης των αλύτρωτων ελληνικών πατρογονικών εστιών. Έτσι βλέπουμε στην ποσοτική ανάλυση ότι επτά καταγραφές συνηγορούν υπέρ της επίσημης εμπλοκής, τρεις υπέρ της ανεπίσημης που ανάγουν τον θέμα στον λαό και έξι υπέρ της από κοινού συμμετοχής κράτους, λοιπών φορέων και πολιτών.

Όπως παρατηρούμε στην γραφή των κειμένων όταν δρα η πολιτεία πηγαίνουμε σε πιο πολιτική καταγραφή των συμβάντων, πιο επίσημη. Όταν δρα τα λαϊκό στοιχείο σε μια πιο εθνοκεντρική, πιο συναισθηματική. Ενώ όταν και οι δύο παράγοντες συμπορεύονται να μεν ο εθνοκεντρισμός ενυπάρχει με την περιγραφή πανστρατιάς και ενότητας στα παλαιά εγχειρίδια, στα νέα όμως, των δύο τελευταίων συμπεριλαμβανομένων, δεν αποτελεί παρά διάθεση αντικειμενικής καταγραφής κι έτσι το συναισθηματικό στοιχείο ιστορίας εκλείπει.

Στην κατηγορία που περιλαμβάνει την καταγραφή **των Ελληνικά αντάρτικα σώματα – Μακεδονομάχοι**, χωρίσαμε σε τρεις χρονικές περιόδους την ομαδοποίηση. Στα χρόνια πριν το 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο, στην περίοδο που ακολούθησε μέχρι την δικτατορία και στην μεταπολίτευση. Εκεί κάναμε δύο σημαντικές παρατηρήσεις. Κατά πρώτον χρονολογήσαμε την λέξη Μακεδονομάχος

ως έννοια που προέκυψε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεύτερον είδαμε ότι μέχρι την δεκαετία του '60 η λέξη αντάρτης απουσίαζε από την ελληνική ιστοριογραφία. Στα δε χρόνια της μεταπολίτευσης η χρήση της απογειώθηκε. Πριν τον πόλεμο έχουμε στα πεδία της Μακεδονίας στρατιωτικά σώματα και σύντομες καταγραφές, πάντα βέβαια με την απόδοση του ηρωικού τους στοιχείου. Στα μεταπολεμικά και μέχρι την δικτατορία έχουμε «Μακεδονομάχους», που αποτελούν Ελληνικά πολεμικά σώματα εξόχου ηρωισμού. Η δράση τους νομιμοποιείται πολλές φορές από τον ίδιο τον ηρωισμό τους, η εικόνα τους είναι αυτοτροφοδοτούμενη από τα κατορθώματά τους στο πεδίο των μαχών και από τις αντίξοες συνθήκες κάτω από τις οποίες αγωνίζονται. Οι αναφορές στα εγχειρίδια, τους στερεώνουν ως μια σταθερή ιστορική κατασκευή της Ελληνικής Ιστορίας, σαν τους τριακόσιους του Λεωνίδα, σαν τις Σουλιώτισσες. Γίνονται μια αρχετυπική μορφή. Θα έλεγε κανείς από τις καταγραφές ότι στη συλλογική συνείδηση ο Μακεδονικός αγώνας υπάρχει εξαιτίας των Μακεδονομάχων και όχι το αντίστροφο. Αυτός ο τρόπος καταγραφής τους δεν σταματά στους χρόνους της μεταπολίτευσης. Ιδιαίτερα στις μέρες μας που η παράθεση πηγών έχει γίνει αναπόσπαστο στοιχείο του μαθήματος και η εικόνα, ως γνωστόν, έχει ιδιαίτερα μεγάλη δύναμη, οι εικονικές τους απεικονίσεις κυριαρχούν και η παρουσία τους στην ύλη που διδάσκεται κυριαχούν.

Ως ο ανθρώπινος παράγοντας του αγώνα, είναι και το πιο συναισθηματικό κομμάτι της ιστορικής αφήγησης. Από εκεί εξάγονται πρότυπα ηρωισμού για τους μαθητές, από εκεί αντλούνται τα στοιχεία που θα προσδώσουν θετικά χαρακτηριστικά στο στερεότυπο του Έλληνα, από εκεί θα δοθεί εθνοκεντρικός χαρακτήρας στη διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας. Στα πρόσωπά τους ενσαρκώνεται η ανάγκη των κοινωνιών για ήρωες και η διάθεση της επίσημης πολιτείας να τους παρέχει. Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του μαθήματος ακουμπάει σημαντικά στην ύπαρξή τους και για τον λόγο αυτό τους γίνονται εκτεταμένες αναφορές.

Κάτι ακόμα που εξάγεται είναι η χρήση της λέξης «αντάρτης» που ποσοτικά εμφανίζεται σε οκτώ εγχειρίδια και που συνοδεύει την ιδιότητα του Μακεδονομάχου. Παρατηρούμε πως στα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στα εγχειρίδια υπάρχει μια φοβική προσέγγιση του όρου και στα τέσσερα από τα πέντε αυτής της περιόδου δεν χρησιμοποιείται. Το συμβάν εκτιμάται ότι δεν είναι ανεξάρτητο από τον ελληνικό εμφύλιο που ακολούθησε τον πόλεμο και το τότε δημιουργηθέν αντάρτικο ζήτημα. Έτσι η λέξη αντάρτης δεν ήταν επιθυμητό να χρησιμοποιείται από το επίσημο

σύμβολο της εκπαίδευσης που παρείχε η πολιτεία συνδυασμένη με ηρωικά κατορθώματα των Ελλήνων. Αντίθετα μετά την μεταπολίτευση του 1974 ο όρος κυριαρχεί σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια και προφανώς από αυτό συνάγεται η μεταστροφή της στάσης της ίδιας της πολιτείας όσον αφορά τη διαχείριση της συλλογικής μνήμης στη χώρα μας.

Επόμενη κατηγορία σε άμεση συνάφεια με τους Μακεδονομάχους είναι αυτή που περιλαμβάνει τον κύριο εκπρόσωπό τους στις καταγραφές των σχολικών βιβλίων, «**Παύλος Μελάς**». Ο Παύλος Μελάς δεν αναφέρεται σε μόλις ένα εγχειρίδιο. Η συχνότητά καταγραφής του που καταγράφεται στην ποσοτική ανάλυση, είναι δώδεκα στα δεκατρία και είναι η υψηλότερη όλων των κατηγοριών που δομούνται από την αποδελτίωση των σχολικών εγχειριδίων. Η παρουσία του εμπεριέχει όλα όσα αναγράφηκαν στην προηγούμενη παράγραφο για τους Μακεδονομάχους, όσον αφορά τον τρόπο καταγραφής του προσώπου του. Έχει όμως και ένα ενισχυτικό στοιχείο. Το προσωπικό, το επώνυμο και συνάμα προσωποποιεί και κάτι το τραγικό. Ένας νέος άνθρωπος δίνει την ζωή του για την πατρίδα, σε έναν αγώνα που αυτοβούλως και από φιλοπατρία προσήλθε. Ζωντανό προσωποποιημένο παράδειγμα ηρωισμού. Σε δύο εγχειρίδια, του διατίθεται ιδιαίτερο κεφάλαιο, οι εικονογραφήσεις είναι συχνές και συχνά ολοσέλιδες. Παρατίθενται γι αυτόν ποιήματα του Σουρή, του Παλαμά, άλλο οπτικό υλικό, πίνακας του Εγγονόπουλου και λογοτεχνικά κείμενα. Αναμφισβήτητα είναι η κυρίαρχη μορφή του Μακεδονικού Αγώνα, ένα εθνικό σύμβολο. Στο βοήθημα για τους μαθητές της Μακεδονίας του 1936 περιγράφεται η μάχη που σκοτώθηκε, με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες στα όρια του μύθου. Φαίνονται οι σύντροφοί του να κόβουν το κεφάλι, από το νεκρό του σώμα για να μην πέσει στα χέρια των Τούρκων. Αλλού μας ιστορούνται οι σπουδές του και το ευγενές της καταγωγής του, ως στοιχεία του βίου του που οικοδομούν ένα τεράστιο μέγεθος στα μάτια των μαθητών. Δι' αυτού στα περισσότερα εγχειρίδια του περασμένου αιώνα εκπληρωνόταν ο εθνικοπαιδαγωγικός σκοπός του μαθήματος. Ωστόσο τους νεώτερους χρόνους η παρουσία του στην ιστορία μέσω των σχολικών εγχειριδίων πυκνώνει, αλλά τίποτα δεν φαίνεται να παρέχεται σαν πληροφορία γι' αυτόν πέρα από τα εδώ και εκατό χρόνια γνωστά. Η έμφαση είναι στο ηρωικό της θυσίας του κι εκεί παραμένει.

Ακολουθεί η ενότητα για τον «**Ίωνα Δραγούμη**». Μια σημαντικότερη μορφή του αγώνα γενικά υποκαταγεγραμμένη. Ο λόγος είναι απλός, η παρουσία του δεν προσδίδει τίποτα στον εθνικοπατριωτικό τρόπο ιστορίας που έχουν επιλέξει τα

περισσότερα εγχειρίδια. Οι διπλωμάτες είναι ανώτατοι κρατικοί υπάλληλοι δεν είναι ήρωες, δεν μετέχουν στα πεδία των μαχών. Καταγράφεται μόλις σε τέσσερα εγχειρίδια και αν δεν υπήρχε η ιστόρηση του 1936 σε ένα λεπτομερές μαθητικό βοήθημα που απευθυνόταν στους μαθητές της Μακεδονίας, θα μαθαίναμε για την ύπαρξή του στην σχολική ιστοριογραφία το 1997. Η καταγραφή της παρουσίας του συνδέεται με την προσπάθεια να γίνουν πιο επιστημονικά τα εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται πλέον στην διδασκαλία και να εξετασθεί η ιστορία ως ένα πολυπαραγοντικό ζήτημα που δεν εκτυλίσσεται μόνο στα πεδία των μαχών αλλά έχει επίσης πολιτική και κοινωνική διάσταση. Στην συμμετοχή του στον αγώνα εξαιρείται ο σημαντικός του ρόλος και η στρατηγική θέση την οποία κατείχε από την οποία πολύ βοήθησε στην καλή για τα Ελληνικά συμφέροντα έκβαση του Μακεδονικού. Ως παρουσία η εικόνα του δεν συμμετέχει σε δημιουργία κάτι θετικού ή αρνητικού στους παράγοντες που επιδρούν στην οικοδόμηση εθνικής ταυτότητας και επηρεάζουν τον τρόπο γραφής εκάστου εγχειριδίου κατά συνέπεια περνά μάλλον απαρατήρητη.

Η καταγραφή του Βουλγαρικού παράγοντα ξεκινά με την «**Εξαρχία**». Οι επαναλήψεις στην καταγραφή περί της Εξαρχίας είναι επτά στις δεκατρείς. Παρατηρούμε πως η Εξαρχία δεν χρονολογείται, ενώ σε ένα νεώτερο εγχειρίδιο μαθαίνουμε ότι προϋπήρχε των γεγονότων του 1904 και προέκυψε σαν μια προσπάθεια των Βούλγαρων να δημιουργήσουν εθνικό Κράτος απέναντι κατά πρώτον στους Τούρκους και κατά δεύτερον στους Έλληνες που δια του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης έλεγχαν την θρησκευτική λατρεία και την παιδεία στην περιοχή της Μακεδονίας με αποτέλεσμα να μεταλαμπαδεύεται η ελληνική συνείδηση στους πληθυσμούς. Στην αφήγηση συνήθως τα όρια μεταξύ Εξαρχίας και Μακεδονικού Κομιτάτου είναι θολά. Ο μαθητής δεν μαθαίνει ότι είναι διακριτές έννοιες και εμπλέκει τη δράση τους. Έτσι αρκετές φορές η Εξαρχία προσλαμβάνει τον χαρακτήρα ενός βίαιου μηχανισμού, ενώ άλλες φορές η δράση της περιορίζεται μόνο στην προπαγάνδα. Σε κάθε περίπτωση είναι ένας εχθρικός φορέας απέναντι στην εθνική μας ταυτότητα και συνεπώς δαιμονοποιείται. Από το ασαφές της ιστόρησης προσλαμβάνει όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους Βούλγαρους, καταλήγοντας μάλιστα σε λίγες είναι αλήθεια περιπτώσεις τα γραφόμενα για την αυτήν να είναι παραπλανητικές καταγραφές.

Το «**Μακεδονικό Κομιτάτο-Κομιτατζήδες**» είναι η κατεξοχήν προπαγανδιστική έννοια που χρησιμοποιούν τα εγχειρίδια για να οικοδομήσουν τον αποτρόπαιο

χαρακτήρα του Βούλγαρου άλλου. Αναφορά σε αυτό γίνονται σε έντεκα από δεκατρία εγχειρίδια και άρα η σημασία του στην ιστορία είναι παραπλήσια των Μακεδονομάχων και του Παύλου Μελά. Ο Κομιτατζής είναι το alter ego του Μακεδονομάχου. Είναι στερεοτυπικά το ακριβώς αντίθετό του, είναι δόλιος, βίαιος, αιμοδιψής και απολίτιστος, δολοφονεί, καίει, αρπάζει. Αντιπροσωπεύει την εικόνα του δρώντος Βούλγαρου σφετεριστή της Ελληνικής Μακεδονίας στα εγχειρίδια μέχρι το 1997, από εκεί και πέρα οι χαρακτηρισμοί γενικά για τους Βούλγαρους γίνονται πιο ήπιοι και πλέον περιγράφεται ως μαχητής Βουλγαρικού αντάρτικου σώματος χωρίς προεκτάσεις σκιαγράφησης συγκεκριμένου προφίλ. Βέβαια μέσα από την παράθεση πηγών η εικόνα του πάλι σκοτεινιάζει, αλλά όχι στην κύρια κειμενική γραμμή της ιστορίας των εγχειριδίων.

Η «**Προπαγάνδα-Δολοφονίες Ελλήνων**» είναι συνέχεια των δύο προηγούμενων ενοτήτων και συναντιέται σε οκτώ από τα δεκατρία εγχειρίδια, ενώ άξιο καταγραφής είναι ότι δεν υπάρχει στα τρία τελευταία, αλλά μόνο μέσα από μια πηγή στο εν ισχύ εγχειρίδιο. Είναι ουσιαστικά τα κυρίαρχο λεκτικό σχήμα που αποδίδει αρνητικές ιδιότητες στους Εξαρχικούς και στους Κομιτατζήδες Βούλγαρους. Ισχύουν όσα έχουν γραφεί προηγουμένως για τη συνολική προσέγγιση του Βούλγαρου «άλλου». Αξιοσημείωτο είναι ότι αναφορές τέτοιου τύπου πλέον απαλείφονται από τα εγχειρίδια μετά το 1997.

Η «**Εκδικητικότητα των Βούλγαρων**» αφορά τις εκτοπίσεις Ελλήνων από την Ανατολική Ρωμυλία. Είναι μια ακόμα απόδοση αρνητικού χαρακτηριστικού στον στερεοτυπικό χαρακτήρα του Βούλγαρου «άλλου». Του αποδίδεται μια ακόμα αρνητικά ιδιότητα. Τελευταία καταγραφή τα χρόνια της χούντας. Χαμηλή συχνότητα καταγραφής, σε μόλις τέσσερα εγχειρίδια.

Ο «**Παράγοντας Οθωμανική Αυτοκρατορία**» όπως καταγράφεται σε λίγες του μόνο εκδοχές αποδίδει αρνητικά στερεοτυπικά χαρακτηριστικά στον αιώνιο «άλλο», τον Τούρκο αντίπαλο του Έλληνα, αφού το αντίπαλο δέος της ενότητας που αναφέρεται στον Μακεδονικό αγώνα από τα σχολικά εγχειρίδια ήταν οι Βούλγαροι. Αυτό γίνεται με συχνότητα μόλις τέσσερα στα δεκατρία, όταν και τους περιγράφουν ως βοηθούς των Βούλγαρων οι οποίοι είτε χρηματιζόταν, είτε αδιαφορούσαν για την ασφάλεια των υπηκόων τους. Σημαντική είναι η καταγραφή ότι στα περισσότερα εγχειρίδια δεν ενημερώνονται οι μαθητές ότι τα γεγονότα συνέβαιναν εντός του εδάφους της

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο δεύτερος τρόπος καταγραφής είναι μέσω της Επανάστασης των Νεότουρκων με συχνότητα καταγραφής πέντε στα δεκατρία. Εδώ ο χαρακτήρας καταγραφής είναι λυτρωτικός, αφού εμφανίζεται ότι δια των Νεότουρκων έληξαν τα γεγονότα στο μέτωπο της Μακεδονίας.

Τέσσερις μόνο επαναλήψεις για την «**Εμπλοκή Σερβίας και Ρουμανίας**» στον Μακεδονικό αγώνα. Ουσιαστικά η καταγραφή των εγχειριδίων περιορίζεται σε Έλληνες και Βούλγαρους. Δεν τους αποδίδονται αρνητικά στοιχεία, πλην μιας καταγραφής ότι οι Ρουμάνοι εκδικήθηκαν για τα γεγονότα στην Μακεδονία την ελληνική κοινότητα που υπήρχε στην χώρα τους. Σημαντική ως καταγραφή η παρουσία τους, γιατί τονίζει την πολυεθνικότητα της Μακεδονίας και θέτει στην σωστή βάση την ιστορική ανάλυση.

Στην ενότητα «**Ρωσία-Μεγάλες Δυνάμεις**» υπάρχουν μόνο τέσσερις καταγραφές της Ρωσίας, όλες με αρνητικό χαρακτήρα σαν βοηθό της Βουλγαρίας. Δύο μόλις επαναλήψεις για την συμμετοχή των μεγάλων Δυνάμεων της εποχής. Η Ρωσία συμμετέχει στην οικοδόμηση της εικόνας ότι η Ελλάδα είχε να αντιμετωπίσει μια διεθνή συνωμοσία και παρ' όλα αυτά νίκησε. Οι μεγάλες δυνάμεις έρχονται στο προσκήνιο ως λίγο ή πολύ φιλικές με την Ελλάδα. Τακτοποιούν την αναχρονιστική Οθωμανική Αυτοκρατορία και μας αποδίδουν δίκιο στα αιτήματά μας. Η Ελλάδα τοποθετείται έτσι ως η μόνη δυτικότροπη δύναμη της περιοχής, άρα η πιο πολιτισμένη.

Οι συγγραφείς της συντριπτικής πλειοψηφίας των βιβλίων που εξετάσαμε επέλεξαν να μην καταπιαστούν με την αντικειμενική καταγραφή των γεγονότων και του διαβαλκανικού αντίκτυπου που είχε ο Μακεδονικός αγώνας. Ενέταξαν το έργο τους στη λογική της εθνοκεντρικής καταγραφής των γεγονότων, στα πλαίσια της εκπαιδευτικής πολιτικής της εκάστοτε ηγεσίας της χώρας, που αποσκοπούσε στην εις το διηνεκές ανατροφοδότηση της νομιμότητάς της, μέσω της οικοδόμησης εθνικής ταυτότητας. *«Οπωσδήποτε μια σημαντική διάσταση της εκπαιδευτικής πολιτικής είναι η συσχέτισή της με την έννοια «Κράτος» (Γράβαρης, 1991: 3-36), αφού το Κράτος, πραγματώνοντας το ρόλο του, που σχετίζεται είτε με τη συσσώρευση κεφαλαίου, είτε με την αναπαραγωγή των κοινωνικών δομών, προωθεί στρατηγικές εκπαίδευσης, αποβλέποντας παράλληλα και στη συντήρηση της νομιμότητας που το ίδιο διαθέτει (Παπαδάκης, 2003:123).»* (Ηλιάδου-Τάχου, 2006).

Στα παλαιότερα εγχειρίδια πριν δηλαδή το 2007, στα οποία γίνεται σχετική αναφορά (στο Μακεδονικό Αγώνα), η παρουσίαση του θέματος υιοθετεί τα χαρακτηριστικά μιας παραδοσιακής προσέγγισης στο πλαίσιο της οποίας η αφήγηση δομείται στη βάση του σχήματος δράση- αντίδραση. Η ελληνική πλευρά τοποθετείται στο άκρο της αντίδρασης, με άλλα λόγια σε δεύτερο πλάνο. *«Οι Έλληνες, σε θέση άμυνας, παρουσιάζονται στα κείμενα αυτά να προβάλλουν αντίσταση, υπερασπιζόμενοι τον Ελληνισμό της Μακεδονίας που βρίσκεται υπό τη βουλγαρική απειλή. Με τον τρόπο αυτό η ελληνική πλευρά ταυτίζεται με τη «φυσική τάξη» των πραγμάτων, την οποία και προασπίζεται. Η αφήγηση, καθώς εξυφάνεται γύρω από το δίπολο δράσης – αντίδρασης και της συνακόλουθης θυματοποίησης των Ελλήνων»* (Φραγκουδάκη, 1997).

Από τα περισσότερα εγχειρίδια (κυρίως αυτά του περασμένου αιώνα) απουσιάζει η αναφορά στον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78 και της ήττας των Τούρκων, όταν οι νικητές Ρώσοι επέβαλαν με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου σοβαρές ανακαταξίες στα Βαλκάνια. Τότε η Ρουμανία, η Σερβία και το Μαυροβούνιο καθίστανται ελεύθερα κράτη και η Βουλγαρία ανακηρύσσεται αυτόνομη ηγεμονία. Η σύνθηκη αυτή χαρακτηρίζεται ως μια μεγάλη νίκη του Πανσλαβισμού στα Βαλκάνια. Τα γεγονότα αυτά σε συνδυασμό με την δημιουργία της Εξαρχίας διαμόρφωσαν την εξαρχηκή-βουλγαρική ταυτότητα και πυροδότησαν ανταγωνισμούς στην περιοχή. *«... η διαμόρφωση μιας εξαρχηκής ταυτότητας διέσπασε την ελληνορθόδοξη κοινοπολιτεία των Ρωμιών. Οι σημαντικότερες αιτίες θα πρέπει να αναζητηθούν στην πολιτική και στις μακροχρόνιες βλέψεις της Βουλγαρίας, η οποία διεκδικούσε τους σλαβόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας για να ανασυστήσει την Μεγάλη Βουλγαρία της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Η ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας είχε καθοριστικές επιπτώσεις αφού σήμανε τη έναρξη του ανταγωνισμού μεταξύ πατριαρχικών ελληνοφρόνων σλαβόφωνων και των εξαρχηκών βουλγαροφρόνων, σλαβόφωνων, οι οποίοι αναγνώριζαν διαφορετικό αρχηγό, οι μεν τον Πατριάρχη, οι δε του Βούλγαρο Έξαρχο»* (Ηλιάδου-Τάχου, 2019)

Έτσι η Μακεδονία παρουσιάζεται σαν μια περιοχή που με άλματα από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και του Βυζαντίου προσγειώνεται στο 1904. Η Ελληνικότητά της αρκετές φορές παρουσιάζεται να προκύπτει ως ιστορικό αξίωμα, αλλά σε αρκετές περιπτώσεις δομείται στην βάση των ελληνικών πληθυσμών που κατοικούν στην περιοχή. Υπάρχουν περιορισμένες καταγραφές των σλαβόφωνων Μακεδόνων και της

Βουλγάρικης, Σέρβικης ή Ρουμάνικης εθνικής τους ταυτότητας. Στις δε περιπτώσεις που η καταγραφή της πολυεθνικότητας της περιοχής υπάρχει, δεν παρατίθεται αριθμητική καταγραφή, προκειμένου να εξαχθεί ένα επιστημονικό συμπέρασμα για την πληθυσμιακή σύσταση. Όμως η αποσιώπηση ή η υποκαταγραφή του φαινομένου της σλαβοφωνίας στερεί από την ιστορία ένα αναμφισβήτη κομμάτι ιστορικής αλήθειας, την ύπαρξη σλαβοφώνων πληθυσμών στην περιοχή «... οι οποίοι υπαγόταν στην πνευματική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχίου Κωνσταντινουπόλεως και ήταν μέρος του μιλλέτ (Γένους) των Ρωμιών. Σε μία αυτοκρατορία όπως η Οθωμανική, οι διακρίσεις ανάμεσα στις ομάδες που την αποτελούσαν, ήταν θρησκευτικές. Επομένως με τον όρο σλαβόφωνους εννοούμε όλους τους κατοίκους της περιοχής που είχαν μητρική γλώσσα την σλαβική και αναγνώριζαν τον Οικουμενικό Πατριάρχη ως πνευματικό αρχηγό τους» (Ηλιάδου-Τάχου, 2019).

Ακολουθεί η παρουσίαση του Βουλγαρικού στοιχείου που επεμβαίνει είτε ως Εξαρχία με ιερείς και δασκάλους, είτε ως Μακεδονικό Κομιτάτο με αντάρτικες ομάδες τους Κομιτατζήδες. Τα στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητά τους και συγκροτούν το στερεότυπο του Βούλγαρου αντίπαλου είναι η χρήση της βίας, των εμπρησμών και των δολοφονιών και η γενικότερή παρουσίαση ως λαού αιμοβόρου και απολίτιστου. Οι Βούλγαροι δολοπλοκούν και μηχανορραφούν εναντίον των Ελλήνων κατοίκων, της νομίμως παρατιθέμενης παιδείας και της υπαγόμενης στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως νόμιμης Ορθόδοξης Εκκλησίας. Τέλος είναι εκδικητικοί κι όταν τα πράγματα δείχνουν ότι η πλάστιγγα θα γύρει προς το μέρος των Ελλήνων, εκδικούνται ξεριζώνοντας τους Έλληνες κατοίκους της Ανατολικής Ρωμυλίας, που είναι κάτω από την ηγεμονία τους.

Μετά από όλα αυτά η Ελλάδα «αναγκάζεται» επέμβει στέλνοντας δικά της αντάρτικα σώματα για να προστατεύσει τον Ελληνικό πληθυσμό. Οι Έλληνες πολεμιστές Μακεδονομάχοι δεν είναι βίαιοι, ούτε ασκούν προπαγάνδα, απλά απαντούν σε μια πρόκληση. Έχουν υψηλές ηθικές αξίες, είναι προστάτες του πληθυσμού, τα χαρακτηριστικά τους είναι ηρωικά, υπομένουν με αυταπάρνηση τις αντίξοες συνθήκες της περιοχής.

Επώνυμο παράδειγμα ήρωα Μακεδονομάχου είναι ο αξιωματικός Παύλος Μελάς, που λόγω της φιλοπατρίας του και του ηρωικού στοιχείου που τον χαρακτηρίζει εγκαταλείπει την Αθήνα και ρίχνεται στην μάχη. Θυσιάζεται ηρωικά σε νεαρή ηλικία

και η θυσία του συγκλονίζει όλη την πατρίδα δημιουργώντας πανστρατιά των Ελλήνων, που οδηγεί στην τελική νίκη.

Το τέλος έρχεται με την επανάσταση των Νεότουρκων που έρχονται να εκσυγχρονίσουν και να εξευρωπαϊσουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κατά συνέπεια στέκονται στο πλευρό του πιο εκσυγχρονισμένου και πιο ευρωπαϊού από τους δύο αντιπάλους του Μακεδονικού αγώνα, των Ελλήνων που έτσι στέφονται νικητές.

Τα γεγονότα παρουσιάζονται ξεκομμένα από το ευρύτερο πανευρωπαϊκό γίνεσθαι. Οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής απουσιάζουν, μόνο οι Ρώσοι βοηθούν τους αντιπάλους της Ελλάδας, Βούλγαρους εξαιτίας της κοινής σλαβικής τους καταγωγής. Ένα ακόμα στοιχείο που προσδίδει τον χαρακτήρα του σφετεριστή στον Βούλγαρο «άλλο», αφού ως σλάβος στερείται δικαιωμάτων επί της Ελληνικής γης της Μακεδονίας.

Αυτή είναι σε γενικές γραμμές η αφήγηση μέχρι το 1997. Μια πολεμική ιστορία, που κυριαρχούν τα γεγονότα του πεδίου της μάχης, το ηρωικό στοιχείο στην αφήγηση και η συναισθηματική και καθόλου επιστημονική καταγραφή των ιστορικών γεγονότων. Υπακούοντας στις επιταγές που το επίσημο κράτος θέτει, τα σχολικά εγχειρίδια ακολουθούν λογικές οικοδόμησης εθνικής ταυτότητας και εθνοπατριωτισμού και καθόλου δεν διστάζουν να καταφεύγουν ακόμα και σε ανακρίβειες προκειμένου να πετύχουν το στόχο τους. Ποτέ οι μαθητές δεν μαθαίνουν τις εκδοχές του «άλλου», ούτε καλούνται να ερευνήσουν και να προβληματιστούν επί των γεγονότων του πολέμου. Έτσι ο πόλεμος και η δια των όπλων λύση των όποιων εθνικών διαφορών παίρνει τον χαρακτήρα του αυτονόητου ως υποχρέωση απέναντι στην πατρίδα, στην συνείδηση των νέων αυτών ανθρώπων.

Από το 1997 ο χαρακτήρας των εγχειριδίων αλλάζει σημαντικά. Η αλλαγή του καθεστώτος στη Βουλγαρία και η προσέγγιση της με την Ευρωπαϊκή Ένωση επιβάλλουν την κατάργηση του αρνητικού στερεοτύπου για τον Βούλγαρο αντίπαλο των ετών 1904 έως 1908. Ωστόσο ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας των εγχειριδίων, αν και αναιρείται στα κείμενα της ιστόρησης των εγχειριδίων έρχεται πλαγίως από τις επιλεγμένες από τις συγγραφικές ομάδες έγγραφες ή οπτικοακουστικές πηγές που πλέον αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της διδασκαλίας του μαθήματος.

Η ελληνικότητα της Μακεδονίας δεν δίδεται πλέον ως ιστορικό αξίωμα που προκύπτει από την ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους, αλλά πηγάζει ως δικαίωμα των Ελλήνων κατοίκων της περιοχής. Δικαίωμα που δεν το στερούν οι συγγραφείς και από τις άλλες εθνότητες. Έτσι τα γεγονότα παίρνουν τον χαρακτήρα του πολέμου αλυτρωτισμών, που ως τέτοιος καταγράφεται μόνο στο εγχειρίδιο της ομάδας Ρεπούση του 2006, ενώ στα υπόλοιπα υπονοείται από τα συμφραζόμενα.

Η δράση των Βούλγαρων παίρνει τον χαρακτηρισμό της «άσκησης πίεσης», αποφεύγονται οι καταγραφές σφαγών, εμπρησμών και γενικότερης βίας. Ο χαρακτήρας της περιγραφής πολεμικών συγκρούσεων αίρεται, τα γεγονότα ιστορούνται και στο επίπεδο της πολιτικής, και της διπλωματίας, και στο πεδίο της μάχης. Το στερεότυπο του Βούλγαρου αντίπαλου βελτιώνεται, κατά κάποιο τρόπο του αναγνωρίζεται ότι έχει κι αυτός μια εθνική ταυτότητα και μπορεί κατά συνέπεια να δρα υπερασπίζοντάς την.

Ο χώρος ορίζεται καλύτερα μέσα από χάρτες, ο χρόνος το ίδιο μέσα από ιστοριογραμμές. Το ύφος της καταγραφής βελτιώνεται καθώς οι υπερβολές και οι ακρότητες παύουν να υπάρχουν. Τα κείμενα παίρνουν πιο επιστημονικό χαρακτήρα στην καταγραφή. Μέσα από όλα τα προηγούμενα ο μαθητής πλέον καλείται να αυτενεργήσει, «ψάχνοντας» το θέμα μέσα από πηγές, που όμως στις περισσότερες περιπτώσεις επιλέγονται μονόπλευρα ως ενισχυτικές του περιεχομένου και των απόψεων των συγγραφέων του κειμένου. Εξάιρεση αποτελεί πάλι το εγχειρίδιο της ομάδας Ρεπούση που δομεί την ιστορία αποκλειστικά με παράθεση πηγών, εκφράζοντας καθαρά την άποψη ότι τα γεγονότα του 1904-1908 στην Μακεδονία ήταν μια μάχη αλυτρωτισμών.

Κανένα όμως εγχειρίδιο και σε αυτή την περίοδο δεν αποστερεί από τους Μακεδονομάχους και από τον Παύλο Μελά τις δάφνες των ηρώων. Απεναντίας τα κείμενα που αναφέρονται σ' αυτούς, κυρίως μέσα από την παράθεση πηγών, έχουν τεράστιο μέγεθος, μεγαλύτερο ίσως και από αυτό των εγχειριδίων του παρελθόντος. Έτσι κάτω από την επιφάνεια αυτά που από την ιστορική αφήγηση επιστημονικοποιούνται, αποκτούν πάλι ηρωικό και μυθιστορηματικό χαρακτήρα μέσω των πηγών.

Όλες οι συγγραφικές ομάδες φαίνεται να βρίσκονται μπροστά σε ένα δίλημμα. Από τη μία υπάρχει ένα εμπεδωμένο με συγκεκριμένο τρόπο στην συλλογική συνείδηση

των Ελλήνων ιστορικό γεγονός, που προκύπτει ξεκάθαρα μέσα από την τέχνη, την λογοτεχνία και τα δημοτικά τραγούδια και από την άλλη υπάρχει η ανάγκη του επιστήμονα ιστορικού να καταγράψει αντικειμενικά τα γεγονότα. Όποια από τις δύο κατευθύνσεις επιλέξουν να αποκλειστεί ή να υποκαταγραφεί από την ιστορία θα αποτελεί παράληψη.

Όλοι τους επιλέγουν την σολομώντεια λύση να συμπεριλάβουν και τις δύο πτυχές του διλήμματος στην καταγραφή τους και η παράθεση των πηγών είναι το νομιμοποιητικό τους εργαλείο. Από εκεί και πέρα φαίνεται η προσωπική σφραγίδα του καθένα. Η ομάδα Ρεπούση επιλέγει να μην υπερτονίσει τον εθνικό χαρακτήρα των γεγονότων αλλά να πάει προς την πλευρά της επιστημονικότητας. Η ομάδα Ακτύπη του 1997 και κυρίως η ομάδα Κολιόπουλου το 2012 επιλέγουν την πιο εθνοκεντρική προσέγγιση, δίνοντας περισσότερο βάρος στον ήδη εμποδωμένο από συλλογικό ασυνείδητο τους έθνους, τρόπο ιστορίας των γεγονότων και των πρωταγωνιστών τους. Αντλούν την νομιμοποίησή τους από αυτό ακριβώς το ίδιο το γεγονός, ότι ο τρόπος της ιστορίας που ακολουθούν δεν απομακρύνεται από το συλλογικά αποδεκτό, από το εμποδωμένο. Οι πηγές που από μόνες τους πλέον είτε ως έργα τέχνης, είτε ως απόψεις ανδρών ή γυναικών που η ιστορία τους έχει ξεχωρίσει, έχουν αποκτήσει ίδιο ιστορικό βάρος, τους βοηθούν να εισάγουν στην σχολική αίθουσα αυτά που δεν καταγράφουν στα κείμενά τους. Έτσι αφενός δεν εκτίθενται ως επιστήμονες, αφετέρου περνούν την πιο εθνοκεντρική οπτική που μάλλον είναι και η οπτική τους.

Στο ορθό της προσέγγισης των Ακτύπη και Κολιόπουλου εκτιμούμε ότι ο καλύτερος συνήγορος δεν είναι άλλος από την ίδια τη Ρεπούση. Όταν περιγράφεις τα γεγονότα ως πόλεμο αλυτρωτισμών δύο διαφορετικών εθνικών ταυτοτήτων και πουθενά δεν μπαίνεις στην διαδικασία να κρίνεις αυτούς τους ίδιους τους αλυτρωτισμούς, ή να αναδείξεις τους τυχόν μαζιμαλισμούς που εμπεριέχουν, αλλά επιλέγεις απλά να τους καταγράψεις, τους καθιστάς κάτι το φυσικό και το λογικό εντός του πλαισίου των ανταγωνισμών των εθνών-κρατών. Έτσι αν κάποιος στο μέλλον έρθει και πει «ναι έχουμε πόλεμο αλυτρωτισμών στην Μακεδονία και αυτό το καταγράφω, αλλά εγώ γράφω ένα εγχειρίδιο για μια τάξη του Ελληνικού Σχολείου και έτσι θα σας ιστορήσω τα γεγονότα, όπως προσλήφθηκαν από την μεριά της Ελλάδας, της οποίας την ιστορία και καταγράφω», αυτός ο κάποιος δεν φαίνεται να κάνει κάτι αφύσικο. Απεναντίας έχει δίπλα του και χρησιμοποιεί, τη λαϊκή μούσα, τους αναγνωρισμένους

και διαπρεπείς ζωγράφους, ποιητές, πεζογράφους και κάθε λογής πνευματικούς ανθρώπους της χώρας του, στους οποίους και παραπέμπει.

Συνοψίζοντας στο σύνολο των εγχειριδίων του 20^{ου} αιώνα υπάρχει η κατασκευή ενός μοτίβο στην ιστορία του Μακεδονικού Αγώνα όπως παρακάτω:

- Οι Βούλγαροι δια της Εξαρχίας τους εγείρουν απαιτήσεις στις αρχές του αιώνα στην περιοχή της Μακεδονίας που είναι Ελληνική
- Με αντάρτικα σώματα, τους Κομιτατζήδες, ασκούν βία και προπαγάνδα προσπαθώντας να εκβουλαρίσουν τον πληθυσμό,
- Οι Έλληνες απαντούν στην πρόκληση με ηρωισμό και αυταπάρνηση, εθελοντές «Μακεδονομάχοι» από όλη της Ελλάδα πηγαίνουν στην περιοχή για να προστατεύουν τους εκεί κατοικούντες συμπατριώτες τους
- ο θάνατος του εθνικού ήρωα, εθελοντή αξιωματικού του στρατού Παύλου Μελά πυκνώνει τις τάξεις των ελληνικών σωμάτων, δίνοντας δυναμική στον αγώνα
- οι Έλληνες τελικά νικούν και το κίνημα των Νεότουρκων τελειώνει τη σύρραξη ακυρώνοντας τις Βουλγαρικές βλέψεις

Παρατηρούμε δηλαδή τα εξής στοιχεία στο περιεχόμενο :

- Εθνοκεντρική γραφή με στόχο την παραγωγή εθνικής ταυτότητας που επιτυγχάνεται με πολεμική ιστορία του ζητήματος, κρατώντας το στο πεδίο των μαχών και μακριά από αυτό της σύγκρουσης δύο αλυτρωτισμών
- Δημιουργία αρνητικού στερεοτύπου του Βούλγαρου «άλλου», που είναι σφετεριστής της ιστορικής νομιμότητας στην περιοχή και με τρομοκρατία επιχειρεί να δημιουργήσει νέα δεδομένα υπέρ των συμφερόντων του
- Δημιουργία θετικού στερεοτύπου για τον εθνικό μας εαυτό, που αμυνόμενος με έναν ευγενή και ηρωικό αγώνα, υπερασπίζεται τη νομιμότητα που προκύπτει από την ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού στην περιοχή
- Αποσιωπείται η δημογραφία της περιοχής και η εκεί κοινωνική κατάσταση που θα καταδείκνυε την ύπαρξη σλαβικής εθνοτικής ομάδας και σλαβόφωνου πληθυσμού

- Αποσιωπείται το γεγονός ότι η δράση συμβαίνει εντός της κρατικής οντότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κάτι που απονομιμοποιεί την ελληνική δράση
- Τα γεγονότα παρουσιάζονται εκτός ιστορικού πλαισίου, έτσι ο μαθητής δεν πληροφορείται τον διαχρονικό ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου που λειτουργούσε υπέρ του Ελληνικού στοιχείου στην περιοχή και σε βάρος των υπόλοιπων εθνοτικών ομάδων

Από την Μεταπολίτευση και κυρίως μετά το 1997 αλλάζουν αρκετά ποιοτικά στοιχεία :

- Γίνεται παραδεκτή η μεικτή δημογραφία της περιοχής και η ύπαρξη σλαβοφώνων
- Η πολεμική ιστορία καταργείται και γίνεται παραδεκτή η σύγκρουση δύο αλυτρωτισμών εντός μιας καταρρέουσας Οθωμανικής αυτοκρατορίας
- Οι Βούλγαροι δεν παρουσιάζονται πλέον ως τρομοκράτες αλλά ως φορέας άσκησης πίεσης, διεκδικώντας την κυριότητα επί των σλαβόφωνων πληθυσμών της περιοχής, που θέλουν να εντάξουν στο νέο κράτος που φιλοδοξούν να δημιουργήσουν μετά την απόσυρση των Οθωμανών
- Έρχεται στο προσκήνιο ο πόλεμος της διπλωματίας σαν μια ακόμα συνιστώσα των γεγονότων στη Μακεδονία, επεκτείνοντας τον ορίζοντα της ιστορίας

Ωστόσο :

- Η εθνοκεντρική καταγραφή των γεγονότων μετριάζεται, αλλά δεν απαλείφεται, αφού στοιχεία της φτάνουν στους μαθητές διαμέσου των παρατιθέμενων πηγών
- Οι Μακεδονομάχοι και ο Παύλος Μελάς εξακολουθούν να διατηρούν τον ισχυρό συμβολικό τους ρόλο, διατηρώντας ηρωικά χαρακτηριστικά κυρίως όμως μέσα από τις πηγές που προτείνουν οι συγγραφικές ομάδες και εκτός του κειμένου της ιστορίας

Εξάιρεση στις πρακτικές ιστορίας των εγχειριδίων της παραπάνω περιόδου αποτελεί αυτό της συγγραφικής ομάδας υπό την Μαρία Ρεπούση (2006), που τελικά αποσύρθηκε. Εκεί η εθνοκεντρική καταγραφή σε σημαντικό βαθμό παύει, αφού για πρώτη φορά δίνονται στατιστικοί πίνακες με τη δημογραφία της περιοχής και τα γεγονότα παρατίθενται εντός του ευρύτερου ιστορικού πλαισίου της περιόδου στην οποία συμβαίνουν.

Όμως και σε αυτό το εγχειρίδιο, η τιθέμενη δια μέσου προτροπής, έρευνα στους μαθητές με τη μορφή ερωτήσεων πάνω σε επιλεγμένα θέματα, τους οδηγεί πάνω στις ισχυρές συμβολικές κατασκευές των Μακεδονομάχων και του Παύλου Μελά.

Γενικά το συμπέρασμα που προκύπτει, λαμβάνοντας υπόψη και τις νέες πρακτικές στην διδασκαλία της ιστορίας είναι, ότι με την ευκολία και το μέγεθος που έχει πάρει η χρήση των πολυμέσων στην αναζήτηση της πληροφορίας, αν επιθυμούμε η ιστοριογραφία των σχολικών εγχειριδίων να περάσει στην σφαίρα της αντικειμενικής καταγραφής και της επιστημονικής ιστόρησης, θα πρέπει ταυτόχρονα να επανεκπαιδέσουμε την ίδια την Ελληνική κοινωνία και να προχωρήσουμε σαν χώρα σε έναν ευρύ δημόσιο διάλογο για την ίδια μας την ιστορία. Στον διάλογο αυτό φυσικά θα πρέπει να πρωτοστατήσουν οι επιστήμονες ιστορικοί, κοινωνιολόγοι, πολιτικοί επιστήμονες, ανθρωπολόγοι, ιστορικοί της τέχνης και γενικά όλες οι επιστημονικές ειδικότητες που πλέον από κοινού ερευνούν και συγγράφουν τη ιστορία. Ο διάλογος αυτός όπως διαπιστώσαμε υπάρχει και έχει συμπεριλάβει το θέμα του Μακεδονικού αγώνα των ετών 1904-1908, όμως δεν διαχέεται προς την κοινωνία και σε καμία περίπτωση δεν φθάνει στις σχολικές αίθουσες. Πρόοδος λοιπόν για τα σχολικά εγχειρίδια και για τον γενικότερο τρόπο της διδασκαλίας της ιστορίας θα συντελεστεί όταν αντίρροπες απόψεις αυτού του διαλόγου, συμπεριληφθούν ως πηγές στη διδασκαλία του μαθήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αθανασιάδης, Χ., (2007). «Έθνος και σχολική Ιστορία», εφ. Ελευθεροτυπία, 4 Απριλίου 2007

Αθανασιάδης, Χ. (2015). Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008 (β' εκδ.) Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Αλβανός, Ρ. (2008) Μετεφυλιακές πολιτικές συμπεριφορές και εθνοτική ταυτότητα στον Νομό Καστορίας, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τχ. 32, Δεκέμβριος 2008, σ. 121-151.

Αβδελά, Ε. (1997). Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: "εμείς" και οι "άλλοι". Στο: Α. Φραγκουδάκη & Θ. Δραγώνα (Επιμ.). Τι Είν' η Πατρίδα μας;. Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση (σ. 27-45), Αθήνα: Εκδ. Αλεξάνδρεια.

Α. Ν. 952 «Περί ιδρύσεως Οργανισμού προς Έκδοσιν Σχολικών κ.λ.π. Βιβλίων», Ε.τ.Κ. 469 Α', 12 Νοεμ. 1937

Ανδρέου, Α. (2002). Σχολική ιστορία και εικόνα. Οι πρόσφατες αναθεωρήσεις των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας και η εικονογράφησή τους, στο Γ. Δ. Καψάλκς και Α. Ν. Κατσίκης (επιμ), Σχολική γνώση και διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. ΠΤΔΕ – Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 302-310

Ανδρέου, Α. (επιμ.) (2008). Η διδακτική της ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ανδρέου, Α. - Κασβίκης, Κ. (2008). Το μετέωρο βήμα της σχολικής Ιστορίας στα νέα εγχειρίδια για το Δημοτικό Σχολείο, στο Ανδρέου Α. (επιμ.), Η διδακτική της ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 81-128.

Αχλīs, Ν. (1983). Οι γειτονικοί μας λαοί Βούλγαροι και Τούρκοι στα σχολικά βιβλία ιστορίας γυμνασίου και λυκείου, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αφοι Κυριακίδη.

Βόγλης, Π. (2007). Εφημερίδα «Τα Νέα», 28/4/2007

Βούρη, Σ., Γατσωτής, Π., (2012). Ζητήματα διδασκαλίας της Ιστορίας στην Ελλάδα. Αδράνεις και καινοτομίες στο σχολικό εγχειρίδιο για το μάθημα «Ιστορία Γενικής Παιδείας» της Γ΄ Λυκείου

Βρεττός, Ι., Λαζαράκου, Ε., (2009). Η εικόνα ως μέσο διδασκαλίας και αξιολόγησης του μαθητή: το παράδειγμα του σχολικού εγχειριδίου Ιστορίας της Δ΄ Δημοτικού. Στο: Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση, 13, 177-198

Γράβαρης, Δ. (1991). Πολιτικές απασχόλησης και ο ρόλος του κράτους στην αγορά εργασίας, στο Τόπος 3, σς. 3-36

Dakin, D. (1985). Μακεδονικός Αγώνας, Αθήνα: εκδ. Εκδοτική Αθηνών.

Διαμαντόπουλος, Γ. et al (1995). «Η εικόνα του "άλλου" στα σύγχρονα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας του Γυμνασίου», στο: Ισμιρλιάδου, Α. et al (επιμ.) Σχολικά εγχειρίδια βαλκανικών χωρών (πρακτικά ημερίδας, Θεσσαλονίκη 17 Μαΐου 1994). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σσ. 47-58.

Δημαράς, Κ. Θ. (1985). Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Αθήνα: εκδ. Ερμής. Αθήνα

Ηλιάδου-Τάχου, Σ. (2006). Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού ζητήματος, Αθήνα: Gutenberg

Θεοδοσίου, Θ. (1998). Η εικόνα των Τούρκων στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974), Θεσσαλονίκη: Τομέας Παιδαγωγικής, Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ.

Κανταρτζή, Ε. (2003). *Τα Στερεότυπα του Ρόλου των Φύλων στα Σχολικά Εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Κανταρτζή, Ε. & Καψοκαβάδης, Κ. (2010). Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική: ίδρυση και λειτουργία του ΟΕΣΒ από το 1937 έως το 1981. 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος με τίτλο «Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα», 19-21/11/2010

Καψάλης, Α. και Χαραλάμπους, Δ. (1995). Σχολικά Εγχειρίδια. Αθήνα: Έκφραση/Μεταίχιμο.

Καψάλης, Α., Χαραλάμπους, Δ. (2007). Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική (αναθεωρημένη εκδ.). Αθήνα: Μεταίχιμο.

Κόκκινος, Γ. (2003). Επιστήμη, Ιδεολογία, Ταυτότητα. Το μάθημα της Ιστορίας στον αστερισμό της υπερεθνικότητας και της παγκοσμιοποίησης. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Κόκκινος, Γ., Νάκου, Ε. (επιμ.) (2006). Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Κόκκινος, Γ. (2008). Μεταξύ μελαγχολίας και εξέγερσης, στο Ανδρέου Α. (επιμ.), Η διδακτική της ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 21-67.

Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π., Καραμούζης, Π., κ.α. (2016). Αναφορά για την Ανάλυση Περιεχομένου. Χρηματοδοτικός Μηχανισμός ΕΟΧ 2009-2014 «Διαφορετικότητα, Ανισότητες & Κοινωνική Ενσωμάτωση», ΕΟΧ GR07/3635. Παραδοτέο 1.2. Πακέτο Εργασίας 1. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Κουλούρη, Χ. (1987). Σχολικά Εγχειρίδια και Ιστορική Έρευνα, στο Μνήμων, Τομ. 11, Αθήνα σσ. 219-224

Κωνσταντινίδου, Ε. (2000). Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας στα ελληνικά σχολικά βιβλία ιστορίας: μια κριτική κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση. Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη

Κωνσταντινίδου, Ε. (2016). Χρησιμοποιώντας την κοινωνικοψυχολογική ανάλυση λόγου στην έρευνα των σχολικών βιβλίων ιστορίας ως κειμένων συλλογικής ταυτότητας, μνήμης και γνώσης. Στο Ι.Ε. Πυργιωτάκης & Χ. Θεοφιλίδης (Επιμ.) Ερευνητική μεθοδολογία στις κοινωνικές επιστήμες και στην εκπαίδευση (σ. 352-368). Αθήνα: Πεδίο.

Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (1997α). Η σχολική Ιστορία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (1975 – 1995). Η μεταπολιτευτική εκδοχή του σισύφειου μύθου, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (1997β). Οι κυρίαρχες ιδεολογικές επιρροές στην ελληνική εκπαίδευση: το παράδειγμα της σχολικής ιστορίας, Παιδαγωγική Επιθεώρηση 26, σσ. 37-59.

Μαυροσκούφης, Δ. (2008). Τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας: Καταστροφική διδακτική ή στρατηγική πρόκλησης ηθικών πανικών, στο Α. Ανδρέου (Επιμ.), Η διδακτική της

Ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια (69-80). Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μήλλας, Η. (2001). Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων, Αθήνα: Εκδ. Αλεξάνδρεια.

Μουστάκα, Π., (2009). Η Κατασκευή της Εθνικής Ταυτότητας στα Νέα Σχολικά Βιβλία της Ιστορίας του Γυμνασίου (Θεσσαλονίκη: Διπλωματική Εργασία 2009), σσ. 14-19, 27-32.

Μονιότ, Η. (2002). Η Διδακτική της Ιστορίας, Μετάφραση Ε. Κάννερ, εισαγωγή Θ. Κάβουρα, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μπονίδης, Κ. (1995). «Οι άλλοι λαοί στα ελληνικά εγχειρίδια Γλώσσας και Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου», στο: Ισμιρλιάδου, Α. et al (επιμ.) *Σχολικά εγχειρίδια βαλκανικών χωρών* (πρακτικά ημερίδας, Θεσσαλονίκη 17 Μαΐου 1994). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σσ. 15-33.

Μπονίδης, Κ. Θ. (1998). Έρευνα των προδιαγραφών της διδασκαλίας στην ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Η ανάλυση των εν χρήσει σχολικών εγχειριδίων του γλωσσικού μαθήματος υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής της Ειρήνης, Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης/Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής.

Μπουζάκης, Σ. (2016). Οι πόλεμοι των σχολικών εγχειριδίων Ιστορίας στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο : Προγράμματα Σπουδών – Σχολικά Εγχειρίδια Από το παρελθόν στο παρόν και το μέλλον.

Μπουζάκης, Σ. & Κανταρτζή, Ε., (2019). Τα Σχολικά Εγχειρίδια Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου (1917-2017). Η διαχείριση των Εθνικών Τραυμάτων, Επιτευγμάτων και Μύθων, Αθήνα: Gutenberg.

Νόμος 5045 «Περί των σχολικών βιβλίων», Ε.τ.Κ. 165 Α', 23 Ιουνίου 1931

Ξωχέλλης, Π., Καψάλης, Α., Ανδρέου, Α., Ισμιρλιάδου, Α., Λουκίδου, Δ., Μπονίδης, Κ., Χατζησαββίδης, Σ. (2000). Η εικόνα του «άλλου» στα σχολικά βιβλία ιστορίας των βαλκανικών χωρών. Στο Α. Καψάλης, Κ. Μπονίδης, Α. Σιπητάνου, Α. (επιμ.) Η εικόνα του «άλλου» / γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών (67-99). Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός

Παπαδάκης, Ν. (2003). Εκπαιδευτική Πολιτική. Η εκπαιδευτική πολιτική ως κοινωνική πολιτική. Αθήνα: Γράμματα.

Παπακώστα, Κ. (2009). Ο Λόγος της Σχολικής Ιστορίας για τους Γειτονικούς Λαούς: Η περίπτωση των Αλβανών στα Εγχειρίδια Ιστορίας της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης κατά τη Μεταπολίτευση στην Ελλάδα. Θεσσαλονίκη: Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Α.Π.Θ.

Περσιάνης, Παναγιώτης, (2002). Η Εκπαιδευτική Γνώση Στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση Της Ελλάδας (1833-1929), Αθήνα: Πρωτοπορία.

Πλησής, Κ. (1992). Μετά τη χρεωκοπία του δόγματος, Αθήνα: Εκδ. Αστήρ.

Ρεπούση, Μ. (2004). Μαθήματα Ιστορίας. Από την ιστορία στην ιστορική εκπαίδευση, Αθήνα: Καστανιώτης.

Foucault, M. (2006). Κινηματογράφος και λαϊκή μνήμη, Επιμέλεια έκδοσης Π. Καλαμαράς, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.

Φραγκουδάκη, Α. (1997α). «Οι πολιτικές συνέπειες της ανιστορικής παρουσίασης του ελληνικού έθνους», στο: Φραγκουδάκη, Α. & Θ. Δραγώνα (επιμ.). «Τι είν' η πατρίδα μας;»: *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ. 143-198.

Φραγκουδάκη, Α. (1997β). «"Απόγονοι" Ελλήνων "από τη μυκηναϊκή εποχή": η ανάλυση των εγχειριδίων ιστορίας», στο: Φραγκουδάκη, Α. & Θ. Δραγώνα (επιμ.). «Τι είν' η πατρίδα μας;»: *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ. 344-400.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Andreou, A. P. and Kasvikis, K. (2015). A new 'old-fashioned' primary education textbook for greece: going backwards after the conflict, *International journal of historisal learning, teaching and research* Vol. 13.1, Autumn 2015.

Apple, M. & Christian-Smith, L. (eds) (1991). *The Politics of the Textbook*, New York: Routledge

Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Hafner Press, New York, 1952, 18.

Bernstein, B., (1991). Pedagogic codes and Social control Athens: Alexandria (in Greek) Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος, μτφρ. Ι. Σολομών, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Cavoura Th. (2008). L'histoire scolaire face à une mémoire douloureuse et polémique. Le Cartable de Clio. Revue romande et tessinoise sur les didactiques de l'histoire 8: 112-118.

Choppin, A. (2004). La rencontre du numérique et du manuel. Ponencia presentada en el Seminario Numérique et manuels scolaires et universitaires, Fontevraud, Francia.

Crawford K. (2000). Researching the Ideological and Political Role of the History Textbook. Issues and Methods, International Journal of History Learning, Teaching and Research 1,1

Fitzerald, F. (1979). America Revised: History Schoolbooks in the Twentieth Century, New York: Vintage Press

Hall, S. (Ed.) (1997). Culture, media and identities, Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. London: Sage Publications & Open University.

Hamilakis, Y. (2003). Learn History! Antiquity, National Narrative and History in Greek Educational Textbooks. In Brown, K. S. and Hamilakis, Y. (eds.) The Usable Past: Greek Metahistories. New York and Oxford: Lexington Books.

Heslep, R. D. (1987). Conceptual Sources of Controversy about Educational polities, in Educational Theory, 37/4: 424.

Korbin, D. (1996). Beyond the textbook, teaching history using documents and primary sources, Portsmouth: Heinemann

Liakos A. (2008). History Wars: Notes from the field, στο Yearbook of the Internaional Society for the Didacics of History, 2008/09, σσ. 57-74.

Montagnes, I. (2000). Textbooks & learning materials 1990–1999: a global survey, International Consultative Forum on Education for All in association with the Department for International Development (United Kingdom), ADEA Working Group on Books et Learning Materials, and the UNESCO/Danida Basic Learning Materials Initiative. Paris: UNESCO

Nichol, J. & Dean, J. (2003). Writing for Children: History textbooks and teaching texts, *International Journal History Education Research of Historical Learning, Teaching and Reseach*, vol. 3, no. 1, pp. 1-30

Papagiannidou, M. (1993). Γιατί και πώς αλλάζουν τα σχολικά βιβλία της Ιστορίας [Why and How History Schoolbooks Change], *Vima* 23/5 1993, B4.

Papadakis, Y. (2008). History education in divided Cyprus: A comparison of Greek Cypriot and Turkish Cypriot schoolbooks on the 'History of Cyprus'. PRIO Cyprus Center Report 2/2008, Oslo: PRIO.

Persianis, P. (2010). Politics of education in Cyprus, Athens: University of Nicosia Publications.

Repoussi, M. (2007). Politics questions History Education. Debates on Greek History Textbook, *International Society for History Didactics Yearbook 2006/2007*: 99-110

Repoussi, M. (2009). History Textbooks Controversies in Greece, 1985-2008. Considerations on the text and the context, *Canadian Diversity/Diversité canadienne*, vol. 7, no 1 (hiver 2009). σ. 25-30

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Ιστορικό του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (http://www.pi-schools.gr/pi_history/)

ΙΕΠ, Ιστορική Συλλογή, <http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/index.html?q=%CE%BA%CE%B1%CF%86%CE%B5%CF%84%CE%B6%CE%B7%CF%82>.

Παύλος Μελάς: Η ζωή και το Έργο του» ανακτήθηκε από: http://www.computer.gr/melas/telos_melat.html

Σοφία Ηλιάδου-Τάχου (2019), «Οι σλαβόφωνοι Έλληνες της Φλώρινας και η συμβολή τους στην θρησκεία, την οικονομία και την κοινωνία της περιοχής», ανακτήθηκε από : <http://www.echoflorina.gr/oi-slabofonoi-ellhnes-tis-florinas-ka/>

Φιλολογικός ιστότοπος, <https://www.filologikos-istotopos.gr/2019/09/10/odigies-kai-diataxeis-schetika-me-to/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Ιστορία της νέας Ελλάδος διά την ΣΤ΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων

Συγγραφέας : Αντώνιος Ν. Χωραφάς

Έτος έκδοσης : 1921 με τρεις επανεκδόσεις έως το 1928

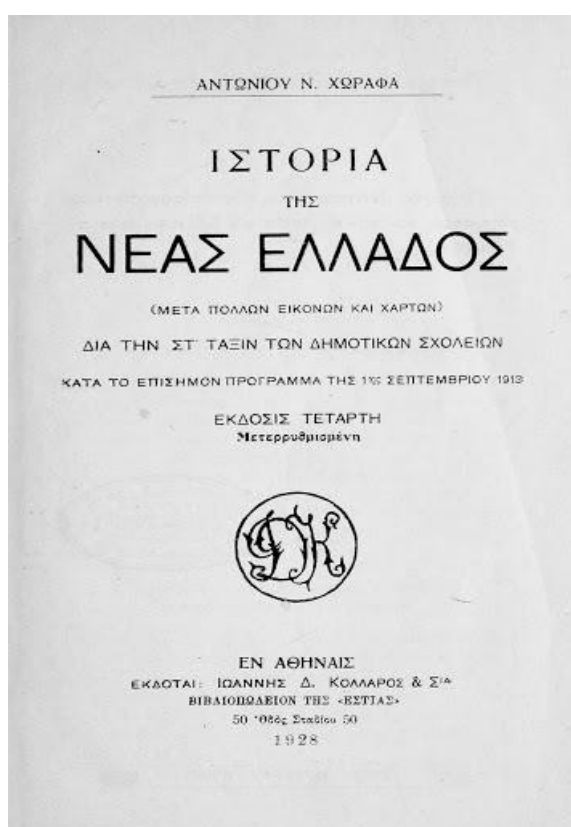
Εκδόσεις : Μιχαήλ Σ. Ζηκάκης (αρχική)

Ιωάννης Δ. Κολλάρος & ΣΙΑ, Βιβλιοπωλείο της Εστίας

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση : Υπουργική Απόφαση 51231/20-8-1934

Έτος έγκρισης: 1934 (η έκδοση που προσπελάσθηκε)

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ΄ Δημοτικού που εκτείνεται από περίοδο των Φαναριωτών μέχρι και την λήξη των Βαλκανικών Πολέμων.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 3 από 118 σελίδες κειμένου, (107).

Στο Κεφάλαιο Θ΄ του βιβλίου με τίτλο «Η ΕΛΛΑΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α΄ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1909». Στο κεφάλαιο 7 με τον τίτλο «Ο ανταγωνισμός των Βαλκανικών κρατών εις την Μακεδονίαν και η επανάστασις των Νεοτούρκων του 1909». Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 καταλαμβάνει τρία κεφάλαια και 26 σελίδες.

2. Ιστορία της Μακεδονίας. Δια την ΣΤ΄ τάξιν Δημοτικού Σχολείου

Συγγραφέας : Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης

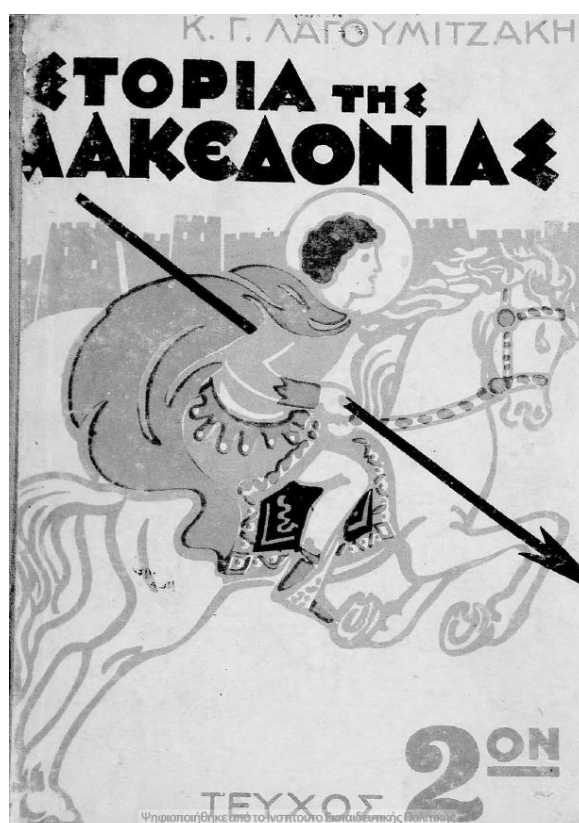
Έτος έκδοσης : 1935

Εκδόσεις : Εκδοτικός οίκος Δημητράκου Α.Ε.

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση :

Έτος έγκρισης: 1935

Εγχειρίδιο της ΣΤ΄ Δημοτικού και του 2^{ου} έτους συνδιδασκαλίας Ε΄ και ΣΤ΄ αφιερωμένο από τον συγγραφέα «εις του πεσόντας δια την ελευθερίαν της Μακεδονίας». Το βιβλίο απευθύνεται στους δασκάλους και τους μαθητές της Μακεδονίας διότι στο αναλυτικό πρόγραμμα του Υπουργείου προβλέπεται ότι παράλληλα με την γενική Ιστορία, διδάσκεται και η Ιστορία του τόπου του μαθητού. Πραγματεύεται θεματολογία που ξεκινά από του ρωμαϊκούς χρόνους και καταλήγει στον καιρό της έκδοσής του βιβλίου.

Στον Μακεδονικό αγώνα 1904-1908 εντός δύο κεφαλαίων αναφέρονται 5 από τις 58 σελίδες κειμένου του βιβλίου (45-46-47-48-49), αλλά υπάρχει εντός αυτού διασπορά κυρίας φωτογραφιών και σε άλλες σελίδες.

3. Ιστορία της Νέας Ελλάδας, προς χρήσιν των μαθητών ΣΤ' Δημοτικών Σχολείων

Συγγραφέας : Χ. Χάρακας

Έτος έκδοσης : 1936

Εκδόσεις : Α.Ι. Ράλλης και ΣΙΑ

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Υπουργική απόφαση/Σύμβαση: 50163/10-7-1936

Έτος έγκρισης: 1936

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού που εκτείνεται από περίοδο μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι και το 1922.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 155 σελίδες κειμένου, (147-148).

Στο Γ' Μέρος στο κεφάλαιο Β' με τον τίτλο «Η Ελλάς επί Βασιλείας Γεωργίου του Α'». Υποενότητα 7 με τίτλο «Ο φυλετικός αγών Ελλήνων και Βουλγάρων εις την Μακεδονίαν». Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 καταλαμβάνει το ένα από τα τρία μέρη του βιβλίου και 21 σελίδες.

4. Ελληνική Ιστορία των Νέων Χρόνων για την ΣΤ' τάξη του Δημοτικού

Συγγραφείς : Ν.Δ. Γιαννιάς, Δ.Γ. Γιαννάκος

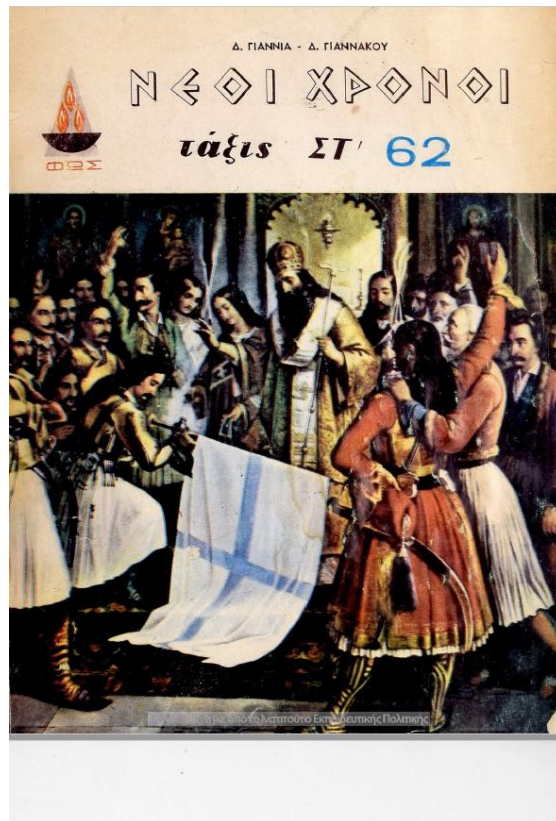
Έτος έκδοσης : 1950

Εκδόσεις : Εκδοτικός Οίκος Ν. Αλικιώτη

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση : Αρ. Απ. 49529/1950

Έτος έγκρισης: 1950

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 135 σελίδες κειμένου, (119-120).

Στην Ενότητα του βιβλίου με τίτλο «Η περίοδος από το 1900 έως τον Ευρωπαϊκόν πόλεμον». Στην υποενότητα με τον τίτλο «Το Μακεδονικό Ζήτημα». Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 καταλαμβάνει τρεις ενότητες και 32 σελίδες.

5. Ιστορία του Νεωτέρου Ελληνισμού, προς χρήση των μαθητών της ΣΤ' τάξεως των Δημοτικών Σχολείων

Συγγραφέας : Αντώνιος Γεραντώνης

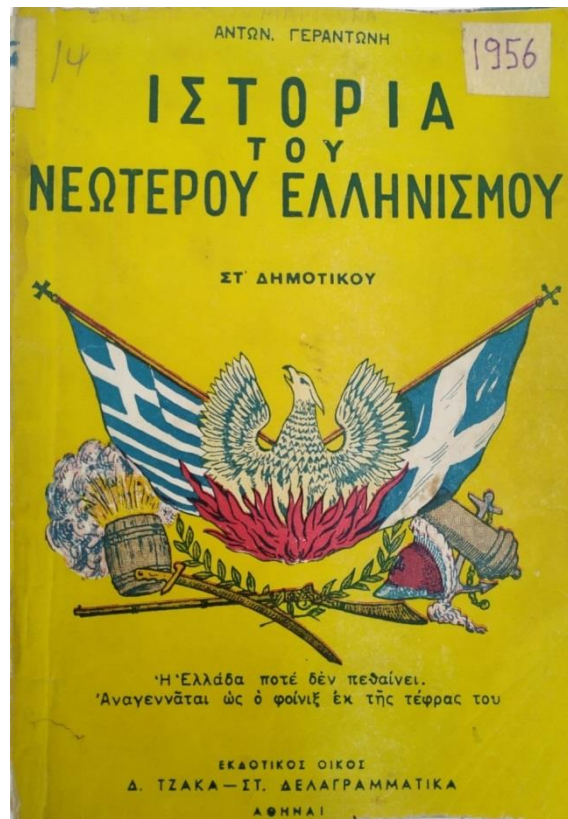
Έτος έκδοσης : 1955

Εκδόσεις : Εκδοτικός Οίκος Δ. Τζάκα και Στ. Δελαγραμμάτικα

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση :

Έτος έγκρισης: 1955

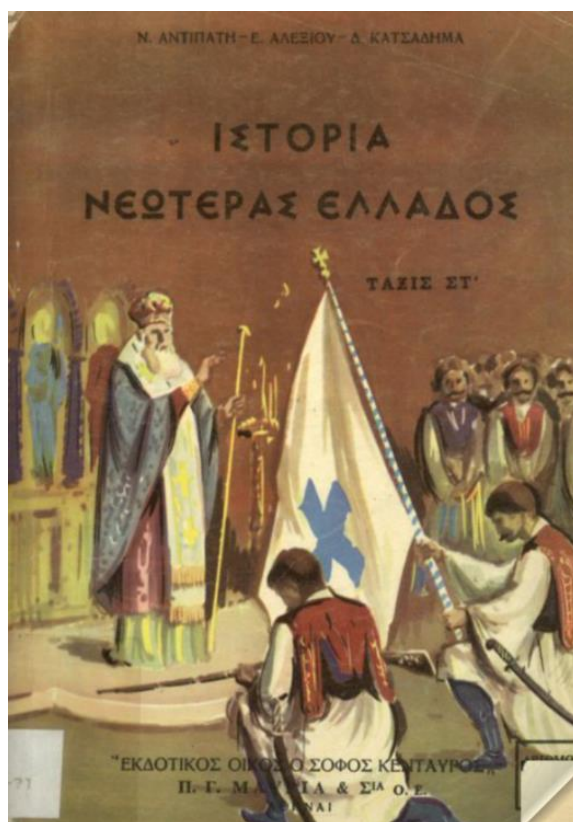

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι τις ημέρες του εμφυλίου μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 157 σελίδες κειμένου, (141-142).

Αναφορά στο κεφάλαιο 7 της ενότητας που αναφέρεται στην Ελλάδα μετά της επανάσταση του 1821 με τον τίτλο «Μακεδονικός Αγών». Η ενότητα καταλαμβάνει 32 σελίδες.

6. Ιστορία νεωτέρας Ελλάδος δια την ΣΤ΄ τάξιν των Δημοτικών Σχολείων και το β΄ έτος συνδιδασκαλίας Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεως
Συγγραφείς : Νικ. Αντιπάτης, Ελ. Αλεξίου, Δ. Κατσαδήμας
Έτος έκδοσης : 1956
Εκδόσεις : Π.Γ. Μαυρία & ΣΙΑ Ο.Ε.
Τόπος έκδοσης: Αθήνα
Έγκριση :67002/19/56
Έτος έγκρισης: 1956

Μαθητικό βοήθημα Ιστορίας ΣΤ΄ Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την επανάσταση του 1821 και κατόπιν το νεότευκτο ελληνικό κράτος και επιγραμματικά την περίοδο μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 143 σελίδες κειμένου, (129-130).

Στο Κεφάλαιο ΣΤ΄ του βιβλίου με τίτλο «Η ΕΛΛΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ» που έχει εύρος 22 σελίδων. Στην υποενότητα που αφορά την Βασιλεία του Γεωργίου του Α΄ με τον τίτλο «Ο Μακεδονικός αγών».

7. Ιστορία νεωτέρας Ελλάδος δια του μαθητάς της ΣΤ΄ τάξεως των Δημοτικών Σχολείων

Συγγραφείς : Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Βασίλειος Δούκλιας

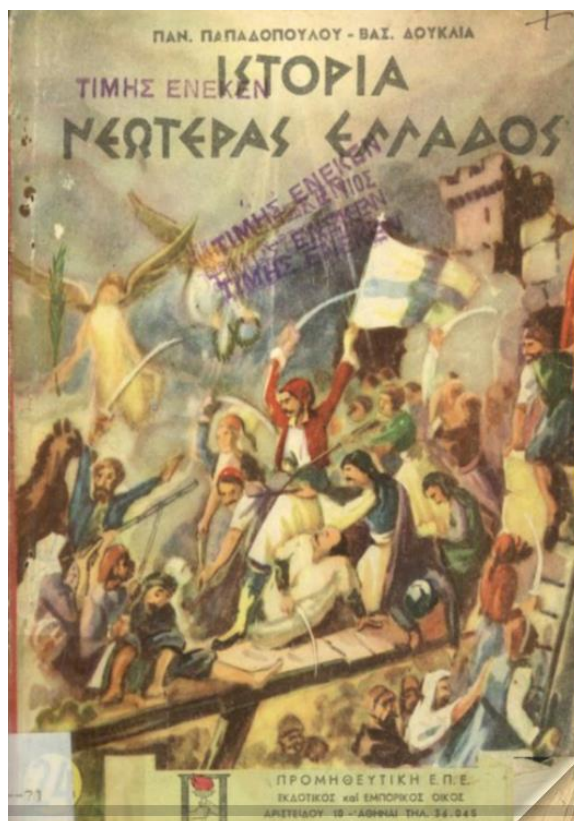
Έτος έκδοσης : 1960

Εκδόσεις : Εκδοτικός οίκος Προμηθευτική Ε.Π.Ε.

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση : Αρ. Πρ. 68744/56

Έτος έγκρισης: 1960

Μαθητικό βοήθημα Ιστορίας ΣΤ΄ Δημοτικού που καλύπτει το διάστημα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως τη βασιλεία του Γεωργίου Α΄.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 142 σελίδες κειμένου, (128).

Στο Κεφάλαιο Θ΄ του βιβλίου με τίτλο «Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α΄» που έχει εύρος 25 σελίδων. Στην υποενότητα με τον τίτλο «Ο Μακεδονικός αγών».

8. Ελληνική Ιστορία των Νεώτερων Χρόνων ΣΤ' Δημοτικού

Συγγραφέας : Κ. Σακκαδάκης

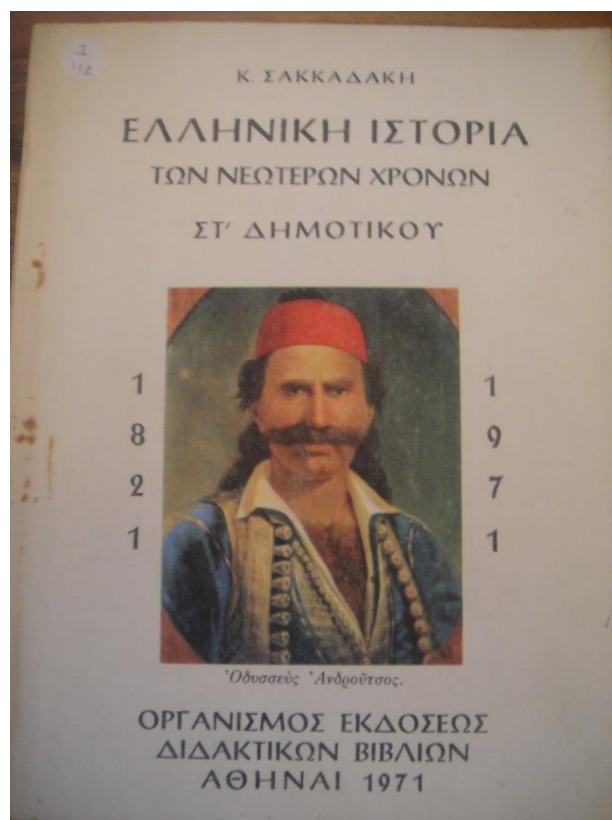
Έτος έκδοσης : 1971 με πέντε εκδόσεις μέχρι το 1973

Εκδόσεις : Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση : Δωρεά Εθνικής Κυβερνήσεως

Έτος έγκρισης: 1971

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την δικτατορία των συνταγματαρχών.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 2 από 177 σελίδες κειμένου, (142-143).

Στην 4^ο Μέρος του βιβλίου με τίτλο «Η ΕΛΛΑΣ ΩΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ» στην 2^η Ενότητα «Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α'». Στο κεφάλαιο 7 με τον τίτλο «Ο Μακεδονικός Αγών». Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 καταλαμβάνει όλο το 4^ο Μέρος και 50 σελίδες.

9. Ιστορία των Νεώτερων Χρόνων για τη τάξη ΣΤ΄ Δημοτικού

Συγγραφέας : Γ. Καφεντζής

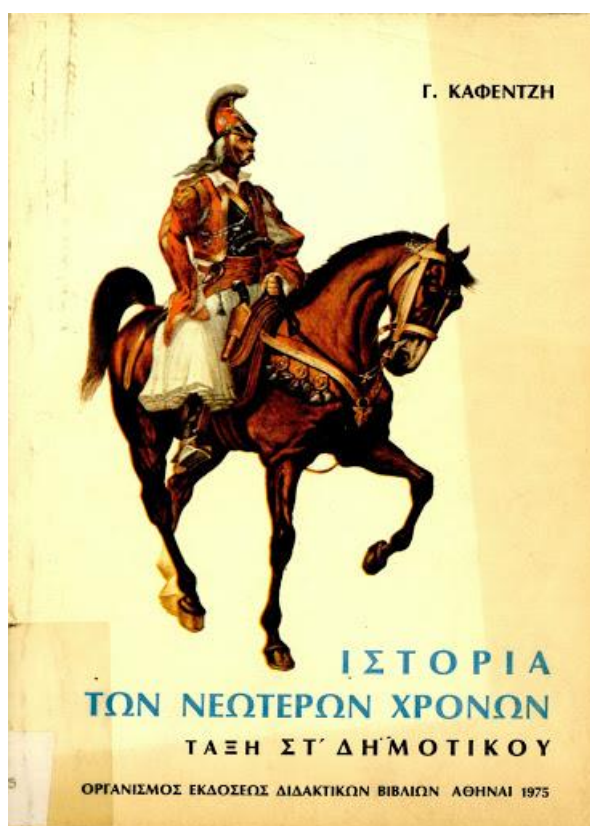
Έτη έκδοσης : [1973, 1^η Έκδοση], [1975, 2^η Έκδοση], [1976, 3^η Έκδοση] [1977,
4^η Έκδοση]

Εκδόσεις : Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Υπουργική απόφαση / Σύμβαση: 2786/7-2-1977

Έτος έγκρισης: 1977 (για την 4^η Έκδοση)

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ΄ Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως τη βασιλεία του Γεώργιου του Β'.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό αγώνα 3 από 121 σελίδες κειμένου, (110-111-112).

Στην ενότητα «Το ελεύθερο ελληνικό Κράτος» που έχει εύρος 25 σελίδες.

10. Ελληνική ιστορία των νεωτέρων χρόνων για τη τάξη ΣΤ΄ Δημοτικού

Συγγραφείς : Ν. Διαμαντόπουλος, Α. Κυριαζόπουλος

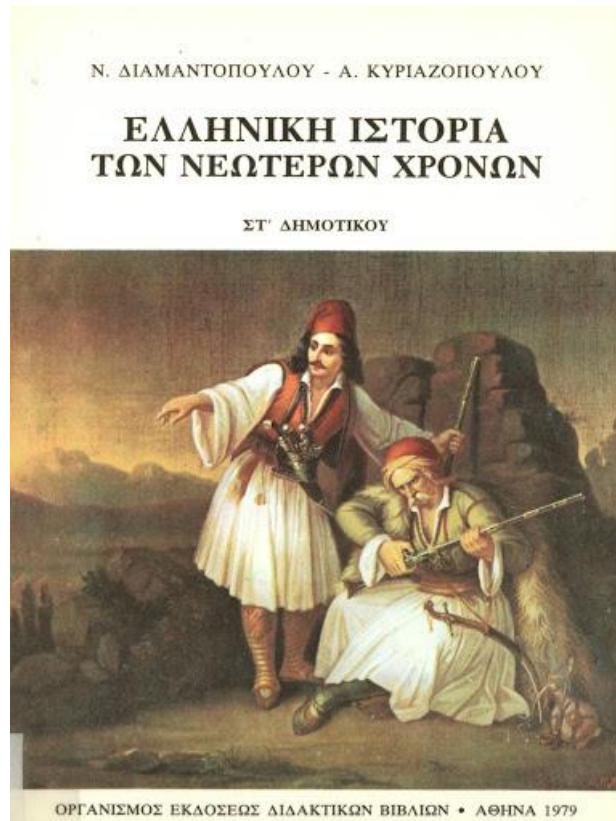
Έτη έκδοσης : [1979, 1η Έκδοση],[1980, 2η Έκδοση],[1981, 3η Έκδοση]

Εκδόσεις : Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Υπουργική απόφαση / Σύμβαση: 3543/16-1-1981

Έτος έγκρισης: 1981(για την 3^η Έκδοση)

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ΄ Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον εμφύλιο.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 3 από 190 σελίδες κειμένου, (162-163-164)

Στην Τρίτο μέρος του βιβλίου με τίτλο «Διαδοχικές Επεκτάσεις του Ελληνικού Κράτους» που έχει εύρος 38 σελίδων. Στο Β΄ Κεφάλαιο με τίτλο «Η απελευθέρωση της Ηπείρου, της Μακεδονίας και των νησιών του Αρχιπελάγους» σε ξεχωριστές υποενότητες με τον τίτλους «Μακεδονικός Αγώνας» και «Παύλος Μελάς».

11. Στα Νεότερα Χρόνια, Ιστορία Στ' Δημοτικού,

Συγγραφείς : Ακτύπης Δ., Βελαλίδης Α., Καΐλα Μ., Κουτσουλάκος Θ.,
Παπαρηγορίου Γ., Χωρεάνθης Κ.,

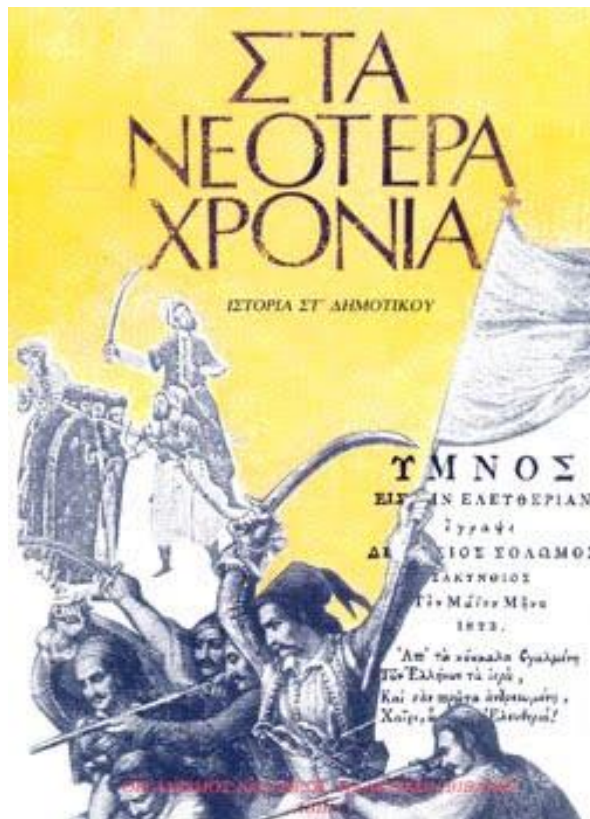
Έτος έκδοσης : 1997

Εκδόσεις : Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση : από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Έτος έγκρισης: 1997

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως τους σύγχρονους του καιρούς.

Στο Κεφάλαιο «Η Ελλάδα ανεξάρτητο Κράτος», στην ενότητα «Ο Αγώνας για την Μακεδονία», Αφιερώνονται στον Μακεδονικό αγώνα 5 από 270 σελίδες κειμένου, (190-191-192-193-194).

Το παραπάνω κεφάλαιο που καταγράφει την ιστορική πορεία του Ελληνικού Κράτους από την επανάσταση του 1821 έως σήμερα έχει εύρος 110 σελίδες.

12. Ιστορία ΣΤ' Δημοτικού Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια

Συγγραφείς : Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης,
Αρμόδιος Τσιβάς,

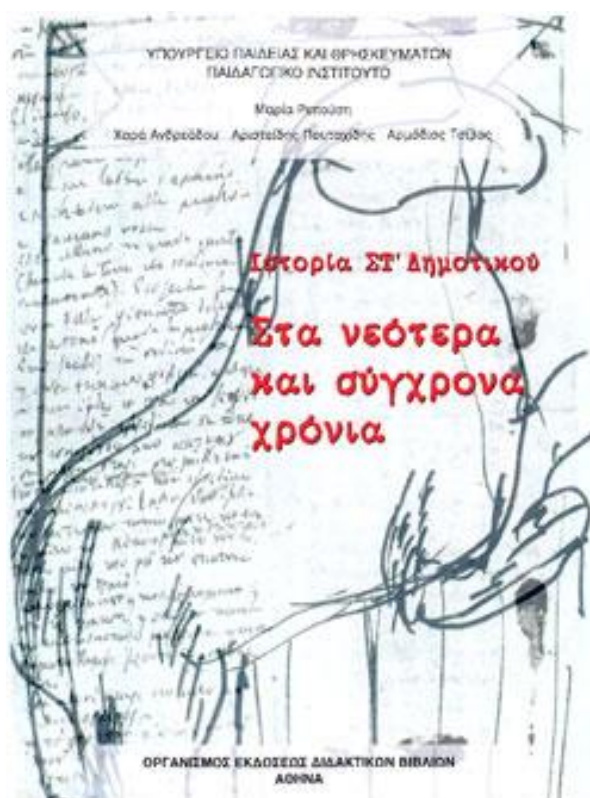
Έτος έκδοσης : 2006

Εκδόσεις : Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση : από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Έτος έγκρισης: 2006

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την ανακάλυψη της τυπογραφίας (15^{ος} αιώνας) μέχρι τις μέρες μας για την Ελλάδα και την Ευρώπη.

Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 3 από 135 σελίδες κειμένου, (71-72-73).

Στην 4^η Ενότητα του βιβλίου με τίτλο «Η Ελλάδα γίνεται ένα ανεξάρτητο Κράτος».

Στην υποενότητα με τον τίτλο «Το Εθνικό Ζήτημα». Η θεματολογία μετά την επανάσταση του 1821 καταλαμβάνει δύο ενότητες (4^η και 5^η) και 69 σελίδες.

13. Ιστορία του νεότερου και του σύγχρονου κόσμου για τη τάξη ΣΤ' Δημοτικού

Συγγραφείς : Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθανάσιος

Καλλιανιώτης, Χαράλαμπος Μηνάογλου

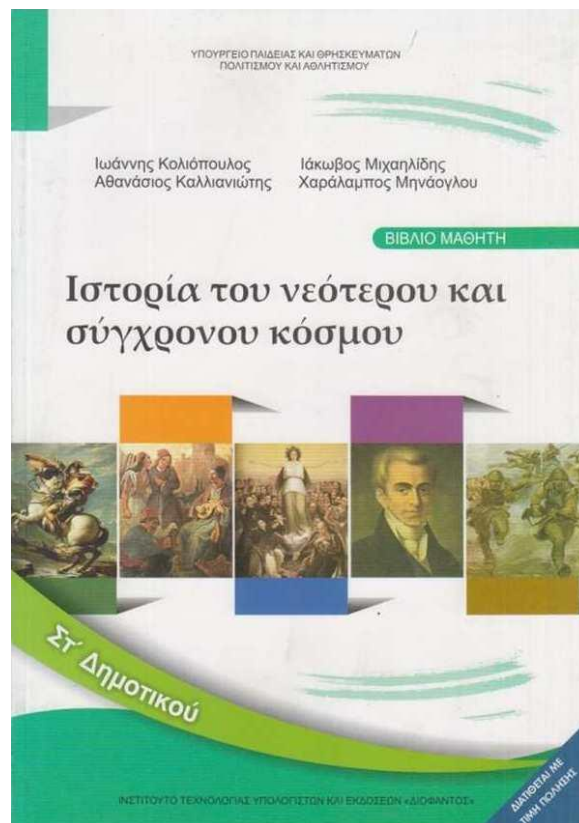
Έτος έκδοσης : 2012

Εκδόσεις : Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος»

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Έγκριση : από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Έτος έγκρισης: 2012

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι τις μέρες μας για την Ελλάδα και την Ευρώπη. Αφιερώνονται στον Μακεδονικό Αγώνα 4 από 226 σελίδες κειμένου, (178-179-180-181).

Στην Ενότητα Ε του βιβλίου με τίτλο «Η Ελλάδα στον 20° αιώνα». Στην υποενότητα με τον τίτλο «Από τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 στον Μακεδονικό Αγώνα». Η ιστορία του νεωτέρου Ελληνικού Κράτους που έχει εύρος 88 σελίδων.